



LİSE İKİNCİ SINIF
İÇİN DERS KİTABI

SOSYOLOJİ

Dr. Ilo Trajkovski, Nadica Tanevska Janeva

DR. ILO TRAJKOVSKI
NADICA TANEVSKA JANEVA

SOSYOLOji

LİSE İKİNCİ SINIF
İÇİN DERS KİTABI

**Yayıncı:**

EDUKA MAK DOO Üsküp 2026
www.edukamak.mk, e-mail: info@edukamak.mk
www.knizarnica.mk

Yayıncı adına: Svetlana Makazlieva

SOSYOLOJİ lise ikinci sınıf için ders kitabı

Telif hakkı © 2026, EDUKA MAK

Yazarlar: Prof. Dr. Ilo Traykovski ve Naditsa Tanevska Yaneva

Editör: Mihaylo Makazliev

Uzman danışman: Gordana Traykova Kostovska

Hakemler:

Prof. Dr. Konstantin Minovski - Felsefe Fakültesi – Sosyoloji Enstitüsü - Üsküp, UKIM
Prof. Dr. Gordana Stoyanoska - Pedagoji Fakültesi - Manastır
Dragan Popovski - SUGS „Koço Ratsin“ - Üsküp

Makedoncadan çeviri: Alifeti Alitoski

Orijinalin başlığı: СОЦИОЛОГИЈА учебник за втора година гимназиско образование

Redaksiyon: Dr. Adjera Alitoska Kazaz

Tasarım ve bilgisayar düzenlemesi: EDUKA MAK DOO Üsküp

Baskı:

Üretim, ticaret ve hizmet şirketi **GRAFOTREYD DOO** ithalat-ihracat Üsküp

Baskı adedi: 200 nüsha

Bu ders kitabı, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığının 19.6.2026 tarihli ve 26-749/1 sayılı, lise II. (ikinci) sınıf Sosyoloji dersi ders kitabının onaylanması ve kullanılması hakkındaki kararıyla lise eğitiminde kullanılmak üzere onaylanmıştır.

ÖN SÖZ

Sevgili öğrenciler,

Elinizdeki eser, lise eğitiminin ikinci sınıfına yönelik hazırlanmış bir sosyoloji ders kitabıdır. Bu kitap aracılığıyla, toplumu ve toplum içindeki insan yaşamını inceleyen ilgi çekici ve önemli bir bilim dalını tanımaya başlayacaksınız. Her gün farklı toplumsal grupların – ailenin, okulun, arkadaş gruplarının, yerel topluluğun – bir parçasısınız ve sürekli olarak çeşitli toplumsal ilişkiler içinde yer alıyorsunuz. Sosyoloji, tam da bu ilişkileri, toplumun işleyişini belirleyen kuralları ve toplumda meydana gelen değişimleri daha iyi anlamanıza yardımcı olacaktır.

Bu dersi öğrenirken temel sosyolojik kavramlarla, düşüncelerle ve kuramlarla tanışacaksınız. Toplumun ne olduğunu, nasıl örgütlendiğini ve nasıl geliştiğini öğreneceksiniz. Toplumsal grupların ve kurumların nasıl ortaya çıkıp işlediğini, kültürün bir halk için ne anlama geldiğini, insanların nasıl toplumsallaştığını ve toplumsal eşitsizliklerin nasıl oluştuğunu keşfedeceksiniz. Ayrıca çağdaş toplumsal süreçleri ve modern toplumların karşı karşıya olduğu güçlükleri de konuşacağız.

Bu ders kitabının amacı yalnızca size yeni bilgiler sunmak değildir. Kitap aynı zamanda, sizi çevreleyen ve biçimlendiren; sizin de biçimlendirdiğiniz toplumsal olgular hakkında eleştirel düşünmenizi teşvik etmeyi amaçlar. Gündelik yaşamdan örnekleri çözümleme, sorular sorma, kendi görüşlerinizi ortaya koyma ve farklı toplumsal konuları tartışma olanağı bulacaksınız. Böylece insanları, aralarındaki ilişkileri ve çağdaş toplumu biçimlendiren süreçleri daha iyi anlama becerisi geliştireceksiniz.

Ders kitabındaki dersler, sizi sosyolojik düşünmeye aşamalı olarak alıştırarak biçimde düzenlenmiştir. Derslerde temel kavramların açıklamalarını, gerçek yaşamdan örnekleri, düşünme sorularını ve öğretim içeriğini daha kolay kavramanıza yardımcı olacak görevleri bulacaksınız. Bu etkinlikler sizi derse etkin biçimde katılmaya ve toplumsal olguları kendi başınıza araştırmaya yöneltecektir.

Sosyoloji öğreniminin, topluma ve çevrenizdeki dünyaya daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmanıza yardımcı olacağını umuyoruz. Toplumsal süreçleri anlamak; farklılıklara saygı gösteren, demokratik ve insani bir toplumun gelişmesine katkıda bulunan daha bilgili, sorumlu ve etkin yurttaşlar olmanıza yardımcı olacaktır.

Bu ders kitabının sayfaları arasında gerçekleştireceğiniz yolculuğun başarılı ve ilgi çekici olmasını dileriz.

Yazarlar

İÇİNDEKİLER

KONU 1. SOSYOLOJİ: NE ZAMAN, NASIL, NEDEN?.....	8
1. Sosyoloji nasıl ve neden ortaya çıktı?	8
Sosyoloji: ne zaman, nasıl, neden?	8
Sosyoloji: modern toplumun bilimi	9
Toplumsal dönüşümlerden yeni bir bilime: "sosyolojinin doğuşu"	9
2. Sosyolojinin kurucuları	13
Herbert Spencer: bir organizma olarak toplum	15
Émile Durkheim: toplumsal olgular	15
3. Max Weber – yorumlayıcı sosyolojinin kurucusu	18
Karl Marx: çatışma kuramcısı	19
Sosyolojinin kurucularının öğretilerindeki benzerlikler ve farklılıklar	20
4. Sosyolojide kuramsal yaklaşımlar	22
Sosyolojide kuramsal yaklaşımlar nedir?	22
Sosyolojide kuramsal yaklaşımları bilmek neden önemlidir?	23
5. Sosyolojik araştırmalarda aşamalar, yöntemler ve teknikler	26
Sosyolojik araştırmalarda en sık kullanılan yöntem ve teknikler	27
Sosyolojik araştırmanın aşamaları	30
KONU 2. TOPLUMLAR VE KÜLTÜRLER ARASINDA.....	34
1. Toplum, toplumsal olgu ve toplumsal süreç	34
Toplum nedir?	34
Toplum neden örgütlü ve kendi kendine yeterli bir topluluktur?	34
Hareket hâlindeki toplum: ne oluyor ve neden?	35
Toplumsal olgu ve toplumsal süreç nedir?	35
2. Zaman içinde toplumlar	38
Toplumların zaman içinde nasıl değişip geliştiğini bilmek neden gereklidir?	38
Teknik ve teknolojik gelişmişlik düzeyine göre toplumların sınıflandırılması	38
Toplumların toplumsal ve ekonomik oluşumlarına göre sınıflandırılması	40
Marx'a göre bir oluşumun yerini başka bir oluşum nasıl alır?	41
Kültürel özelliklere göre toplumların sınıflandırılması	42
3. Toplumsal değişme nasıl gerçekleşir?.....	44
Değişmeler her zaman olumlu mudur?	44
Devrim ve evrim yoluyla değişme	45
4. Bir yaşam biçimi olarak kültür	47
Toplum nedir, kültür nedir?	47
Kültür: kavram ve anlam	47
Kültürün unsurları	48
5. Kültürün sınıflandırılması	52
Kültür ve uygarlık: aynı toplumun iki yönü	52
Kültürler nasıl sınıflandırılır?	52
6. Kültürel kimlik	56
Kültürel kimlik nedir ve nasıl oluşur?	56
Kişisel kimlik nasıl oluşur?	56
Kültürel benzerlikler, kültürel farklılıklar ve kültürel evrenseller	58
Birden çok kültür karşılaştığında ne olur? (kültürlenme, uyarlanma, kültürleşme, asimilasyon)	59

7. Kültüre yönelik davranış ve yaklaşım türleri.....	63
Kültürler arasında yaşam – nasıl davranıyor ve nasıl uyum sağlıyoruz?	63
Etnosentrizm	64
Şovenizm	65
Cinsiyetçilik	65
Homofobi	66
Irkçılık	66
Kozmopolitizm	67
8. Gençlik kültürü prizmasından çağdaş kültür.....	70
Çağdaş kültür – medya kültürü	70
9. İnsanın toplumsallaşma yolculuğu	74
10. Kuşaklar sosyolojisi ve yaşam döngüleri	78
Yaşamımız dönemler içinde.....	78
Yaşam eskiden ve şimdi: kuşak farklarını anlamak.....	79
11. Bireycilik ve kolektivizm.....	82
Konformizm ve nonkonformizm	84
12. Toplumsal etkileşim	86
Toplumsal etkileşim biçimleri	86
13. İletişim	90
İletişim nedir – kavram ve anlam	90
İletişim türleri	90
İletişim düzeyine (kişi sayısına) göre iletişim türleri	91
Kullandığımız araçlara göre iletişim türleri.....	91
14. Toplumsal roller	94
Toplumsal rol nedir?.....	94
Toplumsal rol türleri	95
Rol çatışması	95
15. Toplumsal sapma – ne zaman, neden ve nasıl?	98
Toplumsal sapma nedir?	98
Bazı insanlar neden sapkın hâle gelir?	99
Sapkın davranışın nedenleri olarak konformizm ve nonkonformizm	99
Yaptırımlar.....	100
16. Sapma davranış türleri	102
Suç ve suç türleri	102
Devlet suçları ve örgütlü suç	103
Yolsuzluk	103
Çocuk suçluluğu	104
Mobbing	105
Nepotizm ve kronizm	105
17. Bağımlılıklar.....	108
Bağımlılık ne demektir?	108
Günümüzde hangi bağımlılıklar var?	108
Madde bağımlılığı nedir ve sonuçları nelerdir?	108
Alkolizm	109

İÇİNDEKİLER

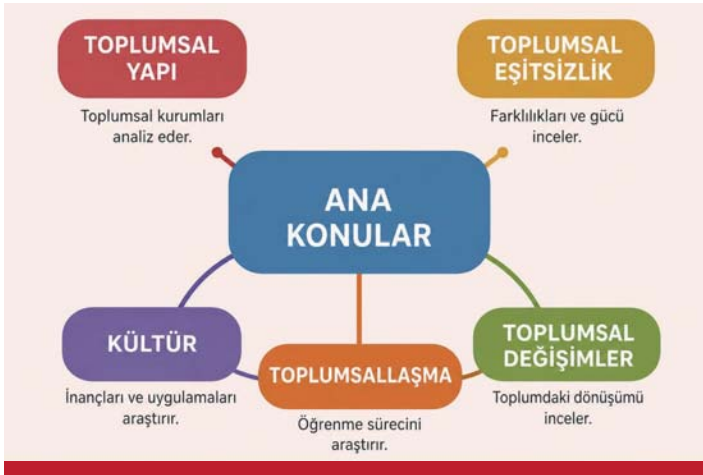
Nikotinizm	109
Teknoloji bağımlılığı	110
KONU 3. TOPLUMUN İŞLEYİŞİNİN TEMELİ OLARAK TOPLUMSAL ÖRGÜTLER VE KURUMLAR	113
1. Toplumsal gruplar	113
Grupların önemi ve tanımı	113
Grup türleri	113
2. Örgütler	116
Örgüt kavramı	116
Örgüt türleri	117
Toplumsal örgüt türleri	118
Örgütlerde güç	119
3. Kurumlar	121
Kurum kavramı	121
Aile	121
Ailenin kavramı ve işlevleri	121
Geleneksel ve çağdaş aile	123
4. Evlilik ve evlilik türleri	126
Aile içi şiddet	127
5. Ekonomi	130
Ekonominin sektörleri	130
Piyasa	131
Emek ve iş piyasası	132
6. Çağdaş üretim biçimleri	134
Dijital çağda insanın üretimdeki yeri	135
7. Çağdaş ekonominin zorlukları	137
Çağdaş ekonominin teknik-teknolojik ve toplumsal zorlukları	137
İşçiler üzerindeki baskılar: işsizlik, yeniden beceri kazanma, prekarya ve emeğe yönelik diğer haksız muamele biçimleri	138
Ekonomik çatışmalar	139
8. Siyaset	142
Siyaset: kavram	142
Siyasetin araçları olarak güç ve iktidar	142
9. Devlet	146
Devletin gelişimi	146
Vatandaşların hak ve ihtiyaçlarının koruyucusu olarak devlet	146
Devlet vatandaşları arasındaki ilişkileri nasıl düzenler	147
Devlet politikalarını nasıl uygular	148
10. Demokrasi	151
Demokrasi ve insan hakları	151
Haklar ama yükümlülükler de!	152
Yurttaş aktivizmi, aktif yurttaşlar	153
Siyaset yurttaşları nasıl etkiler?	155

11. Eğitim ve bilim	158
Eğitim ile bilim arasındaki ilişki nedir?	159
Bilimler eğitim yoluyla insanların yaşamını nasıl kolaylaştırır	160
12. Bilim ve toplumsal gelişme	162
Bilim ve eğitimin birey ve toplum için kazanımları	164
13. Eğitim ve bilimde etik ve teknoloji	167
14. Din	170
Din kavramı	170
Dinin işlevleri	171
Din türleri	172
15. Dünya dinlerinin özellikleri	174
16. Dini örgütler	178
Dini örgütlerin özelliklerinin tablo halinde gösterimi	179
17. Sekülerleşme	182
Dini çatışmalar	183
18. Sanat ve toplum	186
Toplumsal angaje sanat	187
Teknoloji ve sanat (sanal sanat)	188
Kültürel miras olarak sanat	189
KONU 4. DEĞİŞEN DÜNYA: NASIL VE NEDEN?	192
1. Toplumsal farklılaşma ve tabakalaşma	192
En bilinen tabakalaşma sistemleri	193
Farklı temellere göre farklılaşma	195
2. Toplumsal konum	199
Toplumsal hareketlilik	200
3. Kolektif davranış	203
Toplumsal hareketler	205
En bilinen toplumsal hareketler	206
4. Küreselleşme	209
Küreselleşme türleri	210
Medya ve küreselleşme	211
Küreselleşmenin sonuçları – küreselleşme lehinde veya aleyhinde argümanlar	212
5. Küresel göçler	215
Yeni sömürgecilik ve neoliberalizm	216
6. Uluslararası örgütler	219
7. Kaynakça	222

1. SOSYOLOJİ NASIL VE NEDEN ORTAYA ÇIKTI?

“Çağdaş toplumlar sürekli değişime tabidir, sosyolojinin görevi ise bu dönüşümleri açığa çıkarmaktır.” – Anthony Giddens

Sosyoloji bir toplum bilimidir. Adını, birlik, topluluk veya toplum anlamına gelen Latince *societas* sözcüğü ile bilim ya da öğreti anlamına gelen Yunanca *logos* sözcüğünün birleşmesinden almıştır. Buna göre sosyoloji, bir bütün olarak toplumu inceleyen bilim dalıdır. Toplumda ortaya çıkan olguları ve süreçleri inceler, toplumların neden değiştiğini, insanların neden birlikte yaşadığını ve birbirlerine karşı nasıl davrandıklarını açıklamaya çalışır.



Sosyoloji aynı zamanda uygulamalı bir bilimdir. Ailenin, arkadaşların, okulun ve medyanın yaşamımızdaki rolünü anlamamıza yardımcı olur. Neden öğrendiğimizi; kültür, sanat, din ve moda ürettiğimizi; bilim ve siyasetle neden ilgilendiğimizi; devletteki kurallara, yasalara ve kurumlara uymanın neden önemli olduğunu açıklar. Toplumsal değişimlerin yaşamımızı nasıl biçimlendirdiğini, insanların neden gruplar oluşturduğunu ve birlikte hareket ettiğini ortaya koyar.

Ayrıca sosyoloji, her birimizin kendi kimliğini nasıl oluşturduğunu ve insanların servet, güç

veya saygınlık bakımından neden her zaman eşit olmadıklarını anlamamıza yardımcı olur. Karşılaştırmalı yaklaşımla gençleri eleştirel düşünmeye ve içinde yaşadıkları toplumu olduğu biçimiyle anlamaya yönlendirir. Farklılıklara saygı göstermelerini, adil ve sorumlu davranmalarını, önyargıdan, şiddetten ve çatışmadan kaçınmalarını; daha iyi ve daha adil bir toplumun oluşturulmasına etkin biçimde katılmalarını teşvik eder. Böylece daha iyi bir yaşam ve birlikte yaşama kültürü için yol gösterir.

Bütün bunlar, **sosyolojinin inceleme konusunun bir bütün olarak toplum olduğunu göstermektedir: toplumun yapısı, toplumsal olgular ve süreçler, kurumlar, toplumsal değişimlerin gerçekleştiği düzenlilikler, insanların örgütlenme biçimleri ve aralarındaki karşılıklı ilişkiler. açığa çıkarmaktır.** – Anthony Giddens

SOSYOLOJİ: MODERN TOPLUMUN BİLİMİ

Sosyoloji ortaya çıkmadan önce insanlar, geleneksel ve istikrarlı; ancak eşitsizliklerle dolu toplumlarda yaşıyorlardı. İnsanlar kapalı kastlara ve tabakalara (soylular, din adamları ve köylüler) ayrılmıştı. Toplumsal roller açık biçimde belirlenmiş ve neredeyse değişmez durumdaydı. Kadınlar ev ve aile işleriyle ilgilenirken erkekler çiftçi ya da zanaatkar olarak çalışıyordu. Yaşlılar daha fazla saygınlık ve etkiye sahipti; gençler ise onların öğütlerini dinliyordu. Bu toplumlardaki yaşam, geleneklere ve dine göre düzenlenmişti. Kilise, insanların nasıl davranması gerektiğini belirliyordu. Feodal düzenin Tanrı tarafından belirlendiğine inanılıyordu. Bu nedenle çoğunluk, söz konusu düzeni doğal ve adil kabul ediyordu. Böyle koşullarda toplumsal sorunlar bilimsel çözümlemenin konusu değildi; açıklamalar dinî ya da felsefi nitelik taşıyordu. Ancak XIX. yüzyıldaki büyük toplumsal değişmelerle birlikte, toplumu ve yaşamın örgütlenme biçimini bilimsel olarak inceleyecek yeni bir bilim dalına ihtiyaç duyuldu.

Bir bilim dalı olarak sosyolojinin tarihi kısa, tarih öncesi ise uzundur. Sosyoloji, bağımsız bir bilim dalı olarak XIX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, toplumun bilimsel biçimde incelenmesi gerektiği düşüncesi çok daha eskidir. Antik Yunan, Hint, Çin ve Roma uygarlıklarındaki düşünürler, toplumun nasıl işlediği ve nasıl geliştirilebileceği üzerinde düşünmüşlerdir.

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMLERDEN YENİ BİR BİLİME: “SOSYOLOJİNİN DOĞUŞU”

Sosyolojinin bağımsız bir bilim dalı olarak doğuşu uzun bir süreçtir. Bununla birlikte, üç devrimin bu süreci önemli ölçüde hızlandırdığı kabul edilmektedir:

- Kilise ile dinin etkisini azaltan Bilimsel Devrim,
- İnsanın kendi kaderi hakkında karar verme yeteneğine sahip olduğunu ortaya koyan siyasal devrim,
- İncelenmesi için ayrı bir bilim dalına ihtiyaç duyulan yeni kapitalist toplumu ortaya çıkaran Sanayi Devrimi.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda gerçekleşen Bilimsel Devrim, insanların dünyayı farklı bir biçimde anlamalarına katkı sağlamıştır. Bilim insanları geleneklere, mitlere ve kilise öğretilerine inanmak yerine düşünmeye ve araştırmaya başlamışlardır. Toplumun da doğa gibi kendine özgü kuralları ve yasaları bulunup bulunmadığını ve doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel yöntemlerle (biyoloji, fizik ve kimya) incelenip incelenemeyeceğini sorgulamışlardır. Toplumsal olguların incelenmesinde gözlem, deney ve mantıksal düşünmenin giderek daha sık kullanılması, sosyolojinin ortaya çıkması için gerekli temeli oluşturmuştur.

Sosyolojinin oluşumunda, entelektüel bir devrim olarak kabul edilen Aydınlanma Çağı da önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde insanlar akla ve bilime değer vermeye başlamışlardır. İnsanın akıl yoluyla çevresindeki dünyayı daha iyi anlayabileceği düşünülmüş; böylece toplumun da incelenilecek kendine özgü yasalarının bulunduğu fikri ortaya çıkmıştır.



XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'da meydana gelen siyasal ve ulusal devrimler, sosyolojinin ortaya çıkışına ve gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Demokratik devrimler, eski feodal imparatorlukların dağılmasına ve ulusal kimliklerini, ulusal bilinçlerini ve egemenliklerini inşa etmek isteyen ulus devletlerin kurulmasına yol açmıştır. Bu devletler kitlesel hareketler ve sınıf mücadelesi hakkında daha fazla bilgi edinmek istiyorlardı, ancak bunu nasıl yapacaklarını bilmiyorlardı. Bu nedenle söz konusu sorunları inceleyecek bir bilim dalına ihtiyaç duymuşlardır. Daha sonra bu sorunlar sosyolojinin temel konuları hâline gelmiştir.

Fransız Devrimi büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu devrim yalnızca eski feodal düzeni yıkmakla kalmamış, aynı zamanda özgürlük, eşitlik ve yurttaşlık haklarına ilişkin yeni düşünceler de getirmiştir. Toplumun sonsuza kadar değişmeden kalan bir yapı olmadığını, insan eylemleriyle değiştirebileceğini göstermiştir. Devrim, insanları önemli sorular sormaya yöneltmiştir:

Toplum nasıl işler? Devrimler neden meydana gelir? İstikrarlı ve düzenli bir toplum nasıl kurulabilir? Bu nedenle düşünürler, toplumsal değişimleri, farklı toplumsal gruplar ve sınıflar arasındaki ilişkileri, devletin ve yasaların rolünü ve kriz dönemlerinde insanların davranışlarını sistemli biçimde incelemeye başlamışlardır. Bütün bunlar, amacı toplumun işleyişini bilimsel olarak anlamak ve açıklamak olan sosyolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Amerikan Devrimi, anayasa, kuvvetler ayrılığı ve yurttaşlık hakları üzerine kurulu ilk modern demokratik devletin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece toplumun yasalar ve kurallar temelinde bilinçli ve akılcı biçimde örgütlenebileceğini göstermiştir. Bu gelişme, devlet, toplum ve insanların gündelik yaşamı üzerine sosyolojik düşüncenin gelişmesini önemli ölçüde teşvik etmiştir.

Aynı dönemde gerçekleşen Sanayi Devrimi de toplumlar üzerinde son derece büyük bir etki yaratmıştır. Sanayinin gelişmesine, insanların kitlesel biçimde kentlere göç etmesine ve burjuvazi ile işçi sınıfı gibi yeni toplumsal grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aynı zamanda işçilerin sömürülmesi, yoksulluk, büyük eşitsizlikler ve kötü yaşam ve çalışma koşulları gibi ciddi toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu değişimler, bilim insanlarını toplumsal sorunları ve insanlar arasındaki ilişkileri sistemli biçimde incelemeye yöneltmiş; böylece "sosyolojinin doğuşu" hızlanmıştır. Sosyolojinin amacı, toplumu bilimsel olarak incelemek ve daha adil, daha istikrarlı bir toplumsal yaşamın oluşturulmasına katkıda bulunmaktır.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Bilimleri doğa bilimleri ve toplum bilimleri şeklinde sınıflandırınız ve her iki gruba da birkaç örnek veriniz. Ardından etkinliği gerçekleştirmek için aşağıdaki adımları izleyiniz:

Doğa bilimleri ile toplum bilimlerinin inceleme konuları ve kullandıkları yöntemler bakımından hangi yönlerden farklılaştığını düşününüz ve açıklayınız. Doğa bilimleri hangi olguları, toplum bilimleri hangi olguları inceler? Bazı örnekler veriniz.

ETKİNLİK 2. Toplum bilimlerini karşılaştırınız ve sosyolojinin bu bilimlerden hangi yönleriyle ayrıldığını açıklayınız.

ETKİNLİK 3. Aşağıdaki soruları dikkatle okuyunuz. Her bir sorunun iktisatçı, tarihçi, psikolog veya sosyologdan hangisi tarafından sorulabileceğini belirleyiniz.

Sorular:

1. Boş zamanın planlanması bireyin cinsiyetine, yaşına ve maddi durumuna bağlı mıdır?
2. Akran grupları boş zamanın planlanmasını nasıl etkiler?
3. Teknolojik gelişme, boş zamanın değerlendirilme biçimini nasıl değiştirmiştir?
4. Boş zaman ruh sağlığını nasıl etkiler?
5. Gençler eğlenceye ne kadar para harcamaktadır?
6. Gençler aile bütçesinin yüzde kaçını boş zaman etkinliklerine harcamaktadır?
7. Eğlence sektörü gençlerden hangi yollarla yarar sağlamaktadır?
8. Gençler geçmişte boş zamanlarını nasıl değerlendiriyordu?
9. Aile, boş zamanla ilgili etkinliklerin seçimini etkiler mi?
10. Sosyal medyanın etkisi nedir?
11. Geçen yüzyılın 1990'lı yıllarında hangi eğlence türleri yaygındı?



HATIRLA

Siyasal, ekonomik ve düşünsel devrimlerin birleşimi, derin toplumsal değişmelerin ortaya çıkmasına ve toplumun bilimsel olarak incelenmesine duyulan ihtiyacın artmasına yol açmış; bu durum sosyolojinin doğuşunu hazırlamıştır. Sosyolojiye XIX. yüzyılda ihtiyaç duyulmasının nedeni, toplumun çok hızlı değişmesi, yeni toplumsal sorunların ortaya çıkması ve eski açıklamaların yetersiz kalmasıdır. Sosyolojinin görevleri; toplumu bilimsel olarak incelemek, eşitsizliklerin ve çatışmaların nedenlerini açıklamak, düzenin, istikrarın ve ilerlemenin sağlanmasına katkıda bulunmaktır. Sosyoloji, toplumun nasıl işlediği ve insanların yaşamının hangi yollarla iyileştirilebileceği sorularına cevap vermeyi amaçlamıştır.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Sosyoloji nedir ve neyi inceler?
2. Sosyolojinin bir bilim dalı olarak kurulmasına ilişkin ilk düşünceler ne zaman ortaya çıkmıştır?
3. Sosyoloji neden daha önce değil de XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır?
4. Avrupa'daki hangi toplumsal değişmeler sosyolojinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur?
5. Toplumun bilimsel olarak incelenmesine neden ihtiyaç duyulmuştur?
6. Sosyoloji, toplumsal sorunların anlaşılmasına ve çözülmesine nasıl katkı sağlamalıydı?
7. Sosyoloji günümüz toplumları açısından önemli ve gerekli bir bilim midir? Örnekler veriniz.

2. SOSYOLOJİNİN KURUCULARI

“Sosyoloji, toplumun bilimsel olarak incelenmesinde insanı merkeze almalıdır.”
– Auguste Comte

Auguste Comte Fransa’da doğmuş, öğrenim görmüş ve çalışmalarını bu ülkede yürütmüştür. Bu nedenle Fransız toplumu, özellikle Fransız Devrimi sonrasındaki gelişmeler, onun düşünceleri ve öğretisi üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. Comte, çeşitli nedenlerle “sosyolojinin kurucusu” olarak kabul edilir:

- Bu bilime adını vermiştir: Sosyolojiyi ilk kez bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya koymuş ve toplumu sistemli biçimde inceleyen bilim olarak tanımlamıştır.
- Sosyolojinin inceleme konusunu ve yöntemlerini açık biçimde belirlemiştir: Comte’a göre toplum, doğa bilimlerinin yöntemlerinden yararlanılarak bilimsel biçimde incelenmelidir. Bu yöntemler arasında gözlem, karşılaştırma ve çözümleme yer alır.
- Pozitivizm adı verilen ve sosyolojik araştırmaların temeli kabul edilen bir öğreti geliştirmiştir: Bu anlayışa göre toplumsal olgulara ilişkin gerçek bilgi, varsayımlara, inançlara veya kanıta dayanmayan felsefi düşüncelere değil; olgulara ve deneyime dayanmalıdır.
- Toplumsal düzen ve ilerleme düşüncesini geliştirmiştir: Comte, toplumun da doğa gibi belirli yasalara göre işlediğine ve bilimsel, nesnel bir biçimde incelenmesi gerektiğine inanmıştır. Bilim bu yasaları ortaya çıkarabilirse insanlar toplumu daha iyi örgütleyebilir.
- Bilimleri karmaşıklık derecelerine göre sınıflandırdığı bir ölçek oluşturmuştur: Sosyolojiyi, toplum ve insanın toplumsal eylemi gibi en karmaşık olguları incelediği için bu ölçeğin en üstüne yerleştirmiştir. Önceki bütün bilimlerin birikiminden yararlandığı için sosyolojiyi “bilimlerin kraliçesi” olarak adlandırmıştır.



Auguste Comte – sosyolojinin kurucusu

Auguste Comte, Avrupa toplumlarının önemli bir bölümünün devrimler, sınıf mücadeleleri, şiddet ve yoksullukla sarsıldığı bir dönemde yaşamıştır. Dönemin bilim insanları mevcut koşullar hakkında görüşler ileri sürmüşlerdir; ancak Comte, bu görüşlerin toplumsal durumun iyileştirilmesine yönelik gerçek çözümler sunmadığını düşünmüştür. Bu nedenle olayların Tanrı’nın iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren dinî açıklamalara karşı çıkmıştır. Genel felsefi savları da olgulara ve kanıtlara dayanmadıkları için uygulanabilir çözümler olarak görmemiştir. Bu yaklaşımı nedeniyle pozitivist kabul edilir. Sıklıkla şu düşüncüyü dile getirmiştir:

“Kanıtlanamıyorsa bir düşüncenin bilgece görünmesi yeterli değildir.” Comte, yalnızca açıklayan, yardımcı olan ve toplumda düzen ile ilerlemeyi sağlayan bilgiyi bilimsel kabul etmiştir. Aşağıdaki örnek, Comte’un pozitivizmini daha kolay anlamayı sağlar:

Comte, insanların doğaları gereği şiddete eğilimli olduğu savına karşı çıkmıştır. Bu savı çeşitli nedenlerle kabul edilemez ve bilim dışı bulmuştur: Birincisi, doğrulanabilir değildir. İkincisi, hangi insanlar için geçerli olduğu bilinmemektedir; bütün insanlar mı, yoksa yalnızca belirli gruplar mı kastedilmektedir? Üçüncüsü, insanların ne zaman ve neden şiddete yöneldiği açıklanmamaktadır. Bu sorular cevaplanmadan ve yeterli kanıt ortaya konulmadan, Comte’a göre bu ifade yalnızca bir görüş sayılabilir; bilimsel bir gerçek olarak kabul edilemez.

Comte’un pozitivizmi, insanların şiddet içeren davranışlarını farklı biçimde açıklamaya çalışırdı. Gözlem yoluyla insanların hangi toplumsal koşullarda şiddete yöneldiğini belirlemek; yoksulluğun şiddet üzerindeki etkisini, eğitimin rolünü ve toplumdaki kurumlarla yasaların işleyişini incelemek isterdi. Comte’a göre toplumsal koşulların şiddet davranışına yol açtığı kanıtlanmadan bu koşulları iyileştirmeye yönelik önlemler alınamaz.

Auguste Comte’un öğretisinde, toplumun gelişiminde üç aşamanın bulunduğu düşüncesi önemli bir yer tutar: teolojik, metafizik ve pozitif aşama. Comte’a göre insan zihninin, dolayısıyla toplumun gelişimi, büyük ölçüde insan bilgisinin ve düşüncesinin gelişimine bağlıdır.

Teolojik Aşama. Bu aşamada insanlar toplumsal ve doğal olguları Tanrı ya da doğaüstü güçler aracılığıyla açıklar. Buna göre depremler tanrıların öfkelenmesiyle, seller Tanrı’nın insanları günahlarından dolayı cezalandırmasıyla, hastalıklar ise kötü ruhların insan bedenine girmesiyle açıklanır.

Metafizik Aşama. Comte’a göre bu aşamada toplumlar istikrarsızdır. Din ve kilise egemen konumunu kaybetmeye başlar. İnsanlar farklı düşünmeye ve toplumsal olguları soyut kavramlarla açıklamaya yönelir. Depremler doğal bir gücün etkisiyle, kıtlık doğadaki dengenin bozulmasıyla, savaşlar ise insanların doğuştan gelen güç veya üstünlük arzusuyla açıklanır. Ancak bu aşamada toplumsal olgular henüz olgularla kanıtlanıp sınanmaz. Geleneksel toplumların dayandığı eski inançlar yıkılmaya başlarken yeni bilimsel düzenin dayanacağı ilkeler henüz tam olarak kurulmadığı için toplumlar istikrarsızdır.



Sosyolojinin kurucuları:

Auguste Comte, Herbert Spencer, Émile Durkheim, Max Weber, Karl Marx, Georg Simmel, Vilfredo Pareto, Ferdinand Tönnies, Harriet Martineau

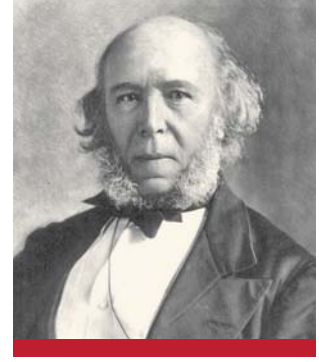
Pozitif Aşama. Üçüncü, yani pozitif aşamada toplumsal olgular bilimsel olgular ve düzenlilikler temelinde; gözlem, gerçek koşulların çözümlenmesi ve kanıtlar yoluyla açıklanır. İnsanlar depremlerin tektonik levhaların hareketinden, kıtlığın kötü hasat, kuraklık ve yoksulluktan kaynaklandığını kavrar. Bununla birlikte koşulları iyileştirmeye yönelik çözümler de geliştirirler; depreme dayanıklı yapılar inşa ederler, tarımı modernleştirirler. Comte’a göre toplumlar, olgular bilimsel olarak açıklandığı, sanayi ve üretim geliştiği, insanlar belirli mesleklerde uzmanlaştığı ve toplumda düzen ile ilerleme sağlandığı için pozitif aşamada toplumsal gelişmenin en yüksek düzeyine ulaşır. Bu aşamada sosyoloji, toplumları geliştirme görevi üstlenen bir bilim olarak ortaya çıkar.

HERBERT SPENCER: BİR ORGANİZMA OLARAK TOPLUM

Spencer da Comte gibi sosyolojinin bir bilim dalı olarak kurucularından biri kabul edilir. Comte ile bütünüyle aynı görüşte olmamasına karşın, özellikle toplumun bilimsel olarak incelenmesi düşüncesi başta olmak üzere onun görüşlerini büyük ölçüde geliştirmiş ve genişletmiştir.

Spencer, evrim kuramlarından güçlü biçimde etkilenmiştir. Toplumu, evrim yasalarına göre basitten karmaşığa doğru gelişen canlı bir organizmaya benzetmiştir. Ona göre toplum da her canlı organizma gibi bir yapıya ve işlevlere sahiptir; gelişir, evrim geçirir ve parçalarının karşılıklı bağımlılığı sayesinde varlığını sürdürür. Kalp, akciğerler ve beyin nasıl farklı işlevler üstleniyorsa toplumsal kurumlar da farklı görevler yerine getirir.

Bir organizma kendi varlığını sürdürme ve koşullara uyum sağlama yeteneğine sahip olduğu gibi toplum da kendi kendini düzenleyebilir ve geliştirebilir. Devletin topluma aşırı ölçüde müdahale etmesine gerek yoktur; çünkü bu durum toplumun doğal gelişimini bozar. Spencer, bu görüşüyle düzeni sağlamak ve toplumu ilerlemeye yöneltmek için devletin güçlü olması gerektiğini savunan Comte'a doğrudan karşı çıkmıştır.



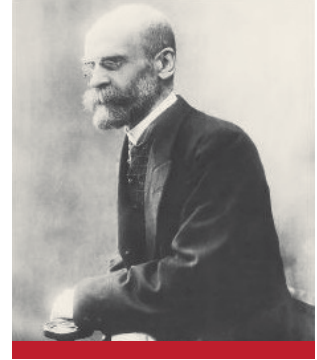
Herbert Spencer

ÉMILE DURKHEIM: TOPLUMSAL OLGULAR

Durkheim'a göre sosyoloji, toplumsal olguların bilimidir. Toplumsal olgular görünür olmasalar da bireyleri belirli biçimlerde davranmaya zorlar ve nesnel, bilimsel yöntemlerle incelenmelidir. Dil, yasalar, gelenekler, görenekler, aile, din, moda, eğitim, teknoloji ve bilim toplumsal olgular arasında yer alır.

Durkheim eğitimi bir toplumsal olgu olarak açıklar. Eğitim okullarda edinilir ve okullarda öğrencilerin uymak zorunda olduğu kurallar vardır: Derslere düzenli devam etmek, öğretmeni dinlemek, öğretim programına göre çalışmak, sınavları cevaplamak ve sınavlara girmek. Bu kuralları öğrenciler oluşturmaz; kurallar öğrencilerden önce vardır.

Toplumsal olgular, örneğin eğitim, bireyleri nasıl zorlar? Öğrenciler derse gelmez, çalışmaz veya kurallara uymazlarsa uyarı ve ceza alma, düşük not, sınıf tekrarı gibi sonuçlarla karşılaşır. Bu durum, eğitimin öğrencilerin uyum sağlaması gereken kurallar koyduğunu gösterir. İlk bakışta öğrenciler nerede ve ne öğreneceklerini özgürce seçiyor gibi görünse de gerçekte kuralları izlemek, belirli bilgileri edinmek ve kabul edilebilir biçimde davranmak zorundadırlar. Durkheim'a göre toplum, eğitim aracılığıyla gençlere doğru, disiplinli ve kabul edilebilir davranışın ne olduğunu öğretir.



Émile Durkheim

Din de zorlayıcı bir toplumsal olgudur. Din yalnızca bireyin kişisel inancı değil, bütün topluluk için geçerli olan ortak inançlar, dinî törenler ve ritüeller sistemidir. Din açık kurallar koyar; neyin izin verildiğini, neyin yasak olduğunu, neyin kutsal, neyin sıradan yani dünyevi sayıldığını belirler. Bu kurallar nedeniyle inananlar, ahlaksız olarak nitelendirilmemek veya dinî topluluktan dışlanmamak için dinin kurallarına uygun düşünme ve davranma yönünde ahlaki baskı hissederler.

Bütün toplumsal olguların önemli bir özelliği zorlayıcı olmalarıdır. Bireylerin davranışlarını yönlendiren kurallar içerirler. Temel işlevleri toplumda düzen ve istikrar oluşturmaktır. Ancak bu kurallar zayıflar veya insanlar bunlara uymayı bırakırsa düzen ve istikrar bozulabilir. Durkheim toplumdaki bu durumu anomi, böyle bir toplumu ise anomik toplum olarak adlandırır. Ona göre anomi tehlikelidir ve toplumun iyi işlemediğinin göstergesidir.

Durkheim, insanların neden toplum içinde birlikte ve bütünleşmiş biçimde yaşadıklarıyla da ilgilenmiştir. Bunun nedeninin dayanışma olduğunu savunmuştur. Dayanışma, birlikte yaşayan insanların birbirlerine sağladıkları destektir. İnsanları farklı nedenlerle birbirine bağlar ve bu desteğin biçimi toplumun gelişmişlik düzeyine göre değişir.

Eski, yani geleneksel toplumlarda mekanik dayanışma görülür. İnsanlar birbirine benzer, kolayca anlaşır ve kendilerini topluluğun bir parçası olarak hissederler. Çağdaş, yani modern toplumlarda ise insanları organik dayanışma bir araya getirir. İnsanlar farklıdır ve farklı çıkarlara sahiptir; ancak tam da bu nedenle birbirlerine bağımlıdırlar. Her birey kendi işiyle katkıda bulunur ve toplum bir organizma gibi işler. Durkheim bu öğretisiyle, toplum geliştikçe insanlar arasındaki bağların kurulma biçiminin de değiştiğini göstermiştir. İnsanlar farklılaşsalar da birbirlerinden uzaklaşmaz; aksine birbirlerine ihtiyaç duydukları için daha güçlü bağlar kurarlar.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Aşağıda açıklanan örneği inceleyiniz ve ardından soruları cevaplayınız. Bu etkinlik aracılığıyla Comte'un pozitivizm anlayışını kavrayıp kavramadığınızı değerlendireceksiniz.

Umut Lisesinde son dönemde sorunlar artmıştır: Derslere sık devamsızlık, sınıflarda disiplinsizlik, düşük başarı ve öğrenciler arasındaki çatışmalar. Okul yönetimine sorunların çözümü için üç farklı öneri sunulmuştur:

Öneri A. Bir grup öğretmen, öğrencilerin aile terbiyesinden ve geleneklere saygıdan yoksun “kötü bir kuşak” olduğunu düşünmektedir. Öğrencilere daha fazla ceza verilmesini ve daha sert uyarılar yapılmasını önermektedir.

Öneri B. İkinci öğretmen grubu, sorunların gençlerin “manevi bunalımından” kaynaklandığını savunmaktadır. Gençlerin yaşamın anlamını, değerleri ve yönlerini yitirdikleri için neye inanacaklarından emin olmadıklarını düşünmektedir. Çözüm olarak gençlerle manevi ve ahlaki değerler üzerine daha fazla ders ve görüşme yapılmasını önermektedir.

Öneri C. Üçüncü öğretmen grubu, öğrenciler arasında bir anket uygulanmasını; devamsızlığın ve düşük başarının nedenlerinin çözümlenmesini; öğretmen-öğrenci ilişkisinin ve öğrenme koşullarının araştırılmasını; ardından sonuçlara dayanarak somut önlemler alınmasını önermektedir.

1. Hangi öneri Auguste Comte’un pozitivizm anlayışına en uygundur?
2. Bu önerinin neden pozitivist olduğunu açıklayınız.
3. Bu öneride hangi yöntemler kullanılmaktadır?
4. Bu yaklaşım okulda düzen ve ilerlemeye nasıl katkıda bulunabilir?



HATIRLA

Sosyolojinin kurucusu Auguste Comte, sosyolojiyi toplumsal olguları sistemli biçimde inceleyen bağımsız bir bilim dalı olarak kurmuştur. Toplumsal olguları inceleme yaklaşımına pozitivizm adı verilir. Bu yaklaşıma göre toplum, onu düzenleyen yasaları açıklamak ve böylece düzen ile ilerlemeyi sağlamak amacıyla olgulara dayanılarak bilimsel biçimde araştırılmalıdır. Herbert Spencer toplumu karşılıklı bağımlı parçalardan oluşan bir organizma olarak görürken Émile Durkheim toplumsal olguların ve dayanışmanın toplumun istikrarını sağladığını vurgulamıştır. Bu düşünürlere göre sosyolojinin görevi, toplumsal yaşamı açıklamak ve topluluğun işleyişini geliştirmektir.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Sosyolojiyi adını veren ve onu “bilimlerin kraliçesi” olarak nitelendiren sosyolog kimdir?
2. Auguste Comte’un pozitivizm anlayışını açıklayınız.
3. Evrimcilikten etkilenen sosyolog kimdir ve sosyolojinin inceleme konusunu nasıl tanımlamıştır?
4. Émile Durkheim’a göre sosyoloji neyi incelemelidir?

3. MAX WEBER – YORUMLAYICI SOSYOLOJİNİN KURUCUSU

“Sosyoloji yalnızca insanların ne yaptığını değil, neden belirli bir biçimde davrandıklarını da açıklar.” – Max Weber



Max Weber

Max Weber Alman bir sosyologdur. Onun öğretisi, Comte’un pozitivist öğretisinden farklıdır. Weber, toplumsal olguların doğa olaylarıyla aynı biçimde incelenmesi gerektiği görüşüne katılmaz. Ona göre yalnızca kanıtlardan hareketle toplumda ne olup bittiğini açıklamak yeterli değildir. İnsanların neden belirli biçimlerde davrandıklarını, nasıl düşündüklerini ve hangi değerlere bağlı olduklarını anlamak daha önemlidir.

Örneğin bir kişi koşuyorsa Weber açısından önemli olan, koşma davranışının taşıdığı anlamı belirlemektir: Kişi spor yapmak için mi koşmaktadır, bir tehlikeden mi kaçmaktadır, yoksa otobüse yetişmeye mi çalışmaktadır? Bu nedenle Weber, yorumlayıcı sosyolojinin kurucusu kabul edilir.

Weber, insanların toplumsal eylemlerinin ve toplumsal olgu ve süreçlerin kendiliğinden ortaya çıkmadığını, anlam yüklenmiş insan davranışlarının sonucu olduğunu savunmuştur. Sosyolojinin görevi, insanların neden belirli biçimlerde davrandıklarını anlamak ve yorumlamaktır. Böylece Weber, toplumsal olguların yalnızca kurallar sisteminden ibaret olmadığını; aynı zamanda anlamlı insan eylemlerinin sonucu olduğunu göstermek istemiştir. Eylemin anlamı, başkalarının ne düşündüğüne ve bu eylemi nasıl değerlendirdiğine bağlıdır.

Weber’e göre insanlar farklı nedenlerle eylemde bulunur. Bazıları bir amaca ulaşmak için, bazıları belirli değerlere bağlı oldukları için, bazıları ise alışkanlıkları veya duyguları doğrultusunda hareket eder. Örneğin bir öğrenci yalnızca kendisi için değil, kendisini değerlendirecek öğretmeni ve başarısından memnun olacak ailesi için de sınava çalışır.

Amaçsal-Akılci Eylem. İnsanlar belirli bir amaca ulaşmak istediklerinde amaçsal-akılci biçimde hareket eder. En etkili araçları seçerler, gerektiğinde bazı ahlaki kuralları ihlal etmeyi dahi göze alabilirler. Örneğin yüksek not almayı amaçlayan bir öğrenci seçici biçimde çalışır, sınavlarda sık sorulan konulara odaklanır, çalışma planı ve stratejisi oluşturur, bu amaç için ne kadar zaman ve çaba harcayacağını hesaplar, zamanını düzenler ve eğlence ile arkadaş buluşmalarından vazgeçer.

Değer-Akılci Eylem. İnsanlar çıkar veya yarardan çok değerli ve iyi olduğuna inandıkları şeyler tarafından yönlendirildiklerinde değer-akılci biçimde hareket eder. Ahlaki değer ve kurallara uygun davranırlar; çünkü amaç onlar için başlı başına bir değerdir. Bilginin önemini bilen bir öğrenci seçici değil, düzenli ve kapsamlı biçimde çalışır. Zamanını sorumluluk ve disiplin anlayışına göre düzenler, eğlence ve arkadaş buluşmalarından vazgeçer; özveri ve çalışmanın en yüksek notu garanti etmese bile doğru değerler olduğuna inanır. Ona göre dürüst olmak, yüksek not almaktan daha değerlidir.

MAX WEBER'E GÖRE DÖRT TOPLUMSAL EYLEM TİPİ

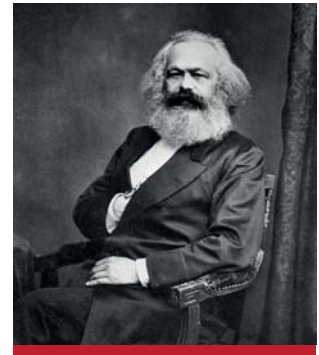


Geleneksel Eylem. Weber'e göre geleneksel eylem, alışkanlıklara ve geçmişten beri süregelen uygulamalara dayanır. Bireyler amaç veya sonuçlar üzerinde düşünmez; davranışı olduğu gibi tekrar eder. Bir öğrenci açık bir amaç veya ahlaki gerekçe nedeniyle değil, alıştığı biçimde sınava hazırlanıyor ve sınav sorularını rutin biçimde cevaplıyorsa geleneksel eylemde bulunmaktadır. Bu durumda davranış alışkanlık ve gelenek tarafından yönlendirilir.

Duygusal Eylem. Duygusal eylem çoğunlukla duygu ve hislerden kaynaklanır. İnsanlar korku, sevinç, öfke gibi duygularla kendiliğinden tepki verir. Sınava son anda, plansız biçimde çalışan bir öğrenci düşük not veya ceza korkusuyla hareket ettiği için duygusal eylemde bulunur. Panikler, sinirlenir ve baskı altında anlık duygularına göre tepki verir. Davranışını akıl değil, duygular yönlendirir.

KARL MARX: ÇATIŞMA KURAMCISI

Karl Marx, sınıflara ilişkin öğretisi ve kapitalist toplum çözümlemesiyle sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Siyasal düşünceleri nedeniyle sık sık baskıya uğramış ve yaşamının büyük bölümünü Londra'da geçirmiştir. Burada gazeteci ve araştırmacı olarak çalışmış, dönemin ekonomik ve toplumsal koşullarını incelemiştir. Marx'a göre toplumdaki en büyük değişimler, toplumsal sınıflar arasındaki çatışmalardan kaynaklanır. Bir sınıf toprak ve fabrikalar gibi üretim araçlarına, yani sermayeye sahiptir. Diğer sınıfın ise mülkiyeti yoktur ve yaşamını sürdürebilmek için ücret karşılığında çalışmak zorundadır.



Karl Marx

Marx, bu çatışmaların her zaman şiddet içermediğini; ancak eşitsizlik ve adaletsizlikten doğduğunu savunmuştur. Adaletsizlik büyüdüğünde ezilen sınıf daha iyi bir yaşam için mücadele etmeye başlar ve bu durum devrim gibi büyük değişmelere yol açabilir. Marx'a göre insanların geçim araçlarını sağlama biçimi, insanlar arasındaki diğer bütün toplumsal ilişkileri de belirler. Gelecekte sınıfların bulunmadığı, bütün insanların eşit olduğu, ekonomik sömürünün ve insanlar arasındaki diğer istismar biçimlerinin ortadan kalktığı bir toplumun kurulabileceğine inanmıştır.

Marx, Sanayi Devrimi'ni ve özellikle XIX. yüzyıl İngiltere'sindeki fabrika çalışmalarını da incelemiştir. İşçilerin uzun çalışma saatleri, düşük ücretler ve ucuz çocuk emeğinin sömürülmesi gibi ağır koşullarını çözümlenmiştir. Ona göre Sanayi Devrimi, zengin mülk sahipleri ile yoksul işçiler arasındaki eşitsizliği ve ayrımı daha da artırmıştır. Marx sosyolog olmamakla birlikte, düşünceleri günümüzde de kapitalizmin, toplumsal değişimin ve toplumsal adaletin incelenmesinde kullanılmaktadır.

Auguste Comte toplumsal çatışmaları çözülmesi gereken bir sorun olarak görürken Marx, çatışmanın sınıflı toplumların ayrılmaz bir unsuru olduğunu savunmuştur.

SOSYOLOJİNİN KURUCULARININ ÖĞRETİLERİNDEKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Sosyolojinin kurucularının öğretileri arasındaki benzerlik ve farklılıklar eğitim örneği üzerinden şöyle açıklanabilir:

Comte: Eğitimi toplumda düzen ve ilerlemeyi sağlamanın bir aracı olarak görür. Bilimsel biçimde örgütlenmiş eğitim yoluyla devletin ahlaki istikrar ve toplumsal bütünleşme oluşturmaya gerektiğini savunur.

Spencer: Eğitimi, sanayi toplumunun ihtiyaçlarına göre doğal biçimde gelişen toplumsal "organizmanın" bir parçası olarak değerlendirir. Aşırı devlet denetimini desteklemez; uyum ilkesine göre evrimsel gelişmeyi vurgular.

Durkheim: Eğitimi, bireyleri disipline eden ve toplumsallaştıran; toplumsal dayanışma için gerekli kuralları, değerleri ve kolektif bilinci aktaran bir toplumsal olgu olarak görür.

Weber: Öğrencilerin ve öğretmenlerin eğitime yükledikleri anlama odaklanır: Kariyer amacıyla mı, değerlere bağlılıkla mı, alışkanlıkla mı, yoksa korkuyla mı eğitim gördüklerini inceler.

Marx: Eğitim sistemini mevcut sınıfsal farklılıkları ve ilişkileri yeniden üreten bir mekanizma olarak değerlendirir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Seçtiğiniz bir toplumsal olgu üzerinden Comte, Weber, Durkheim ve Spencer'in öğretilerini çözümleyiniz.

ETKİNLİK 2. Aşağıda verilen durumu inceleyiniz ve ardından soruları cevaplayınız. Amaç, Weber'in toplumsal olguların bireylerin toplumsal eylemleriyle ortaya çıkabileceği yönündeki savının doğruluğunu değerlendirmektir.

"Bir Karar - Bir Toplumsal Olgu"

İkinci sınıfta öğrenim gören bir grup öğrenci derse girmemeye karar verir ve okulun önünde protesto düzenler. Öğrenciler ders programından memnun değildir. Her gün okulda sekiz saat kalmanın fazla olduğunu, bu nedenle yorgun ve stresli olduklarını düşünmektedirler. Protestoya ilişkin bilgi sosyal medya aracılığıyla hızla yayılır. Ertesi gün çok sayıda öğrenci protestoya katılır. Eğitim kesintiye uğrar, öğretmenler kaygılanır ve okul müdürü sorunu görüşmek üzere öğrenciler, öğretmenler ve velilerle toplantı yapılmasını kararlaştırır.

1. Öğrencilerin protestosunun Weber'in anlayışına göre toplumsal eylem olup olmadığını açıklayınız. Bu eylem başka insanlara yönelmiş midir?
2. Öğrencilerin protestosu hangi anlamı taşımaktadır? Öğrenciler neyi başarmak istemektedir?
3. Öğrencileri protestoya katılmaya yönelten etkenler nelerdir? Bütün öğrenciler aynı güdülere mi sahiptir?
4. Weber'e göre protesto dört toplumsal eylem türünden hangisine girmektedir?
5. Öğrencilerin eylemleri sonucunda hangi toplumsal olgu veya süreç ortaya çıkmıştır?
6. Okul müdürü ve öğretmenlerin öğrencilerin protestoya katılma gerekçelerini anlamaları neden önemlidir?



HATIRLA

Max Weber, toplumun yalnızca açıklanmasının yeterli olmadığını, insanların davranışlarına yükledikleri anlamın da anlaşılması gerektiğini savunan yorumlayıcı sosyolojiyi geliştirmiştir. Amaçsal-akılcı, değer-akılcı, geleneksel ve duygusal olmak üzere dört toplumsal eylem türü ayırt etmiştir. Karl Marx, toplumsal değişmelerin üretim araçlarının sahipleri ile işçiler arasındaki sınıf mücadelesinden kaynaklandığını ve tarihi sınıf çatışmalarının tarihi olarak değerlendirmiştir. Auguste Comte, Herbert Spencer ve Émile Durkheim sosyolojide bilimsel yaklaşımı vurgulamışlardır. Comte düzen ve ilerlemeye, Spencer evrim geçiren bir organizma olarak topluma, Durkheim ise toplumsal olgulara ve dayanışmaya odaklanmıştır. Bu düşünürler birlikte sosyolojinin temellerini oluşturmuşlardır.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Max Weber neden yorumlayıcı sosyolojinin kurucusu olarak adlandırılır?
2. Max Weber ile Auguste Comte'un öğretileri arasındaki fark nedir?
3. Karl Marx'ın sosyolojiye katkısı nedir?
4. Karl Marx'a göre toplumdaki değişmeler neden meydana gelir? Bu değişimleri ne ortaya çıkarır?

4. SOSYOLOJİDE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

SOSYOLOJİDE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR NEDİR?

Sosyolojide kuramsal yaklaşımlar, toplumu farklı biçimlerde inceleyen ve açıklayan öğretilerdir. Her yaklaşım aynı toplumsal olguya ilişkin farklı sorular yönelir, farklı kavramlar kullanır ve farklı açıklamalar sunar. Sosyolojide çok sayıda kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Bunların en önemlileri pozitivism, çatışma kuramları, işlevselcilik, yapısalcılık ve sembolik etkileşimciliktir.

Aşağıdaki yoksulluk örneği, bu yaklaşımların birbirlerinden hangi yönleriyle ayrıldığını göstermektedir.

Yoksulluk; düşük gelir, işsizlik ve benzeri nedenlerle bireylerin veya grupların beslenme, giyim, barınma, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi temel yaşam gereksinimlerini karşılayacak yeterli kaynaklara sahip olmaması durumudur.

Pozitivist Yaklaşım. Pozitivistlere göre yoksulluk, toplumsal düzenin bozulduğunu gösteren bir belirtidir. Kurumlar görevlerini gerektiği gibi yerine getirmediği için toplum yönünü kaybetmiştir. Pozitivistler, yoksulluğun olgular ve düzenlilikler temelinde incelenebileceğini ve bu incelemelerin yoksulluğun giderilmesine yönelik çözümler sağlayabileceğini savunur.

Pozitivist bir düşünür olarak Comte şöyle derdi: “Yoksulluk gözlemlenmeli, ölçülmeli ve karşılaştırılmalıdır. Bilimsel çözümleme yoluyla yoksulluğun ortaya çıkma nedenleri belirlenebilir; planlama ve reformlar aracılığıyla azaltılabilir veya önlenir.”

Çatışma Kuramı. Çatışma kuramının temsilcileri Karl Marx ve Friedrich Engels’e göre yoksulluk, alt sınıfların üst sınıflar tarafından sömürülmesinden kaynaklanır ve insanlar arasında eşitsizlik yaratır. Kapitalistler fabrikaların ve toprağın, yani sermayenin sahipleridir. İşçiler ise emek güçlerinden başka bir şeye sahip değildir.

Sömürü, işçilere hak ettiklerinden daha düşük ücret ödenmesiyle gerçekleşir. Böylece kapitalistler işçiler pahasına zenginleşirken işçiler yoksullaşır. Buna göre Marksist çatışma kuramı açısından yoksulluğun nedeni, toplumdaki servetin adaletsiz dağılımıdır. Bazı insanların serveti, başkalarının emeğinin sömürülmesiyle oluşur. Devlet zenginlerin çıkarlarını koruduğundan yoksulluk ancak sınıflı toplumun yerine sınıfsız bir toplumun kurulmasıyla ortadan kaldırılabılır.



Servetin eşitsiz dağılımı, çatışmanın yaygın nedenlerinden biridir

İşlevselcilik. İşlevselcilik, farklı toplumsal olguların yerine getirdiği işlevlerle ilgilenen bir kuramsal yaklaşımdır. Bu bakış açısından yoksulluk, toplumsal sistemin bir parçasıdır. İnsanlık tarihi boyunca varlığını sürdürmesi, yoksulluğun kaçınılmaz olduğunu ve belirli bir toplumsal işlev yerine getirdiğini düşündürür.

Bu nedenle işlevselcilerin temel sorusu, yoksulluğun neden var olduğu ve nasıl sürdürüldüğüdür. Onlara göre yoksulluk, toplumsal iş bölümü içinde en az değer verilen işlerde çalışacak emek gücünün sağlanmasına hizmet eder. Yoksulluğun varlığı, toplumsal eşitsizliklerin gerekçelendirilmesine de katkıda bulunur.

Yapısalcılık. Yapısalcılık, işlevselciliğin bir çeşidi olarak kabul edilen sosyolojik bir yaklaşım veya öğretiler. Kurucusu Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss'tur.

Yapısalcılara göre toplum anlaşılmadan bireyler anlaşılamaz. Çünkü toplum, aile, eğitim ve ekonomi gibi yapıları aracılığıyla bireylerin yaşamlarını biçimlendirir. Bu nedenle yapısalcılar yoksulluğu bireylerin kişisel başarısızlığı olarak değil, ekonomik yapının, eğitim sisteminin ve sınıfsal ilişkilerin etkisizliğinin bir sonucu olarak değerlendirir.

Bu yapılar insanların para, eğitim, iş, güç, ayrıcalıklar ve sağlıklı yaşam koşullarına eşit biçimde ulaşmasına olanak tanımaz. Ekonomi herkese eşit istihdam olanağı sunmuyorsa bazıları gelir elde ederken bazıları gelir elde edemez. Nitelikli eğitime erişemeyen bireylerin iyi ücretli bir iş bulma olasılığı daha düşüktür. İşsizlik, nitelsiz eğitim ve düşük ücretli meslekler yoksulluğa yol açar. Buna göre insanları yoksullaştıran toplumun kendisidir.

Sembolik Etkileşimcilik. Sembolik etkileşimcilik, insanlar arasındaki gündelik ilişkilere ve bu ilişkilerin taşıdığı anlamlara odaklanan sosyolojik bir öğretiler. Temsilcileri George Herbert Mead ve Charles Horton Cooley'dir. Bu düşünürler toplumu yalnızca devlet, ekonomi ve eğitim gibi yapılardan oluşan bir bütün olarak görmez. Toplumun insanların gündelik yaşamda gerçekleştirdiği konuşmalar, bakışlar, tepkiler ve davranışlar aracılığıyla oluşturulduğunu savunurlar. Bireyler kendilerini, başkalarının kendilerini nasıl gördüğüne göre algılar. Bu görüş "ayna benlik kuramı" olarak adlandırılır.

Bu yaklaşımın yoksulluğu açıklama biçimi de farklıdır. Sembolik etkileşimcilere göre yoksulluk yalnızca beslenme, giyim veya barınma için yeterli paraya sahip olmama durumu değildir. Yoksul insanların toplum içinde kendilerini nasıl algıladıkları ve başkalarının onlara nasıl davrandığı da önemlidir.

Örneğin eski kıyafetler giyen veya mütevazı bir evde yaşayan bir kişi, başkalarının onun yoksul olduğu sonucuna varmasına yol açan bir simgeyle ilişkilendirilebilir. Bu nedenle kişi alaya alınabilir, etiketlenebilir veya gruptan dışlanabilir. Bu tepkiler kişinin kendisini nasıl gördüğünü etkiler. Bir kişi sürekli olarak daha az değerliymiş gibi muamele görürse zamanla kendisini de böyle hissetmeye ve buna uygun davranmaya başlayabilir.

Bu nedenle sembolik etkileşimciler, yoksulluğun yalnızca ekonomik bir durum olmadığını; anlamlar, etiketler ve insanlar arası ilişkilerle biçimlenen toplumsal bir deneyim olduğunu savunur. Toplumu anlayabilmek için insanların iletişim kurarken kullandıkları gündelik ilişkileri ve sembelleri anlamak gerekir.



Ayna benlik kuramı

SOSYOLOJİDE KURAMSAL YAKLAŞIMLARI BİLMEK NEDEN ÖNEMLİDİR?

Sosyolojide kuramsal yaklaşımlar, toplumsal olgu ve süreçleri inceleme, açıklama ve yorumlamaya yönelik farklı yollar sunan öğreti ve kuramlardır. Sosyologların inceleme konusunu tanımladığı, araştırma sorusunu oluşturduğu, araştırma yöntem ve tekniklerini seçtiği ve toplumsal olgu ve süreçleri yorumladığı birer "düşünme çerçevesi" işlevi görür.

Sosyolojide kuramsal yaklaşımların bilinmesi çeşitli nedenlerle önemlidir:

- Bir toplumsal olgunun birden fazla biçimde anlaşılabilmesi ve açıklanabileceği konusunda araştırmacıları uyarır.
- Sosyolojinin bilimsel temelini oluşturur. Kuram olmadan bilimsel araştırma yapılamaz.
- Bir toplumsal olgu veya sorunun farklı yönlerden çözümlenmesine, böylece daha derin ve kapsamlı bir açıklamaya ulaşılmasına yardımcı olur.
- Toplumu inceleyen bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirir.

Bu öğretiler birbirlerinden farklı olmakla birlikte aynı amaca yönelir: Toplamların nasıl bir yapıya sahip olduğu, toplumsal grup ve kurumların nasıl işlediğı, birey ile toplum arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu, toplumsal olgu ve süreçlerin nasıl ortaya çıktığı ve toplumsal değışmeleri hangi etkenlerin doğurduğu gibi sorulara cevap vermek.

Kuramsal yaklaşımlar, sosyolojinin toplumu daha iyi anlamasına, olayların nedenlerini açıklamasına, olguları düşünsel bir bütün içinde ilişkilendirmesine ve toplumsal değışmeleri öngörmesine yardımcı olur. Kuramlar olmadan sosyoloji yalnızca verilerin kaydedilmesinden, yani sosyografiden ibaret kalırdı. Kuramsal yaklaşımlar sosyolojiyi daha çözümleyici ve daha az betimleyici bir bilim hâline getirir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Vaka incelemesi: Bazı öğrenciler neden sık sık derslere devamsızlık yapmaktadır?

Göreviniz, sorunu bir sosyolog gibi incelemektir. Sunulan üç sosyolojik kuramsal yaklaşımdan birini kullanınız: işlevselcilik, çatışma kuramı veya sembolik etkileşimcilik. Aşağıdaki soruları cevaplayınız. Bu sorular, soruna uygun bir çözüm geliştirmenize yardımcı olacaktır.

Sorunun açıklaması: Sınıfınızdaki bazı öğrenciler derslere sık sık devamsızlık yapmaktadır. Her zaman geçerli mazeretleri bulunmamaktadır. Devamsızlıklar hem bu öğrencilerin başarılarını hem de sınıfın genel başarısını etkilemektedir.

Sorunu incelerken şu noktaları göz önünde bulundurunuz:

- İşlevselcilik açısından okulun bir bütün olarak nasıl işlediğı ve işlevini yerine getirip getirmediğı önemlidir.
- Çatışma kuramı açısından kimin güç ve ayrıcalıklara sahip olduğu, sistemin adil olup olmadığı ve kuralların herkes için aynı biçimde uygulanıp uygulanmadığı önemlidir.
- Sembolik etkileşimcilik açısından gündelik ilişkiler, bu ilişkilerin taşıdığı anlamlar ve öğrencilerin derslerde kendilerini nasıl hissettikleri önemlidir.

1. Seçtiğiniz kurama göre öğrenciler neden derslere devamsızlık yapmaktadır? Nedenleri nelerdir?
2. Bu sorunda hangi kişi veya gruplar önemlidir: öğrenciler, öğretmenler, veliler veya okul?
3. Seçtiğiniz kurama göre devamsızlık hangi sonuçları ortaya çıkarmaktadır? Öğrencilerde ve okulda ne gibi gelişmeler yaşanmaktadır?
4. Bu kurama göre uygun çözüm ne olabilir?

Düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızın düşünceleriyle karşılaştırınız ve şu sonuca ulaşmaya çalışınız: Aynı soruna birden fazla açıdan bakmak neden yararlıdır?



HATIRLA

Sosyolojide kuramsal yaklaşımlar, sosyologların toplumsal olguları farklı biçimlerde gözlemleyip yorumlamalarını sağlayan “gözlükler” gibidir. Bu yaklaşımlar sayesinde sosyologlar araştırma sorununu nasıl tanımlayacaklarını, araştırma sonuçlarını nasıl yorumlayacaklarını, uygun araştırma yöntem ve tekniklerini nasıl seçeceklerini ve öznel görüşlerden nasıl kaçınacaklarını bilir. Kuramlar araştırmaya yön ve çerçeve kazandırır; araştırmacıların eleştirel düşünmelerine, tek bir “doğru” açıklamanın bulunmadığını kavramalarına ve toplumdaki sorunları daha iyi anlamalarına yardımcı olur.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Sosyolojide kuramsal yaklaşımlar nedir?
2. Sosyologlar toplumu neden aynı biçimde çözümlemez?
3. Farklı kuramsal yaklaşımların bulunması neden önemlidir?
4. Bir toplumsal sorunu açıklamak için yalnızca tek bir kuramsal yaklaşım kullanırsak ne olur?
5. Toplumu, varlığını organlarının işleyişine borçlu olan insan organizmasına benzeten kuramsal yaklaşım hangisidir?
6. İnsanların sınıflara ayrılmasını eşitsizliklerin ve toplumsal sorunların nedeni olarak gören kuramsal yaklaşım hangisidir?
7. Sizce hangi kuramsal yaklaşım gündelik yaşamı anlamınıza en fazla yardımcı olmaktadır? Neden?

5. SOSYOLOJİK ARAŞTIRMALARDA AŞAMALAR, YÖNTEMLER VE TEKNİKLER

“Hipotez, kuram ile veriler arasındaki köprüdür.” – Robert K. Merton

Sosyolojinin inceleme konusu ister bir bütün olarak toplum, ister insanların toplumsal eylemleri olarak belirlensin, sosyolojinin en önemli görevlerinden biri genel olanla, yani toplumla; özel olan, yani bireylerin veya grupların davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Bu görev, tekil bir olayın incelenmesiyle ulaşılan bilgilerin toplumdaki benzer bütün olaylar için geçerli olup olmadığını belirlemeyi gerektirir. Örneğin bir öğrenciyle yaptığı görüşmede onun düşük okul başarısının aile içindeki sorunlardan kaynaklandığını öğrenen bir sosyolog, aynı nedenin başka öğrencilerin başarısızlığında da etkili olup olmadığını görmek için daha geniş bir öğrenci grubuna anket uygulamak isteyebilir.

Bu biçimde sosyoloji özel olanı, yani tek bir öğrenciyi, genel olanla, yani bir öğrenci grubuyla veya öğrenci nüfusunun tamamıyla ilişkilendirir. Başka bir deyişle tekil olaylardan hareketle bütün toplum için geçerli olabilecek kurallar ve düzenlilikler belirler. Bu özellik sosyolojiyi genelleyici bir bilim hâline getirir. Sosyolojinin bu görevleri yerine getirebilmesi için araştırma yöntemlerine ve tekniklerine ihtiyaç vardır.

Yöntem. Yöntem sözcüğü, Yunanca methodos sözcüğünden gelir ve bir işin gerçekleştirilmesinde izlenen yaklaşım, işlem veya yol anlamını taşır. Örneğin ders çalışırken önce konuyu okur, önemli bilgi ve kavramların altını çizer, ardından kısa notlar çıkarır ve soruları cevaplayarak öğrendiklerini tekrar edersiniz. Bu aşamaların belirli bir sıraya göre uygulanması bir öğrenme yöntemidir.

Araştırma Teknikleri. Araştırma teknikleri, araştırmanın farklı aşamalarında kullanılan araçlar ve teknik uygulamalardır. Bazıları veri toplamak, bazıları verileri düzenlemek, bazıları işlemek ve çözümlemek, bazıları ise sonuçları sunmak amacıyla kullanılır.

Örneğin okulunuzdaki bir öğretmen, spor etkinliklerini düzenleyebilmek için öğrencilerin en sevdikleri sporları öğrenmek isteyebilir. Bu bilgileri aşağıdaki tekniklerle elde edebilir:

- **Anket:** Öğrencilere en sevdikleri sporun hangisi olduğunu yazılı olarak sorar.
- **Görüşme:** Öğrencilerle söz konusu sporu neden sevdikleri üzerine konuşur.
- **Gözlem:** Öğrencilerin teneffüslerde, okul bahçesinde veya spor alanlarında en sık hangi sporları yaptıklarını izler.
- **Verilerin düzenlenmesi ve çözümlenmesi:** Cevapları inceler ve sonuçlara ulaşır.
- **Elde edilen sonuçların ve bilgilerin sunulması.**

Buna göre yöntem, bir işin nasıl gerçekleştirileceğini gösteren plandır; teknikler ise bu plan içinde kullanılan somut uygulamalardır. Yöntemler ve teknikler olmadan hiçbir bilim inceleme konusunu açıklayamaz veya bu konuda bilimsel bilgi üretemez.

Ancak yöntem ve tekniklerin araştırma konusuna uygun olması gerekir. Aksi durumda elde edilen sonuçlar yanlış ve bilim dışı olabilir. Durkheim bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “Yöntem, araştırmaya eklenen teknik bir unsur değil; bilimsel bilginin konusunu belirleyen bir koşuldur.” – Émile Durkheim. Bu düşünce, yanlış yöntem seçiminin toplumsal olgunun yanlış anlaşılmasına yol açacağını açıkça göstermektedir.

Örneğin okullardaki şiddetin neden arttığını araştırma görevi alan bir kişinin yalnızca sosyal medyadaki birkaç yorumu okuması veya birkaç arkadaşına ne düşündüğünü sorması uygun bir yöntem değildir. Kişisel görüşler ve tekil izlenimler bilimsel sonuca ulaşmak için yeterli değildir. Böyle bir yaklaşım yüzeysel ve hatalı açıklamalara yol açabilir. Bunun yerine çok sayıda öğrenciye anket uygulanması, öğretmenlerle ve rehberlik birimleriyle görüşmeler yapılması, okul raporlarının incelenmesi ve sonuçların karşılaştırılması yoluyla sistemli biçimde veri toplanmalıdır.

SOSYOLOJİK ARAŞTIRMALARDA EN SIK KULLANILAN YÖNTEM VE TEKNİKLER

Anket, veri toplama tekniğidir. Sosyologlar anketi çoğunlukla hızlı, ekonomik ve geniş katılımlı araştırmalarda kullanır. Anket, araştırılan olgu hakkında genel bir görünüm oluşturmayı ve kısa sürede güvenilir veriler elde etmeyi sağlar.

Anket yoluyla katılımcıların belirli konular hakkındaki görüş ve tutumları öğrenilebilir. Anketlerde önceden hazırlanmış sorular yer alır. Bu sorular, katılımcının sunulan seçeneklerden birini işaretlediği kapalı uçlu sorular veya kendi düşüncesini yazılı olarak ifade ettiği açık uçlu sorular olabilir.

Anket uygulamasının en önemli ilkelerinden biri anonimliktir. Katılımcıların kimliklerinin gizli kalması ve elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılması gerekir. Bu nedenle anket; siyaset, eğitim, sağlık, medya, moda ve yaşam biçimleri gibi konulardaki kamuoyu tutumlarını incelemek için uygun bir tekniktir.

Görüşme, sözlü anket niteliğindedir. Araştırmacı, önceden hazırlanmış ve dikkatle oluşturulmuş sorular doğrultusunda katılımcıyla konuşur.

Görüşme, araştırmacının bir olguyu derinlemesine anlamak ve ortaya çıkış nedenlerini belirlemek istediği durumlarda kullanılır. Özellikle araştırma konusu hassassa, katılımcının kişisel deneyimleri, görüşleri ve tutumları önem taşıyorsa görüşme tekniği tercih edilir.

Örneğin gençlerin ülkeden göç etme nedenleri, aile içi çatışmaların ortaya çıkış nedenleri veya iş yerindeki uzun süreli stresin sonuçları görüşmeler yoluyla incelenebilir.



Mülakat



Sosyolog "iş başında", gözlemci olarak

Anket ve görüşme birbirini tamamladığı için çoğunlukla gözlemle birlikte kullanılır. Araştırmacının konuşma yoluyla öğrenemediği bir durumu gözlemlemesi; gözlemle ulaşamadığı bilgiyi ise görüşme yoluyla edinmesi mümkündür.

Gözlem, araştırmacının bireylerin gerçek koşullardaki davranışlarını doğrudan izlemek istediği durumlarda kullanılır. Örneğin bir sosyolog öğrencilerin teneffüslerde nasıl davrandıklarını incelemek istiyorsa koridorları, okul bahçesini, yemek satın alma sırasında oluşan davranışları, öğrencilerin

kimlerle arkadaşlık kurduğunu ve çatışmaları nasıl çözdüklerini gözlemleyebilir.

Gözlem yapan sosyolog, gerçekte neler yaşandığını doğrudan görme olanağına sahip olur.

DeneySEL Yöntem. DeneySEL yöntem, olgular arasındaki neden-sonuç ilişkisini belirlemek amacıyla kullanılır. Sosyolog-araştırmacı bir etkeni, yani bağımsız değişkeni bilinçli olarak değiştirir ve bu değişikliğin başka bir etken, yani bağımlı değişken üzerindeki etkisini izler.

Örneğin çalışma süresinin öğrenci başarısını etkileyip etkilemediğini araştırmak isteyen bir sosyolog iki öğrenci grubu oluşturabilir. Birinci grup bir saat, ikinci grup üç saat çalışır. Çalışma süresi bağımsız değişken, öğrenme sonuçları ise bağımlı değişkendir. Belirli bir sürenin ardından öğrencilere sınav uygulanır. İkinci grubun daha başarılı olması, çalışma süresinin sınav başarısını etkilediği yönünde yorumlanabilir.

Deney, sosyolojide doğa bilimlerine göre daha az kullanılır. Bunun birkaç nedeni vardır:

1. Deneyler çoğunlukla koşulların değiştirildiği ve olguların bilinçli olarak oluşturulduğu denetimli ortamlarda gerçekleştirilir. Ancak pek çok toplumsal olguyu deney yoluyla incelemek mümkün değildir. Bir sosyolog savaşın nedenlerini veya yoksulluğun ortaya çıkışını açıklamak amacıyla savaş çıkaramaz ya da insanları bilinçli olarak yoksullaştıramaz.

2. İnsanlar üzerinde yapılan deneyler, özellikle kişilerin haklarını ve onurunu ihlal ediyorsa, zorla katılım gerektiriyorsa, özel yaşamın gizliliğini bozuyorsa veya psikolojik ve fiziksel zarar oluşturuyorsa etik açıdan kabul edilemez. Örneğin bir öğretmenin stresin öğrenci davranışları üzerindeki etkisini ölçmek için öğrencileri bilinçli olarak aşağılaması veya cezaevi ilişkilerini incelemek amacıyla mahkûmlara psikolojik ve fiziksel kötü muamele uygulanması kabul edilemez.

İstatistiksel Yöntem. İstatistiksel yöntem, sayısal verilerin toplanması, işlenmesi ve çözümlenmesinde kullanılır. Bu veriler çoğunlukla anketlerden, nüfus sayımlarından veya istatistiksel incelemelerden elde edilir.

Amaç, toplumsal düzenlilikleri, eğilimleri ve toplumsal olgular arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Demografik veriler; nüfus, cinsiyet, yaş, doğum oranı ve ölüm oranı gibi bilgileri kapsar. Ekonomik veriler; çalışan ve işsiz sayısı, ücret düzeyi ve yaşam standardıyla ilgilidir. Eğitim verileri; öğrenim düzeyi, öğrenci ve üniversite öğrencisi sayısı ile okuryazarlık oranını içerir. Toplumsal veriler ise; medeni durum, aile büyüklüğü ve sosyal koruma gibi bilgileri kapsar.

Bu istatistiksel verilerin birlikte değerlendirilmesi, toplumsal koşulların açıklanmasına, sorunların belirlenmesine ve uygun çözüm önerilerinin geliştirilmesine yardımcı olur.

Sosyometri. Sosyometri, okul sınıfları, iş grupları ve spor takımları gibi küçük gruplardaki kişiler arası ilişkileri incelemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir.

Bu yöntemle kimin kimle arkadaşlık kurduğu, kimlerin grup tarafından kabul edildiği ve kimlerin dışlandığı araştırılır. “Sırada kiminle oturmak veya çalışmak istersiniz?” gibi basit sorular aracılığıyla grup içindeki önderler, alt gruplar ve olası çatışmalar belirlenebilir.

İçerik Çözümlemesi. İçerik çözümlemesi; gazete, dergi, televizyon ve internet yayınları, reklamlar, tarihî belgeler, konuşmalar, kamuya açık açıklamalar ve sosyal medya paylaşımları gibi yazılı, sözlü veya görsel materyalleri incelemek amacıyla kullanılır.

Bu materyallerde ne söylendiği, bunun ne sıklıkta ve hangi biçimde ifade edildiği incelenerek toplumsal yaşam açısından önemli tutumlar, değerler ve iletiler belirlenmeye çalışılır.

Örneğin medyanın gençleri nasıl sunduğunu inceleyen bir sosyolog, çok sayıda internet haberi veya gazete yazısını çözümleyerek gençlerin kaç kez olumlu, kaç kez olumsuz bir bağlamda gösterildiğini belirleyebilir. Gençlere daha çok şiddet eğilimi, sorumsuzluk, tembellik, kötü alışkanlıklara yatkınlık veya teknoloji bağımlılığı gibi olumsuz özellikler atfediliyorsa medyanın kamuoyunu etkileyen belirli bir gençlik imgesi oluşturduğu sonucuna ulaşılabilir.

Karşılaştırmalı Yöntem. Karşılaştırmalı yöntem, toplumsal olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemek amacıyla kullanılır. Karşılaştırma yoluyla olguların nedenleri ve gelişim süreçleri daha kolay anlaşılır.

Örneğin gençlerin geçmişte eğitime nasıl yaklaştıkları ile günümüzdeki yaklaşımları veya geçmişteki aile ilişkileri ile günümüzdeki aile ilişkileri karşılaştırılabilir. Böylece farklılıkların nasıl ve neden ortaya çıktığı belirlenebilir.

Vaka İncelemesi. Vaka incelemesi, belirli bir birey, aile, grup, kurum veya olayın derinlemesine incelenmesini sağlayan bir yöntemdir.

Bu yöntemin amacı, gerçek ve somut bir örneği ayrıntılı biçimde araştırarak belirli bir toplumsal olguyu anlamak, açıklamak ve uygun bir çözüm geliştirmektir.

Örneğin bir okulda yaşanan akran zorbalığı sorunu; öğrenciler, öğretmenler ve velilerle görüşülerek, okul ortamı gözlemlenerek ve okul koşulları incelenerek vaka incelemesi yoluyla araştırılabilir. Bu vakadan elde edilen sonuçların başka akran zorbalığı olaylarını açıklamada da kullanılması amaçlanır.

SOSYOLOJİK ARAŞTIRMANIN AŞAMALARI

Bilimsel araştırma; bir olguyu açıklamak ve bilimsel bilgi ile sonuçlara ulaşmak amacıyla verilerin ve bilgilerin planlı, sistemli ve nesnel biçimde toplanması, çözümlenmesi, yorumlanması ve sunulması sürecidir. Bilimsel araştırma gelişigüzel yürütülmez; açıkça belirlenmiş kurallara dayanır. Her bilimsel araştırma gibi sosyolojik araştırma da çeşitli aşamalardan oluşur.

1. Araştırma Probleminin ve Araştırma Sorusunun Seçilmesi ve Tanımlanması

Bu aşamada araştırmacı araştırma problemini seçer, araştırma sorusunu tanımlar ve incelenen problemin önemini açıklar. Başka bir ifadeyle araştırmanın toplum ve bilim açısından ne tür yararlar sağlayacağı belirlenir.

İyi tanımlanmış bir problemin araştırmanın yarısının tamamlanması anlamına geldiği kabul edilir. Bunun nedenleri şunlardır:

- Araştırmanın yönünü ve kapsamını belirler. Araştırmacı neyi inceleyeceğini açık biçimde bilir ve konu dışına çıkmaz. Örneğin “Gençlerde şiddet” biçimindeki genel bir konu yerine “Bir aylık süre içinde ikinci sınıf öğrencileri arasında şiddet olayları ne sıklıkla meydana gelmektedir?” şeklinde açık bir araştırma sorusu oluşturulabilir. Bu tanım; inceleme grubunun kim olduğunu, neyin araştırıldığını, hangi etkenlerin çözümleneceğini ve araştırmanın süresini açıklar.
- Uygun yöntembilimin seçilmesini sağlar. Gençler arasındaki şiddet hakkında yalnızca anket veya konuşmalarla yeterli veri toplanamaz. Davranışların sistemli gözlemi, okul raporlarının incelenmesi, olaylara ilişkin istatistiklerin değerlendirilmesi ve öğrenci ve öğretmenlerle görüşmeler yapılması gerekir.
- Verilerin toplanmasını ve çözümlenmesini kolaylaştırır. “Okullarda gençler arasındaki şiddet neden sık görülmektedir?” sorusunu araştırırken olayların nerede meydana geldiği, hangi durumlarda ortaya çıktığı ve akranlarla öğretmenlerin rolü önemlidir. Şiddet uygulayan kişinin gözlük takıp takmadığı veya en sevdiği ders gibi bilgiler sorunu açıklamadığı için araştırma açısından yararlı değildir.

2. Literatür Taraması ve Kuramsal Çerçevenin Oluşturulması

Bu aşamada araştırmacı:

- Mevcut bilimsel çalışmaları ve daha önce yapılmış araştırmaları inceler: Aynı problemin daha önce araştırılıp araştırılmadığını, hangi sonuçlara ulaşıldığını ve bu sonuçların yeni araştırmaya nasıl katkı sağlayabileceğini belirler. Böylece daha önce elde edilmiş bilgilerin gereksiz yere tekrarlanması önlenir.
- Araştırmanın temel kavram ve kuramları da bu aşamada belirlenir: Konu okullardaki gençlik şiddetinin nedenleri ise temel kavramlar arasında şiddet, okul çevresi, toplumsal baskı, güdülenme, çatışma ve duygular yer alabilir.

Şiddet kavramı kapsamında hangi davranışların şiddet sayıldığı, bu davranışların ne sıklıkta ve hangi yoğunlukta ortaya çıktığı; okul çevresi kapsamında akranlar, öğretmenler ve kurallar incelenebilir. Kavramların açık biçimde tanımlanması, neyin nasıl gözlemleneceğini, ölçüleceğini ve çözümleneceğini belirleyerek araştırmanın sistemli ve nesnel olmasını sağlar.

3. Amaçların, Görevlerin ve Hipotezlerin Oluşturulması

Bu aşamada araştırmacı:

- araştırmacının amacını (yani neyin ortaya çıkarılacağını belirler). Örneğin araştırmacının amacı, okullarda gençler arasında sık görülen şiddetin nedenlerini ve bu davranışı en fazla etkileyen etkenleri belirlemek olabilir.

- Araştırmacının görevleri (amaca ulaşmak için hangi işlemlerin yapılacağını açıklar). Şiddet olaylarına ilişkin verilerin toplanması, öğrencilerle ve öğretmenlerle görüşülmesi, olayların ve nedenlerin kaydedilip karşılaştırılması, sonuçların çözümlenmesi ve şiddet davranışını etkileyen etkenler hakkında sonuca ulaşılması bu görevlere örnek verilebilir.

- Bu aşamada ayrıca sınanacak bilimsel varsayımlar olan temel ve yardımcı hipotezler kurulur. Örneğin temel hipotez şu olabilir: "Akran çatışmaları veya öğretmen denetiminin yetersizliği bulunduğu gençler arasındaki şiddet artmaktadır." Yardımcı hipotezler ise şöyle olabilir: 1) Grup dinamiğinin yoğun olduğu sınıflarda şiddet daha sık görülür. 2) Akran baskısına maruz kalan öğrenciler daha sık şiddet içeren tepkiler verir. 3) Katı kuralların ve düzenin bulunması olay sayısını azaltır. Hipotezler açık, sınanabilir ve araştırma problemiyle mantıksal olarak bağlantılı olmalıdır.



Araştırmalar, ekipteki her üyenin kendi görevini bilmesi durumunda daha başarılı yürütülür.

4. Yöntemlerin, Tekniklerin ve Araçların Seçilmesi

Bu aşamada araştırmacı, araştırma sırasında hangi yöntem, teknik ve araçları kullanacağına karar verir. Senin araştırmacın için bunlar, örneğin: okullardaki şiddet vakalarının gözlemlenmesi, öğrenciler ve öğretmenlerle görüşmeler yapılması ve okuldaki rapor ve istatistiklerin analiz edilmesi olabilir. Bu yöntemler, problemin sistematik ve objektif bir şekilde incelenmesini sağlar.

5. Örneklemenin Seçilmesi

Bilimsel araştırmalar çoğunlukla nüfusun tamamı üzerinde değil, seçilmiş bir örneklem üzerinde gerçekleştirilir. Bunun nedeni örneklem araştırmasının daha uygulanabilir, ekonomik ve etkili olmasıdır. Nüfusun tamamı çoğu zaman çok geniş, erişilmesi güç veya araştırılması maliyetlidir.

Dikkatle seçilmiş ve temsil gücü yüksek bir örneklem aracılığıyla bütün nüfus için geçerli olabilecek güvenilir sonuçlara ulaşılabilir. Böylece zaman ve kaynak tasarrufu sağlanırken bilimsel sonuçların geçerliliği korunur.

Örneğin okulunuzdaki ikinci sınıf öğrencileri arasında şiddet olaylarının ne sıklıkta yaşandığını araştırmak istediğinizi ve bu sınıf düzeyinde iki yüz öğrencinin bulunduğunu düşününüz. Temsil gücü yüksek örneklemen büyüklüğü, hedeflenen güven düzeyine bağlıdır ve istatistiksel formüllerle belirlenir.

6. Verilerin Toplanması

Bu aşamada seçilen yöntem ve teknikler uygulanır ve araştırma verileri toplanır.

7. Verilerin İşlenmesi ve Çözümlemesi

Araştırmacı toplanan verileri düzenler, çözümler, karşılaştırır ve verilerin neyi gösterdiğini açıklamaya çalışır. Son olarak araştırmanın başında ortaya koyduğu hipotezin doğru olup olmadığını değerlendirir. Başka bir ifadeyle araştırmanın beklenen sonuçlara ulaşip ulaşmadığı belirlenir.

8. Yorumlama ve Sonuçlara Ulaşma

Bu aşamada araştırmacı araştırma sonuçlarını bilimsel kuramlarla ilişkilendirir, sonuçların anlamını açıklar ve bilimsel sonuçlara ulaşır. Hipotezin doğrulanıp doğrulanmadığını ve bunun uygulamada ne anlama geldiğini belirtir. Böylece araştırma yoluyla hangi bilgilerin elde edildiği ve araştırmanın ne tür yararlar sağladığı ortaya konur.



Araştırma sonuçları, sonuçlara ve önerilere ulaşılması amacıyla sunulur.

9. Sonuçların Sunulması

Son aşama, bilimsel makale, rapor veya incelemenin yazılmasını; bulguların açık ve gerekçeli biçimde sunulmasını; kaynakların ve kullanılan literatürün belirtilmesini kapsar. Araştırma sonuçları, sonuçlara ve önerilere ulaşmak amacıyla sunulur.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Aşağıdaki konularla ilgili araştırma soruları oluşturunuz. Ardından her konunun hangi yöntem ve tekniklerle araştırılması gerektiğini açıklayınız.

Konular:

1. Okulda cep telefonu kullanımı
2. Derslere mazeretsiz devamsızlık
3. Gençler ve gönüllü çalışma

ETKİNLİK 2. Önceki etkinlikte oluşturduğunuz araştırma sorularından birini seçiniz ve bir araştırma taslağı veya planı hazırlayınız. Araştırmanın hangi aşamalar doğrultusunda yürütüleceğini ve her aşamada hangi etkinliklerin gerçekleştirileceğini açıklayınız.



HATIRLA

Bilimsel araştırmalarda, özellikle toplum bilimleri alanında, araştırmacının araştırma sorusunu açık biçimde oluşturabilmesi büyük önem taşır; çünkü araştırmanın bütün süreci bu soruya bağlıdır. Araştırma aşamalarını bilmek, araştırmacının her aşamada ne yapması gerektiğini açıkça görmesini ve önemli adımları atlamamasını sağlar. Yöntem ve tekniklerin doğru seçilmesi, doğru ve güvenilir verilerin toplanmasına olanak verir. Sosyolog-araştırmacı bu unsurları bilmiyorsa araştırma belirsiz, veriler hatalı ve sonuçlar yanlış olabilir. Bu durum araştırmanın bilimsel değerini ve uygulamadaki kullanılabilirliğini azaltır.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Araştırmacının araştırma sorusunu açık biçimde oluşturması neden önemlidir?
2. Sosyometrik yöntem hangi durumlarda kullanılır? Örnekler veriniz.
3. Araştırmacı araştırma aşamalarını neden bilmelidir?
4. Araştırmacı yanlış araştırma teknikleri seçerse ne olur?

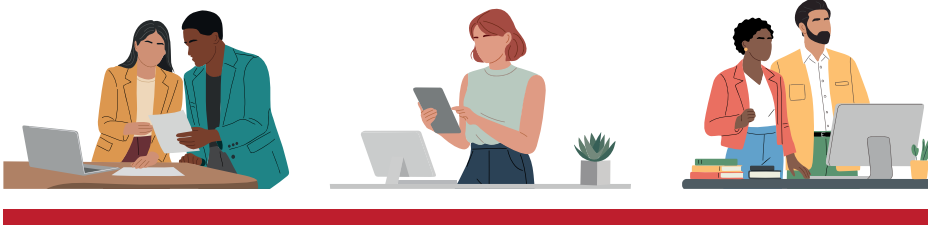
1. TOPLUM, TOPLUMSAL OLGU VE TOPLUMSAL SÜREÇ

TOPLUM NEDİR?

Toplum kavramı sosyolojik bir kavramdır. Bu kavramın kullanımı, sosyolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Toplumsal gerçeklik, bu kavram aracılığıyla yeni, pozitivist veya bilimsel bir biçimde açıklanmaya başlanmıştır.

Toplum; belirli bir toprak parçası üzerinde, insanların doğa üzerindeki ortak etkinlikleri, özellikle üretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan; karşılıklı ilişkiler, normlar, değerler, kurumlar ve kültürler aracılığıyla birbirine bağlanan örgütlü insan topluluğudur. Bu tanımdan hareketle toplumun başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

- En büyük ve kendi kendine yeterli insan topluluğudur.
- İnsanlar ortak bir toprak parçası üzerinde bir araya gelir.
- Toplum içinde ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkiler bulunur.
- İnsanlar, çoğunlukla ulus temelinde aidiyet ve birlik duygusu geliştirir.
- Toplumsal yaşam; normlar, değerler, gelenekler, kültür ve kurumlar aracılığıyla düzenlenir.



Toplumda farklı rol ve faaliyetlere sahip insanlar

TOPLUM NEDEN ÖRGÜTLÜ VE KENDİ KENDİNE YETERLİ BİR TOPLULUKTUR?

Kendi kendine yeterli olmak, bir kişinin gereksinimlerini mümkün olduğunca kendi imkânlarıyla karşılayabilmesi anlamına gelir. Toplum için de benzer bir durum söz konusudur. Toplum, varlığını sürdürdüğü toprak parçası üzerinde kendi yaşamını ve işleyişini devam ettirecek koşulları oluşturduğu için kendi kendine yeterlidir. Temel gereksinimleri karşılayacak kurumlar ve işleyiş düzenleri kurar. Aile, nüfusun devamını ve toplumsallaşmayı; ekonomi, mal ve hizmetlerin üretimini ve değişimini; eğitim, bilgi ve becerilerin aktarılmasını; siyasal sistem ise düzenin ve yönetimin sağlanmasını üstlenir. Toplum aynı zamanda bütün bireyleri, aralarındaki farklılıklara bakılmaksızın yurttaş olarak kabul ederek ortaklık ve birlik duygusunu geliştirir. Bireyler; yetiştirme, eğitim, bayramlar, gelenekler ve ortak deneyimler aracılığıyla daha büyük bir bütünün parçası olduklarını öğrenir. Bu durum dayanışmayı, karşılıklı güveni ve topluma karşı sorumluluk duygusunu güçlendirir.

HAREKET HÂLİNDEKİ TOPLUM: NE OLUYOR VE NEDEN?

Toplumlar teknoloji, ekonomi, siyaset ve kültür gibi çeşitli etkenlerin etkisiyle sürekli değişir. Örneğin fabrikalarda otomasyon ve robot teknolojilerinin kullanılması, insanların yerine getirdiği bazı görevlerin makineler tarafından yapılmasına yol açabilir. Bu nedenle bazı çalışanlar işlerini kaybedebilir. Buna karşılık teknik beceriler gerektiren yeni meslekler de ortaya çıkar. Eğitim sistemi, güncel öğretim programları aracılığıyla gençleri bu yeni mesleklere hazırlamalıdır. Ekonomik krizler veya işsizlik nedeniyle gerçekleşen göçler aileleri ve nüfus yapısını olumsuz etkileyebilir. Bununla birlikte yeni iş alanlarının açılmasına ve farklı ekonomik sektörlerin gelişmesine de imkân sağlayabilir.

Zorunlu ortaöğretimin uygulanması gibi siyasal kararlar, gençlerin ve ailelerin yaşam koşullarını değiştirir. Bu kararlar gençlerin yeni bilgi ve beceriler edinmesine, gelecekte daha iyi yaşam koşullarına sahip olmasına katkı sağlar. Bu tür reformlar eğitimin gelişmesini ve toplumun güçlenmesini destekler. Filmler ve sosyal medya gibi kültürel etkiler, gençlerin giyim tarzlarının, müzik beğenilerinin ve düşünme biçimlerinin değişmesine neden olabilir. Ancak bu etkiler aynı zamanda geleneksel değerlerin zayıflamasına da yol açabilir. Bu örnekler; toplumların teknoloji, ekonomi, siyaset ve kültürün sürekli etkisi altında bulunduğunu göstermektedir. Bu etkenler toplumun gelişmesini sağlayan değişmelere yol açabileceği gibi öngörülemeyen güçlükler de oluşturabilir. Bu nedenle toplumların değişmeleri ve yeni sorunları sürekli değerlendirmesi, eski yaşam biçimleri ile yeni yaşam biçimleri arasında denge kurması gerekir.



Çağdaş toplum sınırlar gibidir; tek ve kalıcı bir biçimi koruyamaz, sürekli değişir
(Zygmunt Bauman)

TOPLUMSAL OLGU VE TOPLUMSAL SÜREÇ NEDİR?

Toplumun nasıl işlediğini ve nasıl değiştiğini sosyolojik olarak inceleyebilmek için iki temel sorunun cevaplanması gerekir: Toplumsal olgu nedir? Toplumsal süreç nedir? Toplumsal olgular, gündelik yaşamda ortaya çıkan somut olaylar veya durumlardır. Görülebilir, insanlar üzerinde etkili olur ve kolaylıkla fark edilebilir.

Gündelik yaşamda karşılaşılan önemli toplumsal olgular arasında şunlar yer alır:

- Toplumsal kurumlar ve toplumsal durumlar: aile, ekonomi, devlet, siyaset, kültür, eğitim, işsizlik ve yoksulluk.
- Toplumsal normlar ve kurallar: ahlaki, hukuki, dinî ve geleneksel kurallar.
- Toplumsal konumlar ve roller: öğrenci, ebeveyn, doktor, polis memuru ve arkadaş.

Toplumsal ve Kültürler Arasında

• Sosyolojik açıdan toplumsal olgular; insanlar arasındaki ilişkileri içeren, tekrar eden, çok sayıda kişiyi etkileyen ve toplumsal önem taşıyan bütün olay ve davranışlardır.

Toplumsal olguların ortak özellikleri; toplum içinde ortaya çıkmaları, tekrarlanmaları, belirli bir süre devam etmeleri ve insanların davranışlarını etkilemeleridir. Sosyoloji açısından en önemli özellikleri ise bilimsel olarak incelenebilmeleridir.

Toplumsal Süreçler

Toplumsal süreçler, toplumsal olguların zaman içinde nasıl değiştiğini ve bu değişimler aracılığıyla toplumun nasıl dönüştüğünü gösterir.



Öğrenme bir süreçtir

Örneğin işsizlik bir toplumsal olgudur. İşsizliğin artıp azalmadığı uzun bir dönem boyunca izlendiğinde işsizliğe ilişkin toplumsal süreç incelenmiş olur.

Başlıca toplumsal süreçler şunlardır:

- Toplumsallaşma: İnsanların toplum içinde yaşamayı öğrendiği süreç.
- Modernleşme: Yeni teknolojilerin ve çalışma biçimlerinin aşamalı olarak uygulanması.
- Küreselleşme: Farklı ülkelerin ticaret, iletişim ve kültür aracılığıyla birbirine bağlanması.
- Kentleşme: Kırsal yaşam biçiminden kentsel yaşam biçimine geçiş ve yaşamın çağdaşlaşması.
- Kültürel değişim: İnsanları etkileyen yeni düşüncelerin, değerlerin veya eğilimlerin ortaya çıkması.
- Ekonomik gelişme: Yeni iş alanları ve sektörler oluşturan ekonomik değişimler.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK1. Ana'nın öyküsünü okuyunuz. Öyküde yer alan toplumsal olguları ve toplumsal süreçleri belirleyiniz. Cevaplarınızı metinden örneklerle destekleyiniz.

Ana, kısa süre önce ailesiyle birlikte küçük bir kentten Üsküp'e taşınmıştır. Taşınmanın nedeni, babasının uzun süredir yaşadıkları yerde iş bulamamasıdır. Bu taşınma bütün aile için, özellikle de Ana için büyük bir değişiklik anlamına gelmiştir.

Ana yeni okulunda yeniden arkadaş edinmek, yeni kuralları ve alışkanlıkları öğrenmek ve toplumsallaşmak zorunda kalmıştır. İyi iletişim kurmaya çalışmasına rağmen konuştuğu ağız ve giyim tarzı, bazı öğrencilerin onunla alay etmesine neden olmuştur.

Bir süre sonra Ana akran zorbalığına uğramaya başlamıştır. Sık sık aşağılayıcı yorumlarla karşılaşmış ve grup etkinliklerinden dışlanmıştır. Bazı öğrenciler yalnızca yeni bir öğrenci olduğu için ona farklı davranmıştır. Bu durum bir ayrımcılık biçimidir.

Okul sosyoloğunun desteğiyle Ana zaman içinde yeni koşullara uyum sağlamaya ve topluma bütünleşmeye başlamış; özgüven kazanmış ve sınıf arkadaşlarıyla daha iyi ilişkiler kurmuştur.



HATIRLA

Toplum kavramı sosyolojik bir kavramdır ve sosyolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesiyle kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram aracılığıyla toplumsal gerçeklik yeni, pozitivist veya bilimsel bir biçimde açıklanmıştır. Toplumsal olgu ile toplumsal süreç arasındaki farkı bilmek toplumu daha iyi anlamayı sağlar. Toplumsal olgular, toplumda bir şeyin gerçekleştiğini gösterir; toplumsal süreçler ise bu olguların zaman içinde nasıl geliştiğini ve değiştiğini açıklar. Toplum; değerler, ekonomi, kültür, bilim ve teknolojiadaki değişmelerin yanı sıra insanlar arasındaki bağların, ilişkilerin ve eylemlerin değişmesiyle dönüşür. Bu bilgiler, karşılaşılan toplumsal sorunları anlamaya, değişmelere daha kolay uyum sağlamaya ve toplumsal yaşama daha sorumlu biçimde katılmaya yardımcı olur



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Toplumsal olgu ile toplumsal süreç arasındaki farkı açıklayınız. Her birine birer örnek veriniz.
2. İçinde bulunduğunuz bir toplumsal olgu veya durumu ve bununla ilişkili toplumsal süreçleri açıklayınız.
3. Toplumun neden değiştiğini düşününüz. Ana'nın yaşamındaki değişimleri hangi etkenler ortaya çıkarmıştır?
4. Somut bir örnek üzerinden insanların toplumdaki olgu ve süreçleri bilmesinin neden önemli olduğunu açıklayınız. Bu bilgilerin gündelik yaşamdaki yararı nedir?

Ev çalışması: Okulda, evde veya sokakta gözlemlediğiniz bir toplumsal olguyu araştırınız. Bu olgunun nedenlerini ve sonuçlarını açıklayınız. Olgunun aşamalar hâlinde gelişip gelişmediğini ve bu aşamaları hangi kişi veya kurumların etkilediğini belirleyiniz.

2. ZAMAN İÇİNDE TOPLUMLAR

“İnsanlar bilinçlerini ve eylemlerini değiştirdiklerinde toplumlar da gelişir ve değişir.”

– Lev N. Tolstoy

TOPLUMLARIN ZAMAN İÇİNDE NASIL DEĞİŞİP GELİŞTİĞİNİ BİLMEK NEDEN GEREKLİDİR?

Toplumlara zaman içinde incelediğimizde, küçük avcı ve çiftçi kabile topluluklarından çağdaş ulusal toplumların nasıl ortaya çıktığını öğreniriz. İnsanların yaşam, çalışma, düşünme ve eyleme biçimlerini değiştirerek toplumları da dönüştürdüklerini kavrarız.

Hatırlayınız! Toplumun gelişiminin düşünme ve eyleme biçimlerindeki değişmelere bağlı olduğunu savunan sosyologlar kimlerdir?

İnsanlık tarihi, insanların maddi üretim biçimlerinin zaman içinde değiştiğini göstermektedir. Bu değişimler büyük ölçüde iki temel etkene bağlıdır. Birincisi teknik ve teknolojik etkindir. Bu etken; emek gücünü, yani bilgi ve becerileri; üretim araçlarını, yani kullanılan teknikleri; emek nesnelerini, yani toprak, madenler, su ve enerji gibi unsurları kapsar. İkincisi toplumsal etkindir. Bu etken, insanların üretim ve değişim faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için aralarında kurdukları ilişkileri kapsar. Üretim ilişkilerinin en önemli unsuru, üretici güçler üzerindeki mülkiyet biçimidir.

TEKNİK VE TEKNOLOJİK GELİŞMİŞLİK DÜZEYİNE GÖRE TOPLUMLARIN SINIFLANDIRILMASI

Üretim biçiminin teknik ve teknolojik özelliklerine göre toplumlar; avcı ve toplayıcı, tarım, sanayi ve sanayi sonrası toplumlar olarak sınıflandırılabilir.

1. Avcı ve Toplayıcı Toplamlar Neolitik Çağ'ın, yani Yeni Taş Çağı'nın ortaya çıkışına kadar egemen olan toplumsal örgütlenme biçimidir.

Bu toplumlarda insanların yaşamı doğaya bağlıydı ve akrabalık bağlarıyla birbirine bağlı küçük kabileler içinde sürdürülüyordu. İnsanlar yiyecek arayışı nedeniyle yaşam alanlarını sık sık değiştiren göçebelere. Avcılık, balıkçılık ve doğadan ürün toplama temel geçim faaliyetleriydi.

İş bölümü basitti. Artı ürün bulunmadığı için özel mülkiyet ve sınıflar da yoktu. Kararlar ortaklaşa alınıyordu. Devlet ve resmî iktidar bulunmuyordu. Bu işlevleri topluluğun en yaşlı, en saygın ve en deneyimli üyeleri yerine getiriyordu.

Toplumsallaşma aile ve grup içinde; taklit, bilginin sözlü aktarımı ve gelenekler aracılığıyla gerçekleşiyordu. Toplumsal birlik; inançlar, ritüeller ve gelenekler yoluyla korunuyordu.

Yaşam biçimi yüzyıllar boyunca büyük ölçüde aynı kaldığı için bu toplumlar yavaş değişiyordu.

2. Tarım Toplamları sanayinin ortaya çıkışına kadar egemen olmuştur. Bu toplumlarda tarım başlıca ekonomik faaliyetti. Bu nedenle insanların yaşamı büyük ölçüde toprağın işlenmesine ve doğal koşullara bağlıydı.

Toplunun bütün üyeleri üretime katılıyor, üretim çoğunlukla kişisel gereksinimleri karşılamak amacıyla yapılıyordu.

Önceki dönemlerde en önemli servet olan toprak, kabile veya köy topluluğunun ortak mülkiyetindeydi. Tarım toplumlarında ise toprak az sayıda kişinin, yani toprak sahiplerinin mülkiyetine geçti. Nüfusun büyük bölümü bu kişilerin topraklarında çalışan köylülerden oluşuyordu.

Üretimin gelişmesi ve gıda fazlasının ortaya çıkmasıyla toprak, hayvanlar, araçlar ve evler üzerinde özel mülkiyet gelişmeye başladı.

Aile merkezi bir role sahipti. Birkaç kuşak çoğunlukla birlikte yaşıyor, görevler cinsiyete ve yaşa göre bölüşülüyordu. Siyasal güç toprağa sahip olanların elindeydi.

Din ve gelenekler büyük önem taşıyor ve insanların davranışlarını güçlü biçimde etkiliyordu. Tarım toplumları istikrarlı, geleneksel ve yavaş değişen toplumlardı.

3. Sanayi Toplamları, fabrikalarda makineleşmiş üretim ve kitleleşmiş sanayiyle belirginleşir. Bu gelişmeler yeni toplumsal yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Aile ve yerel topluluklar ekonomik etkinliğin temel taşı olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine iki karşıt sınıf ortaya çıkmıştır: Sermaye sahibi burjuvazi ve emeğini ücret karşılığında satan işçi sınıfı. Marx'ın vurguladığı gibi bu sınıfsal farklılıklar toplumsal değişimin itici gücüdür. Sanayi toplumları kentleşmiş, akılcı, bilimsel ve teknik bilgiyi öne çıkaran toplumlardır. Bu toplumlarda dinin etkisi azalmıştır. Aile yapısı çoğunlukla çekirdek aile biçimindedir. İnsanlar toplumsal konum ve rollerini soy kökeninden çok meslekleri aracılığıyla edinir.

Modern devlet, demokrasi ve yurttaşlık hakları bu toplumlarda gelişmiştir. Siyasal ve toplumsal yaşamı düzenleyen devlet kurumları bulunmakla birlikte büyük toplumsal eşitsizlikler de varlığını sürdürmektedir.

Sanayi toplumları hızlı değişme ve ilerleme toplumlarıdır. Teknolojik yenilikler, bilimsel buluşlar ve ekonomik gelişme üretim ve yaşam biçimlerini sürekli değiştirir.

4. Sanayi Sonrası Bilgi Toplamları, modern toplumların en gelişmiş aşamasıdır. Derin bilimsel, teknolojik, ekonomik ve kültürel değişimler sonucunda ortaya çıkmıştır. Sanayi toplumları fabrika üretimine dayanırken bilgi toplumları bilginin oluşturulması, işlenmesi ve denetlenmesi yoluyla varlığını sürdürür.



Geçmişte tarım toplumu



Toplunun sanayileşmesi

Bu toplumlarda bilgi temel toplumsal kaynak ve servettir. Dijital teknolojiler, bireyin ve toplumun gündelik gerçekliğini biçimlendirir.

Bu toplumların ekonomik yapısını sosyolog Daniel Bell açıklamıştır. Bell'e göre sanayi sonrası toplumun merkezinde fiziksel emek veya ham maddeler değil, kuramsal bilgi bulunur.

Sanayi üretiminin yerini giderek hizmetler, araştırma, eğitim ve bilgi teknolojileri almaktadır. Bilgi temel güç kaynağı hâline gelir. Mühendisler, bilişim uzmanları, bilim insanları, araştırmacılar ve yöneticiler gibi uzman ve teknokratlar, bilgiyi denetledikleri için toplumda öncü konuma gelir.

Bell'e göre bu gelişme, çok fazla bilgiye sahip olanlarla daha az bilgiye ve daha düşük eğitim düzeyine sahip olanlar arasında yeni eşitsizlik biçimleri oluşturur.

Bilgi toplumları yüksek hareketlilik, esneklik ve istikrarsızlıkla belirginleşir. İnsanların geleceği belirsiz ve öngörülemez olduğu için bu toplumlar "risk toplumları" olarak da adlandırılır.

Hiçbir şey kalıcı ve bütünüyle kesin kabul edilmez. Bilgiler, kurallar ve açıklamalar sürekli değişir. Sosyolog Anthony Giddens, modernliği "sürekli değişme ve düşünsel" durumu olarak tanımlar. Geçmişte insanlara belirgin yaşam yönleri sunan gelenek, bu toplumlarda gücünü kaybeder. İnsanlar kim olacakları, nerede çalışacakları ve hangi değerlere bağlı kalacakları konusunda kendi kimliklerini kurmak zorunda kalır.

İletişim sanal ağlar üzerinden gerçekleşir. İnsanların oluşturduğu dijital kimlikler, yön kaybı ve yabancılaşma duygusunu artırabilir.



Çağdaş bilgi (dijital) toplumu

TOPLUMLARIN TOPLUMSAL VE EKONOMİK OLUŞUMLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Toplumsal-ekonomik oluşum, toplumsal değişmeye ilişkin sosyolojik kuramın temel kavramlarından biridir. Bu kavram Marx'ın toplum kuramından kaynaklanır.

Kavram; üretici güçlerdeki değişimleri, üretim ilişkilerindeki ve toplumun bütün yapısındaki değişimlerle ilişkilendirir.

Toplumsal-ekonomik oluşum kavramı, ekonominin, özellikle üretim biçiminin ve üretim araçları üzerindeki mülkiyet türünün toplumun temeli olduğu varsayımına dayanır.

Bu temel üzerinde toplumun üstyapısı yer alır. Üstyapı; siyaset, hukuk, din ve kültürden oluşur.

Marx, tarihsel toplum türlerini toplumsal-ekonomik oluşumlarına göre sınıflandıran ilk düşündürdü. Beş oluşum türü ayırt eder: ilkel topluluk, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ve komünist toplum.



İlkel toplum

İlkel topluluk dışındaki her oluşum sınıf mücadelesi yoluyla ortaya çıkar, gelişir ve ortadan kalkar. Marx'a göre toplumsal gelişme rastlantısal değildir; bu beş oluşum aracılığıyla gerçekleşir.

Her oluşum iki temel unsurla belirlenir:

- Üretici güçler: Üretim biçimi, makineler, araçlar, teknoloji ve emek gücü.

Üretim ilişkileri: Üretim araçlarının kime ait olduğu, kimin çalıştığı ve kimin yönettiği. İlkel toplulukta özel mülkiyet ve sınıfsal ayrım bulunmaz. Üretimin gelişmesi, artı ürünün ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla köleci toplum oluşur. Bu toplumsal-ekonomik oluşumun temel çatışması köle sahipleri ile köleler arasındadır. Ardından feodal beyler ile toprağa bağlı köylüler arasındaki ilişkiyle belirginleşen feodalizm gelir. Kapitalizm, bir yanda üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete, diğer yanda emek gücü üzerindeki özel mülkiyete dayanır. Üretim araçlarının sahipleri olan burjuvazi, işçilerin emeğini sömürür. Her toplumsal-ekonomik oluşumda çoğunlukla sınıf mücadelesi biçiminde ortaya çıkan iç çelişkiler bulunur. Marx bu nedenle "Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir." görüşünü ileri sürmüştür.



Feodal toplum



Kapitalist toplum

MARX'A GÖRE BİR OLUŞUMUN YERİNİ BAŞKA BİR OLUŞUM NASIL ALIR?

Üretim ilişkileri, yani sömürenler ile sömürülenler arasındaki ilişkiler, üretici güçlerin daha fazla gelişmesinin önünde engel hâline geldiğinde köklü toplumsal değişimler ve devrimler ortaya çıkar.

Bu yolla bir toplumsal-ekonomik oluşumun yerini başka bir oluşum alır. Marx'a göre bu süreç komünizme yönelir.

Komünizmde üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ortadan kaldırılır. Sömürü ve sınıfsal ayrımların bulunmadığı bir yaşam için gerekli koşullar oluşturulur.

Marx'ın tasarladığı komünist oluşum; sınıfsız, devletsiz, tam eşitliğe dayalı ve her bireyin gereksinimlerine göre üretimin gerçekleştirildiği bir toplumdur. Sosyolojik açıdan bu toplumsal-ekonomik oluşumlar yalnızca tarihsel kategoriler değildir. Ekonominin ve üretimin insanların yaşamını ve kültürünü nasıl biçimlendirdiğini, farklı tarihsel dönemlerde toplumsal değişim ve çatışmaların nedenlerini anlamayı sağlayan sosyolojik araçlardır.



Kapitalist sistemin piramidi

KÜLTÜREL ÖZELLİKLERE GÖRE TOPLUMLARIN SINIFLANDIRILMASI

Toplumlar, kültürlerin ve insanların kültürel davranış kalıplarının özelliklerine göre de geleneksel, modern ve postmodern toplumlar biçiminde sınıflandırılabilir.

Geleneksel toplumlar geçmişte yaygın olarak bulunmuş, günümüzde de dünyanın bazı bölgelerinde varlığını sürdürmüştür. Bu toplumlarda gelenekler, görenekler ve din en önemli role sahiptir.

Yaşlılara saygı, kadın ve erkek rollerinin katı biçimde ayrılması, dinî kurallara uyulması ve görücü usulü evlilikler bu toplumların özellikleri arasındadır.

Geleneksel toplumlarda temel amaç düzeni ve gelenekleri korumaktır. Değişmeler yavaş ve dikkatli biçimde gerçekleşir.

Modern toplumlar Sanayi Devrimi'yle birlikte gelişmiştir. Tarımın yerine fabrikalar, sanayi ve kentlerin gelişmesi başlıca önemi kazanmıştır. İnsanlar köylerden kentlere kitlesel biçimde göç etmeye başlamıştır. Bilim, teknoloji ve eğitim gelişmiş; yeni iş alanları ortaya çıkmış ve insanların seçim olanakları artmıştır. Yasalar ve devlet büyük önem kazanırken geleneklerin etkisi geçmişe göre azalmıştır.



Modern toplumlar

Postmodern toplumlar, günümüzde nüfusun büyük bölümünün yaşadığı çağdaş toplumlardır. Bu toplumların temel değerleri bilgi, teknoloji ve seçim özgürlüğüdür.

Gelişmiş bilgi teknolojileri, küreselleşme, medyanın ve tüketim kültürünün egemenliği bu toplumların başlıca özellikleridir. İnsanların kimliği esnek hâle gelir; toplumsal değişimler hızlı ve kesintisiz biçimde gerçekleşir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Aşağıdaki örneği okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

1. Bu toplum hangi toplum türüdür?
2. Bu toplumun tanınmasını sağlayan iki özelliği belirtiniz.

ETKİNLİK 2. Geleneksel, modern ve çağdaş toplumlarda geleneğin rolünü araştırınız. Örnekler veriniz.

ETKİNLİK 3. Aşağıdaki toplumsal olguları uygun toplum türleriyle eşleştiriniz:

- a) Dinin egemenliği
- b) Kitlesele fabrika üretimi
- c) Bilginin denetlenmesi



HATIRLA

Toplumların zaman içinde nasıl geliştiğini ve değiştiğini bilmek, yaşadığımız bugünü daha iyi anlamamızı sağlar. Toplumların tarihi, belirli değerlerin, kurumların ve yaşam biçimlerinin nasıl ortaya çıktığını gösterir ve hangi hatalardan kaçınılması gerektiğine işaret eder. Böylece toplumsal değişmelerin rastlantısal değil, insan eylemlerinin sonucu olduğunu öğreniriz. Bu bilgi geleceği daha bilinçli biçimde kurmamıza yardımcı olur.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

İnsanların her gün uzaktan iletişim kurmasına, öğrenmesine, çalışmasına ve bilgi edinmesine olanak veren toplumsal olguyu araştırınız. Bu olgunun hangi toplum türüne özgü olduğunu açıklayınız ve bu toplumda insanların yaşamını betimleyiniz.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞME NASIL GERÇEKLEŞİR?

"Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa asıl olan onu değiştirmektir." – Karl Marx

Geçmişte insanlar çoğunlukla atla veya yaya yolculuk eder, ulaşım yavaş ve sınırlı biçimde gerçekleşirdi. Otomobillerin ve toplu taşıma araçlarının ortaya çıkmasıyla büyük değişimler yaşandı. Günümüzde insanlar bu araçlar sayesinde dünyanın farklı bölgelerine daha hızlı yolculuk edebilmekte, yeni kültürleri tanıyabilmekte, eğitim görebilmekte, bir ülkede yaşarken başka bir ülkede çalışabilmekte, ticaret yapabilmekte ve daha sık yer değiştirebilmektedir. Bu örnek, teknolojik değişmelerin gündelik yaşamın rahatlığını ve yaşam kalitesini artırdığını, yeni olanaklar oluşturduğunu ve toplumsal ilişkileri değiştirdiğini göstermektedir. Kütüphanelerde kitap okumaya dayalı bilgi edinme biçiminden internet ve elektronik kaynakların kullanımına geçiş de olumlu bir değişimdir. İnsanlar daha hızlı bilgi edinebilmekte, yeni beceriler öğrenebilmekte, dünyanın farklı bölgelerindeki insanlarla iletişim kurabilmekte; öğrenme ve çalışma süreçlerini daha verimli biçimde yürütebilmektedir.

Tıbbın gelişmesi ve aşıların bulunmasıyla bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan ölüm oranları azalmış, sağlık koşulları iyileşmiş ve insanların yaşam süresi uzamıştır. Bu olumlu değişim, insanların daha nitelikli ve etkin bir yaşam sürmesine olanak sağlamıştır. İnsan hakları için uzun yıllar boyunca verilen mücadele, siyasal değişmeyi ve temel özellikleri insan hakları ile özgürlüklerine saygı, oy hakkı, ifade özgürlüğü ve hukuk önünde eşitlik olan demokratik toplumların oluşmasını sağlamıştır. Bu ve benzeri örnekler, toplumdaki değişmelerin yalnızca teknik nitelikte olmadığını; insanların yaşamını doğrudan geliştirdiğini ve yeni olanaklar ortaya çıkardığını göstermektedir. İnsanların yaşam, çalışma ve aralarındaki ilişkilerde meydana gelen her türlü dönüşüm veya uyum, toplumsal değişim olarak adlandırılır.

Toplumsal değişimler çeşitli yollarla gerçekleşir:

1. Teknolojik gelişme yoluyla: Bilgisayar ve internet gibi yeni teknolojilerin kullanılması çalışma, üretim ve yaşam biçimlerini değiştirir.
2. Toplumsal hareketler ve mücadeleler yoluyla: İnsan hakları mücadelesi, insanların onurlarını korumasına ve yaşam kalitesini geliştirmesine katkıda bulunmuştur.
3. Hukuki reformlar ve kurumsal değişimler yoluyla: Bu değişimler toplumun örgütlenme biçimini dönüştürür. Örneğin zorunlu ilköğretim yasasının kabul edilmesi okuryazarlığı artırır, eşit fırsatlar oluşturur ve toplumun bütün olarak gelişmesini sağlar.
4. Doğal veya ekonomik etkenler yoluyla: Krizler, doğal afetler ve ekonomik değişimler insanları yeni koşullara uyum sağlamaya zorlar.

DEĞİŞMELER HER ZAMAN OLUMLU MUDUR?

Toplumsal değişimler yenilikler getirir; ancak bu yenilikler her zaman olumlu sonuçlar doğurmaz. Özellikle değişimin başlan-



Değişimler tüm nesilleri etkiler

gıç aşamasında olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Mobil telefonlar ve internet iletişimi ve öğrenmeyi kolaylaştırır. Bununla birlikte aşırı kullanım bağımlılığa, yüz yüze ilişkilerin azalmasına ve dikkat sorunlarına yol açabilir.

Yeni fabrikaların açılması yeni iş alanları oluşturarak işsizliği azaltabilir. Ancak aynı değişme hava ve su kirliliğine neden olabilir ve insanların sağlığını olumsuz etkileyebilir. Toplumda hızlı değişmeler gerçekleştiğinde bazı insanlar yeni koşullara kolay uyum sağlarken bazıları kendisini güvensiz ve şaşkın hissedebilir.

Okullarda derslerin çevrim içi yürütülmeye ve dijital platformların kullanılmaya başlanması buna örnektir. Bilgisayar ve internet kullanımına aşina olan öğrenciler bu değişmeye hızla uyum sağlamıştır. Buna karşılık yeterli teknik bilgiye veya evinde bilgisayara sahip olmayan öğrenciler güvensizlik ve karışıklık yaşamıştır. Bu durum, hızlı değişmelerin herkesi aynı biçimde etkilemediğini ve bazı insanların uyum sağlayabilmek için daha fazla zamana ve desteğe ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Değişmelerin yarardan çok zarar doğurmaması için planlanması ve değerlendirilmesi önemlidir. Değişmeler yaşamın bir parçası olarak görülmeli ve sorumluluk bilinciyle kabul edilmelidir.

DEVİRİM VE EVRİM YOLUYLA DEĞİŞME

Devrimler çoğunlukla toplumda hızlı ve köklü değişmelere yol açar. Eski yönetim biçimi kısa sürede ortadan kaldırılır ve yerine yeni bir yönetim düzeni kurulur. Örneğin Ekim Devrimi sonucunda eski yönetim, yasalar ve toplumsal ilişkiler birdenbire değişmiş; bu değişmeler yaşam biçimlerini, kuralları, normları ve değerleri de dönüştürmüştür. Bu tür köklü değişmeler nedeniyle insanların yeni düzene uyum sağlaması zaman almıştır. Devrim kavramını yalnızca siyasal ve toplumsal düzenlerin değişmesiyle sınırlamak doğru değildir. Günümüzün gündelik yaşamında da hızlı ve neredeyse devrim niteliğinde değişmeler bulunmaktadır.

Birçok kentte elektrikli otomobillerin ve sürücüsüz otobüslerin kullanılmaya başlanması, ulaşım alanında hızlı bir değişmedir. İnsanların yeni araçları kullanmayı öğrenmesi, yeni kurallara ve ulaşım altyapısına uyum sağlaması gerekir. Teknoloji ulaşımında devrim niteliğinde bir değişme yaratırken sürücüler ve yayalar için yeni belirsizlikler ve sorunlar da ortaya çıkarmaktadır.

Evden çalışma da insanların gündelik yaşamını büyük ölçüde değiştirmiştir. Özellikle COVID-19 salgını sırasında birçok şirket kısa sürede bu çalışma biçimini uygulamaya başlamıştır. Bu değişme bazı kişiler açısından çalışma yaşamında esneklik sağlarken bazı kişiler tarafından yalnızlaşma ve yabancılaşma olarak deneyimlenmiştir. Devrimin yol açtığı hızlı değişmenin aksine evrim, yavaş ve aşamalı bir değişmedir. Evrim adım adım, küçük geliştirmeler ve uyarlamalar yoluyla gerçekleşir. İnsanların değişmeye alışmak için daha uzun süreye sahip olmaları, şaşkınlık ve stres yaşamalarını azaltır.

Eğitimde yeni öğretim programlarının, dijital ders kitaplarının veya yeni değerlendirme yöntemlerinin uygulanması çoğunlukla aşamalı biçimde gerçekleştirilir. Öğrenciler ve öğretmenler önce değişiklikler hakkında bilgilendirilir, eğitim alır ve uygulamaya zaman içinde başlar. Bu biçimde stres ve karışıklık azalır, değişmeler daha kolay kabul edilir ve sonuçlar daha başarılı olur. Aşamalı değişmelerin olumsuz sonuçları daha sınırlıdır ve insanların kendilerini daha güvende hissetmesini sağlar.

Kadın haklarının tanınması için verilen mücadele, evrimsel değişmeye iyi bir örnektir. Geçmişte kadınlar çok az hakka sahipti. Zaman içinde eğitim, toplumsal hareketler ve hukuki reformlar yoluyla kadınların hakları aşamalı olarak genişlemiştir. Kadınlar önce eğitim hakkını, ardından çalışma hakkını, daha sonra oy hakkını ve hukuk önünde eşitliği elde etmiştir. Bu değişmeler adım adım ve evrimsel biçimde gerçekleşmiştir.

Telefonlar da aşamalı biçimde gelişmiştir. Önce yalnızca sabit telefonlar, daha sonra cep telefonları ve günümüzde akıllı telefonlar kullanılmaya başlanmıştır.

Aşamalı değişimler küçük görünebilir; ancak sağladıkları kazanımlar çok büyük olabilir. Bu örnekler, evrimin istikrarlı ve uzun süreli değişimler meydana getirdiğini göstermektedir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK1. Aşağıdaki metni okuyunuz ve soruları cevaplayınız. Gündelik Yaşamda Hızlı Değişmeler Mobil uygulamalar aracılığıyla yeni dijital ödeme yöntemlerinin kullanılmaya başlanması bazı sorunlara yol açmaktadır. Nakit ödeme yapmaya alışkın olan insanların bu yeni uygulamalara uyum sağlaması gerekecektir.

1. Metinde hangi tür değişmeden söz edilmektedir?
2. Bu değişim insanları nasıl etkilemektedir?
3. Değişmeyi en kolay kabul edecek kişiler kimlerdir? Değişme hangi kişiler açısından güçlük oluşturabilir?
4. Bu tür değişimler her zaman olumlu mudur? Neden?



HATIRLA

Değişmeler hem toplum hem de insanlar açısından önemlidir. Toplumun ve bireylerin geliştiğini gösterir. Yeni koşullara uyum sağlamamıza, yeni beceriler edinmemize, yaşamımızı iyileştirmemize ve gelecek için daha iyi olanaklar oluşturmamıza yardımcı olur. Bununla birlikte her koşulda değişim gerekli değildir. Bazı değişimler güvensizlik, stres veya ekonomik güçlükler gibi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle değişimler dikkatle planlanmalı, olası sonuçları değerlendirilerek aşamalı biçimde uygulanmalıdır. Böylece insanlar değişimleri daha kolay kabul edebilir ve yeni koşullara daha rahat uyum sağlayabilir.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Toplumsal değişim nedir?
2. Toplumsal değişimler hangi alanlarda gerçekleşebilir? En az üç alan belirtiniz.
3. Toplumsal değişimler nasıl ortaya çıkar? Hangi etkenler bu değişimlere yol açabilir?
4. Gündelik yaşamdan birkaç toplumsal değişim örneği veriniz ve bunların ortaya çıkma nedenlerini açıklayınız.
5. Toplumsal değişimlerin gerçekleşme hızı bakımından devrim ile evrim arasındaki farkı açıklayınız. Örnekler veriniz.

4.BİR YAŞAM BİÇİMİ OLARAK KÜLTÜR

“Kültür yalnızca bilgi ya da sanat değil, insanların karakterini ve ruhunu biçimlendiren bir yaşam biçimidir.” – Hermann Hesse

TOPLUM NEDİR, KÜLTÜR NEDİR?

Kültür ve toplum kavramları çoğu zaman eş anlamlıymış gibi kullanılsa ve birbirleriyle yakından ilişkili olsa da aynı anlama gelmez. Toplum, birlikte yaşayan insanları ve bu insanların ekonomik ve siyasal bakımdan nasıl örgütlendiklerini ifade eder. Kültür ise bu insanların yaşam biçimini, değerlerini ve davranışlarını açıklar. Örneğin bir kişi, “Japon toplumunun ne kadar disiplinli olduğuna şaşırdım.” dediğinde gerçekte Japon kültürünü kastetmektedir. Japon kültürü; yüksek disiplin, başkalarına saygı ve ortak sorumluluk anlayışıyla belirginleşir ve insanların gündelik yaşamında kolaylıkla gözlemlenir.

Bir kişi, “Japonya’da kültür geç kalmaya hoşgörü göstermez.” dediğinde ise Japon toplumunda katı kuralların ve normların bulunduğunu belirtmiş olur. İnsanlar dakik olmaya, kurallara ve düzene uymaya, başkalarına karşı sorumluluk göstermeye alışmıştır. Toplum kavramı, hangi insanların birlikte yaşadığını ve ekonomik ve siyasal bakımdan nasıl örgütlendiklerini gösterir. Kültür ise bu insanların yaşam biçimidir; değerlerini, geleneklerini, dillerini, inançlarını, sanatlarını ve davranış biçimlerini kapsar. Kültür aracılığıyla insanların nasıl yaşadığını, çalıştığını, düşündüğünü, iletişim kurduğunu ve kutlama yaptığını; neleri önemli, neleri önemsiz gördüğünü öğreniriz. Kültürsüz bir toplum, toplumsuz bir kültür var olamaz. Çünkü kültüre yalnızca insanlar ihtiyaç duyar; onu insanlar oluşturur ve kuşaktan kuşağa aktarır.

KÜLTÜR: KAVRAM VE ANLAM

Kültür sözcüğü, Latince colere ve cultus sözcüklerinden türemiştir. Bu sözcükler yetiştirme, işleme veya geliştirme anlamına gelir. İlk anlamı “toprağın işlenmesi” iken daha sonra “ruhsal ve düşünsel olanın geliştirilmesi” anlamını kazanmıştır.

Çok sayıda sosyolog kültürü incelemiş ve bu nedenle kültüre ilişkin çeşitli tanımlar ortaya konulmuştur. Aşağıdaki tanımlar karşılaştırılabilir:

1. “Kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenekler ile insanın toplumun bir üyesi olarak kazandığı diğer bütün yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür.” – Edward Tylor
2. “Kültür, toplumdaki insanların davranışlarını yönlendiren ortak değerleri, normları ve kuralları içerir.” – Émile Durkheim
3. “Kültür, insanların anlam yüklediği gerçekliğin bir bölümüdür.” – Max Weber
4. “Kültür, toplumda değerlerin, bilginin ve davranış biçimlerinin aktarılmasını sağlayan bir araçtır.” – Pierre Bourdieu

5. "Kültür, bir toplumun üyelerinin paylaştığı değerlerden, izledikleri normlardan ve ürettikleri maddi ürünlerden oluşur." – Anthony Giddens

Kültür kavramının tanımlanması ve yorumlanmasındaki farklılıklara rağmen bu sosyologlar aşağıdaki noktalarda birleşmektedir:

1. Kültür toplumsal bir olgudur. Toplum içinde oluşturulur ve paylaşılır; bireyin kişisel bir özelliği değildir.
2. Kültür ortak unsurlardan oluşur. Değerler, kurallar, normlar ve gelenekler insanların davranışlarını yönlendirir.
3. Kültür doğuştan gelmez; öğrenilir ve aktarılır. Aile, eğitim ve diğer toplumsal kurumlar aracılığıyla öğrenilir ve kuşaktan kuşağa aktarılır.
4. Kültür yaşama anlam kazandırır. Weber ve Giddens'in tanımlarında kültür, insanların gerçekliği ve kendi eylemlerini anlamlandırmasını sağlayan bir anlamlar sistemi olarak görülür.
5. Kültür davranışları biçimlendirir. İnsanların düşünme, davranma ve iletişim kurma biçimlerini etkiler.

Kültür, toplumdaki insanların yaşamını ve davranışlarını biçimlendiren, öğrenilen ve paylaşılan değerler, normlar ve anlamlar sistemidir.

KÜLTÜRÜN UNSURLARI

Kültürün yukarıdaki tanımı kabul edildiğinde, toplumdaki insanların yaşam ve davranış biçimlerini etkileyen her şey kültürün bir unsuru sayılabilir.

Bu nedenle kültürel unsurların listesi oldukça uzundur. Değerler, normlar, gelenekler, dil, din ve sanatın yanı sıra aşağıdaki unsurlar da kültür kapsamında değerlendirilir:

- Teknolojik ve maddi ürünler: Araçlar, makineler, bilgisayarlar, telefonlar, otomobiller, giysiler ve konutlar.
- Simgeler ve işaretler: İnsanlar için anlam taşıyan bayraklar, spor kulüplerinin amblemleri, ulusal simgeler, ifadeler ve el yapımı semboller.
- Mitler, öyküler ve efsaneler: Toplumun bilgeliğini, inançlarını ve tarihini aktaran halk masalları, kahramanlık öyküleri ve yerel efsaneler.
- Eğitim ve öğrenme: Kültürün okul, usta-çırak ilişkileri ve meslek okulları aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılma biçimi.
- Davranış biçimleri: El sıkışarak veya eğilerek selamlaşma, sırada bekleme ve giyim biçimi gibi gündelik yaşamda beklenen ve kabul edilen davranışlar.

Başka bir ifadeyle kültür, insanların bütün yaşam biçimini şekillendirir. İnsanların öğrendiği ve oluşturduğu her şey kültürün bir unsuru olabilir. Kültürün en önemli unsurları; değerler, normlar ve kurallar, gelenek ve görenekler, dil, inançlar, simgeler, sanat ve kültürel bellektir.

Değerler, insanların neyin iyi, önemli ve arzu edilir olduğuna ilişkin ortak inançlarıdır. Toplumsal yaşamda yol gösterici işlevi görür. Kararlarımız büyük ölçüde değerlere bağlı olduğu için değerler kültürün önemli unsurlarından biridir. Değerler doğru ile yanlış ayırt etmemize yardımcı olur ve davranışlarımızı etkiler. Değerler olmadan insanların birlikte nasıl yaşayacakları konusunda uzlaşmaları güçleşirdi.

Örneğin dürüstlüğün değer sayılmadığı bir toplumda çocuklar dürüst olmaları yönünde yetiştirilmezdi. Bir kişi bir eşya kaybettiğinde hiç kimse onu geri vermeye çalışmayabilirdi; çünkü başkasına ait bir şeyi sahibinin izni olmadan almamak gerektiğine ilişkin ortak bir inanç bulunmazdı. Bu durum, Durkheim'ın değer ve normların bulunmadığı veya zayıfladığı, insanların nasıl davranacaklarını bilemediği anomi durumuna benzerdi.

Normlar, toplumda beklenen ve kabul edilen davranış biçimleridir. Benimsediğimiz kültürün değerleri doğrultusunda farklı durumlarda nasıl davranmamız veya davranmamamız gerektiğini gösterir.

Normlar hukuki veya ahlaki olabilir. Hukuki normlar yasalarla düzenlenir; ahlaki normlar ise yazılı değildir ancak toplum üyeleri tarafından bilinir ve uygulanır. Örneğin Güvenli Şehir uygulaması, trafikte güvenliği sağlamak amacıyla yasalarla düzenlenen hukuki bir normdur. Komşuyu selamlamak veya otobüste yaşlı bir kişiye yer vermek ise ahlaki normlara örnektir. Normlar, insanların birbirlerine karşı davranışlarını öngörülebilir ve düzenli hâle getirir. Böylece herkes kendisinden ne beklediğini bilir. Normların bulunmaması durumunda insanlar çok farklı biçimlerde davranabilir; bu durum çatışma ve düzensizliğe yol açabilir.

Gelenek ve Görenekler

Anthony Giddens'a göre gelenek ve görenekler yalnızca alışkanlık değil, aynı zamanda toplumsal uygulamalardır. Bunlar insanların sürekli olarak yerine getirdiği ve yaşam biçimlerinin bir parçası olan davranışlardır. Düzenli biçimde tekrar edilen bu uygulamalar kültürü biçimlendirir. İnsanların kasada ödeme yapmak veya

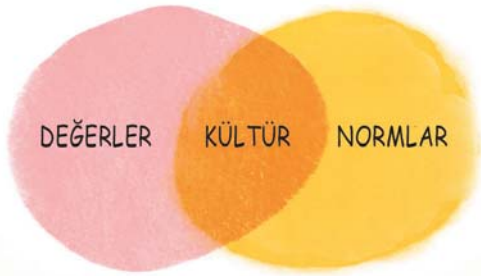
otobüse binmek için sırada beklemesi, herkesin aynı veya benzer biçimde tekrarladığı gündelik bir uygulamadır. Bu uygulama, insanların belirli bir durumda nasıl davranacaklarını bilmelerini sağlayarak düzeni korur. Selamlaşma, ailece yemek yeme ve sabah kahvesi içme de benzer toplumsal uygulamalardır. İnsanlar "Merhaba" veya "İyi günler" diyerek ya da el sıkışarak selamlaşır. Ailece yemek yeme, aile ilişkilerinin sürdürülmesine katkı sağlar. Sabah kahvesi içmek ise belirli bir yaşam biçimini yansıtan bir görenektir.



Cep telefonları ve diğer teknolojik araçlar maddi kültürün bir parçasıdır



Geleneksel halk gıysileri ve halk oyunları manevi kültürün bir parçasıdır



Dil, kültürün en önemli unsurlarından biridir. İnsanların başlıca iletişim ve karşılıklı anlaşma aracı olmasının yanı sıra bir toplumun düşünme, hissetme ve dünyayı anlama biçiminin de aynasıdır. Dil aracılığıyla toplumun değerlerini, geleneklerini, öykülerini ve tarihini öğreniriz. Bu bilgiler yaşlı kuşaklardan genç kuşaklara aktarılır.

Aynı dili konuşan insanlar birbirleriyle daha kolay bağ kurar, düşüncelerini paylaşır ve kendilerini toplumun bir parçası olarak hisseder. Bir halkın dili ortadan kalkarsa o halka ait kültürel bilginin ve özgünlüğün önemli bir bölümü de kaybolur. Çünkü gelenekler, değerler ve görenekler dil aracılığıyla korunur ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Cep telefonları ve diğer teknolojik araçlar maddi kültürün bir parçasıdır.

İnançlar ve Din, insanların düşünme biçimini, değerlerini, davranışlarını ve kimliklerini etkilediği için kültürün önemli unsurlarıdır. Din, neyin iyi veya kötü, neyin izin verilen veya yasak olduğunu belirleyen bir değerler ve ahlaki normlar sistemi sunar. Bu normlar kuşaktan kuşağa aktarılır.

Örneğin İslam ve Hristiyanlıkta yalan söylemek, hırsızlık yapmak ve başkalarına haksızlık etmek yasaklanır; anne ve babaya saygı göstermek ve yoksullara yardım etmek bir yükümlülük olarak kabul edilir. Bu değerler yalnızca dinî kurallar olarak kalmaz; kuşaklar boyunca aktarılacak kültürel geleneğin bir parçası hâline gelir. Dinî inançlar gelenekler, bayramlar, ritüeller, simgeler, sanat ve mimari aracılığıyla ifade edilir. Bunlar bir toplumun ayırt edici kültürel özellikleridir. Geleneksel halk giysileri ve halk oyunları manevi kültürün bir parçasıdır.

Noel, Paskalya, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı dinî bayramlardır; aynı zamanda güçlü kültürel göstergelerdir. Bu bayramlarla ilişkili gelenekler, simgeler, ritüeller, sanat ve mimari, bayramların kutlandığı toplumun kültürünün bir parçasıdır.

Simgeler, ortak bir anlam taşıdıkları için insanların birbirlerini daha kolay anlamalarına yardımcı olan işaretler, nesneler, görseller veya ifadelerdir. Bir simge iletişimi doğrudan değil, üzerinde uzlaşmış anlam aracılığıyla aktarır. Bu nedenle simgeler yalnızca görsel işaretler değil; düşüncelerin, değerlerin ve duyguların taşıyıcılarıdır. İnsanlar simgeler aracılığıyla iletişim kurar, kimliklerini ifade eder ve kültürel geleneği aktarır.

Dil, bayraklar, dinî işaretler, renkler ve jestler kültürel simgelerdir. Örneğin Kuzey Makedonya bayrağının ortasındaki güneş; kimliği, bağımsızlığı ve birliği simgeler. Bayrak, yurttaşları birbirine bağlayan ve devleti diğer toplumlar karşısında temsil eden bir işarettir.

Kültürel Bellek, bir toplumun kuşaktan kuşağa aktardığı bilgi, anı, olay ve simgelerin bütünüdür. İnsanlar kültürel bellek aracılığıyla ortak bir tarihin ve toplumun parçası olduklarını hisseder.

Örneğin sarma, börek veya gömleze yemeğinin büyükannele- rin ve büyük büyükannelelerin geleneksel tariflerine göre hazırlanması kültürel belleğin bir parçasıdır. Bu yolla yemek yapma- ya, tatlara ve yerel geleneklere ilişkin bilgiler kuşaktan kuşağa aktarılır ve kültürel gelenek korunur.



Her kültürün bir parçası olarak simgeler

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

- ETKİNLİK 1.** Simgeler elektronik iletişimde önemli bir yere sahiptir. Mesaj veya sosyal medya aracılığıyla iletişim kurarken sıklıkla işaretlerden yararlarız. Bu işaretlerin neler olduğunu belirleyiniz; neden kullanıldıklarını ve iletişimdeki anlamlarını açıklayınız.
- ETKİNLİK 2.** Renklerin simgesel anlamlarını araştırınız. İnsanların renkleri nasıl yorumladığını ve bu yorumların neye bağlı olduğunu açıklayınız. Kırmızı, sarı ve mavi renklerin simgesel anlamları hangi etkenlere bağlı olarak değişebilir?
- ETKİNLİK 3.** Kuzey Makedonya Cumhuriyeti armasının ve bayrağının simgesel anlamını açıklayınız.
- ETKİNLİK 4.** Ekim'in, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Bağımsızlık Günü'nün anılmasının kültürün hangi alanına girdiğini araştırınız. Kutlamanın amacını açıklayınız.

**HATIRLA**

Herkes kendi kültürünü tanımalıdır; çünkü kültür, kişinin kim olduğunu ve nereye ait olduğunu anlamasına yardımcı olur. Kendi kültürünü ve kültürün unsurlarını tanıyan birey, kişisel ve ulusal kimliğini geliştirebilir. Kültür; kendi gelenek ve değerlerine saygı göstermeyi, başka kültürlerle karşı hoşgörü ve saygı geliştirmeyi, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bağı anlamayı öğretir.

**EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN**

1. Kültür insanların ve toplumun yaşamı açısından neden önemlidir?
2. Kültürün temel unsurlarını belirtiniz ve açıklayınız.
3. Toplum ve kültür kavramları arasındaki farkı açıklayınız.
4. Kültür gündelik davranışlarımızı ve yaşam biçimimizi nasıl etkiler? Örnekler veriniz.
5. İçinde bulunduğunuz kültürü başka bir kültürle karşılaştırınız; farklılıkları belirleyip yorumlayınız.

5. KÜLTÜRÜN SINIFLANDIRILMASI

KÜLTÜR VE UYGARLIK: AYNI TOPLUMUN İKİ YÖNÜ

Kültür ve uygarlık birbiriyle yakından ilişkili kavramlardır; ancak aynı anlamda kullanılmamalıdır. Uygarlık kavramı, bir toplumun ne ölçüde gelişmiş olduğunu ve nasıl örgütlendiğini açıklamak için kullanılır. Altyapı, yapılar, bilim ve teknolojinin gelişmişlik düzeyi ile kurumların işleyiş biçimi uygarlığın göstergeleridir. Kültür kavramı ise insanların nasıl yaşadığını, hangi değerlere bağlı olduğunu, nasıl düşündüğünü ve nasıl davrandığını açıklar. Dil, gelenekler, görenekler ve inançlar kültürün kapsamına girer. Aşağıdaki hayali ülke örneği bu iki kavram arasındaki farkı göstermektedir: Teknoland; modern kentleri, düzenli yolları, köprüleri, yüksek binaları, etkili toplu taşıma sistemi, çağdaş donanımına sahip okulları ve hastaneleri, gelişmiş eğitim sistemi ve ileri teknolojisi bulunan çağdaş ve yüksek düzeyde gelişmiş bir ülkedir. Yasalar açık, kurumlar ise önemli bir sorun yaşanmadan işlemektedir. Bütün bunlar Teknoland'ın bilimsel ve teknolojik gelişmişlik düzeyi yüksek, başka bir ifadeyle uygarlık düzeyi gelişmiş bir toplum olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte yurttaşların gündelik yaşamındaki kültür her zaman aynı düzeyde değildir. Teknoland'da insanların temel kültürel ve ahlaki normlara uymadığı durumlarla karşılaşılabilir: Sokaklara kâğıt atmak, tükürmek, sinemaya giriş sırasında sıraya uymamak, sigara izmaritlerini çevreye atmak ve birbirine hakaret etmek bunlardan bazılarıdır. Açık davranış kuralları bulunmasına rağmen çevredeki insanlar bu davranışlara tepki göstermemekte ve bunları olağan karşılamaktadır. Buna göre Teknoland uygarlık düzeyi gelişmiş bir toplumdur; ancak gündelik yaşam kültürü düşük düzeydedir.

KÜLTÜRLER NASIL SINIFLANDIRILIR?

Kültür, insanların toplum içinde oluşturduğu bütün maddi ve manevi değerleri kapsayan karmaşık bir kavramdır. Kültür çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı için belirli ölçütlere göre sınıflandırılır. İçeriğine Göre Kültür Kültürün sınıflandırılmasında kullanılan temel ölçütlerden biri kültürün içeriğidir. Bu ölçüte göre maddi kültür ile manevi kültür birbirinden ayrılır. Maddi kültür, görülebilen ve dokunulabilen bütün maddi insan ürünlerini kapsar. Araçlar, giysiler, takılar, evler ve teknolojik ürünler maddi kültüre örneklerdir. Manevi kültür ise dokunulamayan; ancak eğitim, dil, gelenekler, inançlar, müzik, şarkılar ve öyküler aracılığıyla hissedilen ve öğrenilen maddi olmayan değerlerden oluşur.

Kültürü Oluşturanlara ve Hedef Kitlesine Göre Kültür Kültürün kim tarafından oluşturulduğu ve kime yönelik olduğu da önemli bir sınıflandırma ölçütüdür. Bu ölçüte göre kültür; halk kültürü, seçkin kültür ve kitle kültürü olarak ayrılır.

Halk kültürü toplum tarafından oluşturulur ve çoğunlukla sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılır. Toplumun ortak belleğini ve kimliğini korur. Gündelik yaşamı, gelenekleri ve sıradan insanların yaşam biçimlerini yansıtır. Yaygın ve herkesin erişimine açıktır. Şarkılar, danslar, öyküler, gelenekler ve geleneksel giysiler aracılığıyla ifade edilir.

Seçkin kültür, eğitilmiş kişiler tarafından oluşturulan değerli sanat yapıtlarını ve düşünsel başarıları kapsar. Bu nedenle herkes tarafından kolaylıkla anlaşılıp değerlendirilemeyebilir. Klasik edebiyat, klasik müzik, resim ve tiyatro seçkin kültürün başlıca alanlarıdır. Örneğin Makedon besteci Todor Skalovski seçkin kültürün tem-

silcilerinden biridir. Klasik müzik eserleri yüksek sanatsal ve düşünsel nitelik taşır ve Makedonya'daki müzik kültürünün gelişimine katkıda bulunur. Kitle kültürü geniş kitlelere yöneliktir ve çoğunlukla medya aracılığıyla aktarılır. Kolay anlaşılır ve herkesin erişimine açıktır. İnternet, televizyon, filmler, müzik ve video oyunları aracılığıyla eğlendirmeyi, bilgilendirmeyi ve ortaklık duygusu oluşturmayı amaçlar. Gençler YouTube kanalları ve çevrim içi yayın platformları aracılığıyla kitle kültürünün etkin kullanıcılarıdır. Harry Potter kitapları ve filmleri kitle kültürünün en iyi örnekleri arasındadır. 1990'lı yıllardan günümüze kadar çocuklar, gençler ve yetişkinler tarafından okunmuş ve izlenmiştir. Harry Potter ürünleri medyada, modada, internet mizahında ve gündelik dilde yer almakta; farklı yaş grupları tarafından benimsenmiş ve uzun süre etkisini korumuştur. Michael Jackson'ın müziği ve çocuklarla yetişkinlerin oynadığı Super Mario oyunu da kitle kültürüne örnek verilebilir. Kültür, karmaşıklık ve gelişmişlik düzeyine göre yüksek kültür ve popüler kültür olarak da sınıflandırılabilir.

Yüksek kültür, Beethoven'ın müziği, Dostoyevski'nin romanları ve Leonardo da Vinci'nin sanatı gibi karmaşık ve değerli sanat yapıtlarını kapsar. Popüler kültür ise kolay erişilebilir, eğlenceye ve gündelik kullanıma yönelik kültürdür. Taylor Swift'in müziği popüler kültüre örnektir. Milyonlarca kişi tarafından takip edilmekte; radyo, Spotify, TikTok ve YouTube üzerinden dinlenmektedir. Her yaş grubundan hayranları şarkıları ve sözleri bilmekte; bu müzik moda, dil ve sosyal medya üzerinde etkili olmaktadır. Konserleri binlerce kişinin katıldığı büyük etkinliklerdir. Minecraft ve Fortnite oyunları, TikTok eğilimleri, internet mizahı, Nike ve Adidas gibi moda markaları ve reality programları da popüler kültürün örnekleri arasında yer alır. Kültür, varlığını sürdürdüğü yere ve onu taşıyan toplumsal grup veya topluluğa göre ulusal kültür, bölgesel kültür, alt kültür ve karşı kültür biçiminde sınıflandırılabilir.

Ulusal kültür bir halka özgüdür. Bölgesel kültür belirli bir coğrafi alanla ilişkilidir. Alt kültür ve karşı kültür ise kendilerine özgü değerleri ve davranış biçimleri bulunan daha küçük toplumsal grupları ifade eder. Ulusal kültür çoğunlukla çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Makedonya kültürü de bunun bir örneğidir.

Makedonya kültürü, çok kültürlülüğün belirgin olduğu zengin tarihsel ve kültürel mirasa, halk kültürüne, geleneklere ve sanata sahiptir. Farklı dinî yapılar, bayramlar, mutfaklar, gelenekler ve etkinlikler bu çok kültürlü yapının göstergeleridir.

Ohri kültürü, Miyak kültürü ve Batı Makedonya'daki Arnavutların kültürü bölgesel kültürlerle örnek verilebilir. Batı Makedonya'daki Arnavut kültürü, çift telli çalgı olan çifteli eşliğinde söylenen şarkılar ve oynanan halk oyunları ile tanınır. Alt kültür, toplum içindeki belirli bir grubun egemen kültürden farklı kendine özgü değer, üslup, ilgi alanı ve simgelere sahip kültürüdür. Doktorların, polislerin, yazılım geliştiricilerin, gazetecilerin ve bazı meslek gruplarının kültürleri alt kültür kapsamında değerlendirilir. Bu gruplar ortak bir kimliğe sahiptir. Meslek etiği gibi ortak değerler ve normlar, mesleki dil ve jargon, üniforma ve araçlar gibi simgeler, belirli düşünme biçimleri ve gruba ait olma duygusu bu kimliği oluşturur.

Polisler aynı üniformayı kullanır, ortak davranış kurallarına ve aynı hiyerarşiye uyar. Yazılım geliştiriciler teknik dil kullanır, dijital kültüre ve kendilerine özgü çalışma biçimlerine sahiptir. Doktorlar Hipokrat Yemini'ne bağlı çalışır, beyaz önlük ve stetoskop kullanır, hastanelerde görev yapar, tıp terminolojisini kullanır ve insanların sağlığını korumaya çalışır. Kendilerini tıp topluluğunun üyeleri olarak görürler. Gençlik kültürü, gençlere ait bir alt kültürdür. Giyim ve moda eğilimlerini izleme, müzik ve eğlenceye ilgi, özel bir dil ve argo kullanımı, dijital kültür, başkaldırı, yaratıcılık, hareketlilik, kendini ifade etme isteği ve yeni düşüncelerle toplumsal değişimleri kolay benimseme gençlik kültürünün özellikleridir.

Telkâri, kuyumculuk veya duvarcılık ustaları da kendilerine özgü alt kültürlere ve kimi zaman argo adı verilen özel ve gizli dillere sahiptir. Karşı kültür, çoğunlukla gençlerden oluşan bir grubun egemen kültürün, yani toplumun çoğunluğu tarafından benimsenen kültürün sunduğu değer, norm ve kurallardan memnun olmaması sonucunda ortaya çıkar.

Grup bu değerlere karşı çıkar ve yeni bir değerler sistemi oluşturmayı amaçlayan bir karşı kültür meydana getirir. Gençler, toplumun kendilerini dinlemediğini, anlamadığını veya kendilerine adil olanaklar sunmadığını düşündüğünde karşı kültür oluşturabilir. Toplumsal adaletsizlik, işsizlik, ilerleme olanaklarının sınırlı olması, kuşaklar arası anlaşmazlıklar, eğitim sisteminin çağın gerisinde kalması, yönetime duyulan güvensizlik, görüşlerine saygı gösterilmediği duygusu ve kimlik bunalımı gençlerin hoşnutsuzluk nedenleri arasındadır. Gençler karşı kültür aracılığıyla tepkilerini dile getirir ve değişim talep eder.

Karşı kültür, mevcut toplumsal normları zayıflatması, itaatsizliği ve şiddeti özendirmesi, ayrışma ve çatışmalar oluşturması durumunda toplum açısından yıkıcı olabilir. Bununla birlikte toplumdaki ciddi sorunlara dikkat çekmesi durumunda yapıcı bir işlev de görebilir.

Kültür, var olduğu döneme göre **geleneksel kültür** ve **çağdaş kültür** biçiminde ayrılır. Geleneksel kültür geçmiş, gelenek ve kültürel mirasla ilişkilidir.

Japon kültürü geleneksel kimono ve ikebana adı verilen çiçek düzenleme sanatıyla; İtalyan kültürü Michelangelo'nun Rönesans sanatıyla; Afrika kültürleri ise maskeler ve törensel ve dinsel ahşap oymalarıyla tanınır.

Çağdaş kültür bugünü ve çağdaş yaşam biçimini yansıtır. Yeni medya ve teknolojilerden yararlanır. Picaso'nun yapıtlarındaki kübizm, grafitiyle ifade edilen sokak sanatı, video yerleştirmeleri ve performanslar çağdaş kültüre örnek verilebilir. Kültür görünür veya örtük olabilir. Görünür, yani açık kültür; kurallar, yasalar, öğretim programları, edebiyat ve sanat yapıtlarında kolaylıkla tanınır ve öğrenilir. Örtük kültür, gündelik yaşamdaki geleneksel uygulamalar yoluyla öğrenilir. Nasıl selamlaşmamız, saygı göstermemiz veya düşünmemiz gerektiğini yasalardan ve resmî belgelerden öğrenmeyiz. Bu davranışları anne babalardan, yetişkinlerden, öğretmenlerden ve diğer insanlardan gözlem, taklit ve tekrar yoluyla ediniriz.



Doğaya karşı ihmalkarlığa yönelik protesto

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. “Kimliğimin Bir Parçası Olarak Alt Kültür”

Ait olduğunuz alt kültürü veya tanıdığınız kişilerin alt kültürünü araştırınız. Aşağıdaki sorular doğrultusunda betimleyip açıklayınız:

1. Kendinizi neden bu alt kültürün üyesi olarak görüyorsunuz?
2. Bu alt kültürün üyeleri için en önemli değerler ve tutumlar nelerdir?
3. Bu alt kültür hangi özelliklerinden tanınır? Giyim, görünüş, simgeler ve dil bakımından açıklayınız.
4. Müzik, sanat veya internet bu alt kültürde nasıl bir rol oynar?
5. Üyeler nerede ve nasıl iletişim kurar ve bağ oluşturur? Yüz yüze ve elektronik iletişim biçimlerini açıklayınız.
6. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti toplumu bu alt kültürü nasıl algılamaktadır? Bu alt kültüre ilişkin ön yargılar veya kalıp yargılar bulunmakta mıdır?
7. Bu alt kültür kişisel kimliğinizi ve gündelik yaşamınızı nasıl etkilemektedir?
8. Alt kültürün en çok hangi yönlerini beğeniyorsunuz ve hangi yönlerinin değişmesini isterdiniz?
9. Bu alt kültür karşı kültüre dönüşebilir mi? Nasıl gerçekleşebileceğini açıklayınız.



HATIRLA

Farklı kültür ve alt kültür türlerini tanımak, kendimizi ve başkalarını daha iyi anlamamıza yardımcı olur. İçinde yetiştiğimiz ve ait olduğumuz kültür; değerlerimizi, tutumlarımızı, davranışlarımızı ve aidiyet duygumuzu güçlü biçimde etkiler. Kültür, her bireyin kişisel kimliğinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Kültürel farklılıkları anlamak; hoşgörü, saygı ve empati geliştirmemizi sağlar. Bu durum toplumda daha iyi iletişime ve daha insancıl ilişkilere katkıda bulunur.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Kültür nedir, uygarlık nedir? Aralarındaki farkı açıklayınız.
2. Kültür hangi temel türlere ayrılır?
3. Maddi ve manevi kültüre birer örnek veriniz.
4. Seçkin kültür, halk kültürü ve popüler kültürü örneklerle açıklayınız.
5. Çağdaş teknoloji kültürün gelişmesini ve yayılmasını nasıl etkilemektedir?
6. Kültürel farklılıklara saygı göstermek neden önemlidir?
7. Ait olduğunuz gençlik kültürünün özellikleri nelerdir? Bu kültür hangi özellikleriyle tanınır?

6. KÜLTÜREL KİMLİK

"Kültür, davranışlarımızı farkında olduğumuzdan çok daha fazla biçimlendirir."

– Margaret Mead

KÜLTÜREL KİMLİK NEDİR VE NASIL OLUŞUR?

Aynı kültüre mensup kişilerin başlıca özelliği, ortak bir kültürel kimliği, yani benzer düşünme, davranma ve yaşama biçimlerini paylaşmalarıdır. Bu kimlik; bilgi ve deneyimlerin paylaşılması, iletişimi ve geleneğin aktarılmasını sağlayan ortak dil, benzer görenekler (ortak kutlamalar, bayramlar, ritüeller), ortak değerler ve normlar, kolektif bellek gibi unsurlar aracılığıyla aşamalı olarak inşa edilir. Bütün bunlar, kişilerin birbirlerini tanımalarına, topluluğa aidiyet duymalarına ve aynı zamanda başka kültürlerin mensuplarından ayrılmalarına olanak verir.

Çağdaş İngiliz sosyolog Stuart Hall'a göre "kimlik, birlikte doğduğumuz bir şey değil, sürekli olarak üretilen ve değişen bir şeydir". Bu, kültürel kimliğin sabit olmadığı; yaşam boyunca aile, arkadaşlar, kültür, medya ve kişisel tercihler aracılığıyla kurulduğu anlamına gelir. Kültürel kimlik, her birimizin hangi kültüre (veya kültür-lere) ait olduğuna, nasıl düşündüğüne, kendini nasıl ifade ettiğine, nasıl davrandığına ve kendisini topluluğun bir parçası olarak nasıl tanımladığına ilişkin taşıdığı duygudur.

KİŞİSEL KİMLİK NASIL OLUŞUR?

Aile, nasıl bir kimlik geliştireceğimizi belirleyen önemli bir etkidir; çünkü ilk kültürel değerleri evde, aile içinde öğreniriz. Konuştuğumuz dili, görenekleri, bayramları ve davranış biçimlerini burada ediniriz. Örneğin bir ebeveyn çocuğuna sürekli olarak yeterince iyi olmadığını ve başkaları gibi olması gerektiğini; müzik, sanat ve giyim konusunda gelişmiş bir beğenisi bulunmadığını söylüyorsa, düşüncelerini alaya alıyor veya onu cezalandırıyorsa, çocuk zamanla kendisinden ve yeteneklerinden kuşku duymaya başlar. İlgilerini ve duygularını gizlemeye yönelir; kimliğini kendi değer tercihleri üzerine değil, yargılanma korkusu üzerine kurar. Böylece başkalarının beklentilerine göre bir kimlik geliştirir ve "kendi benliğini" yitirir. Okul ve akranlar da kimliğin oluşumunda büyük etkiye sahiptir. Diğerlerinden farklı olan bir öğrenci, örneğin farklı giyinen, farklı müzik dinleyen veya ağızla konuşan bir öğrenci alaya alınabilir, dışlanabilir veya arkadaş çevresinden uzaklaştırılabilir. Öğretmenler onu korumak yerine farklılığı nedeniyle eleştirirse, öğrencide kim olduğu ve nereye ait olduğu konusunda güvensizlik ve şaşkınlık ortaya çıkabilir. Medya, din ve çevre de kimliğimizin oluşumunu etkiler; ancak her şeyden önemlisi kişisel deneyimimiz ve tercihimizdir, çünkü hangi değerleri, tutumları ve yaşam biçimlerini benimseyeceğimize, hangilerini benimsemeyeceğimize kendi-



kimlik/ler

miz karar veririz. Bu bakımdan kimlik, dış etkilerle kişisel özgürlüğün bileşimidir. Kişisel kimlik, her birimizde pek çok nedenle sürekli değişir: tutumlarımızı dönüştüren deneyimler, karşılaştığımız güçlükler, başarılar, başarısızlıklar, eğitim, iş yaşamı, duygusal ilişkiler, sevilen kişilerin kaybı ve benzerleri. Başka bir deyişle kişisel kimliğimiz değişir; çünkü her birimiz öğrenir, kendini geliştirir, olgunlaştırır ve yeni yaşam koşullarına uyum sağlar.

Toplumsal cinsiyet kimliği, bir kişinin kendisini erkek ya da kadın olarak, bunlardan hiçbiri veya her ikisi olarak algılamasına ilişkin içsel duygusu ile bu algının biçimlendiği toplumsal etkiler ve kültürel koşullardır; doğuştan belirlenen biyolojik cinsiyetten bağımsızdır.

Çağdaş toplumda toplumsal cinsiyet rolleri, yalnızca kişinin biyolojik olarak erkek veya kadın doğmuş olmasına göre bölüşülmez ve üstlenilmez. Geçmişte durum böyleydi; çünkü insanlar için başkalarının düşüncesi önemliydi, yani kolektif anlayışların ve tasavvurların etkisi altındaydılar. Toplumsal cinsiyet kimliği bugün de yalnızca kişisel bir tercih meselesi değildir. Toplumsal ve kültürel koşullar ile etkiler bu konuda hâlâ önemli bir rol oynar. Ancak çağdaş toplumun başlıca özellikleri olan bireycilik ile kişisel tercih hakkının ağır bastığı koşullarda kişisel tercihler öne çıkar. Örneğin baba yemek pişirip çocuklara bakabilir, anne ise otobüs şoförü veya oto tamircisi olarak çalışabilir. Bu, toplumsal cinsiyet kimliğinin dayatılmış değil, kişisel ve öznel olduğu anlamına gelir. Bunu olanaklı kılan, hoşgörölü bir toplumsal ortamdır. Toplum, iş bölümü aracılığıyla insanlara belirli toplumsal cinsiyet rolleri ve normları sunar; insanlar da kendilerini nasıl algıladıklarına bağlı olarak bunları benimseyebilir, uyarlayabilir veya reddedebilir. Bununla birlikte kişinin kendini algılayışı da toplumsal olarak koşullanmıştır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kimliği, kişisel duygu ile kişinin içinde yaşadığı toplumsal bağlamın bileşimidir.

Etnik kimlik, kişilerin ortak köken, dil, kültür, gelenek ve tarih tasavvuru temelinde belirli bir gruba aidiyet duygusuna dayanır. Bu kimlik bize nereden geldiğimizi ve hangi insan grubuyla bağlantılı olduğumuzu söyler. Etnik kimlik çoğunlukla aile aracılığıyla, ayrıca günlük yaşamda kullanılan görenekler, bayramlar ve dil aracılığıyla aktarılır. Farklı etnik kimlik, birinin daha iyi veya daha kötü olduğu anlamına gelmez; yalnızca insanların farklı kökene ve farklı kültüre sahip olduğunu, bunun da toplumu çok kültürlü, dolayısıyla kültürel bakımdan daha zengin kıldığını gösterir.

Her birimizin yaşam boyunca edindiği konum ve roller temelinde geliştirdiği kimliğe toplumsal kimlik adı verilir. Bu kimlik, her birimizin ne iş yaptığını, nasıl bir saygınlığa sahip olduğunu, başkalarıyla nasıl ilişkiler kurduğunu, hobisinin ne olduğunu ve benzeri hususları gösterir. Örneğin yaşamın belirli bir döneminde her birimiz bir aile rolü (oğul/kız, erkek kardeş/kız kardeş, baba/anne) ediniriz ve bu, aile kimliğimizi yansıtır. Eğitim sürecine dâhil olduğumuzda yeni roller (öğrenci, üniversite öğrencisi) kazanır, böylece eğitim kimliği ediniriz; işe girdiğimizde ise mesleki kimlik kazanırız (öğretmen, avukat, oto tamircisi, siyasetçi vb.). Başkalarıyla ilişkimize bağlı olarak arkadaş, dost, komşu, sevgili rolü, yani yeni bir toplumsal kimlik edinebiliriz. Dinî kimlik inancımızı, siyasal kimlik ise belirli bir siyasal ideolojiye yönelik tutumlarımızı gösterir. Bir kişinin aynı anda birden fazla role sahip olabileceğini ve bu rollerin çeşitli nedenlerle yaşam boyunca değişebileceğini belirtmek önemlidir.

Bütün bunlardan, kimliğin “ben kimim?” ve “çevremdekilerle nasıl ilişki kuruyorum?” sorularına yanıt veren karmaşık bir yapı olduğu sonucu çıkarılabilir.

KÜLTÜREL BENZERLİKLER, KÜLTÜREL FARKLILIKLAR VE KÜLTÜREL EVRENSELLER

Kültürel kimlik; bizi özel kılan, başkalarından ayıran kültürel farklılıklar, bizi başkalarına bağlayan ortak unsurlar (kültürel benzerlikler) ve bütün toplumlarda bulunan kültürel öğeler (kültürel evrenseller) aracılığıyla inşa edilir.

Kültürel benzerlikler, geniş bir coğrafi bölge veya tarihsel bağlam içinde varlığını sürdüren farklı kültürlerin mensuplarınca paylaşılan değerler, normlar veya uygulamalardır. Örneğin ajvar, sarma, kebab ve benzerleri Balkan Yarımadası'nda ve daha geniş bir alanda pek çok ayrı kültürde bulunan kültürel öğelerdir. Bazı sanatsal, eğlenceye dönük ve diğer kültürel öğeler için de durum benzerdir. Bu öğeler ayrı kültürlerin her birinde çoğunlukla değişikliğe uğrar; ancak temelde birbirine benzer. Bu nedenle kültürel benzerlik olarak adlandırılırlar. Aralarındaki benzerlik yalnızca hazırlandıkları malzemede değil, toplumsal boyutlarındadır. Örneğin ajvar hazırlanması, ailenin, çoğunlukla da komşuların veya arkadaşların katıldığı bir tür toplumsal ritüeldir. Bu kültürel benzerliklerin her biri, somut ortamlarda yerel özellikler kazanır. Bu anlamda kültürel farklılıklardan da söz edilir.

Kültürel farklılıklar; farklı toplumlarda yaşayan insanların dilindeki, göreneklerindeki, inançlarındaki, değerlerindeki ve günlük alışkanlıklarındaki farklılıkları ifade eder. Örneğin farklı etnik gruplar, halklar ve uluslar farklı dil konuşur; farklı değerlere, normlara, göreneklere sahiptir ve farklı simgeler kullanır. Ancak bunlar, hiçbir kültürün onlarsız var olamayacağı öğelerdir. İnsanlar kültürel farklılıklar aracılığıyla kendi kültürlerini tanıır, topluluklarına aidiyet duygularını güçlendirir ve kişisel ile grupsal kimliklerini inşa ederler.

Günümüzde birden çok kültürde bulunan bazı kültürel öğelerin ticarileştirilmesi ve sahiplenilmesi sıkça görülmektedir. Özel veya kamusal aktörler, bazı kültürel benzerlikleri kendilerine ait olarak "patentlemektedir". Bazen bunda başarılı olamazlar. Slovenya'daki Kolinska firmasının "Ajvar" adını kendi ticari markası olarak tescil ettirme girişimi buna örnektir. Ancak Alman Patent ve Marka Dairesi, "ajvar"ın birden çok ülkede geleneksel olan bir yemek türü olduğuna ve özel bir marka olarak sahiplenilemeyeceğine hükmetmiştir. Bugün bu sözcük kullanılmakta ve yalnızca belirli bir coğrafi kökenle birlikte tescil edilebilmektedir. Örneğin "Makedon ajvarı" veya "Leskovac ajvarı" gibi. Böylece hem benzerliklere hem de özgüllüklere, yani farklılıklara saygı gösterilmiş olur.

Kültürün öğeleri olarak dilin, normların, göreneklerin ve değerlerin rollerini ve neden önemli olduklarını hatırlayınız.

Kültürel evrenseller, istisnasız bütün toplumlarda ve bütün kültürlerde karşılaştığımız kültür öğeleridir. Bu nedenle evrensel olarak adlandırılırlar. İnsanlar bunları bireysel olarak değil, toplumsal biçimde bir araya gelmiş kişiler olarak yaratır; çünkü bu öğelere herkesin zorunlu olarak gereksinimi vardır. İnsanların varlığını sürdürmesi (beslenme, üremenin sağlanması, insan türünün devamı vb.) ve toplumsal yaşamın örgütlenmesi (yaşamın hangi normlara, kurallara ve kurumlara göre düzenleneceği) bunlara bağlıdır. Örneğin:



Kültürel farklılıklar bir zenginliktir

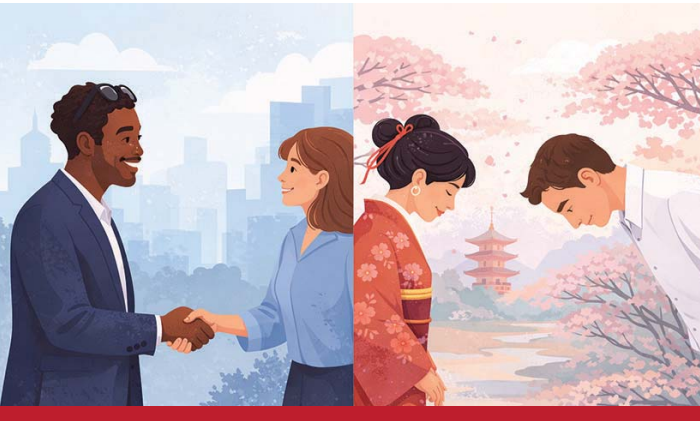
- bütün toplumların, yaşamın sürdürülmesi için gerekli maddi araçları sağlamaya yönelik belirli bir yolu (belirli bir ekonomisi) vardır;
- bütün toplumlarda (istisnasız) çocukların doğumuna ve yetiştirilmesine ilişkin bir çözüm bulunur. Evlilik, aile, çocukların ve yaşlıların bakımı birer evrenseldir;
- bütün toplumların belirli bir iletişim biçimi vardır. İletişim, dil ve benzerleri birer evrenseldir;
- bütün toplumlar mensuplarına bazı şeyleri yapma izni verir, bazılarını ise yasaklar. Kurallar ve normlar birer evrenseldir;
- bütün toplumlar, insanların nasıl örgütleneceğine ilişkin çözümler sunar.

Dolayısıyla rollerin bölüşümü ve benzeri düzenlemeler zorunlu olarak bulunur.

Bu, farklı kültürlerde farklı biçimlerde görünse de bütün toplumlarda insanların üretim yaptığı, evlilik kurduğu, iletişim kurduğu, beslendiği ve ahlaki normlara uyduğu anlamına gelir. Örneğin bazı yerlerde evlilik eşlerin tercihiyle, bazı yerlerde aileler arasındaki anlaşmayla kurulur; beslenme kimi kültürlerde pirinç ve sebzeye, kimilerinde et veya deniz ürünlerine dayanır. Bir toplumda kabul edilebilir sayılan ahlaki normlar, başka bir toplumda kesin biçimde yasaklanmış olabilir.

BİRDEN ÇOK KÜLTÜR KARŞILAŞTIĞINDA NE OLUR? (KÜLTÜRLENME, UYARLANMA, KÜLTÜRLEŞME, ASİMİLASYON)

İnsanlar herhangi bir nedenle (turizm, iş, öğrenim, istihdam, göç, ticaret, arkadaşlıklar vb.) farklı kültürlerle temasa geçtiğinde birkaç önemli kültürel süreç yaşanır. Öncelikle, belirli durumlarda, özellikle kişinin içinde büyüdüğü ve biçimlendiği kültürden çok farklı bir kültürle temas kurulduğunda bir tür kültür şoku ortaya çıkabilir. Bu, bir şaşkınlık ve gerilim duygusudur. Yeni kültürün, yani normlarının, değerlerinin ve davranış kurallarının anlaşılmasından kaynaklanabilir. Örneğin yemek takımı yerine elleriyle yemek yiyen biriyle karşılaştığımızda başlangıçta şaşırırız; ancak sonradan bu kişinin, elle yemenin genel kabul gören bir yeme biçimi olduğu Hint kültürüne mensup olduğunu anlarız.



Farklı kültürlerin bir parçası olarak selamlaşma

Bu durum, her birimizin en küçük yaşlardan itibaren kendi kültürüne kendiliğinden dâhil edilmiş olmasından kaynaklanır. Antropologlar buna kültürlenme adını verir. Bu, kişinin kendi kültürünü öğrenmesinin başlıca ve başlangıç sürecidir. Bu süreç aracılığıyla kendi kültürümüzdeki değerleri, normları, dili, simgeleri ve davranış örüntülerini öğrenir ve benimseriz; bu nedenle de kendi kültürümüz bize en iyisiymiş gibi görünür. Bu süreç yaşam boyu sürer; ancak en yoğun biçimde çocuklukta ve

ergenlikte yaşanır, çünkü bunlar insanlarda tutumların ve değerlerin en yoğun biçimde olduğu dönemlerdir. Kültürlenme süreci ailede, okulda, arkadaşlarla ve medya aracılığıyla gerçekleşir. Kültürlenmenin sonuçları olumlu ve olumsuz olabilir. Kişi doğru değerleri benimsemiş, iyi davranıyor ve topluluğa uyum sağlamayı başarmışsa sonuçlar olumludur. Ancak bu değerler olumsuzsa (kişi ayrımcı veya şiddet içeren biçimde davranıyorsa) olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Diğer kültürlere yönelik tutumumuzun nasıl olacağı büyük ölçüde kültürlenme sürecine bağlıdır. Başka bir kültürle ilk ve yoğun temaslarda çoğu zaman kültürel farklılıklar karşısında şaşırır, bazen de şoka gireriz; ancak zamanla bu farklılıkları kabul eder veya bunlara uyum sağlarız. Bu, kültürel uyarlanma sürecidir; yeni yaşam koşullarına uyum sağlarız. Bu süreç çoğunlukla göç ederken, yeni bir okula veya işe başlarken, ayrıca yeni toplumsal kurallar, normlar veya teknolojilerle temas kurulduğunda yaşanır. Başka bir yere taşındığımızda yeni kültüre uyum sağlamak zorunda kalırız. Uyarlanma sayesinde yeni toplumda daha kolay yolumuzu bulmamız ve bu topluma katılmamız olumlu bir sonuçtur; olumsuz sonuç ise (çoğunlukla başlangıç döneminde) gerilim, güvensizlik ve baskı duygusu olabilir. Uyarlanma zaman ve çaba gerektirse de yeni koşullarda daha kolay uyum sağlamamızı ve yaşamımızı başarıyla sürdürmemizi olanaklı kılan zorunlu bir süreçtir.

Zamanla ve farklı kültürlerle temaların sıklaşmasıyla birlikte uyarlanma, yeni değerlerin, alışkanlıkların ve yaşam biçimlerinin daha etkin biçimde benimsenmesine dönüşür. Bu sürece kültürleşme adı verilir. Bu sürecin sonuçları da olumlu ve olumsuz olabilir. Örneğin insanlar ekonomik nedenlerle başka bir ülkeye göç ettiklerinde dili öğrenmek ve yeni toplumun kurallarını benimsemek zorunda kalırlar. Bu, uyumlarını olumlu yönde etkiler ve onlara daha iyi yaşam koşulları sağlar. Olumsuz sonuç ise kendi kültürel kimliğini yitirme duygusu ve iki kültür arasında büyüyen gençlerin yaşadığı güçlükler olabilir. İnsanlar eğitim amacıyla (öğrenim, uzmanlaşma vb.) başka yerlere gittiklerinde yeni değerler, alışkanlıklar ve düşünme biçimleri, genişlemiş bilgi ve yeni bir dünya görüşü edinirler. Kültürleşme, medya ve internetle sürekli temas yoluyla da gerçekleşir. Bunlar küresel kültüre kolay erişim, yaratıcılık ve dünyayla bağlantı sağlar; ancak geleneksel göreneklerin ve dilin ihmal edilmesi gibi olumsuz sonuçları da vardır. Kültürleşme, çağdaş dünyada kaçınılmaz bir süreçtir.

Çeşitli nedenlerle ortaya çıkar; aynı anda hem kazanımlar hem güçlükler getirir. Bu nedenle sürecin, kişinin kendi kültürel kimliğine saygı gösterilerek ve bu kimlik korunarak yaşanması önemlidir.

Asimilasyon, kişinin kendi kültürel kimliğini yitirmesi ve yeni bir kültürel kimlik edinmesi sürecidir. Örneğin ailenle birlikte başka bir ülkeye yerleşirsen ve bir süre sonra kendi ülkenin kültürel değerlerini unutup yeni kültürün dilini, değerlerini, göreneklerini ve yaşam biçimini bütünüyle benimsersen, asimilasyon sürecinden geçmişsin demektir. Sosyologlar asimilasyonu çoğunlukla mecazi biçimde açıklar.



Aynı ama farklı

Onu, farklı kültürlerin karıştığı, ancak çoğunlukla bir baskın kültürün en güçlü etkiye sahip olduğu bir eritme potasına (melting pot) benzetirler. Asimilasyon durumunda kişi “potaya” kendi kültürüyle girer; ancak zamanla baskın kültür onun “tadına” üstün gelir ve sonunda yalnızca baskın tat kalır. Dolayısıyla asimilasyon bir tür eritilmedir ve çoğunlukla “köklerin yitirilmesi”, kimlik bunalımı veya içsel çatışma olarak yaşanır. Bu süreç yaşlılarda daha belirgindir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1: Aşağıda açıklanan durumları okuyup çözümleyiniz, ardından soruları cevaplayınız. Bu etkinliğin amacı, kültürel kimliğin nasıl oluştuğunu ve değiştiğini, kültürel temasların hangi değişmelere yol açtığını öğrenip öğrenmediğinizi denetlemektir.

DURUM 1. Kuzey Makedonya’dan bir aile Japonya’ya taşınıyor

Ailenizin Japonya’ya taşındığını düşününüz. Hepiniz Japonca öğreniyor; katı davranış kurallarına, çalışma disiplinine ve kolektivizme (birlikteliğe) dayalı Japon kültürüne uyuyorsunuz. Siz ve kardeşiniz Japon okulunda okuyorsunuz. Bununla birlikte evde ana dilinizi konuşuyor, aile bayramlarını kutluyor, halk müziği dinliyor ve geleneksel yemekler hazırlıyorsunuz.

1. En belirgin kültürel farklılıklar hangileridir ve bunların etkisi nasıldır?
2. Aile bir kültür şoku yaşamakta mıdır?
3. Bu, kültürleşme, uyarlanma yoksa asimilasyon örneği midir?
4. İki kültürün temasının olumlu ve olumsuz sonuçları nelerdir?
5. Çocuklar ebeveynlerden daha hızlı mı uyum sağlar? Neden?

DURUM 2. Kuzey Makedonya’dan bir öğrenci değişim programıyla Suudi Arabistan’a gidiyor

Bir öğrenci, farklı dinî kurallarla, normlarla, göreneklerle ve iletişim biçimleriyle karşılaştığı Suudi Arabistan’a bir yıllık öğrenim için gidiyor. Arapça öğreniyor, yerel giyim ve davranış biçimlerine uyuyor, oradaki akademik kültüre uyum sağlıyor. Kendisini Makedon olmaktan çok Arap gibi hissediyor.

1. Bu örnekteki en büyük kültürel farklılıkların hangileri olduğunu ve öğrenciyi nasıl etkilediğini araştırınız.
2. Kültürel farklılıkların daha büyük olması uyarlanma sürecini güçleştirir mi?
3. Öğrenci uyarlanmakta mıdır, yoksa asimile mi olmaktadır?
4. Kültürel kimliğin yitirilmesi olasılığı var mıdır?
5. Kişisel değerlerle toplumsal değerler arasında çatışma ortaya çıkabilir mi?
6. Böyle bir kültürel temasın olumlu ve olumsuz sonuçları nelerdir?



HATIRLA

Kültürel kimlik değişmez bir şey değildir; aile, eğitim, toplum ve kültürel temaslar aracılığıyla inşa edilir. Kültürel farklılıkları ve kültürlenme, kültürleşme, uyarlanma ile asimilasyon gibi süreçleri anlamak, başka kültürlerle karşılaşıldığında ortaya çıkan değişimleri daha kolay benimsememizi sağlar. Böylece hoşgörü ve farklılıklara saygı geliştirir, çok kültürlü bir toplumda yaşamaya hazır hâle geliriz.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Kültürel kimlik nasıl inşa edilir?
2. Her birimizin yaşam boyunca edindiği konum ve roller temelinde geliştirdiği kültürel kimliğe ne ad verilir?
3. Kültürel benzerlikler, kültürel farklılıklar ve kültürel evrenseller nedir? Her biri için birer örnek veriniz.
4. İki farklı kültür teması geçtiğinde hangi kültürel süreçler yaşanabilir?
5. Kültürel uyarlanmanın gerçekleştiği bir örnek veriniz.
6. Asimilasyon nedir ve kültürel uyarlanmadan hangi yönleriyle ayrılır?

7. KÜLTÜRE YÖNELİK DAVRANIŞ VE YAKLAŞIM TÜRLERİ

“Dört küçük çocuğumun bir gün derilerinin rengine göre değil, karakterlerinin içeriğine göre değerlendirilecekleri bir ulusta yaşayacakları bir düşünüm var.” – Martin Luther King

KÜLTÜRLER ARASINDA YAŞAM – NASIL DAVRANIYOR VE NASIL UYUM SAĞLIYORUZ?

Kültürlere yönelik yaklaşımımız; çok kültürlü bir toplumun yurttaşları olarak bu topluma nasıl uyum sağlayacağımızı, kendi kültürel kimliğimizi nasıl koruyacağımızı ve bizden farklı olanlarla ilişkilerimizi nasıl kuracağımızı büyük ölçüde belirler. Herkes için en yararlı ve en kabul edilebilir olan, karşılıklı saygıya, hoşgörüye, diyaloga, anlayışa ve kültürlerin karşılıklı olarak öğrenilmesine dayanan yaklaşımdır. Neden? Çünkü bu yolla, ait olduğumuz kültürden farklı olanı anlamaya ve kabul etmeye çalışır; kalıp yargılardan, ön yargılardan, ayrımcılıktan, şovenizmden, ırkçılıktan ve bunların yol açtığı çatışmalardan kaçınılır. Böylece bizimkinden başka yaşam biçimlerinin de bulunduğunu kavrarız.

Ancak çeşitli nedenlerle kendi kültürüne kapanmış insanlar da vardır. Bu kişiler eleştirel düşünmez; başka kültürlerde neyin iyi, neyin kötü olduğunu anlamaya çalışmak yerine onları görmezden gelir ve yargılar. Bu yaklaşım hoşgörüsüzlüğe, çatışmalara ve yalıtılmışlığa götürür. Böyle bir yaklaşımın olumsuz sonucu olarak olumsuz kalıp yargılar ve ön yargılar ortaya çıkar.

Örneğin Japonya’ya hiç gitmemişsinizdir; ancak biri sana öyle söylediği için Japonları soğuk, iletişime kapalı, disiplinli ve teknoloji tutkunu sayarsın. Ya da TikTok’ta izlediğin birkaç videoya dayanarak bütün Amerikalıların yüzeysel olduğu sonucuna varırsın. Bunlar olumsuz ön yargı örnekleridir. Japonların nazik, saygılı, dikkatli ve disiplinli insanlar olduğu doğrudur; ancak soğuk oldukları doğru değildir. Yalnızca toplum içindeyken kendilerini tutarlar. Öyle olsalar bile bu, her Japonun böyle olduğu anlamına gelmez. Az sayıda insanın özelliklerini bütün bir gruba veya topluluğa yüklediğinde (genelleme yaptığında) kalıp yargı üretirsin. Kalıp yargılar insanlara yararlıdır; çünkü onlarla daha hızlı sonuca varırlar. Ancak bu sonuçlar doğrulanmamışsa çoğunlukla yanlıştır. Kalıp yargılar bir ölçüde doğru da olabilir; örneğin bütün basketbolcuların uzun boylu olduğu savı gibi. Kalıp yargılar ve ön yargılar olumlu veya olumsuz olabilir. Bir gruba olumlu özellikler yüklenildiğinde olumludur; örneğin Almanların titiz olduğu, Çinlilerin matematikte dâhi olduğu, Arnavutların sözlerinin eri olduğu ve aile kültürüne sahip bulunduğu, Makedonların ise türkücü, oyuncu, uysal ve barışsever olduğu yolundaki yargılar gibi. Olumsuz ön yargılar ise kültürel farklılıkların küçümsemesine, ayrımcılığa ve başka haksızlıklara götürür.

Bir öğretmen “Kızlar matematikte iyi değildir” derse kızlara nasıl bir haksızlık yapıldığını düşününüz.

Ayrımcılık kalıp yargılarla başlar, ön yargılarla sürer ve haksız davranışla (ayrımcılıkla) sonuçlanır.

Bu süreci anlamak için şu örneği ele alalım: Bir tohum ekip sularsan kök salar ve bir gövdeye dönüşür, gövdeden de bir taç gelişir. Ayrımcılığın oluşum süreci de böyle işler. Tohum, örneğin köyden gelen çocukların öğrenmeye yatkın olmadığını söyleyen olumsuz bir kalıp yargı olabilir. Başlangıçta bu, üzerinde pek düşünül-

meden söylenmiş sıradan bir varsayım gibi görünür. Ancak sürekli yinelenir ve doğru olarak kabul edilirse o tohum kök salar. Ondan gövde, yani ön yargı büyür. İnsanlar bu çocukların baştan daha az yetenekli olduğuna inanmaya başlar; onlardan daha düşük beklentiler taşır ve onlara aynı olanakları tanımaz. Sonunda taç, yani ayrımcılık oluşur. Bu çocuklar derslerde ihmal edilebilir, eğitimlerini sürdürmeleri için desteklenmeyebilir veya gelişme fırsatları kısıtlanabilir. Böylece olumsuz bir kalıp yargının küçük tohumundan koca bir haksızlık ağacı büyür. Böylesine zehirlenmiş bir ağacın meyveleri de zehirlidir.

Dolayısıyla ayrımcılık, olumsuz kalıp yargıların ve ön yargıların yol açtığı haksız insan davranışdır. Bu örnekte öğrenciler, gerçek yeteneklerine göre değil, olumsuz bir kalıp yargıya (köy çocukları hakkındaki doğrulanmamış sava) göre değerlendirildikleri için ayrımcılığa uğramaktadır. Ayrımcılık hem insanlara hem topluma zararlıdır; çünkü eşitsizlikler ve bölünmeler yaratır. Ayrımcılığa uğrayan kişi hoşnutsuzluk, haksızlık duygusu ve azalmış özgüven yaşar. İlerleme olanakları kısıtlanır; bu da insan haklarının çiğnenmesi anlamına gelir. Birlikte yerine “biz” ve “onlar” ayrımı oluşur ve bu da ayrışmaya götürür.

ETNOSENTRİZM

Günlük iletişimde kendi kültürümüzden farklı bir kültürün mensuplarına çoğu zaman farkında olmadan yöneltiğimiz eleştiriler ve sitemler büyük ölçüde etnosantrik tutumlar içerir. Bunlar çoğunlukla şu içeriktedir: “Neden öyle giyiniyorlar? Bizimki daha güzel.” “O sağlıksız yemeği nasıl yiyebiliyorlar? Bizim mutfağımız en lezzetlisidir.” “O müziğin nesi güzel? Gelsinler de bizimkini dinlesinler.”

Bu örnekler, etnosentrizm kendi kültürünü en doğru ve en iyi sayan tutum olduğu sonucuna götürür. Kendi kültürünü, dilini ve geleneğini sevmek ve bunlara saygı duymak son derece olağandır. Dolayısıyla etnosantrizm kendi başına olumsuz değildir. Ancak diğer kültürler daha az değerli görüldüğünde, yani küçümsendiğinde olumsuz hâle gelir.

Bir olgu olarak etnosantrizm ilk olarak ailede biçimlenmeye başlar. Kültürlenme süreci aracılığıyla çocuk en küçük yaşlardan itibaren kendi kültürünün dilini, göreneklerini, normlarını ve değerlerini öğrenir. Ebeveynlerinden sürekli olarak kendi kültürünün en iyisi olduğunu, kendi halkının en konuksever halk olduğunu, kendi kültüründeki yemeklerin en lezzetlisi, diğer kültürlerdekilerin ise değersiz olduğunu duyarsa, onda etnosantrik tutumların oluşması büyük olasılıktır. Diğer kültürlerin mensuplarıyla temas eksikliği de etnosentrizm ortaya çıkma nedenlerindendir. Diğer kültürler hakkında yeterli bilgimiz olmadığında kültürel farklılıkları tanıyamaz ve en iyisinin biz olduğumuz sonucuna varabiliriz.

Kültürel görecelik, etnosentrizm karşısı olan yaklaşımdır. Etnosentrizm bizimkinin en iyisi olduğu tutumundan yola çıkıyorsa, kültürel göreceliğin tutumu önce öğrenmek ve anlamak, ardından görüş bildirmek olurdu. Bu, bizden farklı olan insanları, onlar ve kültürleri için neyin önemli olduğunu öğrenmeden küçümsememiz gerektiği anlamına gelir. Kendi ölçütlerimize göre değerlendirmek yerine, belirli bir olgunun başka bir kültürel ortamdaki anlamını kavramaya çalışmalıyız.

Kültürel göreceliği uygulayarak etnosentrizm olumsuz yönlerinden nasıl kaçınılabileceğimizi gösteren birkaç örnek şöyledir:

Japonya’da insanlar selamlaşırken çoğu zaman eğilir ve göz teması kurmaktan kaçınır. Birinin bize doğrudan gözlerimizin içine bakmaması, bize saygı gösterdiği anlamına gelir. Japon kültürüne ilişkin bu önemli bilgiyi

bilmezsek, Japonların bize kıyasla soğuk ve nezaketsiz insanlar olduğu görüşünü oluşturabiliriz. Böyle bir sonuç etnosentrik bir tutum olurdu; çünkü onların kültürünü kendi alışkanlıklarımıza göre değerlendirmiş oluruz.

Almanya’da geç kalmak saygısızlık sayılır. Birinin dakikliğe önem vermesi, katı veya esneklikten yoksun olduğu anlamına değil, kararlaştırılan yükümlülüğe ve başkalarının zamanına saygı duyduğu anlamına gelir. Bu bilginin eksikliği de etnosentrizm bir nedeni olabilir.

ŞOVENİZM

Şovenizm, etnosentrizm aşırı olumsuz bir biçimi olarak tanımlanabilir. Kendi grubunu (halkını, cinsiyetini, dinini veya ulusunu) yücelten, “farklı” olan diğerlerini ise küçümseyen bir tutumdur. Şovenizme nefret duygusu eşlik eder. “Biz iyiyiz” varsayımından değil, “diğerleri/farklı olanlar değersizdir” varsayımından yola çıkar. Şovenizmin ortaya çıkma nedenleri çeşitlidir.

Bazı gençlerde şovenizm çoğunlukla güçlü aidiyet ve kendini kanıtlama gereksiniminden kaynaklanır. Ergenlikte gençler güçlü ve kabul görmüş hissetmek ister. Bunu bazen başkalarını küçümseyerek elde ederler. Örneğin bir öğrenci grubu, başka bir etnik kökene mensup bir sınıf arkadaşını “Siz böylesiniz... pissiniz ve geri kalmışsınız” diyerek bilerek alaya alabilir. Ya da bir erkek çocuk şöyle diyebilir: “Kadınlar evde otursun, siyasetle uğraşmasın.” Bu yalnızca bir şaka değil, açık bir küçümsemedir.

Sosyal medya, “Onların hepsi ülkeden kovulmalı” türünden yorumlar taşıyan, şiddete çağıran videoların yayılması yoluyla bu davranışı daha da güçlendirebilir. Gençler, grubun etkisi ve “güçlü” görünme isteğiyle bazen sonuçlarını düşünmeden bu tür aşırı tutumları benimser.

Yetişkinlerde şovenizm çoğunlukla iş kaybı korkusuyla veya ön yargı korkusuyla ilişkilidir. Örneğin bazı insanlar ekonomik olarak tehdit altında hissettiklerinde suçlu aramaya başlar ve şu türden şovenist tutumlar dile getirirler: “Onlar işimizi elimizden alıyor, o yüzden buradan gitmeliler.” Ya da: “Bizim halkımız diğerlerinden daha değerli bir ırka mensuptur.” Bu tutumlar tehlikelidir; çünkü ayrımcılığı ve şiddeti meşrulaştırır. Aynı şekilde, birinin bir kişiyle yaşadığı kişisel deneyim genellemeye yol açabilir: “Onlardan biri beni soydu... o halk böyledir.” Belirli bir gruba yönelik nefretin haklı görüldüğü ve kabul edildiği bir ortamda büyüyen biri için bu tutum kimliğinin bir parçası hâline gelebilir. Eğitim, eleştirel düşünme ve farklılıklara saygı olmadan bu tür tutumlar toplumda ciddi bölünmelere ve çatışmalara yol açabilir.

CİNSİYETÇİLİK

Günümüzde cinsiyetçilik giderek daha çok konuşulan bir konudur. Cinsiyet temelinde ayrımcılık veya küçümsemedir. Her iki cinsiyete de yönelebilir; ancak tarihsel olarak daha sık kadınlara yöneltilmiştir. Çağdaş toplumda cinsiyetçilik artık “olağan” bir düşünme biçimi olarak kabul edilmemekte; haksız, ayrımcı ve insan hak ve özgürlükleri açısından zararlı sayılmaktadır.

Günlük durumlardaki aşağılamalardan tanınabilir. Örneğin okulda biri “Kızlar matematikte iyi değildir” ya da “Erkekler ağlamamalı, bu ayıptır” derse, bunlar cinsiyetçi tutumlardır. İlk durumda kızların yetenekleri küçümsemekte, ikincisinde ise erkek çocuklar üzerinde duygularını göstermemeleri yönünde baskı oluşturulmaktadır. Her iki örnek de cinsiyetçiliğin hem kızları hem erkekleri, nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin kurallar koyarak kısıtladığını göstermektedir.

Cinsiyetçilik sosyal medyada da görülebilir; burada kızlar çoğunlukla görünüşlerine, erkekler ise ne kadar erkeksi oldukları ölçüsüne göre değerlendirilir. Örneğin bir kız futbol oynamak istediğinde biri bunun erkek sporu olduğunu düşünerek buna izin vermiyorsa, cinsiyetçiliğin ayrımcılığa dönüştüğü bir durum söz konusudur. Bir erkek çocuğun baleyle ilgilenmek istemesi üzerine diğerlerinin onunla alay etmesi de cinsiyetçiliktir. Bugün pek çok genç bu kalıp yargıları yıkmaya ve cinsiyetten bağımsız olarak herkesin istediğini seçme hakkına sahip olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Cinsiyetçiliğin eşitsizlik ve haksızlık yarattığını bilmek, anlamak ve ona aşılmaya gereken bir sorun olarak bakmak önemlidir.



Cinsiyetçilik: Erkek ve kadın emeğinin eşitsiz değerlendirilmesi

HOMOFOBİ

Başkalarını farklı cinsel yönelimleri ve farklı toplumsal cinsiyet kimlikleri nedeniyle yargılayan kişiler homofobiktir. Homofobi, eşcinsel yönelimli kişilere (geylere ve lezbiyenlere) ve LGBT+ topluluğunun mensuplarına yönelik ön yargı veya nefrete dayanan bir tür korku ya da tiksintidir. Homofobi haksız sayılır; çünkü insanları incitir. Ancak bir kişinin toplumsal cinsiyet kimliğini bilirse, o kişinin incinmemesi için daha dikkatli olabiliriz. Bir gey kişiyle aynı sırada oturmak istememek, onu sosyal medyada alaya almak, varlığından bilerek kaçınmak ve benzeri davranışlar homofobidir. Dünyada homofobiye yönelik tutum farklılık gösterir. LGBT+ topluluğunun mensuplarını koruyan yasalar bulunsa da bunlar her yerde aynı biçimde uygulanmaz. Hakları konusunda hâlâ siyasal tartışmalar sürmektedir.

Bazı ülkelerde homofobi resmî olarak kınanır ve yaptırıma bağlanır. Bu durum, eşcinselliğin ve daha geniş anlamda LGBT+ davranışlarının insan hak ve özgürlükleriyle ilgili konular sayıldığı ülkeler için geçerlidir. Başka ülkelerde homofobi resmî olarak yasaklanmıştır; ancak farklı cinsel yönelime sahip kişilere yönelik güçlü bir toplumsal damgalanma (kınama) vardır. Balkan ülkelerinin çoğunda durum böyledir. Üçüncü bir ülkeler grubunda (Afrika ve Orta Doğu ülkeleri) homofobi resmî, hukuki ve ahlaki olarak kurumsallaşmıştır. Bu ülkelerde eşcinsellik suç sayılmakta, cezalar çok ağır olmakta ve farklı cinsel yönelime sahip kişilere yönelik hiçbir kamusal hoşgörü bulunmamaktadır.

IRKÇILIK

İrkçilik, insanlara ırkları veya deri renkleri nedeniyle uygulanan ayrımcılık, küçümseme veya eşitsiz davranıştır. Tarih boyunca ırkçılık dünyanın pek çok bölgesinde yasalarca desteklenmiş ve onaylanmıştır. ABD'de 1960'lı yıllara kadar siyah ve beyaz insanların ayrı okulları, otobüsleri, lokantaları ve kamusal alanları vardı. Güney Afrika'da apart-



6 Mayıs 1933'te Cinsel Bilimler Enstitüsüne yapılan Nazi baskını

heid (ayrışmışlık) sistemi insanları ırklarına göre ayırıyor ve beyaz nüfusa siyah nüfustan daha çok hak tanıyordu. O dönemlerde ırkçılık kurumsallaşmıştı, yani yasaların ve devlet politikalarının içine yerleştirilmişti.

Bugün ülkelerin çoğunda ırkçılık yasaktır ve bütün insanlar yasa önünde eşittir. Ancak bu, ırkçılığın ortadan kalktığı anlamına gelmez. ırkçılık çoğu zaman örtük biçimde ortaya çıkar. Örneğin bazı Avrupa ülkelerinde koyu tenli insanlar polis tarafından daha sık durdurulduklarını ve denetlendiklerini bildirmektedir. Sporda, özellikle futbolda, taraftarların Afrika kökenli oyunculara ırkçı hakaretler yönelttiği durumlar hâlâ görülmektedir. Sosyal medyada ırk temelinde kalıp yargı ve nefret yayan yorumlar ortaya çıkmaktadır. Pek çok toplumda ırksal azınlıkların nitelikli eğitime, iyi ücretli işe veya sağlık hizmetine erişimi daha zordur. Örneğin Roman topluluğu birçok Avrupa ülkesinde çoğu zaman yoksulluk ve ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Bazı durumlarda yabancı adı taşıyan kişiler, diğer adaylarla aynı niteliklere sahip olmalarına karşın iş görüşmesine daha zor çağrılmaktadır.

Geçmiş ile bugün arasındaki fark şudur: Eskiden ırkçılık resmî olarak serbest bırakılıyor ve haklı gösteriliyordu; bugün ise kınanmakta ve cezalandırılmaktadır.

KOZMOPOLİTİZM

Kendisini yalnızca bir ulusun mensubu olarak değil, “dünya yurttaşı” olarak hisseden kişiye kozmopolit denir. Bu kişinin bütün milletlerden arkadaşları vardır ve insanları “bizimkiler” ile “yabancılar” diye ayırmaz. Başkalarını farklılıkları nedeniyle yargılamadan anlamaya çalışır. Seyahat etmeyi, yabancı diller öğrenmeyi, diğer halkların geleneklerini ve göreneklerini tanımayı sever. Bu tür tutumları kapsayan düşünme biçimine kozmopolitizm adı verilir. Bu anlayışa göre bütün kültürel farklılıklar ortak değerler olarak kavranmalı ve bütün insanlar, kim oldukları ve nereden geldiklerine bakılmaksızın eşit ölçüde değerli sayılmalıdır. Kozmopolitizm, bazı toplumsal sorunların yalnızca küresel düzeyde çözülmesi gerektiğini ve çözülebileceğini savunur. Örneğin iklim değişikliği, yoksulluk ve hava kirliliği sorunları küresel sorunlardır ve herkes bunlardan etkilendiği için devletlerin bunları birlikte çözmesi gerekir.



Kozmopolitizm fikri: Dünya ortak evimizdir!

Kendini kozmopolit olarak adlandırıp adlandıramayacağını düşününüz.

Kültürlerarasıcılık, kozmopolitizme benzeyen bir yaklaşımdır. Aradaki fark, kültürlerarasıcılığın bir toplum içindeki farklı kültürler arasında etkin diyalogu ve etkileşimi teşvik etmesidir. Bu yaklaşıma göre bir toplumdaki farklı kültürler ayrı kalır (her biri kendi göreneklerini ve geleneğini korur), ancak birbirleriyle iletişim kurar. Amaç, hiç kimsenin kimliğini silmemek; anlayış ve iş birliği sağlamaktır. Kültürlerarasıcılığın en uygun örneği, Makedonların, Arnavutların, Türklerin, Boşnakların, Romanların, Sırpın ve diğer halkların birlikte yaşadığı ve birbirlerinin kültürleri hakkında karşılıklı öğrendiği kendi toplumumuzdur.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Örneği okuyunuz, ardından soruları cevaplayınız. Böylece kültürlere yönelik hangi yaklaşımın sizin için en kabul edilebilir olduğunu öğreneceksiniz.

Okulunuza, başka bir ülkeden taşınmış yeni bir öğrenci geliyor. Makedonca'yı farklı bir aksanla konuşuyor; farklı dinî ve kültürel göreneklere sahip. Birkaç öğrenci şöyle yorum yapıyor:

1. "Kesin iyi bir öğrenci değildir, onlarda eğitim bizimki gibi değil."
2. "Onunla grupta çalışmak istemiyorum, bizi yavaşlatır."
3. "Varsın kendi tayfasıyla arkadaşlık etsin."
4. "İlginç, bana kültürü hakkında daha çok şey anlatmasını isterdim."
5. "Bu ülkede herkes bizim gibi davranmalı."

Birkaç hafta sonra öğretmen, Aron'un teneffüslerde tek başına oturduğunu fark ediyor.

1. Bu ifadelerden hangilerinin ön yargı, hangilerinin kalıp yargı, şovenist, ayrımcı ve kültürlerarası olduğunu düşününüz. Nedenini açıklayınız.
2. Diğer öğrencilerin davranışının yeni öğrenci üzerinde ne gibi sonuçları olabilir?

ETKİNLİK 2. Aşağıdaki tutumlardan hangilerine katıldığınızı, hangilerine katılmadığınızı bireysel olarak cevaplayınız:

1. "Diğer kültürlerden insanlar çoğunluğa uyum sağlamalıdır."
2. "Bazı kültürler diğerlerinden daha gelişmiştir."
3. "Benden çok farklı olan biriyle çalışmak beni rahatsız eder."
4. "Farklılık toplumu zenginleştirir."



HATIRLA

Kültürlere yönelik farklı yaklaşımları bilmek, çevremizdeki insanları daha iyi anlamamıza ve onların değerlerine, geleneklerine ve yaşam biçimlerine saygı göstermemize yardımcı olur. Farklı ortamlardan gelen insanlarla sürekli iletişim kurduğumuz çağdaş dünyada bu bilgi; daha büyük hoşgörüye, daha iyi iş birliğine ve ön yargıların azalmasına katkıda bulunur.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Kalıp yargı nedir, ön yargı nedir? Örnekler veriniz.
2. Kalıp yargılar ve ön yargılar nasıl oluşur?
3. Kalıp yargıların neden zararlı olabileceğini açıklayınız.
4. Ön yargılar diğer insanlara yönelik tutumu nasıl etkiler?
5. Bir yanda ön yargılar ile diğer yanda ayrımcılık, homofobi, ırkçılık ve etnosantrizm arasındaki bağlantıyı (örneklerle) açıklayınız.
6. Günlük yaşamda kalıp yargıların ve ön yargıların azaltılmasına nasıl katkıda bulunabiliriz?

8. GENÇLİK KÜLTÜRÜ PRİZMASINDAN ÇAĞDAŞ KÜLTÜR

“Gençliğin, köklü toplumsal değişimin taşıyıcısı olma potansiyeli vardır.” – Herbert Marcuse

ÇAĞDAŞ KÜLTÜR – MEDYA KÜLTÜRÜ

Geleneksel kültürün karşısı çağdaş kültürdür. Geleneksel kültür kuşaktan kuşağa aktarılan göreneklere, inançlara ve değerlere dayanıyor; halk giysileri, folklor ve geleneksel müzikle tanınıyorsa, çağdaş kültür teknolojinin, küreselleşmenin ve medyanın etkisi altında gelişir. Bu nedenle başlıca özellikleri şunlardır: internetin ve sosyal medyanın güçlü etkisi, hızlı değişimler, akımlar, bireycilik ve ifade özgürlüğü, küresel müzik ve moda etkileri. Çağdaş kültüre medya kültürü de denebilir; çünkü medya bu kültürde merkezî bir rol oynar.

Çağdaş toplumlarda medya, gerçekliği ve değer sistemimizi biçimlendirir. Televizyon, internet ve sosyal medya yalnızca bilgilendirmez; kişisel başarımız ve toplumdaki konumumuzla ilgili tutumlarımızın oluşumunu da etkiler. Örneğin medya başarıyı çoğunlukla maddi zenginlik, ün ve fiziksel görünüm aracılığıyla sunar. Instagram ve YouTube videoları yoluyla başarılı bir yaşamın lüks, seyahat ve popülerlik anlamına geldiği izlenimi yaratılır. Bu tür içeriklerin sürekli yinelenmesiyle insanlar, özellikle gençler, bu değerleri yaşanması gereken bir ölçüt olarak benimsemeye başlar.

Medya, güzelliğe ve görünüme ilişkin ölçütler yaygınlaştırır. Reklamlar, filmler ve sosyal medya fiziksel görünümle ilgili belirli ölçütler dayatır. TikTok gibi platformlar modayla, makyajla ve bedenle ilgili akımlar yaratır; bu da gençler üzerinde söz konusu ölçütlere uyma baskısı oluşturur. İşte gerçek bir örnek: Kısa süre önce TikTok'ta, kusursuz bir kadın görünümünü –temiz ve parlak cilt, sade makyaj ve düzenli bir tarz– öne çıkaran “Clean girl aesthetic” akımı ortaya çıktı. Pek çok genç kız, sosyal medya fenomenleri gibi görünmek için kozmetik ürünler kullanmaya başladı. Onlarla kıyaslanma ve “ideale” ulaşamama nedeniyle bazıları güçlü bir baskı hissetmeye başladı ve özgüvenini yitirdi.

Medya toplumsal değerlerimizi etkiler. Medyanın toplumu nasıl etkilediğinin iyi bir örneği genç eylemci Gre-

ta Thunberg'dir. Thunberg, medya ve sosyal ağlar aracılığıyla bütün dünyaya hükümetlerin iklim değişikliğiyle daha ciddi biçimde mücadele etmesi gerektiği mesajını ilettili. Aralarında Birleşmiş Milletler Zirvesi'ndeki konuşmasının da bulunduğu konuşmaları her yerde aktarıldı. Böylece iklim değişikliğine karşı gençlik mücadelesinin simgesi hâline geldi. İnternet aracılığıyla pek çok genç örgütlendi ve farklı ülkelerde gösterilere katıldı. Bu, medyanın bir düşüncenin dünya çapında bir harekete dönüşmesine yardımcı olabileceğini ve önemli sorunlara ilişkin farkındalığı artırabileceğini göstermektedir.



Fenomenlerin gençler üzerindeki etkisi

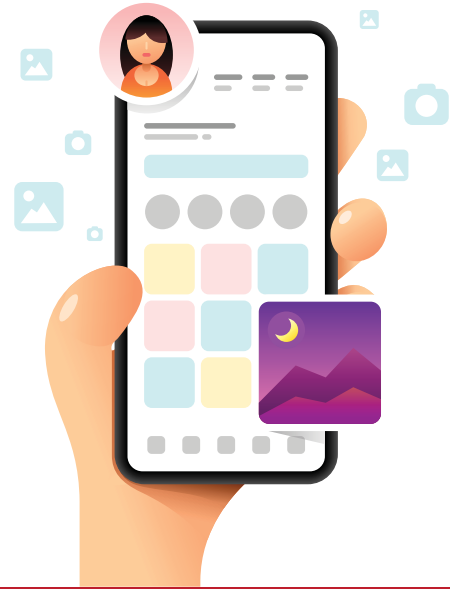
Medya tüketim kültürünü yaratır. Reklamlar ve sponsorlu içerikler bizi daha çok satın almaya ve markalara dikkat etmeye yöneltir. Bunlar çoğu zaman, eskisi hâlâ iyi durumdayken bile yeni bir ürüne gereksinimimiz olduğu duygusunu yaratır. Örneğin Apple şirketi yeni bir iPhone modelinin reklamını yaptığında, reklamlar yalnızca ürünün özelliklerinden söz etmez. Telefonun reklamı genç ve başarılı insanlarca yapıldığı için, bu telefonun saygınlık, başarı ve çağdaş yaşam anlamına geldiği mesajını iletir. Böylece her genç insanın en yeni iPhone'a sahip olması gerektiği, diğerlerinin ise çalışır durumda olsalar bile eskimiş modeller olduğu izlenimi yaratılır.

Medya gençlerde yalnızca satın alma kültürünü teşvik etmekle kalmaz; satın alma aynı zamanda kimlik ve aidiyet simgesine dönüşür. iPhone kullanan bir kişi çoğunlukla kendini çağdaş, teknolojik olarak daha ileri ve tarz sahibi hisseder. Pek çok genç aynı telefonu kullandığında ise benzer tarza ve değerlere sahip bir gruba aidiyet duygusu oluşur.

Pek çok sosyolog medyanın ve tüketimin kimlik ve toplum üzerindeki etkisini incelemiştir. Örneğin Pierre Bourdieu, beğenin, tarzın ve markaların belirli bir sınıfa aidiyetle nasıl ilişkili olduğunu ve insanların bunlar aracılığıyla toplumda nereye ait olduklarını nasıl gösterdiklerini araştırmıştır. Theodor Adorno "kültür endüstrisi"nden söz etmiş ve medyanın kitle kültürü ile reklamlar aracılığıyla insanların düşüncelerini ve davranışlarını nasıl etkilediğini açıklamıştır. Her ikisi de tüketim toplumunda nesnelerin yalnızca pratik kullanıma hizmet etmediği, anlam taşıyıcılarına dönüştüğü konusunda görüş birliğindedir. iPhone satın almak yalnızca teknik bir karar değildir. Bu, kişinin kim olduğunu ve toplumda nereye ait olduğunu göstermesinin bir yoludur. Böylece medya, reklam aracılığıyla yalnızca ürün değil, değer ve yaşam biçimi de satar.

Çağdaş kültür bireyciliğe ve ifade özgürlüğüne dayanır. Bu, çağdaş kültürün, her insanın farklı olma, kendi tutumuna sahip olma ve yaşamı hakkında kendisi karar verme hakkını tanıyan bir değer sistemi yarattığı anlamına gelir. Bu, çağdaş kültürün özellikle önemli bir özelliğidir. Çağdaş kültür bireyi ilginin merkezine yerleştirir. İnsanları kendi tarzlarını (giysi, saç biçimi veya müzik aracılığıyla) ifade etmeye, sevdikleri bir meslek seçmeye ve çoğunluğunkinden farklı olsa bile kendi görüşlerini dile getirmeye yöreklendirir.

Örneğin gençler Instagram'da kişisel kimliklerini gösterdikleri fotoğraflar, tutumlar ve yaratıcı içerikler paylaşır. Her hesap farklıdır ve bireyciliğin vurgulandığı kişisel bir öyküyü temsil eder. Gençler bu yolla iklim değişikliği, toplumsal cinsiyet eşitliği, ruh sağlığı gibi konular hakkında da açıkça konuşabilir. Greta Thunberg'in eylemciliği, bir bireyin tutumunu nasıl yüksek sesle dile getirebileceğini ve küresel ölçekte etkili olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla ortak çıkarların daha önemli olduğu geleneksel kültürden farklı olarak, çağdaş kültürde kişisel istekler ve çıkarlar daha önemlidir.



Kişisel kimliğin ifade edilme biçimi olarak sosyal ağlar



Genç nüfusta benzer trendler

Çağdaş kültür, internet ve dijital teknoloji aracılığıyla büyük bir hızla yayılır. İnternetin sınırları olmadığı için dünyanın farklı ülkelerindeki gençler aynı akımları izler ve çoğu zaman benzer ilgi alanlarına sahip olur. Örneğin TikTok, Instagram ve YouTube gibi sosyal medya platformları aracılığıyla gençler sürekli iletişim kurar; akımların bütün dünyada, özellikle de müzik akımları söz konusu olduğunda hızla yayılmasını sağlayan videolar, resimler ve "hikâyeler" paylaşır. İnternet ve sosyal medya sayesinde Makedonya'daki gençler de Amerikalı pop yıldızı Taylor Swift'i veya

Koreli grup BTS'i dinleyebilmektedir. Aynı durum moda akımları için de geçerlidir. Bizdeki gençler, diğer ülkelerdeki akranlarıyla aynı spor ayakkabıları, kot pantolonları ve sweatshirtleri giymektedir. Böylece milliyetten bağımsız, evrensel bir gençlik tarzı (küresel marka) oluşmaktadır. "Take-away" kültürü ile McDonald's, Burger King ve Domino's gibi küresel hızlı yemek zincirleri, beslenmede de dünya ölçeğinde benzer alışkanlıkların oluştuğunun kanıtıdır. Netflix ve HBO gibi film, dizi ve video platformları gençlerin farklı kültürleri, değerleri ve yaşam biçimlerini tanınmasına; böylece bilgilerini genişletmesine, yeni deneyimler edinmesine ve farklı ülkelerdeki akranlarıyla bağlantı duygusu kazanmasına olanak verir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK1. Gençlik hippie hareketini internette araştırınız ve açıklayınız: Ne zaman, nerede ve neden ortaya çıkmıştır? Gençler neye tepki duyuyordu? Hareket hangi değerleri savunuyordu? Hippie hareketi müzik, moda ve yaşam biçimi aracılığıyla kendini nasıl ifade etti? Hangi müzik festivalleri ve etkinlikler hippie kültürüyle ilişkilendirilir? Hippiler toplumda ne gibi değişmelere yol açtı?

ETKİNLİK2. Makedonya'daki gençlik kültürünü aşağıdaki soru sırasına göre betimleyeceğiniz kısa bir deneme yazınız: Bizdeki gençlik kültürünün tanınmasını sağlayan başlıca özellikler nelerdir? Gençler en çok neyle ilgilenmektedir? Müzikte, modada ve sosyal medyada hangi akımlar bulunmaktadır? Gençlerin giyim tarzı ve ifade biçimi bakımından karakteristik olan nedir? Sosyal medya gençlerin günlük yaşamını ne ölçüde etkilemektedir? Gençlerin düşüncelerini ifade etmek için yeterli olanağı var mıdır? Bizdeki gençlerin hangi olumlu özellikleri vardır? Gençlik kültüründe neyin iyileşmesini istediniz?



HATIRLA

İnternet kültürü küresel, dijital, bireyselleşmiş ve hızla değişen bir kültüre dönüştürmektedir. Onu yalnızca çağdaşlaştırmakla kalmaz; iletişimin, kimliğin ve değerlerin dijital alan aracılığıyla biçimlendiği yeni bir dijital kültür yaratır.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Çağdaş kültürün, yani medya kültürünün başlıca özellikleri nelerdir?
2. Çağdaş kültür üzerinde en büyük etkiye sahip medya araçları hangileridir?
3. Medya gençlerde kimliğin oluşumunu ne şekilde etkiler?
4. Reklamlar gençlerin isteklerini ve tüketim alışkanlıklarını nasıl etkiler?
5. Sosyal ağların aşırı kullanımının birkaç sonucunu belirtiniz ve açıklayınız.
6. Medya okuryazarı olmanın ne anlama geldiğini açıklayınız.
7. Medya aracılığıyla edindiğimiz bilgileri eleştirel biçimde değerlendirmek neden önemlidir?

9. İNSANIN TOPLUMSALLAŞMA YOLCULUÇU

"Ahlaki gelişme evreler hâlinde ilerler." – Lawrence Kohlberg

Toplumsallaşma, diğer insanların arasında ve toplumda nasıl yaşayacağımızı ve nasıl davranacağımızı öğrendiğimiz süreçtir. Hangi kuralların ve değerlerin önemli olduğunu, normları neden benimsememiz gerektiğini ve onlara göre nasıl davranacağımızı öğreniriz. Toplumsallaşma, kültürün ve toplumun bir parçası hâline gelmemize yardımcı olur. Toplumsallaşma, kültürlenmenin yanı sıra daha pek çok toplumsal rolün öğrenilmesini de kapsayan daha geniş bir süreçtir.

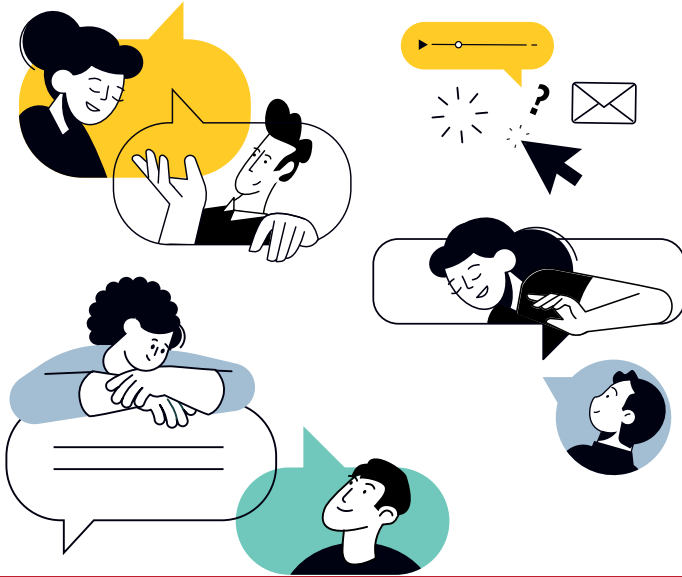
Toplumsallaşma ailede daha doğumla başlar ve yaşam boyu sürer. Kültüre, sürecin gerçekleştiği döneme ve öğrendiğimiz kaynağa (toplumsallaşma etkenleri/aracıları) bağlı olarak birincil, ikincil ve üçüncül toplumsallaşma olarak ayrılır.

Birincil toplumsallaşma ailede gerçekleşir. Doğumdan başlar ve yaklaşık altı-yedi yaşına, yani okula başlama dönemine kadar sürer. Ailede neyin iyi, neyin kötü olduğunu; başkalarına nasıl saygı göstereceğini; sorunları nasıl çözeceğini; duygularıyla nasıl baş edeceğini; hislerini nasıl ifade edeceğini ve özgüvenini nasıl geliştireceğini öğrenirsin. Hijyen, giyim ve beslenmeyle ilgili günlük beceriler edinirsin. Ailedeki rolleri (ebeveyn-çocuk, kardeş-kardeş) öğrenirsin. Ailede ne öğreneceğin çok önemlidir; çünkü sonraki yaşamın buna bağlıdır.

Sevgi, destek ve açık kuralların bulunduğu bir ortamda büyürsen özgüven, sorumluluk ve başkalarına saygı geliştirirsin. Bu değerler sonradan arkadaşlıklar kurmanı, iyi kararlar almanı ve okulda, iş yerinde ve toplumda karşılaştığın güçlüklerle baş etmeni kolaylaştırır.

Tersine, ailede sürekli hakaretler ve anlaşmazlıklar varsa, bu durum çocuğun kendini güvensiz ve kaygılı, kimi durumlarda ise saldırgan hissetmesine yol açar. Evde ebeveynlerden öğrenilenler çoğu zaman gelecekteki davranışının temeli hâline gelir.

İkincil toplumsallaşma anaokulunda başlar; ancak özellikle çocuğun okula başlamasıyla güçlenir ve çocukluk, ergenlik ve sonraki yaşam boyunca sürer. Okullar, spor kulüpleri, çocuk ve gençlik örgütleri gibi biçimsel toplumsal kurumlarda gerçekleşir. Bununla birlikte dostluk ve arkadaşlığın da güçlü bir etkisi vardır.



Sosyalleşme faktörü olarak akranlar

Akranların, özellikle ergenlik yıllarında büyük etkisi vardır. Onlardan toplum içinde nasıl davranacağımızı, nasıl iletişim kuracağımızı ve bir gruba nasıl ait olacağımızı öğreniriz. Akranların arasında belirli bir giyim tarzı moda ise, senin de öyle giyinmek istemen büyük olasılıktır. Nedeni basittir: Her insanın ait olma ve kabul görme gereksinimi vardır. Bir grubun parçası olduğumuzda kendimizi daha güvende hissederiz.

Arkadaş çevrende argo konuşuluyor veya belirli ifadeler kullanılıyorsa bir seçimle karşılaşsın: Grubun bir parçası olarak kalmak için bu konuşma biçimini benimsemek mi, yoksa kendine sadık kalmak mı? Baskı bazen doğrudan ("Hadi ama, tuhaf olma"), bazen dolaylıdır (dışlanmak istemezsin). Belki de daha önce ilgini çekmediği hâlde, herkes oynadığı için belirli bir video oyununu oynamaya başlarsın. Böylece sohbetlere ve ortak etkinliklere daha kolay katılırsın. Bu, akranların ilgi alanlarımızı ve boş zamanımızı da etkilediğini göstermektedir.

Arkadaş çevren sık sık derslerden kaçıyor, çalışmıyor ve başarısı düşükse, bu senin davranışını da etkileyebilir. Zamanla bu davranışları haklı görmeye ve yalnızca farklı olmamak için onlara katılmaya başlayabilirsin. Bu da zaman içinde başarılarını, alışkanlıklarını ve gelecekteki olanaklarını etkileyebilir.

Akranların etkisi her zaman olumsuz değildir. Arkadaş çevren düzenli çalışıyor, birbirini destekliyor, spor yapıyor, hedef ve tutkulara sahipse, sen de ilerlemek için güdülenmiş hissedersin. Olumlu bir ortam özgüven, sorumluluk ve sağlıklı bir kimlik geliştirmene yardımcı olur. Bu nedenle ait olmanın önemli olduğunu bilmek gerekir; ancak daha da önemlisi, yalnızca kabul görmek için kendi değerlerini ve hedeflerini feda etmemektir.

Üçüncül toplumsallaşma medya, internet, müzik, filmler ve sosyal medya aracılığıyla gerçekleşir. Gençler bunlar aracılığıyla ailede veya okulda öğrenmedikleri yeni düşünceleri, akımları, giyim tarzlarını, dili ve değerleri öğrenir. Örneğin Taylor Swift'in şarkılarını dinlediğinizde yalnızca müzik dinlemez; şarkı sözleri aracılığıyla arkadaşlık, cesaret ve özgüven hakkında da bilgi edinarsınız.

"You Belong With Me" ve "Fearless" şarkılarını çevirip gençlere hangi mesajı ilettiklerini çözümleyiniz.

Diziler ve uzun metrajlı filmler aracılığıyla gençler ilişkiler, çatışmalar ve toplumsal roller hakkında bilgi edinir; ancak bazen yaşama ilişkin gerçek dışı tasavvurlarla ve görüntülerle karşılaşır. Örneğin çoğu zaman herkesin kusursuz bir görünüme, çok paraya veya heyecan verici bir yaşama sahip olması gerektiği izlenimi yaratılır. Reklamlar da gençlerin değerlerini, giyim tarzını, davranışlarını, hatta özgüvenini etkileyebilir. Reklamlar güçlü bir toplumsallaşma etkeni hâline gelir; çünkü gençler bunlar aracılığıyla neyin popüler, başarılı ve arzu edilir olduğunu öğrenir. Bu toplumsallaşma çoğunlukla elektronik yolla gerçekleştiği için, gençlerin eleştirel düşünmesi ve gördükleri ile duydukları her şeyin gerçek veya doğru olmadığını bilmesi çok önemlidir.

Belediye, komşular, kilise veya cami gibi daha geniş topluluklar da toplumsallaşmanın gerçekleştiği yerlerdir; çünkü buralarda ailede veya okulda öğrenilmemiş değerler, kurallar, normlar ve gelenekler öğrenilir.

Kültürlenme, toplumsallaşmadan daha dar kapsamlı bir toplumsal süreçtir. Kişinin kendi topluluğunun kültürüne dâhil edilmesini ifade eder. Kültürlenme toplumsallaşmanın bir parçasıdır ve gençlerin, içinde yaşadıkları toplumun kültürel değerlerini ve geleneklerini öğrendikleri süreçtir. Toplumsallaşma "toplumda nasıl yaşayacağım ve nasıl davranacağım" sorularına, kültürlenme ise "kültürüm hangisidir ve onu nasıl algılıyorum" sorusuna cevap verir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Elena, Taylor Swift'in büyük bir hayranıdır. Müziğini dinlemenin yanı sıra, şarkıcının "The Eras Tour" adlı turnesiyle ilgili reklamları ve moda markalarını da düzenli olarak izler. Reklamlara ve sosyal medya içeriklerine maruz kalması nedeniyle Elena, şarkıcının tarzından esinlenen giysiler satın almaya, onun tarzında temalı doğum günleri düzenlemeye ve medyada gördüğü akımlara göre kendi tarzını (saç biçimi, makyaj) değiştirmeye başlar. Araştırma soruları:

1. Elena'nın hangi davranışlarından medyanın ve reklamların etkisi altında olduğu sonucu çıkarılabilir?
2. Elena giysileri gerçekten beğendiği için mi, yoksa Taylor Swift'in tarzını izlemek istediği için mi satın almaktadır? Açıklayınız.
3. Sosyal medya, Elena'nın kendini ifade edişini ve tarzını nasıl etkilemektedir?
4. Reklamlar ve medya içerikleri yalnızca ürün değil, bir yaşam biçimi de "satabilir" mi? Bunu bu örnekte nasıl görüyorsunuz?
5. Birinden esinlenmek ile onu taklit etme baskısı hissetmek arasındaki fark nedir?
6. Medyanın etkisi Elena'nın özgüvenini ve arkadaşlık ilişkilerini nasıl değiştirebilir?
7. Sizce Elena, turneyle ilgili müziği ve reklamları izlemeseydi aynı şeyi yapar mıydı? Neden?



HATIRLA

Toplumsallaşma ve kültürlenme önemli süreçlerdir; çünkü bunlar aracılığıyla diğer insanlarla nasıl yaşayacağımızı ve aile, okul, akranlar ve medya aracılığıyla kimliğimizi, tutumlarımızı ve özgüvenimizi nasıl inşa edeceğimizi öğreniriz. Bu iki süreç olmadan insan ne bir kişilik olarak tam anlamıyla gelişebilir ne de toplulukta başarıyla işlev görebilirdi.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Toplumsallaşma kişiliğin gelişimi açısından neden önemlidir?
2. Toplumsallaşmanın başlıca türleri hangileridir?
3. Birincil toplumsallaşma çoğunlukla nerede gerçekleşir?
4. İkincil toplumsallaşmada hangi kurumlar önemli bir rol oynar?
5. Toplumsallaşma sürecinin yaşam boyu sürdüğünü neden söylediğimizi açıklayınız.
6. Toplumsallaşma, bireyin ve toplumun başarılı biçimde işlev görmesine nasıl katkıda bulunur?
7. Üçüncül toplumsallaşmadan çoğunlukla hangi kurumlar sorumludur?

10. KUŞAKLAR SOSYOLOJİSİ VE YAŞAM DÖNGÜLERİ

"Kuşaklar yalnızca yaşla değil, ortak tarihsel deneyimle tanımlanır."

– Karl Mannheim

YAŞAMIMIZ DÖNEMLER İÇİNDE

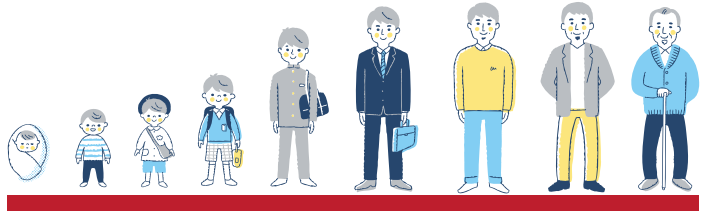
Her insanın yaşamı birkaç evreden geçer: çocukluk, ergenlik, olgunluk ve yaşlılık. Bu evrelere yaşam döngüleri adı verilir ve her insanın gelişiminin bir parçasıdır. Sosyolojik açıdan bunlar yalnızca farklı yaş evreleri değildir. Her evreye pek çok özgül toplumsal rol ve beklenti bağlanır.

Çocukluk yaşamın ilk evresidir. Bedenin fiziksel olarak hızla değiştiği ve büyüdüğü, yeni becerilerin öğrenildiği dönemdir: yürümek, konuşmak, oyun oynamak, kurallara uymak, başkalarıyla doğru biçimde ilişki kurmak. Bu evrede çocuklar ebeveynleriyle ve aileleriyle ilk bağlarını kurar; bu bağ aracılığıyla güvenin, güvenliğin, duyguların, yükümlülüklerin ve sorumlulukların ne anlama geldiğini öğrenirler. Bu nedenle gelecekteki gelişimimiz çocukluğa bağlıdır.

Yaşamın ikinci evresi ergenliktir. Bu evrede çocuk aşamalı olarak genç bir insana dönüşür. Ergenlik genellikle on iki ile on sekiz yaş arasında sürer. Bu, bedenin yanı sıra zihnin de değiştiği dönemdir. Gençler bağımsız olmayı, karar almayı ve kimliklerini keşfetmeyi öğrenir. Kim olduklarını ve yaşamda ne istediklerini kavrarlar. Bu dönemde toplumsallaşma etkenlerinin –akranların, okulun, ailenin ve medyanın– büyük etkisi vardır. Gençler sosyal medyadan, müzikten, filmlerden ve akımlardan esinlenir; aynı zamanda kendi tutumlarını ve değerlerini oluşturmayı öğrenir. Örneğin sen ve kuşağındaki arkadaşlarının çoğu Taylor Swift'in müziğini beğeniyorsanız, bu sizin daha çok bir arada olmanızın nedenlerinden biri olacaktır; çünkü benzer düşünür ve onun müziğini aynı biçimde anlarsınız. Ergenlik önemlidir; çünkü tam da o dönemde bağımsız yaşamayı öğrenir ve kişiliğimizi inşa ederiz.

Yaşamın bir sonraki evresi olgunluktur. Bu yaşam evresinde insan tümüyle bağımsız hâle gelir ve kararlarının ile davranışlarının sorumluluğunu üstlenir. Genellikle gençlikten sonra başlar ve en uzun süren evredir. Bu dönemde insanlar meslek seçer, aile kurar, kariyer inşa eder ve istikrarlı, daha güvenli bir yaşama yönelir. Olgunlukta insan duygusal olarak daha dengeli, daha deneyimli ve önemli kararlar almaya daha yetkindir. İnsan potansiyelini gerçekleştirir, topluma katkıda bulunur ve genç kuşaklar için örnek ve destek olur.

Yaşlılık, yaşam döngüsünün son evresidir ve genellikle insanın çalışma yaşamının bitmesiyle başlar. Bu dönemde insanın zengin bir yaşam deneyimi ile kendisine, ailesine, çocuklarına ve kişisel ilgilerine ayıracak daha çok zamanı vardır.



Çocukluktan yaşlılığa yaşam döngüsü

Fiziksel güçsüzlükler veya sağlık sorunları ortaya çıkabilse de yaşlılık, en yaşlıların bilgeliklerini ve yaşam deneyimlerini genç kuşaklara aktardıkları dönemdir.

YAŞAM ESKİDEN VE ŞİMDİ: KUŞAK FARKLARINI ANLAMAK

Bütün insan kuşakları yaşamın bu evrelerinden geçse de her kuşak çocukluğu, gençliği, olgunluğu ve yaşlılığı farklı biçimde yaşar; çünkü onları biçimlendiren farklı kuşak özellikleri vardır.

Jenerasyon Türü	Yaklaşık Doğum Yılları	Temel Özellikler
Baby Boomers	1946 – 1964	İstikrara ve çalışmaya değer verirler, ekonomik büyüme döneminde büyümüşlerdir, geleneksel değerlere inanırlar.
X Jenerasyonu	1965 – 1980	Bağımsız, uyumlu, çeşitli teknolojilerle (bilgisayar, internet) deneyimleri var, otoriteye karşı genellikle eleştireldirler.
Milenyum Kuşağı (Y Jenerasyonu)	1981 – 1996	Dijital “öncülerdir”, eğitime ve deneyimlere değer verirler, iş ve özel hayat arasındaki dengeye saygı duyarlar.
Z Jenerasyonu	1997 – 2009	İnternetle doğmuşlardır, pratik, yaratıcıdır, dijital araçlar onların dostudur.
Alfa Jenerasyonu	2010 – günümüze	Akıllı cihazlar, yapay zekâ ve ileri teknolojilerle büyüyorlar, görsel ve etkileşimli olarak öğreniyorlar.

Nesil özelliklerinin tablosal gösterimi

Bebek patlaması kuşağı, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra doğan insanları kapsar. Bu kuşak, yeniden yapılanma ve ekonomik büyüme döneminde büyümüştür. Pek çok ülkede bu, ailelerin büyüdüğü, yeni evler yapıldığı ve sıkı çalışmayla daha iyi bir geleceğe ulaşılabileceğine inanıldığı bir dönemdi. Disipline ve sorumluluğa değer veriliyor; aileye, büyüklere saygı ve iyi davranış en önemli değerler sayılıyordu. Eğitim, başarının anahtarı olarak görülüyordu. Bebek patlaması kuşağı internetsiz ve cep telefonsuz büyümüştür. Çocuklukları dışarıda oyun oynamakla, doğrudan iletişimle ve güçlü yerel topluluklarla doluydu. Genç insanlar olarak toplumsal değişmelere, insan hakları hareketlerine ve kültürel dönüşümlere katılmışlardır.

X kuşağı çocukluğunu internetsiz ve akıllı telefonsuz geçirmiştir. Çocuk oyunları dışarıda, mahallede, arkadaşlarla günlük temaslar aracılığıyla oynanıyordu. Ergenlikte bu gençler televizyonun, müziğin ve okulun etkileriyle karşılaşmış; ancak toplumsallaşmada en güçlü rolü aile oynamıştır. Erken olgunlukta bu kuşağın mensupları çoğunlukla istikrarlı bir işe ve uzun vadeli güvenceye yönelmiştir. Örneğin pek çoğu bağlılığa, itaate ve disipline değer vererek yıllarca aynı iş yerinde kalmıştır.

Milenyum kuşağı olarak bilinen Y kuşağının (ikinci binyılın sonunda doğanların) mensupları, internetin aşamalı olarak günlük yaşamın bir parçası hâline geldiği bir dönemde büyümüştür. Bu kuşağın çocukluğu geleneksel değerlere dayanır; ancak ergenlik döneminde cep telefonu ve sosyal medya kullanmaya başlamıştır. Bu durum arkadaşlıkların ve kimliğin kuruluş biçimini etkilemiştir. Erken olgunlukta milenyum kuşağı, yalnızca güvenli bir maaş değil kişisel doyum da sağlayan işleri, hatta meslekleri daha sık değiştirmiştir. Örneğin

bu kuşaktan genç bir insan, daha fazla özgürlük ve iş ile özel yaşam arasında denge arayarak kendi işini kurmak veya “serbest” (freelance) çalışmak için istikrarlı işini bırakabilir.

Z kuşağına “dijital kuşak” da denir; çünkü bu kuşak en erken yaşlardan itibaren akıllı telefonlarla, internetle ve sosyal medya ile büyümüştür. Toplumsallaşmaları elektronik iletişimle güçlü biçimde bağlantılıdır. Ergenlikte okulun ve ailenin yanı sıra sosyal medya fenomenlerinin, akımların ve dijital içeriklerin de büyük etkisi olmuştur. Örneğin genç bir insan kimliğini bir sosyal medya hesabı aracılığıyla ifade edebilir, dijital topluluklara katılabilir veya gerçek zamanlı olarak izlediği küresel olaylar temelinde tutumlar geliştirebilir. Bu kuşak ruh sağlığı, çevre ve insan hakları konularına daha büyük bir duyarlılık göstermektedir.

Senin mensup olduğun kuşağa alfa kuşağı adı verilir. Bu kuşak akıllı telefonlarla, tabletlerle ve internetle büyümektedir; bu nedenle mensupları teknolojiyi kullanmayı çok hızlı öğrenir ve dünyanın her yerinden insanlarla kolayca bağlantı kurar. Çoğu zaman yüz yüze yerine mesajlar aracılığıyla iletişim kurdukları için bir bölümünde doğrudan iletişimde güçlükler ortaya çıkmaktadır (duyguları tanımakta ve çatışmaları çözmekte daha çok zorlanırlar).

Alfa kuşağı çoğu zaman sabırsız görünür ve kısa sürede çok bilgi edinmek ister. Bunun nedeni, kısa videolarla, hızlı içeriklerle ve sürekli dijital uyarımla büyümesidir. Beyin hızlı bir ritme alışır; bu nedenle uzun açıklamalar veya tekdüze dersler onlara sıkıcı gelebilir. Bu yüzden etkinliklerde sık değişiklikleri, etkileşimli öğretimi ve görsel içerikleri daha çok severler. Ayrıca açık havada serbest oyunla daha az zaman geçirirler; bu da sağlam arkadaşlıklar, öz denetim ve liderlik becerileri geliştirmenin önünde bir engeldir. Dijital oyunlar eğlencelidir; ancak fiziksel etkinliğin ve doğrudan arkadaşlığın yerini bütünüyle tutamaz. Bununla birlikte alfa kuşağının güçlü yanları da vardır: dijital okuryazardır, yaratıcıdır ve kolayca dijital topluluklar oluştururlar.



Kuşaklar arası farklar: üstünlük mü, güçlük mü!



Dijital cihazlar iletişimde bir engel mi yoksa bir kolaylık mı?

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Örneği çözümleyiniz, ardından soruları cevaplayınız:

Telefonu sık kullanıyorsun: ders çalışmak, arkadaşlarınla iletişim kurmak ve video izlemek için. Ailen öğle yemeği yerken telefonu yanında tutuyor ve bazen mesajlara cevap veriyorsun. Daha yaşlı bir kuşağa mensup olan deden buna kızıyor ve sana şöyle diyor: “Biz akıllı telefonsuz büyüdük, ama büyüklere saygımız vardı. Siz çağdaş teknolojilerin tutsağısınız.” Bir tartışma çıkıyor ve ikiniz de anlaşılmamış hissediyorsunuz.

Sorular: Kimin haklı olduğunu açıklayınız: siz mi, dedeniz mi? Sorun telefondan mı, yoksa aranızda iletişim bulunmamasından mı kaynaklanmaktadır? Dedeniz hangi değerleri savunmaktadır? Siz hangi değerleri savunuyorsunuz? Bu çatışmayı nasıl çözersiniz? Gençler yaşlı kuşaklardan neler öğrenebilir? Yaşlılar gençlerden neler öğrenebilir?



HATIRLA

Kuşak farklarını bilmek önemlidir; çünkü bu, senden büyükleri ve küçükleri daha iyi anlamana yardımcı olur. Farklı kuşakların hangi koşullarda büyüdüğünü bildiğinde, neden farklı tutumlara, alışkanlıklara ve değerlere sahip olduklarını daha kolay kavrar; yanlış anlaşılımları, çatışmaları ve başkalarının seni anlamadığı duygusunu daha kolay aşarsın. Kuşak farklarını bilmek hoşgörü, saygı ve daha iyi iletişim kurma yeteneğini geliştirir. Farklılıklar bizi ayırmamalı; birbirimizi daha iyi anlamamıza ve birbirimizden öğrenmemize yardımcı olmalıdır.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Yaşam döngüleri ne anlama gelir ve hangileridir?
2. Çocukluğun başlıca özellikleri nelerdir ve çocukluk kişiliğin gelişimi açısından neden önemlidir?
3. Bir yaşam döngüsü olarak gençliğe özgü değişimler nelerdir?
4. Gençler ergenlik döneminde çoğunlukla hangi güçlüklerle karşılaşır?
5. İnsan olgunluk çağında hangi sorumlulukları üstlenir?
6. Her yaştan insana saygı göstermek neden önemlidir?
7. Yaşam döngüleri insanların gereksinimlerini ve yaşam biçimlerini nasıl etkiler?

11. BİREYCİLİK VE KOLEKTİVİZM

Bireycilik = "Ben ve benim tercihim."

Kolektivizm = "Biz ve bizim iyiliğimiz."

Bireyin mi yoksa topluluğun mu daha önemli olduğu sorusu, toplum bilimlerindeki en eski ve en önemli sorunlardan biridir. Sorunun özü şudur: İnsan öncelikle kendi haklarına ve çıkarlarına sahip bağımsız bir kişilik olarak mı, yoksa refahı kişisel refahtan daha önemli olan geniş bir grubun parçası olarak mı görülmelidir? Bu ikilem Antik Çağ'dan beri vardır. Tarih boyunca farklı toplumlarda kimi zaman birine, kimi zaman ötekine öncelik verilmiştir. Bu düşüncelerden birbirine karşıt iki görüş doğmuştur:

- bireyin özgürlüğünü, haklarını ve özerkliğini vurgulayan bireycilik ve
- grubun, ortak amaçların ve topluluğa karşı sorumluluğun önemini öne çıkaran kolektivizm.

Bu iki görüşü anlamak, kişilik ile toplum arasındaki ilişkileri daha iyi kavramamıza yardımcı olur. Bireycilik, bireyin temel ve en önemli olduğu tutumdur. Birey sözcüğü, bölünemez anlamına gelen Latince individuum sözcüğünden gelir. Bu, her insanın ayrı ve biricik bir kişilik olduğu anlamına gelir. Bireyci anlayışlara göre gerçekte yalnızca somut tekilleri –insanlar, ağaçlar, hayvanlar– vardır. Kolektif (örneğin aile, halk veya devlet) yalnızca bu tekillerin toplamıdır. Bireyler yoksa kolektif de yoktur ($K=1+1+1+1$). Bireycilik özgürlüğü, kişisel sorumluluğu ve her insanın kendi yaşamı hakkında karar verme hakkını vurgular.

Günümüzde bireyciliği siyasette, dinde ve kültürde tanıyabiliriz. Siyasette bireycilik demokrasi ve insan haklarının korunması aracılığıyla görünür hâle gelir. Örneğin çağdaş demokratik toplumlarda her yurttaşın oy hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü ve benzeri hakları vardır. Siyasal kararlar toplumdaki her bireyin çıkarı gözetilerek alınır. Dinde bireycilik, inananın inancını kendisinin seçme, ayinlere ve ritüellere uyma özgürlüğünde görülür. Sanatta bireycilik, yaratıcılık özgürlüğü ve kişisel üslup aracılığıyla ifade edilir. Ressam veya yazar, topluluğun katı kurallarına ya da beğenilerine uymak zorunda değildir; kendi kişisel görüşünü ve deneyimini dile getiren bir yapıt yaratabilir. Çağdaş toplum, insanı kendi biricikliğini, kişisel tercihlerini ve çıkarlarını öne çıkarmaya yüreklendirir. Kişisel yaşam hakkı, meslek seçimi, yerleşim yeri, yaşam biçimi ve benzeri haklar vurgulanır.

Bireyci kültürden de giderek daha çok söz edilmektedir. Ancak günümüzdeki bireysellik büyük ölçüde belirli kolektiflere bağlıdır. Örneğin büyük bir bilim insanı, arkasında güçlü bir bilimsel kolektif olmadan ender olarak tanınır hâle gelir.

Bireyciliğin karşıtı kolektivizmdir. Kolektivizme göre topluluk bireyden daha önemlidir. Kolektif sözcüğü, birlikte anlamına



Bireycilik

gelen Latince collectivus sözcüğünden gelir. Kolektivistler, insanın ancak aile, okul, halk, kültür gibi toplulukların (kolektiflerin) bir parçası olarak gerçekten var olabileceğini savunur. Kolektif yalnızca insanların toplamı değildir (K, 1+1+1+1+... değildir); bundan daha fazlasıdır. Kolektif yeni bir nitelik, yeni bir güç; kendi kurallarına, niteliğine ve kendisini oluşturan tekil atomları aşan bir enerjiye sahip bir bütündür. Fark şöyle de açıklanabilir: Bireycilik, en önemli olanın kişilik olarak insan olduğunu söyler. Kolektivizm ise en önemli olanın topluluk olduğunu söyler; çünkü topluluk olmadan gerçek bir kişilik olmaz.



Kolektifçilik topluluğun önemini vurgular

Kolektivist anlayışları ve politikaları örneklendiren en tipik örnekler komünizm ve komüniteryanizmdir. Bunlar için temel olan, topluluk veya komün (communitas) düşüncesidir. Komünizm, toplumun komünist partinin önderliğinde çalışan halkın tek bir topluluğu olarak örgütlenmesini savunur. Bundan farklı olarak çağdaş komüniteryanizm, toplumun bir veya birkaç siyasal partice temsil edilen topluluklardan (çoğunlukla etnik veya dinî topluluklardan) oluşan bir toplum biçiminde örgütlenmesini savunur. Kolektivizmin her iki örneğinde de bireyler, komünistlerin ve komüniteryanların diğer bütün kolektiflerden ve bunları oluşturan bireylerden daha önemli saydıkları kolektifin veya topluluğun çıkarlarına bağımlı kılınır.

İnsanların sizi adınız ve soyadınızla değil, güçlü ve etkili bir grubun üyesi olarak daha kolay tanıdıkları bir durumu düşününüz ve belirtiniz.

Dolayısıyla kolektivist ilkelere göre örgütlenmiş toplumlarda bireyler kendi topluluklarına güçlü biçimde bütünleşmiştir. Özgürlükleri, grubun normları ve çıkarlarıyla sınırlanmıştır. Farklı topluluklar arasındaki temaslar çoğu zaman azalmıştır ve aralarında toplumsal mesafe de bulunabilir. Üyelerden bağlılık, sadakat ve topluluğun tutumlarıyla uyum beklenir. Örneğin köyden bir öğrenci tasarımcı olur ve böylece çiftçi olması beklenen aile geleneğini keserse, köy topluluğunun katı kurallarını bozduğu ve başka bir topluluğa yöneldiği için “sonradan görme” ilan edilebilir.

Her toplumda insanlar farklı kolektifler içinde yaşar: aileler, arkadaş çevreleri, spor takımları, dinî veya etnik topluluklar. Bunların işleyebilmesi için üyeler arasında belirli bir uyum gereklidir. Ancak katı kolektivist ilkelere göre örgütlenmiş kolektiflerde tekiler topluluklar içine “kapatılmıştır”. Bireysel özgürlükleri, topluluğun çıkarları ve gereksinimleriyle sınırlanmıştır. Bu tür ilişkiler nedeniyle topluluklar, yani onların önderlikleri, üyelerinden kolektife bağlılık ve sadakat ister. Bu durumlarda hem tekiler hem de kolektifler, aşağıda ele alınacak olan konformizm ve nonkonformizm adlı güçlüklerle karşılaşır.

KONFORMİZM VE NONKONFORMİZM

Gruptan farklı olmak istemediği için herkes gibi düşünen ve davranan insana konformist denir. Bu kişi, farklı bir görüşe sahip olursa kabul görmeyeceğinden korkar. İnsanın gruba uyum sağlamaya yönelik ruhsal hazırlığına konformizm adı verilir. Konformizmin hem olumlu hem olumsuz yanları vardır. Olumlu yanı, insanların grup içinde daha kolay işlev görmelerine yardımcı olmasıdır. Herkes kurallara uyduğunda düzen ve istikrar oluşur. Örneğin bir sınıftaki öğrenciler kurallara uyarsa ders normal biçimde ve sorunsuz işler.

Ancak konformizmin olumsuz bir yanı da vardır. Bir insan çoğunluğun görüşlerini eleştirmeden benimserse bireyselliğini yitirebilir. Bağımsız biçimde düşünmek yerine başkalarının görüşünü kendiliğinden kabul eder. Konformist çoğunlukla çatışmalardan kaçınır ve görüşünü ender olarak dile getirir; çünkü kabul görme isteği, kendisine sadık kalmaktan daha önemlidir.

Konformizmin karşıtı nonkonformizmdir. Bu, insanın grubun tutumlarını ve kurallarını kendiliğinden kabul etmeyip onları sorguladığı ve bağımsız biçimde karar verdiği durumdur. Nonkonformist kendi kafasıyla düşünür ve çoğunluğun görüşünden ayrılrsa bile kendi görüşünü söyleme cesaretine sahiptir. "Herkes nasılsa ben de öyle" ilkesiyle değil, kendi değerleriyle yol alır. Konformizm ile uzlaşma arasındaki farkı da ortaya koymak önemlidir. Uzlaşma körü körüne uyum sağlamak değil, karşılıklı anlayış ve anlaşmadır.

Uzlaştığımızda başkalarını dinler, kendi görüşümüzü savunur ve birlikte herkes için kabul edilebilir bir çözüm ararız. Bu, zayıflığın değil olgunluğun göstergesidir. Bu özellikle önemlidir; çünkü insanların toplulukta yaşayabilmesi için hem uyum sağlamayı hem eleştirel düşünmeyi bilmeleri gerekir. Konformizm olmadan düzen, düzen olmadan ilerleme olmaz. Bu nedenle en önemlisi, ne zaman uzlaşarak uyum sağlamamız, ne zaman ise fotoğraftaki insan gibi (ödün vermeden) kendimiz kalma cesaretini göstermemiz gerektiğini bilmektir.



Hitler'i selamlamayı reddeden adam

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Metinde açıklanan durumu çözümleyiniz, ardından soruları cevaplayınız ve soruna uygun bir çözüm öneriniz:

Kuşağınız bir mezuniyet balosu düzenleyecektir. Sınıfta iki farklı görüş vardır. Bir öğrenci grubu tanınmış bir müzik topluluğunun katılacağı, resmî giysili ve maliyeti yüksek, büyük ve lüks bir balo istemektedir. Diğer grup ise diskotekte, disk jockeyli ve daha rahat giysilerle yapılacak daha yalın ve daha ucuz bir balo istemektedir. Siz kişisel olarak lüks baloyu istiyorsunuz; ancak öğrencilerin çoğunun daha yalın seçenekten yana olduğunu fark ediyorsunuz. Kendi görüşünüzü dile getirmek mi, yoksa çoğunluğun görüşüne katılmak mı gerektiği ikilemiyle karşı karşıyasınız.

Sorular: Susup çoğunluğa katılırsanız bu, konformist olduğunuz anlamına gelir mi, neden? Katılmamak ne zaman cesaret, ne zaman inatçılıktır? Bir insanın aynı anda hem kısmen konformist hem kısmen nonkonformist olması olanaklı mıdır? Arkadaşların baskısı kararınızı nasıl etkileyebilir? Hangi çözüm kuşak içindeki birliğe en çok katkıda bulunur?



HATIRLA

Bireycilik aracılığıyla kişisel özgürlüğe, sorumluluğa ve kendi haklarına değer vermeyi; kolektivizm aracılığıyla ise ortak iyiliğe saygı göstermeyi, iş birliği yapmayı ve grubu (kolektifi) etkileyen kararlar almayı öğreneceksin. Bu denge, günlük yaşamda ikilemde kaldığında daha kolay karar vermene ve kişisel çıkarlarla kolektif çıkarlar arasında uzlaşmalar kurmana yardımcı olacaktır.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Bireycilik ile kolektivizm arasındaki başlıca fark nedir?
2. Günlük yaşamdan, bireysel çıkarlarla kolektif çıkarların çatıştığı bir örnek veriniz ve açıklayınız.
3. Kendi görüşünü korumanın (bireyciliğin), grubun görüşünü benimsemekten (kolektivizmden) daha önemli olduğu bir örnek veriniz.
4. İnsanlar neden bazen konformist biçimde davranır? Örnekler veriniz.
5. Nonkonformist davranışa örnekler veriniz.
6. Nonkonformizmin ne zaman toplumsal değişmelere katkıda bulunduğunu açıklayınız.

12. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

“Toplumsal etkileşim aracılığıyla benliğimizi geliştiririz.”

– George Mead

Etkileşim sözcüğü, arasında veya karşılıklı anlamına gelen Latince inter ile etkimek veya yapmak anlamına gelen ago sözcüklerinden gelir. Bu nedenle etkileşim, iki veya daha çok şeyin birbirini etkilemesi, yani karşılıklı etkiye anlamına gelir.

Etkileşim farklı durumlarda ortaya çıkabilir. Örneğin iki bilyardo topu birbirine çarptığında karşılıklı olarak birbirlerini etkiler ve hareket yönlerini değiştirirler. Bir öğretmen öğrenciyle konuştuğunda ikisi de birbirine tepki verir: Öğretmen soru sorar, öğrenci cevaplar, ardından öğretmen yeniden tepki verir. İki devlet iş birliği yaptığı veya çatışma içinde olduğunda da aralarında etkileşim vardır. Karbonat sirkeyle karıştığında kimyasal bir tepkime gerçekleşir ve bu da bir tür karşılıklı etkiye sayılır. Trafikte ise sürücüler diğer otomobillerin hareketlerine sürekli tepki verir.

Bütün bu örnekler iki tarafın birbirini nasıl etkilediğini göstermektedir; ancak bunların hepsi toplumsal etkileşim değildir. İki bilyardo topu birbirini Newton’un hareket yasalarına göre, karbonat ile sirke ise beklenen bir kimyasal tepkimeye göre etkiler. Ancak öğretmen öğrenciyle konuştuğunda veya iki devlet görüşme yaptığı durumda durum bütünüyle farklıdır. Bunlar “düşüncesizce” etkimez; düşünürler, duyguları, amaçları, çıkarları ve tutumları vardır. Her edimlerinin belirli bir niyeti vardır. Öğretmen, öğrencinin öğrenmesini istediği için soru sorar. Devletler, anlaşmaya varmak istedikleri için görüşme yapar.

Dolayısıyla toplumsal etkileşim, insanlar arasındaki karşılıklı ve anlamlı etkimedir. Her zaman bir amacı veya anlamı vardır. Biri konuştuğunda, söylediklerini göz önünde tutarak dinler ve cevap veririz. Biri bize baktığında, gözlemlendiğimizi bildiğimiz için farklı davranırız. Toplumsal etkileşimin en önemli özelliği, diğer insanları hesaba kattığımız için gerçekleşmesidir. Toplumsal etkileşim çoğu zaman toplumsal ilişkilerle eş anlamlıdır. Bu, insanlar arasındaki ilişkilerden söz ettiğimizde aslında onların karşılıklı etkileşiminden, yani birbirlerini etkileme biçimlerinden söz ettiğimiz anlamına gelir. Toplumsal etkileşim çevremizde her yerde bulunur. Kişisel ilişkilerde (arkadaşlar arasında, ailede, duygusal ilişkilerde) olduğu gibi toplumda, devlette, ulusta veya dinî toplulukta da vardır.

TOPLUMSAL ETKİLEŞİM BİÇİMLERİ

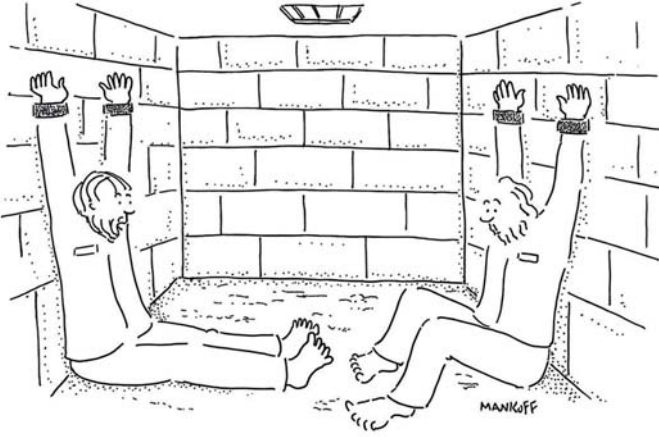
Her yerde bulunduğu için toplumsal etkileşim pek çok biçimde ortaya çıkar; ancak en önemlileri şunlardır: değişim, iş birliği, yarışma ve çatışma.

“Ne ekersen onu biçersin” veya “Arkana at ki önünde bulasın” türünden halk deyişleri, değişimin ve günlük yaşamda ne kadar yaygın ve önemli olduğunun en iyi örnekleridir. Değişimi bir toplumsal etkileşim olarak ilk betimleyen kişi Amerikalı sosyolog George Caspar Homans’tır. Homans araştırmalarında, insanların karşılıklı ilişkilerinde “al ve ver” ilkesiyle yol aldığını ortaya koymuştur. Bu, başkalarıyla herhangi bir ilişki/etkileşim kuran herkesin, o etkileşimden ne kazandığını ve ne yitirdiğini değerlendirdiği anlamına gelir. Kazanımlar ve

kayıplar maddi (para veya mal) ya da maddi olmayan (saygı, itibar veya statü) nitelikte olabilir. Kazanımların ve kayıpların değerlendirilmesinin yanı sıra, karşılıklılık beklentisi de değişimin önemli bir parçasıdır. İnsanlar başkalarıyla ilişkilerinde yatırdıkları kadarını almayı bekler. Ancak bazen etkileşimin tümüyle adil olmadığını değerlendirsek de başka seçeneğimiz olmadığı için onu sürdürürüz. Bu nedenle toplumsal değişim, mal veya hizmetlerin yalın bir değiş tokuşundan fazlasıdır. Bu, insanların ne kazanıp ne yitireceklerini değerlendirerek başkalarıyla nasıl davranacaklarına karar verme biçimidir.

İş birliği yapıp yapmayacakları, yarışıp yarışmayacakları veya çatışma içinde olup olmayacakları buna bağlıdır. İş birliği, toplumsal etkileşimin en önemli biçimidir. İnsanların, grupların veya bütün toplumların ortak amaçları ya da çıkarları gerçekleştirmek için eş güdümlü biçimde etkilediği süreçtir. İş birliği vardır; çünkü hiçbir birey veya grup kendi başına gereksinim duyduğu her şeyi elde edemez. İnsanı diğer canlılardan ayıran şey tam da iş birliği yeteneğidir. İş birliği, insanların sınırlılıklarını aşmalarına ve kolektif gücü birlikte yaratıp kullanmalarına olanak verir. Bütün toplumsal yaşam iş birliğine dayanır: İnsanlar sel, açlık veya hastalık gibi doğa kaynaklı tehditlerle, ayrıca diğer insanlardan veya diğer toplumlardan gelen tehditlerle baş etmek için gruplar ve toplumlar hâlinde bir araya gelir.

Sosyolog Robert Nisbet'e göre birkaç iş birliği türü vardır. İş birliğinin gerçekleşme biçimine bağlı olarak şunları ayırt eder: kendiliğinden veya planlı, gönüllü veya zorunlu, sözleşmeye dayalı veya geleneksel, kapsam bakımından küçük veya büyük. Ayrıca iş birliği doğrudan veya dolaylı olabilir.



Özgürlük, bağımsızlık ve değişime ilişkin karikatür: Elleri duvara bağlı iki mahkûm

Çağdaş toplumlarda bütün iş birliği türleri bulunur. Bunların nasıl kurulacağı, kazanımların adil biçimde bölüşülüp bölüşülmediğine de bağlıdır. Herkes adil kazanımlar elde ederse iş birliği başarılı bir yarışma sayılabilir. Kazanımlar adil değilse çatışma doğabilir.

Yarışma veya rekabet, insanların ya da grupların diğerlerinden daha iyi olmaya çalıştığı bir toplumsal etkileşim türüdür. Amaç rakibi yenmek ve para, iş, saygınlık, güç veya başarı gibi sınırlı ama arzu edilen malları elde etmektir.

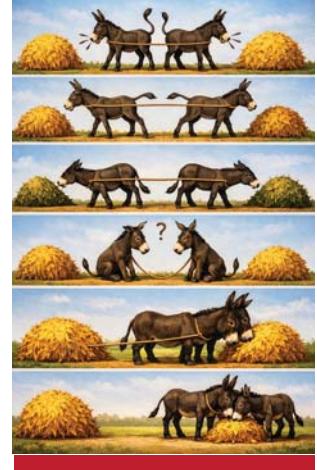
Yarışmayla okulda, sporda, ekonomide, siyasette, kültürde ve eğlencede karşılaşırız. Örneğin öğrenciler daha iyi notlar için veya sınıf arkadaşları arasında daha popüler olmak için yarışır; öğretmenler ise öğrencileriyle kimin daha büyük başarı elde edeceği konusunda yarışabilir.

Yarışma insanları daha çok emek, bilgi ve zaman harcamaya, iyi ilişkiler kurmaya ve daha kararlı olmaya yönlendirir. Kurallara uyulduğunda ve adil oyun olarak yaşandığında olumludur. Bu durumlarda yenilgi bir haksızlık olarak değil, öğrenme ve gelişme fırsatı olarak yaşanır.

Rekabetçilik ise daha ciddi ve daha uzun süreli bir mücadele biçimidir. Yalnızca başarı veya saygınlık için değil, üstünlük ve egemenlik için de yürütülür. Egemenlik isteği, yarışmadan çok çatışmaya özgüdür. Émile Durkheim'a göre toplum yoğun biçimde nüfuslandığında ve insanlar birbirleriyle daha sık temas kurduğunda rekabet güçlenir. İlerlemeci bir biçimde, rekabetçilikler iş bölümü ve ekonominin gelişmesi aracılığıyla çözülebilir; böylece herkes daha güçlü rakiplerle doğrudan karşı karşıya gelmeden yeni etkinliklerle uğraşma olanağı bulur.

Çatışma bütünüyle farklı bir etkileşim türüdür. İnsanlar veya gruplar kazanımların ve kaynakların adaletsiz biçimde bölüşüldüğünü düşündüklerinde ortaya çıkar. Çatışmada katılanların karşıt çıkarları, amaçları veya değerleri vardır ve birbirlerini rakipten çok düşman olarak algırlar. Çatışmanın var olabilmesi için yalnızca karşıtlığın bulunması yetmez; katılanların bunun bilincinde olması gerekir. Örneğin iki gök cisminin çarpışması çatışma değildir; çünkü bunların bilinci yoktur.

Çatışmalar toplumun bütün alanlarında –ailede, dinde, ekonomide, siyasette, sporda ve kültürde– bulunur. Olağan olgular olarak yaşanır; ancak belirleyici olan onlarla nasıl baş ettiğimizdir. Demokratik sistemlerde karşıt taleplerin dile getirilmesi olağandır. Bununla birlikte şiddet yasaktır; çatışmaların çözümü konuşma, anlaşma ve kurallar aracılığıyla gerçekleştirilir.



İş birliği, hayal kırıklığını ve çatışmaları azaltırken memnuniyeti ve başarıyı artırır

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Geçen gün içinde içinde bulunduğunuz etkileşimlerin bir listesini yapınız. Çözümleyiniz: En sık hangi etkileşim türlerini yineliyorsunuz? En sık kiminle etkileşim içindesiniz? Girdiğiniz etkileşim süreçlerinde sizi hangi güdüler yönlendiriyor? Bir etkileşime girerken o etkileşimden ne kazanıp ne yitireceğinizi düşünüyor musunuz?

ETKİNLİK 2. Aşağıda birkaç iş birliği türü betimlenmiştir. Bunları daha önce belirtilen ölçüte göre tanımlamaya ve özelliklerini belirlemeye çalışınız:

1. Öğrenciler koridorda düşen bir öğrenciye yardım etmek için koşuyor;
2. Aile üyeleri bir aile kutlamasının hazırlığında birbirlerine yardım ediyor;
3. Öğrenciler mezuniyet balosunu nasıl kutlayacaklarını önceden kararlaştırıyor;
4. Parkın temizlenmesi eylemine gönüllü olarak katılıyorsunuz;
5. Bir işçi, işten çıkarılmamak için kötü koşullarda çalışmak zorunda kalıyor;
6. İki öğrenci bir proje hazırlıyor, bütün belediye ise selin sonuçlarıyla baş etmek için seferber oluyor;
7. İki âşık yüz yüze konuşuyor ve düğün eğlencesi planlıyor;
8. Kalkandelen ve Üsküp liselerinden öğrenciler elektronik yolla ortak bir proje üzerinde çalışıyor.



HATIRLA

Toplumsal etkileşimler her toplumun temelidir; çünkü bunlar aracılığıyla birbirimizle nasıl iletişim kuracağımızı, iş birliği yapacağımızı ve birbirimizi anlayacağımızı öğreniriz. İnsanlar arasındaki ilişkileri ne kadar iyi anlarsanız, gelecekte sağlıklı ve başarılı ilişkiler kurmanız o kadar kolay olur.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Öğrenciler birlikte bir proje hazırlıyorsa, hangi tür etkileşimden söz edilir?
2. Sizce toplumun başarılı biçimde işlemesi açısından en önemli etkileşim biçimi hangisidir?
3. Bilgi yarışması ne tür bir etkileşimdir?
4. İki spor kulübü birinciliği kazanmak istediğinde bu rekabetçilik midir, çatışma mıdır?
5. Her çatışmanın olumsuz olup olmadığını bir örnekle açıklayınız.
6. Günlük yaşamdan, insanların değişim etkileşimi içinde bulunduğu örnekler veriniz.

13. İLETİŞİM

İLETİŞİM NEDİR – KAVRAM VE ANLAM

İletişim sözcüğü Latince kökenlidir. Kökeninde paylaşmak, bir şeyi başkalarına bildirmek anlamına gelen sözcükler bulunur. Bu nedenle iletişimle eş anlamlı olarak haberleşme sözcüğü de kullanılır.

İletişim, yalnızca toplumsal etkileşimin temel bir ögesi değil, aynı zamanda insanların toplulukta yaşamasının temel ön koşuludur. İnsanlar hem doğaya hem de çevrelerindeki diğer insanlara yönelik olarak eş güdüm sağlayabilmek ve etkiyebilmek için iletişim kurmak zorundadır.

İletişim yaşamımızın çok önemli bir parçası olduğu için sosyoloji, psikoloji, dil bilimi, gazetecilik ve siyaset bilimi gibi farklı bilimlerce incelenir. Bunların her biri iletişimi kendi yöntemiyle açıklar; ancak hepsi şu konuda görüş birliğindedir: İletişim, bilgi alışverişi ve bu bilgiye ortak bir anlam kazandırılması demektir. Bu, iletişim kurduğumuzda yalnızca sözcükleri değil, düşünceleri, duyguları ve niyetleri de paylaştığımız anlamına gelir. Bilgi aktarmanın yanı sıra ona aynı anda anlam da yükleriz. Örneğin biri bize “afetin” dediğinde bu yalnızca bir sözcük değil, aynı zamanda bir destek ve yüreklendirme mesajıdır. Ancak sustuğunda, güldüğünde, kaşlarını çatığında veya başparmağını kaldırdığında da bize bir mesaj iletir. Dolayısıyla iletişim aracılığıyla yalnızca bir şey öğrenmez; belirli işaretler, simgeler veya yüz ifadeleri aracılığıyla bir şeyin neden gerçekleştiğini ve anlamının ne olduğunu da kavrarız.

İLETİŞİM TÜRLERİ

İletişim, toplumsal etkileşimin temel ögesi ve günlük yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası olduğu için, iletişim düzeyine (kaç kişi arasında gerçekleştiğine) ve iletişim araçlarına (nasıl gerçekleştiğine – konuşmayla, yazıyla, medya aracılığıyla vb.) göre sınıflandırılabilir.

Düzeye göre beş iletişim türü vardır:

1. kişi içi iletişim – insanın kendi kendisiyle iletişim kurması (düşünme);
2. kişiler arası iletişim – iki kişi arasındaki iletişim (konuşma);
3. grup içi iletişim – küçük bir insan grubu içindeki iletişim (örneğin bir sınıfta);
4. kitle iletişimi – medya aracılığıyla çok sayıda insanla iletişim (televizyon, internet);
5. kişi dışı iletişim – insanın başka bir kişi olmayan bir şeyle, yani sanatla, edebiyatla veya teknolojiler aracılığıyla iletişim kurması. Örneğin trafik lambasında dururken, kırmızı veya yeşil sinyal aracılığıyla sana ne zaman duracağını, ne zaman karşıdan karşıya geçeceğini bildiren trafik işaretiyle iletişim kurarsın.

İLETİŞİM DÜZEYİNE (KİŞİ SAYISINA) GÖRE İLETİŞİM TÜRLERİ

İletişim Türü	İç Kişisel	Dış Kişisel	Grup	Kitle	Dış Kitle
Özellikler	Kişinin, göz onündekilerle yüz yüze doğrudan iletişimi	Doğrudan yüz yüze iki kişi arasındaki iletişim	Aynı gruba ait iki kişiden daha fazla kişinin, ortak çıkarlar doğrultusunda iletişimi	Kimliği belirsiz ve sürekli olarak değişen geniş kaynaklardan oluşur	Çevremizdeki insan ve nesneler (bitkiler, hayvanlar, eşyalar, robotlar)
Örnek	Kişisel motive etme: Kendini motive etme (moral verme); Kendi kendine yonerge verme, iç diyalog	İki arkadaşın kafede, kız ve erkek çocuk arasındaki belirli bir konuda konuşma, komşu ve meslektaş vb.	Aile bireyleri, meslek arkadaşları veya takım tartışmaları	Medya araçları (tv, radyo, internet)	Trafik işaretleri, semafor; Okunan kitap; Yapay zeka; sesli asistan; chatbot

KULLANDIĞIMIZ ARAÇLARA GÖRE İLETİŞİM TÜRLERİ

İletişim, mesajı nasıl aktardığımıza göre de sınıflandırılabilir. Kullandığımız araçlara göre birkaç iletişim türü vardır: sözlü, yazılı, sözsüz, görsel, işitsel ve elektronik (dijital) iletişim.



Sözlü iletişim, sözcüklerle kurulan iletişimdir. Sözlü sözcüğü, sözcük anlamına gelen Latince verbum sözcüğünden gelir. Bu, iletişimin en yaygın ve en önemli biçimidir. Düşüncelerimizi, fikirlerimizi ve duygularımızı sözcüklerle dile getiririz. Sözlü iletişim ağızdan (yüz yüze konuşma, telefon görüşmesi, topluluk önünde konuşma) ve yazılı (mesajlar, mektuplar, kitaplar, elektronik posta) olabilir.

Sözsüz iletişim “beden dili” olarak da bilinir. Sözcükleri değil, hareketleri ve ifadeleri kullanır: yüz ifadeleri, jestler, beden duruşu,

göz teması, ses tonu. Örneğin gülümseme sevinci, asık surat ise hoşnutsuzluğu gösterebilir. Beden dilinin daha içten olduğu sıkça söylenir; çünkü onun aracılığıyla bazen sözcüklerle dile getirmedığımız duyguları gösteririz.

Görsel iletişim resimler ve görsel araçlar aracılığıyla gerçekleşir: fotoğraflar, videolar, simgeler, işaretler, grafikler. Örneğin trafik işaretleri bir tür görsel iletişimdir. İşitsel iletişim ise ses aracılığıyla, yani radyo, müzik veya sesli mesajlar yoluyla gerçekleşir.

Dijital iletişim bugün çok yaygındır. İnternet ve dijital cihazlar aracılığıyla gerçekleşir: bilgisayarlar, cep telefonları ve tabletler. Görsel ve işitsel (görüntülü ve sesli aramalar, konferanslar), mesajlar, elektronik posta ve sosyal medya aracılığıyla iletişim biçiminde olabilir. Skype, Zoom veya Google gibi uygulamalar insanların uzaktan iletişim kurmasına olanak verir. Son yıllarda, özellikle evden çalışma ve elektronik öğretimin ortaya çıkmasıyla dijital iletişim vazgeçilmez hâle gelmiştir. Bu iletişim türü, nerede olursak olalım internet aracılığıyla hızlı ve kolay iletişim kurmamızı sağlar. Ancak bazı sonuçlara da yol açmıştır: doğrudan temasın eksikliği –bu nedenle konuşanlar arasındaki yakınlık, empati ve güven azalmıştır– ve aşırı mesaj, bildirim ve uygulamanın yol açtığı dijital yorgunluk ile gerilim. Bu nedenle elektronik iletişim ile yüz yüze konuşmalar arasında bir denge bulunması önemlidir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Birkaç Avrupa ve Asya ülkesinde sözsüz iletişimin nasıl yürütüldüğünü araştırınız. İnsanların sözsüz biçimde nasıl selamlaştığını, sevinci, üzüntüyü, empatiyi veya saygıyı nasıl dile getirdiğini belirleyiniz ve bunları kendi kültürünüzdeki biçimlerle karşılaştırınız.

ETKİNLİK 2. Metni dikkatle okuyunuz, ardından soruları cevaplayınız!

Bir sınıfta öğretmen, öğrencileri aynı görevi taşıyan iki gruba ayırır: Sınıfın bir günlük geziye nereye gideceğine karar vermek. Birinci grup sınıfta yüz yüze tartışır. Konuşurlar, sorular sorarlar, ses tonlarıyla tepki verirler, gülümserler, iç çekerler ve el kol hareketleri yaparlar. Biri katılmadığında bu, yalnızca sözcüklerden değil, yüz ifadesinden ve beden dilinden de anlaşılır; böylece yanlış anlaşılmalara hızla giderilir.

İkinci grup yalnızca telefondaki ortak bir sohbette mesajlar aracılığıyla iletişim kurar. Tartışmaları daha yavaş ve bazen belirsizdir. Ses tonu ve yüz ifadeleri eksik olduğu için bazı mesajlar tasarlandığından daha eleştirel bir tonda algılanır. Öğrenciler ruh hâllerini dile getirmek için emoji kullanır; buna karşın gezi önerileri konusunda yanlış anlaşılmalara ve kısa süreli bir çatışma yaşanır.

1. Sözsüz öğeler (ton, yüz ifadesi, el kol hareketleri) mesajın anlaşılmasını nasıl etkiler?
2. Mesajlar aracılığıyla kurulan iletişimde yanlış anlaşılma neden daha kolay ortaya çıkabilir?
3. Emojiler sözsüz iletişimin yerini bütünüyle tutabilir mi? Gerekçelendiriniz.
4. Sizce çatışma hangi grupta daha kolay çözülür? Neden?



HATIRLA

İletişim, insanlar arasında bilgi ve anlam paylaşma ile alışverişi sürecidir. Toplumsal etkileşimin temel ögesi ve toplulukta yaşamının ön koşuludur; çünkü insanlar onun aracılığıyla eş güdüm sağlar ve iş birliği yapar. İnsan iletişimi simgeseldir; sözcükler, işaretler, jestler ve yüz ifadeleri gibi simgeler aracılığıyla gerçekleşir. Düşüncelerimizi ve duygularımızı bunlar aracılığıyla aktarırız.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. İletişim toplumun işlemesi açısından neden vazgeçilmezdir?
2. Sözlü ile sözsüz iletişim arasındaki farkı açıklayınız ve örnekler veriniz.
3. İnsan iletişiminin nasıl bir iletişim olduğunu açıklayınız.
4. Sözsüz iletişimin sözlü iletişimden daha iyi bir seçim olduğu bir örnek veriniz.
5. Doğrudan (yüz yüze) iletişimi dijital iletişimle karşılaştırınız ve her birinin üstünlüklerini ve eksikliklerini belirleyiniz.
6. Yazılı iletişimin sözlü iletişimden daha iyi bir seçim olduğu bir örnek veriniz.
7. Kalıp yargıların ve ön yargıların insanlar arasındaki iletişimi nasıl bozabileceğini açıklayınız.
8. İletişimin açık, doğru ve duruma uygun olması neden önemlidir?

14. TOPLUMSAL ROLLER

TOPLUMSAL ROL NEDİR?

Rol sözcüğü Slav kökenlidir; bazen Latince kökenli olan “rolya” sözcüğü de kullanılır (örneğin Arnavutçadaki rol veya roli sözcüğü). Her iki sözcük de birinin belirli bir durumda üstlendiği katılımı, görevi veya işlevi ifade eder.

Toplumsal roldan söz ettiğimizde, her insanın toplumun bir parçası olarak taşıdığı görev ve sorumluluğu kastederiz. Her birimizin yaşamda birden çok rolü vardır. Örneğin çocuk, öğrenci, arkadaş, ebeveyn, sporcu, hekim rolü... Dolayısıyla toplumsal rol, toplumdaki veya gruptaki konumumuzla (öğrenci, öğretmen, ebeveyn, sporcu) bağlantılıdır. Her konumla belirli bir öngörölmüş ve beklenen davranış ilişkilendirilir. Öğrenciden ders çalışması, derslere katılması beklenir; çocuktan ebeveynlerine saygı göstermesi beklenir; sporcudan antrenman yapması ve müsabakalarda oynaması beklenir. Dolayısıyla toplumsal rol, nasıl davranmamız gerektiğini ve konumdan doğan görevi nasıl yerine getireceğimizi belirtir.



Sahnede aktörlerin yaptığı gibi, biz de hayat rollerini öğreniyoruz

Toplumu tiyatroyla karşılaştırsak, konumlar sahne gibidir; roller ise oyuncuların canlandığı karakterlerdir. Her insanın yaşamda kendi “sahnesi” ve kendi “rolleri” vardır ve topluluğun nasıl işleyeceği bu rolleri oynama biçimine bağlıdır. Bu nedenle toplumsal rolün tiyatroyla ilişkilendirilmesi rastlantı değildir.

İngilizcede role sözcüğü başlangıçta, oyuncunun öğrenip sahnede canlandırması gereken metnin yazıldığı kâğıt tomarını ifade ediyordu. Bu, en baştan beri rolün, yazılı bir metin ve senaryo temelinde oynanan ve sergilenen bir şey olduğu anlamına gelir.

Oyuncunun sahnede bir karakteri canlandırması gibi, toplumdaki insanlar da farklı roller “oynar”. Ailede çocuk veya ebeveyniz. Okulda öğrenci veya öğretmeniz. Arkadaş çevresinde arkadaşız. Spor kulübünde oyuncu veya antrenörüz. Rollerin bu şekilde bölüşülmesiyle toplum işler ve insanlar birbirleriyle iş birliği yapabilir.

Bir toplumsal konumla ilişkilendirilen her toplumsal rol, üç tür beklenen davranışı kapsar: “yapmak zorunda”, “yapmalı” ve “yapabilir” beklentileri. “Yapmak zorunda” beklentileri en katı ve zorunlu olanlardır; bunlara uyulmazsa yaptırım gelir. Sürücü trafik kurallarına uymak zorundadır. Kırmızı ışıktaki geçerse ceza alır. “Yapmalı” beklentileri tavsiye niteliğindedir. Tavsiyelere uyulmazsa yaptırımlar çoğunlukla eleştiri, kınama, ahlaki yargı ve benzeri biçimlerde olur. Derse geç kalan bir öğrenci hemen okuldan uzaklaştırılmaz; kınanır, uyarılır ve benzeri işlemler uygulanır. “Yapabilir” beklentileri zorunlu değil, arzu edilen davranışlardır ve yerine getirilmemeleri yaptırıma yol açmaz. İstersen okul kulübüne, yardım kampanyasına ve benzerlerine katılabilirsin. Bu üç beklenti türü arasındaki fark, bağlayıcılık derecesinde ve yaptırım türünde görülür. Tam da bu farklar aracılığıyla toplumun bireyin davranışını nasıl yönlendirdiğini ve toplumsal rollerden sapmaların nasıl ortaya çıktığını daha iyi anlayabiliriz.

TOPLUMSAL ROL TÜRLERİ

Toplumsal rolleri kendimiz uydurmuyoruz; onları bize “senarist”, yani toplum veya içinde bulunduğumuz daha küçük bir grup (aile, okul, arkadaşlar vb.) verir. Toplumun rolleri “verdiğini” söylediğimizde, bu birinin bize ne olacağımızı buyurduğu anlamına gelmez. Tersine, toplumsal yaşam en iyi biçimde, insanlar rollerini doğal ve kendiliğinden biçimde benimsediklerinde işler. Bu, toplumsallaşma süreci aracılığıyla, yani hangi biçimlerde davranacağımızı öğrenerek gerçekleşir. Örneğin küçük yaştan itibaren oğul, kız, öğrenci veya arkadaş olarak nasıl davranmamız gerektiğini öğreniriz.

Bazı rolleri doğuşumuzla ediniriz. Bunları seçmeyiz; bunlar bize “aittir”. Örneğin etnik kökenimiz, kültürümüz ve geleneklerimiz. Bu roller, bize kendi seçimimizle verilmedikleri için atfedilmiş veya kalıtsal roller olarak adlandırılır.

Öte yandan kişisel emek ve tercihle edindiğimiz roller de vardır. Bunlar eğitimimize, yeteneklerimize ve ilgilerimize bağlıdır. Örneğin biri kendi emeği sayesinde çok başarılı bir öğrenci, hekim, sporcu veya müzisyendir. Bu roller kazanılmış roller olarak adlandırılır.

Roller ne kadar sürdüklerine göre de sınıflandırılabilir. Kalıcı rolleri daha uzun bir süre yerine getiririz ve bunlar yaşamımızı güçlü biçimde etkiler. Örneğin ebeveyn rolü, hiçbir zaman sona ermeyen ender yaşam rollerinden biridir. İsteddiğimizde değiştirebileceğimiz bir meslek gibi değil, kalıcı bir bağlıdır. Ancak büsbütün değişmez de değildir. Tersine, çocuğun büyümesiyle birlikte sürekli yeniden biçimlenir. Çocuk küçükken ebeveynin koruyucu rolü vardır. Ancak çocuğun gelişiminin belirli dönemlerinde ebeveyn eğitici, danışman, destekleyici ve benzeri rolleri üstlenir. Geçici roller daha kısa sürer; öğrenci, hasta veya bir etkinliğe katılan kişi rolü gibi.

Roller aynı zamanda kısmi ve genel olabilir. Kısmi roller yalnızca belirli bir durumda geçerlidir; örneğin okulda sınıf arkadaşı veya bir spor takımının üyesi olduğumuzda. Hekimin ise genel bir toplumsal rolü vardır. Hekim yalnızca tek bir birey için çalışmaz; insanların sağlığıyla ilgilenir, hastalıkları önler ve yaşam kurtarır.

Sonuç olarak toplumsal rollerin kimliğimizin önemli bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Bunların bir bölümünü doğumla ediniriz, bir bölümünü emekle kazanırız. Yaşam boyunca değişirler; ancak bizden ne beklendiğini ve toplumda nasıl işlev göreceğimizi anlamamıza yardımcı olurlar.

ROL ÇATIŞMASI

Önceki derste çatışmayı, katılanların karşıt çıkarılara, amaçlara, değerlere veya tutumlara sahip olduğu bir toplumsal etkileşim türü olarak tanımlamıştık. Çatışmanın tarafları birbirine karşıttır ve aralarında birinin diğerinin zararına kazandığı duygusu ağır basar. Aynı toplumsal gruba veya topluluğa mensup olmalarına ve iş birliği yapmaları gerekmesine karşın, birbirlerini çoğu zaman rakip, hatta düşman olarak algırlar. Ancak çatışma yalnızca farklı kişiler arasında ortaya çıkmaz. Aynı kişinin içinde de ortaya çıkabilir. Her insan en az bir kez kendini “parçalanmış” hissetmiş ve hangi yolu seçeceği konusunda kararsız kalmıştır. Sosyologlar bu olguya rol çatışması adını verir. Rol çatışması, sahip olduğumuz farklı rollerle ilgili beklentiler çatıştığında ortaya çıkar. O zaman bütün beklentileri aynı anda yerine getirmek zor veya olanaksız hâle gelir; çünkü bunların hepsi aynı kişiye yöneliktir. Örneğin sınıf başkanıysan, senden kurallara sahip çıkman beklenir. Ancak aynı zamanda kuralı çiğneyen birinin arkadaşısıysan, senden destek ve esneklik beklenir. Ebeveynler için de durum



Rol çatışmasını anlamak karar vermeyi kolaylaştırır

benzerdir: Çocuklarla, işle, kendi ebeveynleriyle ve diğer yükümlülüklerle ilgili rolleri vardır. Çoğu zaman farklı beklentiler arasında parçalanmış hâldedirler: işte daha uzun kalmak, çocuklarla birlikte olmak veya kendi ebeveynlerini ziyaret etmek.

Rol çatışması içsel bir çatışmadır. İki nedenden ortaya çıkabilir; bu nedenle iki türünü ayırt ederiz: roller arası çatışma ve tek bir rol içindeki çatışma. Örneğin hasta çocuğuyla ilgilenmesi gereken, ancak aynı anda şirkette önemli bir toplantıya katılması gereken anne, roller arası çatışma yaşar. Tek bir rol içindeki çatışma çoğunlukla farklı insanların aynı rolden aynı anda farklı beklentiler taşımasıyla gerçekleşir. Örneğin sınıfta disiplini sağlamak için daha katı olması gereken, ancak aynı zamanda öğrencileriyle arkadaşça ilişkiler kurmaya çalışan öğretmen.

Biyoloji öğretmeniniz ile sosyoloji öğretmeniniz sizi aynı anda bir yarışmaya aday gösterirse ne tür bir çatışma yaşayacağınızı düşününüz. “Yapmak zorunda”, “yapmalı” veya “yapabilir” beklentilerine göre nasıl davranacağınızı açıklayınız.

Rol çatışması, türü ne olursa olsun, toplumsal-ruhsal durumlara yol açar. Kişisel düzeyde gerilime, kaygıya, engellenmişliğe, suçluluk veya yetersizlik duygusuna, düş kırıklığına neden olabilir. Kolektif düzeyde ise karşılıklı güvenin ve toplumsal kurumlara duyulan güvenin azalmasına yol açabilir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1.

Metni okuyunuz, ardından soruları cevaplayınız. Sahne olarak yaşam

Bütün dünya bir sahnedir. Ve bütün insanlar sıradan oyunculardır: kendi yükselişleri ve düşüşleri vardır. Her insan kendi zamanında pek çok rol oynar. Yaşamı yedi çağa bölünmüştür. Önce annesinin kollarında ağlayan ve gülen bir bebek.

Sonra okul çantasıyla, sabahın taze yüzüyle, salyangoz gibi isteksizce okula sürüklenen bir öğrenci. Sonra iç çekerek sevdiği kişiye romantik şiirler yazan, âşık genç bir insan. Sonra tutumlarını yüksek sesle dile getiren, adalet ve değişim için mücadele eden, dünyayı daha iyi bir yer hâline getirebileceğine inanan genç bir eylemci. Ardından yuvarlak karınlı, ciddi bakışlı ve düzgün sakallı, öğütler ve örneklerle dolu saygın bir yargıç.

Sonra altıncı çağda – terlikli, burnunda gözlüğüyle yaşlanmış bir insan. Baldırlarında geniş paçalar sallanır; bir zamanlar güçlü olan sesi ise şimdi sessiz bir incelmeye dönüşmüştür.

Ve en sonunda, bu tuhaf ve heyecan verici tarihin sonu olarak son sahne: ikinci çocukluk – unutkanlık hâli, güçsüz, zayıflamış görme ve işitmeyle.

Sorular: Metinde hangi farklı yaşam dönemleri (roller) betimlenmiştir? Her rolden ne beklenir (nasıl bir davranış, ne gibi yükümlülükler)? Bütün insanlar aynı rollerden aynı biçimde mi geçer, neden evet/hayır? Metindeki rollerden hangilerini şimdiden yaşadınız, hangileri sizi gelecekte beklemektedir? Toplumun her rol/yaş için belirli beklentileri var mıdır, metinden bir örnek veriniz. Yaşam bir “sahne” ise, roller için kuralları kimin koyduğunu açıklayınız – birey mi, toplum mu?

ETKİNLİK 2. Bu dönemde hangi rollere sahip olduğunuzu ve bunların birbirini nasıl etkilediğini yazınız. Hangi roller birbirine en sık engel olmakta ve sizde rol çatışması yaratmaktadır? Rol çatışması yaşadığınız bir durumu ve bunu nasıl çözdüğünüzü betimleyiniz!



HATIRLA

Toplumsal rol, bireyin toplumdaki konumuna göre taşıdığı görev ve sorumluluktur. Her insanın birden çok rolü vardır ve her rolden belirli bir davranış beklenir. Roller beklentilerle bağlantılıdır; aralarındaki fark bağlayıcılık derecesinde ve yaptırım türünde görülür. Bazı roller atfedilmiştir (doğumla ediniriz), bazıları ise kazanılmıştır (emek ve tercihle elde ederiz). Rol çatışması, farklı rollerle ilgili beklentiler çatıştığında ortaya çıkar ve o zaman gerilime ile içsel güvensizliğe neden olur. Ancak bunlar toplumdaki yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır.



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Toplumsal konum ile toplumsal rol arasındaki fark nedir?
2. Her öğrencinin sahip olduğu üç toplumsal rol belirtiniz.
3. Her toplumsal rol neden belirli haklar, ancak aynı zamanda yükümlülükler de yaratır?
4. Toplumsal roller nasıl öğrenilir ve nasıl değişir?
5. Rol çatışmasının bulunduğu örnekler veriniz ve bunun nedenlerini açıklayınız.
6. Günlük yaşamdan, “yapmak zorunda”, “yapmalı” ve “yapabilir” beklenen davranışlarına göre davrandığımız birer örnek veriniz.

15. TOPLUMSAL SAPMA – NE ZAMAN, NEDEN VE NASIL?

“Suçlu doğulmaz; belirli toplumsal koşullarda öyle olunur.”

– Émile Durkheim

TOPLUMSAL SAPMA NEDİR?

Sapkın davranışın nasıl tanımlanacağı, büyük ölçüde bir toplum veya belirli bir toplumsal grubun sapmadan ne anladığına bağlıdır. Toplumsal normlardan ve değerlerden her sapmayı sapkınlık olarak değerlendirmek yanlıştır.

Etiketleme kuramının temsilcisi Edwin Lemert'e göre sapma birincil ve ikincil olabilir. Birincil sapma, herhangi bir normun çiğnenmesi, yani öngörülen davranıştan sapmadır. Ancak toplum veya belirli bir grup kişiyi “sapkın” olarak işaretlemeye (etiketlemeye ve damgalamaya) süreci, bu sapma toplumsal bakımdan önemsiz kalır. Bu durumda ne çevre kişiyi sapkın sayar ne de kişi kendisini böyle tanımlar. Örneğin bir öğrenci ödevini yazmayı bir kez unutursa, bu beklenen davranıştan küçük bir sapmadır. Bu, çevreden (öğretmenden, ebeveynlerden) güçlü bir tepki doğurmaz; öğrenci de kötü öğrenci olarak işaretlenmez.

Birincil sapmadan farklı olarak ikincil sapma, toplum bireyi sapkın kişi olarak etiketlediğinde ortaya çıkar. Dolayısıyla bir sapmanın sapkın olgu sayılıp sayılmayacağı, toplumun değerlerine ve normlarına, yani çevrenin tepkilerine bağlıdır. Biri bir kuraldan saptığında, toplum/çevre bu sapmanın temel değerlerle ne ölçüde çeliştiğini değerlendirir. Sapma güvenlik, dürüstlük veya adalet gibi önemli değerleri tehdit ediyorsa, kişinin sapkın olarak işaretlenme olasılığı çok daha yüksektir.

Ancak değerler bütün toplumlarda aynı değildir. Bir kültürde sapkın sayılan bir şey, başka bir kültürde kabul edilebilir olabilir.

Örneğin Suudi Arabistan gibi bazı ülkelerde alkol tüketimi yasayla yasaklanmışken, Fransa'da şarap içmek kültürel geleneğin bir parçasıdır. İran'da dış görünüşü (özellikle kadınların görünüşünü) düzenleyen kurallar vardır ve bunlara uyulmaması sapkın sayılır ve cezalandırılır. Hollanda'da eş cinsel evlilikler yasal ve toplumsal olarak kabul görürken, Nijerya'da cezalandırılır. Çocukların bedensel olarak cezalandırılması geçmişte pek çok ülkede bir eğitim yöntemi olarak kabul edilirken, bugün büsbütün kabul edilemez sayılmaktadır. Norveç, İsveç, Almanya ve ABD gibi devletlerde çocukların bedensel cezalandırılması yasayla yasaktır. Sosyal hizmetler çocuğu ebeveynlerinden geçici veya kalıcı olarak alabilir. Farklar davranışın türünden değil, toplumda egemen olan değer sisteminden kaynaklanır.



Birincil sapma örneği

BAZI İNSANLAR NEDEN SAPKIN HÂLE GELİR?

Sapkin davranışın en yaygın nedenlerinden biri toplumsal ve ekonomik kısıtlılıktır. İnsanların eğitim, iş veya insanca bir yaşam olanağı bulunmadığında, amaçlarına yasa dışı yollarla ulaşmaya daha kolay karar verirler. Örneğin işe girme olanağı bulunmayan ve yoksulluk içinde yaşamaya zorlanan genç bir insan, para sağlamak için hırsızlık yapma eğilimine kapılabilir. Bu, yoksulluğun kaçınılmaz olarak suça götürdüğü anlamına gelmez; ancak zor koşulların bu tür davranış riskini artırdığını gösterir. Bununla birlikte bu yola girilip girilmeyeceği çevreye de bağlıdır. Örneğin bazı üst düzey iş çevrelerinde çevre, başarının yalnızca kâr ve güç aracılığıyla ölçüldüğü ölçütünü dayatır. Böyle bir çevre, daha çok para ve güce ulaşmak için rekabeti yenmek adına yasaları dolanmanın “normal” olduğu bir ortam yaratır.

Akranların ve çevrenin etkisi de büyüktür. Akran grubu (özellikle ergenler) vandalizmi veya şiddeti normal olarak kabul ediyorsa, birey gruptan dışlanmamak için bu davranış örüntülerini benimseyebilir. Örneğin fiziksel bir hesaplaşmaya asla katılmayacak bir öğrenci, arkadaşlarının baskısı altında bunu yapabilir. Ebeveynlerden destek eksikliği, ihmal ve evde şiddet, sapkin davranışın ciddi nedenleri olabilir. Sevgi ve ilgi bulunmayan, saldırganlığın günlük yaşamın parçası olduğu bir ortamda büyüyen bir çocuk, şiddetin çatışmaları çözmenin kabul edilebilir bir yolu olduğunu düşünebilir.

Biri sürekli olarak sorunlu veya kötü diye etiketlenirse (sürekli böyle adlandırılırsa), bu etikete uygun biçimde davranmaya başlayabilir. Örneğin bir kez kabahat işlemiş, ancak sürekli cezalandırılan ve küçümsenen bir öğrenci özgüvenini yitirebilir ve aynı davranışı sürdürebilir. Medyanın ve çağdaş kültürün etkisi de göz ardı edilmemelidir. Medya bazen şiddeti, suçu veya hızlı para kazanmayı çekici biçimde sunar. Eleştirel düşünmeyen gençler bu örüntüleri taklit edebilir.

Sapkin davranış kişisel bunalımlardan ve duygusal sorunlardan da (yalnızlık duygusu, düşük özgüven, öfke veya engellenmişlik) kaynaklanabilir. Bütün bunlardan, sapkin davranışın birdenbire ve nedensiz ortaya çıkmadığı sonucu çıkarılabilir. Sapkin davranış çoğunlukla kişisel ve toplumsal etkenlerin birleşiminin sonucudur.

SAPKIN DAVRANIŞIN NEDENLERİ OLARAK KONFORMİZM VE NONKONFORMİZM

Konformizm, bireyin toplumsal normlara ve değerlere uyum sağlaması; bu sırada grupça kabul edilmeye ve kınanmaktan kaçınmaya çalışmasıdır. Bu durumda sapkin davranış çoğunlukla azalır; çünkü yaptırım korkusu ve aidiyet isteği bireyi toplumsal bakımdan kabul edilebilir davranışlara yönlendirir. Nonkonformizm, genel kabul görmüş kuralların ve tutumların benimsenmemesi, yani bireyin başkalarıyla aynı olmak istememesidir. Bu, sapkin davranışın bir nedeni olabilir. Birey normları bilinçli olarak çiğner (başkaldırır, katılmaz, öne çıkmak ister). Ancak nonkonformizmin her zaman olumsuz bir anlamı yoktur. Bazen tam da onun aracılığıyla eskimiş kurallar değişir ve toplumsal ilerleme teşvik edilir. Bu nedenle hem konformizm hem nonkonformizm sapkin davranışı etkileyebilir. Ergenlerde konformizm (grupça kabul edilme isteği) çoğu zaman sapkin davranışın nedeni hâline gelebilir.

YAPTIRIMLAR

Yaptırımlar, toplumun normları korumak ve davranışı düzenlemek amacıyla bireylerin davranışına verdiği tepki biçimidir. Yaptırımlar olumlu olabilir: doğru davranış için övgü veya takdir; ya da olumsuz olabilir: biri kuralları çiğnediğinde ceza, para cezası veya hapis. Ayrıca yaptırımlar biçimsel (okulun, mahkemenin veya devletin verdiği) ve biçimsel olmayan (ailenin, arkadaşların veya topluluğun kınama, görmezden gelme ya da eleştiri yoluyla uyguladığı) nitelikte olabilir.



Farklı olma cesareti, değişime doğru atılan ilk adımdır

Yaptırımların belirlenme biçimi birkaç ölçüte bağlıdır: sapmanın ağırlığına (normun ne kadar ciddi biçimde bozulduğuna), çiğnenen değerlerin önemine (temel değerlerin tehdit edilip edilmediğine), kabahatlinin niyetine (eylemin kasten mi yoksa rastlantısal olarak mı işlendiğine) ve benzerlerine. Yaptırımlar keyfi değildir; toplumsal kurallar ve yasalarla düzenlenir ve neyin serbest olduğunu ile sapkın davranışın sonuçlarının neler olduğunu tam olarak belirler.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Aşağıda birkaç sav verilmiştir. Göreviniz, bunlara katılıp katılmadığınızı (neden evet, neden hayır) ve aynı biçimde davranıp davranmayacağınızı açıklamaktır. Böylece konformistin sapkın olgulardan nasıl kaçındığını, nonkonformistin ise bunlara nasıl yol açabileceğini kavrayacaksınız.

1. Arkadaşların/akranların parktaki bankları kırıyor veya duvarlara grafiti çiziyorsa, belki kendi başına bunu yapmazdın; ancak alaya alınmamak veya arkadaş çevresinden dışlanmamak için katılırsın.
2. Arkadaş çevrendeki herkes yaptığı için sigara içmeye veya alkol almaya başlarsın. “İn” veya “havalı” olamayacağın korkusu seni gruba uymaya zorlar.
3. Sınıf arkadaşların, yüksek numaralı gözlük takan bir öğrenciyle alay ediyor. Gruptan dışlanabilecek olmana karşın onlara karşı çıkıyorsun.
4. Arkadaşların derse girmemeye karar veriyor; sen ise sonuçlarının bilincinde olduğun için bunu yapmıyorsun.
5. Akranlarından beğeni ve onay almak için aşağılayıcı içerikler paylaşıyor ve sosyal medyada uygunsuz söylentiler yayıyorsun.

ETKİNLİK2. Betimlenen sapkın davranışları çözümleyiniz, ardından gerekçelendiriniz: Her davranışa hangi neden yol açmıştır? Bu davranışla hangi değerler tehdit edilmektedir? Sonuçları nelerdir ve sizce nasıl yaptırıma bağlanmalıdır? Sınıf arkadaşlarınızla tartışınız:

Cezalandırmak mı, yoksa önleme üzerinde çalışmak mı daha iyidir ve nasıl? Ebeveynler ne zaman, kurumlar ne zaman devreye girmelidir? Makedonya'daki gençlerde sapkın davranışın en yaygın nedenleri nelerdir? Sapkınlıklardan birini azaltmanın yollarını öneriniz.

Durum 1. Bir öğrenci başka bir öğrenciye kasten saldırıyor ve onu yaralıyor.

Durum 2. Sınıf arkadaşlarınız, bir sınıf arkadaşı hakkında sosyal medyada aşağılayıcı fotoğraflar veya mesajlar paylaşıyor. Durum 3. Bir öğrenci kendini korumak amacıyla tehlikeli bir nesne taşıyor. Durum 4. Öğretmenin kürsüsünü kırıyor, bilgisayarları tahrip ediyorsunuz. Durum 5. Bir öğrenci yasak uyuşturucu madde taşıyor ve satıyor.



HATIRLA

Sapkın davranışı tanıyabilmek ve sonuçlarını değerlendirebilmek, özellikle çağdaş toplumda son derece önemlidir. Bu, doğru, güvenli ve başarılı bir kişisel gelişim sağlar. Zararlı, yanlış veya tehlikeli davranışı tanıyabildiğinde sorumlu kararlar alabilir ve geleceğini olumsuz etkileyebilecek sonuçlardan kaçınabilirsin. Sapmalara karşı doğru ve eleştirel bir tutum taşımak, ceza korkusu duymak değil; sonuçları anlamak ve sorumluluk ile öz disiplin duygusu geliştirmek anlamına gelir. Böylece olumsuz etkilerin baskılarına karşı daha dayanıklı, dolayısıyla toplumun sorumlu ve yararlı bir üyesi hâline gelirsin



EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Gençlerde sapkın davranışa hangi etkenler yol açabilir?
2. Aile, okul ve akranlar sapkın davranışın ortaya çıkmasını ve önlenmesini nasıl etkileyebilir?
3. Sapkın davranış birey ve toplum için ne gibi sonuçlar doğurabilir? Örnekler veriniz.
4. İnsanların toplumsal normları bazen çiğnemeleri hâlinde sapkın olup olmadıklarını açıklayınız. Örnekler veriniz.
5. Cezanın sapkın davranış azaltmanın her zaman en iyi yolu olup olmadığını örneklerle açıklayınız.
6. Aynı davranış neden bir toplumda kabul edilebilir, başka bir toplumda sapkın olabilir?

16. SAPMA DAVRANIŞI TÜRLERİ

“Sapma, eylemin kendisinin bir özelliği değil, başkaları tarafından kuralların ve yaptırımların uygulanmasının bir sonucudur.” – Anthony Giddens (sosyolog)

Sapmalar ya da ihlaller çoğu zaman sapma davranışıyla özdeşleştirilir; oysa bu doğru değildir. Daha önce gördüğümüz gibi, bir sapmanın toplum tarafından sapma olarak etiketlenip değerlendirilmesi, sapmanın güvenlik, dürüstlük ya da adalet gibi önemli bir değeri tehdit edip etmediğine bağlıdır. Eğer tehdit ediyorsa, bir kişinin sapkın olarak etiketlenme olasılığı çok daha yüksektir. Sosyolojide sapma davranışını sınıflandırmanın birden fazla yolu vardır:

1. Normların ihlal edildiği alana göre sapma; ekonomik, siyasal, hukuki veya ahlaki olabilir. Örneğin ekonomik alanda bir yönetici, şirket başarılı çalışıyormuş gibi görünmesi için mali kayıpları bilerek gizler. Siyasette bir siyasetçi, belirli bir şirketin çıkarına olan bir yasayı çıkarmak için rüşvet alır. Hukuk alanında bir hâkim, ağır bir suç işlemiş bir kişi hakkında haksız biçimde lehte karar verir. Bütün bu durumlarda kurallar ihlal edilir ve yurttaşların güveni zedelenir.
2. Sapma davranışı ağırlığına göre de farklılaşabilir. Buna göre daha hafif ve daha ağır biçimler vardır. Örneğin sürekli derse geç kalan ya da okul kurallarına uymayan bir öğrenci, daha hafif bir sapma davranışı gösterir. Buna karşılık bir bankayı soymak ya da başka bir kişiyi ağır biçimde yaralamak çok daha ağır bir biçimdir; çünkü zarar ciddidir ve sonuçları büyüktür.
3. Yaptırımı kimin uyguladığına göre, ahlaki kınama ile yasal ceza arasında ayrım yaparız. İhlalin sonuçlarının çok ağır olmadığı durumlarda yaptırımlar da daha hafiftir. Örneğin bir öğrenci sınavda kopya çekerse öğretmen ahlaki bir kınama uygulayabilir (uyarı, düşük not ya da pedagojik önlem). Ancak otomobil hırsızlığı veya bir yayanın yaralandığı trafik kazasına neden olma gibi daha ağır ihlallerde yaptırımı mahkeme uygular. Bu eylemler para cezası ya da hapis cezasıyla cezalandırılır; çünkü yasayı ciddi biçimde ihlal eder ve büyük zarara yol açar. Eylemin ağırlığı cezanın ağırlığını da belirler.
4. Bir başka önemli ölçüt faildir, yani eylemin tek bir kişi mi yoksa bir grup tarafından mı gerçekleştirilmiştir. İhlali tek bir kişi yaptığındaki bireysel sapmadan söz ederiz. Örneğin bir öğrenci okulun önünde park etmiş araçların lastiklerini tahrip eder. İhlale birden fazla kişi katıldığında ise grup sapması söz konusudur. Parktaki bankların ve heykellerin kırılması ya da büstlerin ve mezar taşlarının kirletilmesi buna örnektir. Bu durumlarda sorumluluğu bütün katılımcılar paylaşır. Grup sapması çoğu zaman daha tehlikelidir; çünkü insanlar grup içinde, tek başlarına belki de yapmayacakları bir şeyi yapmaya daha kolay cesaret ederler. Bu nedenle sapma davranışını daha iyi anlayabilmek için yaptırımı kimin uyguladığını ve eylemi kimin gerçekleştirdiğini bilmek önemlidir. Bu farklılıklar, bazı davranışların neden uyarı ya da ahlaki kınamayla, bazılarının ise ağır bir yasal cezayla karşılandığını anlamamıza yardımcı olur.

En bilinen sapma biçimleri şunlardır: **suç, çocuk suçluluğu, yolsuzluk, nepotizm, mobbing, zorbalık, vandalizm ve çeşitli bağımlılık türleri.**

SUÇ VE SUÇ TÜRLERİ

Suç yasa tarafından suç olarak tanımlanan ve karşılığında uygun bir ceza öngörülen her türlü eylem ya da yapılması gereken bir eylemin yapılmamasıdır. Suçun toplumsal bir sapma olarak özelliği, bu tür eylemlerle bazı temel toplumsal değerlerin (güvenlik, yaşam, hukuk düzeni) ve bunlarla bağlantılı kamu yararının ihlal edilmesidir. Başka bir deyişle suç, toplumun kamu yararına zarar verdiği için yasayla suç olarak tanımlanan bir sapma davranışıdır. Bu nedenle bu tür sapmaların değerlendirilmesi ve cezalandırılması sürecini devlet, kamu savcısı aracılığıyla (resen ya da bir yurttaşın şikâyeti üzerine) yürütür. Bu, dünyanın her yerindeki hukukçuların ve sosyologların kullandığı genel kabul görmüş bir tanımdır. Émile Durkheim suçu incelemiştir. Ona göre suç, toplumun ortak ahlakını ve normlarını ihlal eden bir davranıştır; ancak aynı zamanda toplumsal bir işlevi de vardır. Durkheim'a göre toplum, suçu kınama yoluyla mevcut kuralların, normların ve değerlerin gözden geçirilmesi gerekip gerekmediğini ve insanların etik davranışın önemi konusunda bilinçlendirilmesine ihtiyaç olup olmadığını sınar. Bu açıdan suç, toplumda ve devlette bir şeylerin gerektiği gibi işlemediğinin de işaretidir.

DEVLET SUÇLARI VE ÖRGÜTLÜ SUÇ

Bu ayırım, suç davranışının faili ve işleniş biçimine göre yapılır. Devlet suçlarında suç davranışının failleri, görevlerini kötüye kullanarak hareket eden devlet kurumları, görevliler ya da kamu görevini yürüten kişilerdir. En sık siyasal yolsuzluk, hukuka aykırı telefon dinleme, devlet sırlarını açıklama, polis şiddeti, seçim manipülasyonları, kamu maliyesinin kötüye kullanılması, insan haklarının ihlali vb. biçimlerde görülür.

“Beyaz yakalı suçlar” çoğunlukla iş insanları, yöneticiler ve memurlar tarafından kişisel ekonomik çıkar sağlamak amacıyla işlenir. Çeşitli mali dolandırıcılıklar, vergi kaçırma, zimmete para geçirme vb. buna örnektir. Her iki suç türünde de yetki ve makam kötüye kullanılır; ancak kimin hangi çıkar için suçu işlediğine göre farklılaşırlar. Örgütlü suçun failleri, maddi çıkar elde etmek amacıyla sistemli, uzun süreli ve planlı bir stratejiyle hareket eden iyi örgütlenmiş gruplardır. Bunlar suç örgütleri ve ağlarıdır; örneğin mafya, uyuşturucu, silah veya insan ticareti. Burada temel nokta, bu grupların devlet kurumlarının dışında faaliyet göstermeleri, ancak zaman zaman yolsuzluk yoluyla devleti etkilemeye çalışmalarıdır.

YOLSUZLUK

Yolsuzluk resmî yetki ya da sorumluluğa sahip bir kişinin konumunu kişisel çıkar için, çoğunlukla rüşvet alma, bağlantıları kullanma ya da haksız kayırmacılık yoluyla kötüye kullanmasıdır. Kararlar yasa ve liyakate göre değil, kişisel çıkara göre verilir. Yolsuzluk zararlıdır; çünkü adaletsizlik yaratır.

Yetenekli ve çalışkan insanlar geri plana itilebilir, para ya da “bağlantıları” olanlar avantaj elde edebilir. Bu durum mahkemelere, hükûmete ve eğitim kurumlarına duyulan güveni azaltır. Yurttaşlar kuralların herkes

için eşit uygulanmadığını hissettiklerinde hayal kırıklığı ve güvensizlik oluşur. Bu nedenle yolsuzluk toplumun gelişimini yavaşlatır. Eğitim, sağlık veya altyapı için kullanılması gereken para özel ceplere gider. Yolsuzluğun ortaya çıkma nedenleri çeşitlidir. En sık açgözlülük, hızlı kazanç ve kolay zenginleşme isteğinden kaynaklanır. Ancak devlette yeterince güçlü denetim olmadığında ve cezalar tutarlı biçimde uygulanmadığında da yolsuzluk gelişir. Hesap

verebilirlik yoksa bazı kişiler konumlarını kötüye kullanmaya cesaret eder. Ayrıca toplumdaki bazı eski alışkanlıklar, yani “bağlantıların” sorun çözmenin normal bir yolu sayılması da yolsuzluğu besler. “Herkes böyle yapıyor, ben de yapabilirim” düşüncesiyle hareket ettiğimizde aslında adaletsizliği ve yolsuzluğu haklı çıkarır ve pekiştiririz. Yolsuzluk beceriklilik değildir. Bütün topluma zarar veren ve birlikte yaşamı bozan bir adaletsizliktir. Sosyolojik açıdan bir suç olarak yolsuzluk, özgül bir toplumsal etkileşimdir. Tarafların kaynak, hizmet ya da gücü yasa dışı veya etik dışı biçimde değiş tokuş ettiği bir toplumsal ilişkidir. Örneğin rüşvet, rüşvet veren ile alan arasındaki toplumsal bir ilişkidir. Her ikisi de sapma davranışının failidir; yalnızca alan değil, veren kişi de. Çocuk suçluluğu sapma davranışının faillerinin reşit olmayan kişiler olduğu özel bir sapma türüdür. Özel bir türdür; çünkü çoğunlukla gençlerin risk almaya ve denemeye eğilimli olduğu, duyguların daha yoğun yaşandığı, kendini kanıtlama isteğinin bulunduğu, bağımsızlık arandığı ve anne-baba otoritesinden uzaklaşma isteğinin arttığı ergenlik döneminde görülür. Aynı zamanda akranların güçlü etkisi altındadırlar. Başka bir deyişle ergenlik, sapma davranışının ortaya çıkması için “elverişli bir ortamdır”.



Yolsuzluk dürüst olmayan bir davranıştır

ÇOCUK SUÇLULUĞU

Çocuk suçluluğu bireysel bir ihlal olarak görülebileceği gibi çoğu zaman grup (akran) ihlali biçiminde de ortaya çıkar. Daha hafif biçimleri vandalizm, yanlış bilgi verme, geç kalma ve itaatsizlik; daha ağır biçimleri ise hırsızlık, fiziksel şiddet, alkol ve uyuşturucu kullanımı ya da suç gruplarına katılmadır. Ağırlığı ne olursa olsun bu ihlaller gençlerin ve çevrelerinin güvenliğini bozar, sosyalleşme, bütünleşme ve kültürlenme süreçlerinde riskler yaratır. Çocuk suçluluğunun önlenmesi eğitimsel, toplumsal ve hukuki önlemlerin birlikte uygulanmasına dayanır.

Ergenlik döneminde gençler sık sık zorbalık, mobbing ve vandalizm gibi farklı sapma davranış biçimleriyle karşılaşır. Bu olgular yetişkinler arasında da görülebilse de özellikle okul ve gençlik ortamlarında belirgindir. Zorbalık (akran zorbalığı), bir kişinin başka bir kişi ya da grup tarafından tekrarlı ve kasıtlı biçimde kötü muameleye uğratılmasıdır. Fiziksel (itme, vurma), sözel (hakaret, alay) ya da psikolojik (gruptan dışlama, söylenti yayma) olabilir. Günümüzde dijital cihazlar ve internet aracılığıyla gerçekleştirilen siber zorbalık da yaygın bir şiddet biçimidir.

Siber zorbalığı araştır ve bunun hangi tür sapma davranışı olduğunu, nasıl tanındığını açıkla. Örnekler ver.

MOBBİNG

Mobbingi ilk kez psikolog Heinz Leymann 1980’li yıllarda tanımlamıştır. Ona göre mobbing, iş yerinde uzun bir zaman boyunca tekrarlanan psikolojik tacizdir. En sık yetişkinler ve çalışanlarla ilişkilendirilse de gençler arasında da görülebilir. Örneğin birkaç öğrencinin bir sınıf arkadaşını gruptan uzaklaştırmak amacıyla bilerek görmezden gelmesi, küçük düşürmesi ya da sürekli alaya alması mobbing sayılır. Mobbingin temel özelliği sistemli ve uzun süreli kötü muameledir.

Vandalizm başkasına ait mala bilerek zarar verme ya da onu tahrip etmedir. Gençlerde okul eşyalarını kırma, duvarlara grafiti yapma, parklardaki bankları ve çocuk oyun araçlarını tahrip etme, anıtlara zarar verme biçiminde görülebilir. Çoğu zaman grup içinde, akran baskısı ya da kendini kanıtlama isteğinin etkisiyle gerçekleşir. Bütün bu olguların ortak özelliği fiziksel, psikolojik ya da maddi zarar vermeleri ve toplumdaki güvenliği bozmalarıdır.



Vandalizmin farklı biçimleri vardır

NEPOTİZM VE KRONİZM

Nepotizm ve kronizm kurulmuş bir ilişkiye dayanarak bir kişiyi kayırma (ona öncelik verme) biçimleridir. Çoğu zaman yolsuzlukla “el ele” giderler. Nepotizm (Latince nepos sözcüğü “yeğen/torun” anlamına gelir), iktidar ya da otorite sahibi bir kişinin akrabalarına veya aile üyelerine, niteliklerine bakmaksızın öncelik vermesidir. Nepotizm en sık kamu kurumlarında işe alımlarda, görev ya da Gücün kötüye kullanılması toplumsal gelişmeyi yavaşlatır adaylar olmasına rağmen kardeşini ya da kızını işe alır. Bu durumda ölçüt yetenek değil, aile bağıdır. Kronizm, akrabaları değil, arkadaşları, yakın çalışma arkadaşlarını veya siyasi görüşdaşları kayırmaktır. İlişki kişisel yakınlığa ya da uzun yıllara dayanan dostluğa dayanır. Örneğin bir bakan, uygun deneyime sahip olmadığı hâlde partisinden yakın bir arkadaşına önemli bir görev verir. Her iki olgu da adaleti, fırsat eşitliğini ve kurumlara güveni zedeler; çünkü kararlar liyakat ve yeterliliğe değil, kişisel ilişkilere göre alınır.



Gücün kötüye kullanılması toplumsal gelişmeyi yavaşlatır

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Örnekleri incele, ardından her birinde hangi tür sapma davranışı tanıdığını belirle:

1. Ehliyetsiz motosiklet kullanmak ve trafik kurallarını ihlal etmek.
2. Reşit olmayan kişiler arasında ağır sonuçlara yol açan kavga.
3. Bir öğrencinin başka bir öğrenciyi görünüşü ya da başarısı nedeniyle sürekli aşağılaması.
4. Birinin izinsiz olarak okul duvarlarına grafiti çizmesi.
5. Bir öğretmenin öğrenciyi sınıfın önünde sürekli küçük düşürmesi.
6. İş yerinde bir yöneticinin çalışanı sistematik olarak aşağılaması.
7. Bir öğrencinin yalnızca öğretmenle yakın olduğu için sınıf başkanı olması.
8. Bir bakanın yeğeni olan öğrencinin burs kazanması.

SORULAR: Yukarıdaki durumlarda kim zarar görmektedir? Nerede güç kötüye kullanılmaktadır? Davranış tekrarlı mı yoksa örgütlü mü? Başkalarının zararına kişisel çıkar sağlanıyor mu?

**HATIRLA**

Her ihlal sapma davranışıyla aynı şey değildir. İhlal, yasanın çiğnenmesi ve bir cezanın uygulanması anlamına gelir; sapma davranışı ise yasa dışı olmasa bile toplumsal kurallardan uzaklaşan her davranıştır. Her ihlal bir sapmadır, fakat her sapma bir ihlal değildir. Bu nedenle bu kavramları bilmek önemlidir. Böylece neyin zararlı ya da adaletsiz olduğunu daha kolay tanır, kötü etkilere kapılmaz ve zorbalık ya da şiddet durumlarında nasıl tepki vereceğini bilirsin. Böyle davranarak daha güvenli bir çevreye ve başkalarıyla daha iyi ilişkilere katkıda bulunursun.

**EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN**

1. Őu sapma davranışı türlerinin her biri için örnek ver: suç, bağımlılık, şiddet, vandalizm; ayrıca bunları açıkla.
2. Sence hangi sapma davranışı türleri gençlerde, hangileri yetişkinlerde daha sık görülür ve neden?
3. Çocuk suçluluğu hangi tür sapma davranışıdır?
4. Suç ve yolsuzluk hangi tür sapma davranıőlarıdır?
5. Siber şiddeti bir örnek üzerinden açıkla.
6. Bir sapma davranışının başka bir sapma davranışına yol açtığı bir örnek ver.
7. Sapma davranışının birey ve toplum açısından sonuçları nelerdir?
8. Sapma davranışını önlemeye hangi önlemler yardımcı olabilir?

17. BAĞIMLILIKLAR

“Belirli bir bağımlılığı olan kişiler çoğu zaman başkaları tarafından etiketlenir ve yargılanır; bu da içinde bulundukları durumu daha da zorlaştırır.”

– Erving Goffman

BAĞIMLILIK NE DEMEKTİR?

Tıbbi açıdan bağımlılık, kronik nörolojik bir hastalık olarak tanımlanır. Hekimlere göre bu, beynin işleyişinde meydana gelen değişikliklerdir; bu değişiklikler nedeniyle kişi zararlı olduğunu bilmesine rağmen belirli bir maddeyi kullanma ya da belirli bir davranışı tekrarlama yönünde güçlü bir ihtiyaç (dürtü) hisseder. Dolayısıyla tıp açısından bağımlılık, tedavi gerektiren bir sağlık sorunudur. Sosyolojik açıdan ise bağımlılık, toplumsal bir olgu ve sapma davranışının bir biçimi olarak ele alınır. Sosyologlar aile, arkadaş çevresi, akranlar, toplumsal konum, stres ve medyanın bağımlılığın ortaya çıkışını nasıl etkilediğiyle ilgilenir. Bağımlılığı yalnızca kişisel ve sağlıkla ilgili bir sorun değil, toplumsal koşulların ve etkilerin bir sonucu olarak görürler.

GÜNÜMÜZDE HANGİ BAĞIMLILIKLAR VAR?

Toplumların büyük bölümünde en yaygın bağımlılık biçimleri sigara, alkol, uyuşturucu ya da kumar bağımlılığıdır. Çağdaş toplumlarda bunlara ek olarak internet, sosyal medya ve video oyunu bağımlılığından da giderek daha çok söz edilmektedir. Fast food ya da enerji içeceği bağımlılığı da daha sık görülmeye başlamıştır. Bu bağımlılıklar, bazı kişiler tarafından normal ya da modernmiş gibi sunuldukları için hızla yayılır ve kolay erişilebilir hâle gelir; akran ve medya baskısı altında bazı gençler bunları daha kolay benimser. Özellikle ergenler kırılgan bir gruptur; çünkü alışkanlıklar ve kişilik bu yaşlarda şekillenir. Sonuçların (bozulan sağlık, okul sorunları, aile çatışmaları ve özgüven kaybı) farkında olmak gençlerin riski zamanında tanıyıp karşı koymasına yardımcı olur. Bilgi ve farkındalık, korunmanın ve sağlıklı bir yaşam biçimi kurmanın ilk adımlarıdır.

MADDE BAĞIMLILIĞI NEDİR VE SONUÇLARI NELERDİR?

Madde bağımlılığı, insanın beynini, ruh hâlini ve davranışlarını etkileyen psikoaktif maddelere bağımlılığı anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Kişi, sağlığına ve yaşamına zarar verdiğini bilse bile belirli bir uyuşturucu ya da kimyasal maddeyi sürekli kullanma gereksinimi duyar. Zamanla vücut maddeye alışır ve aynı etkiyi hissedebilmek için giderek daha yüksek miktarlara ihtiyaç duyulur. Madde bağımlılığı; eroin, kokain, esrar ya da doktor önerisi olmadan sakinleştirici tabletlerin kullanımına bağımlılığı kapsar. Zararlı kimyasal maddelerin (yapıştırıcılar, tiner vb.) solunması da bu gruba dâhil edilebilir.

Madde bağımlılığının ciddi kişisel ve toplumsal sonuçları vardır. Kişisel düzeyde fiziksel ve ruhsal sağlığın bozulmasına, okulda ya da işte sorunlara vb. yol açar. Toplumsal düzeyde aile çatışmalarına ve toplumsal dışlanmaya neden olur. Madde bağımlıları toplum tarafından damgalanır ve çoğu zaman toplumdan izole edilir.

Bu nedenle gençlerin riskler hakkında bilgi sahibi ve bilinçli olmaları, merakın ya da arkadaş baskısının onları aşılması güç bir bağımlılığa sürüklemesine izin vermemeleri önemlidir.

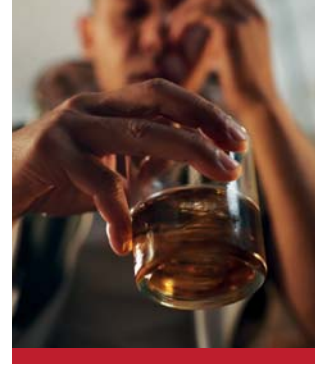
ALKOLİZM

Alkolizm, aynı zamanda bir sapma davranışı da olan bir bağımlılıktır ve yüksek miktarda alkollü içecek tüketmeye yönelik sürekli ihtiyaçla karakterize edilir. Aşamalı olarak gelişir. Başlangıçta eğlence ve rahatlama amacıyla ara sıra alkol kullanılır, ardından düzenli ve kontrolsüz tüketime dönüşür. Alkol bağımlısı kişi ailede, okulda ya da iş yerinde sorunlar yaşar ve uzman yardımı olmadan bırakmakta güçlük çeker.

Alkolizm, alkol içme olgusuyla yakından bağlantılıdır. Bu olgu bazı gelenek ve ritüellerin bir parçasıdır. Ancak aşırı alkol tüketiminin sağlık sorunlarına yol açtığını ve çoğu zaman alkolizme dönüştüğünü bilmek önemlidir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) 2025 yılında yayımladığı analiz ve istatistiklere göre gençler arasında (dünyada ve ülkemizde) alkol kullanımı önemli ölçüde artmıştır. On beş yaşındaki gençlerin yaklaşık %60'ı en az bir kez alkol denemiştir. Yaklaşık %38'i araştırmadan önceki bir ay içinde alkol tüketmiş, yaklaşık %22'si ise birden fazla kez sarhoş olmuştur; bu durum ergenler arasında ciddi düzeyde alkol kullanımının bir göstergesidir.

Bazı Balkan araştırmaları, Kuzey Makedonya'da on beş yaşındaki ergenlerin %50'sinin en az bir kez alkol denediğini, yaklaşık %35'inin araştırmadan önceki bir ay içinde alkol tükettiğini ve aynı dönemde erkeklerin %13'ünün, kızların ise %10'unun sarhoş olduğunu göstermektedir. Bu veriler herkesin alkol bağımlısı olacağı anlamına gelmez; ancak ergenler arasında alkol kullanımının yaygın ve kaygı verici olduğunu gösterir.



Alkol tüketimi kişisel, ailevi ve toplumsal sorunlara yol açar

NIKOTİNİZM

Nikotin bağımlılığı, düzenli sigara veya diğer tütün ürünlerini kullanmayla kendini gösteren tütün ve nikotin bağımlılığıdır. Sosyolojik açıdan bu yalnızca kişisel bir tercih değil, toplumsal etkiler ve baskılarla yakından bağlantılı bir olgudur. Kimi kişi stresi azaltmak için, kimi haz ve keyif için, kimi de akranların, medyanın, sigara içen ebeveynlerin ve tütün ürünlerinin kolay erişilebilirliğinin etkisiyle sigara içer. Sosyologlar nikotin bağımlılığını, sosyal çevrenin gençlerin seçimleri ve alışkanlıkları üzerindeki etkisini gösteren bir sapma davranışı biçimi olarak ele alırlar.

Günümüzde sigara kullanımı, özellikle gençler arasında, dünyadaki en yaygın sağlık risklerinden biri olarak görülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre on üç ile on beş yaş arasındaki ergenlerin yaklaşık %10,8'i tütün kullanmaktadır; bu da milyonlarca gencin nikotin ve sigaradaki diğer zehirli maddelerin risklerine maruz kaldığı anlamına gelir. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde durum kaygı vericidir: on sekiz yaşına kadar olan gençlerde sigara içme oranı yaklaşık %40'a ulaşmakta, bunların büyük bir bölümü sigarayı yaklaşık on üç yaşında denemek-

tedir. Sigara içmek yalnızca bir alışkanlık değil, aşılması güç bir bağımlılıktır. Sigaranın en büyük zararlarından biri, beyni olumsuz etkileyen ve kronik hastalık riskini artıran nikotinden kaynaklanır. Gençler arasında sigara kullanımını azaltmak için önleme çok önemlidir; okulda eğitim, sigaraya karşı olumsuz tutum geliştirmeye yönelik psikolojik destek, küçüklere sigara satışında daha sıkı önlemler ve denetimler vb. gerektirir.

TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI

Sosyologlar çağdaş teknoloji bağımlılığını dijital ya da teknolojik bağımlılık olarak adlandırır. Bu, kişinin sürekli ve kontrolsüz biçimde telefon, bilgisayar veya sosyal medyada bulunma ihtiyacı duyması ve bunlar olmadan bir günü geçirmekte zorlanması demektir.

Son yıllarda internet, hem dünyada hem de ülkemizde gençlerin günlük yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Daha kolay iletişim kurmalarını, bilgiye erişmelerini, dijital platformlar üzerinden öğrenmelerini ve dijital becerilerini geliştirmelerini sağlar. Sosyal medya aracılığıyla arkadaşlarıyla bağlantı kurar, deneyimlerini paylaşır ve çeşitli dijital topluluklara katılırlar. Birçok kişi için internet aynı zamanda yaratıcılık, eğlence ve bilgi edinme alanıdır. Araştırma sonuçları günümüzde gençlerin büyük bir bölümünün sürekli çevrim içi olma ihtiyacı hissettiğini ve günlerinin mesaj, video ya da paylaşımları kontrol ederek başlayıp bittiğini göstermektedir.

Bu nedenle şu soru ortaya çıkar: Teknoloji bize mi hizmet ediyor, yoksa biz ona bağımlı mı oluyoruz?

Devlet İstatistik Kurumu verilerine göre Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde on beş ile yirmi dört yaş arasındaki gençlerin neredeyse tamamı internet kullanmakta ve büyük bir bölümü her gün internete bağlanmaktadır. Araştırmalar gençlerin %97'den fazlasının günde birkaç kez internete eriştiğini göstermektedir; bu da cep telefonları, tabletler ya da bilgisayarlar aracılığıyla neredeyse sürekli bağlantıda oldukları anlamına gelir. Sosyolojik ve Siyasal - Hukuki Araştırmalar Enstitüsü tarafından yürütülen bir çalışma kaygı verici veriler ortaya koymaktadır: araştırmaya katılan lise öğrencilerinin yarısından fazlası sorunlu internet kullanımının belirtilelerini göstermektedir.



İnternet bizi bütün dünyaya bağlar, ama bizi yanımızda oturanlardan uzaklaştırır



Sigara içmek: ciddi sağlık sonuçlarına yol açan bir alışkanlık

Gençler internete bağlı olarak çok fazla zaman geçiriyor, kullandıklarını denetlemekte zorlanıyor ve internete erişemediklerinde huzursuzluk hissediyorlar. Bazı ergenlerde sosyal medyada ve çevrim içi oyunlarda geçirilen süre günde beş saati bile aşmaktadır.

2023 yılında yapılan bir ankete göre ABD'de gençlerin %62'si Instagram'da, %17'si ise TikTok'ta neredeyse sürekli bulunuyordu. Yaklaşık %70'i YouTube'u her gün, %47'si Snapchat'i kullanıyordu. Ergenler sosyal

medyada günde ortalama 4,8 ile 5,3 saat geçiriyordu. Neredeyse hepsinin akıllı telefonu vardı; bu da internete her an erişebildikleri anlamına geliyordu. İngiltere’de yapılan başka bir araştırma ise çocukların %60’ının cep telefonlarıyla uyuduğunu, telefonlarını hiç kapatmadığını ya da sürekli internete bağlı kaldığını göstermektedir.

Buradan gençlerin büyük ölçüde dijital cihazlara bağımlı oldukları sonucuna varılabilir. Ancak en önemlisi, teknolojinin kendi başına kötü olmadığını anlamalarıdır. Teknoloji öğrenmeyi, bilgi edinmeyi, yaratıcılığı ve dünyanın dört bir yanındaki insanlarla bağlantı kurmayı mümkün kılar. Sorun, onların zamanını, ruh hâlini ve özgüvenini yönetmeye başladığında ortaya çıkar.

Telefondan ayrılamıyorsan, internet olmadığında gergin hissediyorsan ya da sosyal medya yüzünden sorumluluklarını ihmal ediyorsan bu, dijital bağımlılık belirtileri gösterdiğin ve ara vermen gerektiği anlamına gelir. Mesaj açıktır: Teknolojiyi kullan, ama onun seni kullanmasına izin verme. Sınırlar koy. Öğrenmeye, dinlenmeye ve yüz yüze sosyalleşmeye zaman ayır. Gerçek dostlukları geliştir, spor yap, oku, ailenle konuş. Zamanın, dikkatin ve sağlığın herhangi bir beğeni ya da takipçiden daha değerlidir. Teknoloji, ilerlemene yardımcı olan bir araç olmalı; seni gerçek yaşamdan uzaklaştıran bir araç olmamalıdır.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. “Sara’nın hayatından bir gün” öyküsünü oku ve ardından soruları yanıtla.

Sara’nın (16 yaşında) günlük programı şöyledir: Saat 07.00’de uyanır ve 20 dakika sosyal medyayı kontrol eder; 08.00-14.00 arasında okuldadır ve teneffüslerde telefonunu kullanır (yaklaşık 60 dakika); 15.00’te öğle yemeği yerken video izler (30 dakika);

16.00-18.00 arasında ders çalışır ve ödev yapar, ancak aynı anda mesajlarını da kontrol eder (yaklaşık 40 dakika);

19.00-21.30 arasında çevrim içi oyun oynar ve sosyal medyayı kontrol eder (2,5 saat);

22.30’da, uyumadan önce telefonda 30 dakika daha geçirir.

Sorular: Sara dijital cihazlarda ne kadar zaman geçiriyor? Onun programını kendi programınla karşılaştı. Bu süre gerçekçi mi? Sara hangi etkinlikleri ekran olmadan yapabiliirdi?

ETKİNLİK 2.

Defterine kendi tablonu oluşturup doldur, ardından aşağıdaki etkinlikler için gereken süreyi hesapla:

Etkinlik	Süre (dakika/saat)
Sosyal medya	
Oyunlar	
YouTube/Netflix	
Mesajlaşma	
Bilgisayarda ders çalışma	

Sorular: Sayı seni şaşırttı mı? Kullanımın hangi kısmı gerekli, hangisi alışkanlıktır? Dijital cihazlarda geçirdiğin zamanı bir günlüğüne %50 azaltabilir misin? En zor azaltacağın şey ne olurdu?

**HATIRLA**

Günümüz toplumunda bağımlılıklar gençleri giderek daha sık etkileyen olgulardır. Bu nedenle gençlerin bağımlılığın ne olduğunu, nasıl geliştiğini ve sonuçlarının neler olduğunu bilmeleri çok önemlidir. Farkındalık, korunmanın ilk adımıdır. Gençler erken belirtileri fark ettiklerinde sınır koymaları, yardım istemeleri ve sorumlu kararlar almaları daha kolay olur.

**EDİNİLEN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN**

1. Bağımlılık nedir?
2. En yaygın bağımlılık türleri hangileridir?
3. Bazı bağımlılıkların ortaya çıkma nedenlerini somut örneklerle açıkla.
4. Yakın çevrende hangi bağımlılık türlerini tespit edebilirsin?
5. Bağımlılıkların önlenmesine veya azaltılmasına hangi sağlıklı alışkanlıklar yardımcı olabilir?
6. Bağımlılıkların sonuçlarını örneklerle açıkla.
7. Cep telefonlarının, sosyal medyanın ve internetin aşırı kullanımının nasıl bağımlılığa dönüştüğünü açıkla.

1. TOPLUMSAL GRUPLAR

GRUPLARIN ÖNEMİ VE TANIMI

Gruplar, insanın toplumsal yaşamının en önemli boyutlarından biridir. İnsan yalıtılmış biçimde yaşayamaz; doğumundan yaşamının sonuna kadar farklı gruplar içinde gelişen toplumsal bir varlıktır. Tutumları, davranışları ve kimliği bu gruplar içinde biçimlenir. Gruplar yalnızca biyolojik varlığını sürdürmesi için değil, psikolojik ve toplumsal gelişimi için de önemlidir. Bu nedenle bazı sosyologlar sosyolojiyi grupların bilimi olarak tanımlar.

Gruplar üye sayısı, örgütlenme düzeyi, insanlar arasındaki yakınlık ve süreklilik bakımından farklı olabilir. Buna karşın bütün toplumsal grupların ortak bazı öğeleri vardır. Birincisi, üyeleri ortak bir etkinlik yürütür. İkincisi, aralarında etkileşim ve kurulmuş ilişkiler vardır. Üçüncüsü, belirli değer ve normları paylaşırlar. Ayrıca her grubun üyelerini birbirine bağlayan belirli bir bütünleşme düzeyi vardır. İşte bu öğeler grubu, mağaza önündeki kuyruklar ya da sokaktaki kalabalıklar gibi rastlantısal insan topluluklarından ayırır.

Grup yalnızca bireylerin toplamı değil, ortak kimliğe sahip bir topluluktur. Alman sosyolog Werner Sombart grubu, üyelerinin aidiyet bilincine sahip olduğu manevi ve toplumsal bir bütün olarak tanımlar. Bu, üyelerin kendilerini “biz” olarak hissetmeleri ve davranışlarını buna göre yönlendirmeleri demektir.

Aidiyet duygusu diğer gruplarla ilişkiler bakımından da önemlidir. Her grup, “biz” ile “onlar” arasındaki fark üzerinden varlığını sürdürür. Amerikalı sosyologlar William Sumner ve Charles Cooley, “iç grup” (in-group) ve “dış grup” (out-group) kavramlarını ortaya koymuştur. “İç grup”, kendimizi

özdeşleştirdiğimiz ve aile ya da yakın arkadaşlar gibi kabul gördüğümüz gruptur. “Dış grup” ise örneğin başka bir spor takımı ya da başka bir öğrenci grubu gibi farklı veya rakip olarak algılanır.



Arkadaş grubu - arkadaşlar yaşamımızın önemli bir parçasıdır

GRUP TÜRLERİ

Toplumdaki gruplar; büyüklük, süreklilik, üyeler arasındaki yakınlık derecesi ve kapsam gibi farklı ölçütlere göre ayrılabilir. Her grubun kendine özgü özellikleri vardır ve üyelerini

Toplumlar ve kültürler arasında yolculuk Toplumun işleyişinin temeli olarak toplumsal örgütler ve kurumlar farklı biçimlerde etkiler. Açık gruplar, üyeliğin sıkı biçimde sınırlandırılmadığı gruplardır. Yeni üyelerin özgürce ve kendi isteğiyle katılmasına ve etkinliklere dâhil olmasına izin verirler.

Fitness kulüpleri ve spor dernekleri bu tür gruplara örnektir. Kapalı grupların ise sınırlı sayıda üyesi ve sıkı üyelik ölçütleri vardır. Yeni üyeler koşulları karşılamalı ya da grubun onayını almalıdır. Örneğin seçkin satranç kulüpleri ve meslek grupları (doktorlar, avukatlar) bu türdendir.

Birincil gruplar, üyeleri arasında güçlü duygusal bağların bulunduğu küçük, yakın ve samimi gruplardır. Aile veya en yakın arkadaşlar tipik örneklerdir. Bu gruplarda güvenmeyi, iletişim kurmayı, kural ve normlara uymayı öğreniriz. İkincil gruplar ise belirli amaçlara ulaşmak için oluşturulan daha büyük, formel gruplardır. Üyelik yakın ilişkilere değil, her üyenin üstlendiği görevlere dayanır. Siyasi partiler bu gruplara örnektir.



Okul sınıfının nasıl bir okul grubu olduğunu analiz et!

Küresel gruplar, ortak ilgi veya amaçlarla birbirine bağlanan farklı ülke ve kültürlerden insanları kapsar. Sosyal medya, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler veya küresel çevre dernekleri bu gruplara örnektir. Kısmi gruplar yaşamın okul, spor, iş ya da hobi gibi belirli bir alanıyla sınırlıdır. Üyelik ve ilişkiler yalnızca o belirli alanda sürer. Örneğin okul yarışması takımı veya kitap severler kulübü. Geçici gruplar kısa bir dönem ya da belirli bir amaç için kurulur. Amaçlarına ulaştıklarında dağılırlar. Okulda yardım amaçlı kermes düzenleyen öğrenci grubu ya da eğitim/seminer düzenleyen ekip buna örnektir. Kalıcı gruplar daha uzun süre varlığını sürdürür ve istikrarlı bir yapıya sahiptir. Aile, uzun süreli arkadaşlıklar veya meslek dernekleri kalıcı gruplara örnektir. Küçük grupların az sayıda üyesi vardır ve yakın ilişkilere olanak tanır. Örneğin her gün iletişim kuran beş ila on kişilik bir arkadaş grubu. Büyük grupların çok sayıda üyesi vardır ve genellikle formel ya da ikincil gruplardır. Bu gruplarda kişisel ilişkiler daha zayıf gelişir; örgütsel yapı önem taşır. Sınıfın, büyük bir spor takımı veya şirket bu gruplara örnektir.

Toplumsal gruplar toplumun bütünü oluşturur. Onlar, toplumun işlemlerini, gelişmesini, yeni kurumlar ve kültürel değerler yaratmasını sağlayan bir tür "yapı taşıdır". Gruplar olmadan insan yalıtılmış kalır, toplum ise istikrarsız ve işlevsiz olurdu. Gruplar toplumsal uyum ve kimliğin temelini sağlar; bu da onların rolünü önemli ve vazgeçilmez kılar.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Hangi gruplara ait olduğunu belirle! Onları hangi özelliklere göre tanıdığını açıkla. Ait olduğun gruplarda hangi ihtiyaçlarını karşılıyorsun? Hangi grubu kendin için özellikle önemli görürsün ve neden?

ETKİNLİK 2. Aşağıdaki toplumsal grupların her birinin hangi türe ait olduğunu belirle ve onları hangi özelliklere göre tanımladığını açıkla:

1. Okul korusu;
2. Futbol maçı seyircileri;
3. Otobüs bekleyen insanlar;
4. Diskodaki gençler;
5. Bir şirketteki çalışma ekibi;
6. Küçük bir arkadaş grubu ve
7. Okul eğlencesi düzenleme ekibi.



HATIRLA

İnsan toplumsal bir varlıktır ve yalıtılmış biçimde yaşayamaz; bu nedenle kimliğini, davranışlarını ve tutumlarını biçimlendiren farklı gruplar içinde gelişir ve hareket eder. Gruplar yalnızca bireyler toplamı değil; ortak değer, norm ve aidiyet duygusuna sahip topluluklardır. İletişim, güven ve iş birliği sağlarlar. Büyüklük, süreklilik ve yakınlık bakımından farklı olabilirler; buna göre birincil ve ikincil, geçici ve kalıcı, açık ve kapalı gruplara ayrılırlar. İnsan gruplar aracılığıyla öğrenir, iş birliği yapar ve topluma bütünleşir; gruplar da toplumsal yapının ve toplumun istikrarının temelidir.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Bir toplumsal grubun temel özellikleri nelerdir?
2. Toplumsal grup, rastlantısal biçimde bir araya gelen insanlardan nasıl ayrılır?
3. İnsan neden toplumsal gruplara ait olma ihtiyacı duyar?
4. İnsanlar hiçbir toplumsal gruba ait olmasaydı ne olurdu?
5. Toplumsal grupların toplumun işleyişi için neden önemli olduğunu açıkla.
6. Günümüzde gençler üzerinde en büyük etkiye hangi toplumsal gruplar sahiptir?

2. ÖRGÜTLER

ÖRGÜT KAVRAMI

Örgüt kavramı, etimolojik kökeni bilindiğinde daha iyi anlaşılabilir. “Organizasyon” sözcüğü, araç, gereç, yardımcı anlamına gelen Eski Yunanca organon sözcüğünden gelir. Bu, örgütün özüne işaret eder: Örgüt, insanların ortak amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları bir araçtır. Sosyolojik anlamda örgütler özel bir toplumsal sistem türüdür ve toplumsal grupların özgül bir boyutunu oluşturur.

Grup kavramı insanların sayısına ve aralarındaki etkileşimlere odaklanırken, örgüt rollerin, davranışların ve eylemlerin uyumlaştırılmasına odaklanır. Örgüt koordinasyonu mümkün kılar. Bu nedenle örgüt, bireyleri ortak ve yönlendirilmiş bir eylemde birleştiren araç olarak anlaşılabilir. Grup eyleminin bu boyutu düşün, meclis oturumu, mahkeme süreci ve sendika toplantısı gibi çeşitli tören ve kamusal etkinliklerde özellikle belirgindir. Bunlarda roller açıkça dağıtılmış ve davranış biçimleri önceden belirlenmiştir.

Fransız sosyolog Georges Gurvitch, örgütleri hiyerarşik ve merkezî biçimde düzenlenmiş, önceden belirlenmiş kolektif davranışlar olarak tanımlar. Bu tanım, örgütün rastlantısal olmadığını, açıkça düşünülmüş kural-lara göre yapıldığını gösterir. Soyut bir boyut gibi görünse de örgüt somut bir toplumsal olgudur. Organizatörlerin rolleri ve görevleri aracılığıyla gerçeklik kazanır.

Örgüt bazen somut kişiler - organizatörler ya da koordinatörler - tarafından temsil edilir. Bu kişiler gruba önderlik etmek, görevleri dağıtmak ve işlerin plana göre yürütülmesini sağlamakla görevlidir. Bu tür, roller ve sorumluluklar açıkça belirlendiği için formal örgüt olarak adlandırılır. Başka durumlarda ise özel olarak belirlenmiş liderler yoktur. Tüm üyeler birlikte katılır ve gereksinime göre farklı görevler üstlenir. Bu durumda

ilişkilerin daha esnek olduğu ve katı bir rol ayrımının bulunmadığı informal örgütten söz edilir.

Örgüt, etkili kolektif eylemin zorunlu bir ön koşuludur. Örgütlenme gereksinimi birkaç etkenden kaynaklanır. Birincisi, her kolektif eylem rollerin bölüşülmesini gerektirir. İkincisi, bu rollerden biri diğerlerine önderlik etmek ya da onları yönetmektir. Üçüncüsü, yönetim az sayıda kişinin sahip olduğu özel bilgi ve beceriler gerektirir. Buna paralel olarak diğer üyeler giderek pasifleşebilir ve kendine özgü değer ve normları olan özel bir örgüt kültürü oluşturabilir.



Her bireyin örgüt içinde kendine ait bir rolü vardır

Örgüt, çağdaş toplumun vazgeçilmez bir aracıdır. Düzeni, koordinasyonu ve ortak amaçlara ulaşmayı sağlar. Ancak eleştirel analizler, denetimsiz bırakıldığında örgütün zamanla grup üyelerinden ya da toplumdan uzaklaşma eğiliminde olduğunu gösterir. Ünlü sosyolog Robert Michels bu olguyu “oligarşinin tunç yasası” olarak adlandırmıştır. Ona göre her örgüt zaman içinde kaçınılmaz olarak oligarşiye (az sayıda kişinin kendi çıkarları doğrultusundaki yönetimine) dönüşür.

ÖRGÜT TÜRLERİ

Sosyolojide örgütler farklı biçimlerde sınıflandırılır; temel ayrımlardan biri formel ve enformel örgütler arasındadır. Okullar, hastaneler, ordu veya şirketler sıklıkla formel örgüt örnekleri olarak verilir. Ancak örgüt bir bina ya da maddi bir nesne olarak anlaşılmamalıdır. Örgüt, grubun özgül bir yönüdür: üyelerin birbirine bağlanma, koordine edilme ve ortak amaçlara yöneltilme biçimidir.

Okulun formel örgüt olduğu söylendiğinde, öğrenciler, öğretmenler, müdür, uzman hizmet birimleri ve diğer personelin örgütlenme modeli kastedilir. Bu model açıkça belirlenmiş amaçları, kesin kuralları ve rollerin hiyerarşik dağılımını içerir. Herkes neyin sorumluluğunu taşıdığını ve kime karşı sorumlu olduğunu bilir.

Bu yapı nedeniyle formel örgütteki ilişkiler resmî ve rasyoneldir. Kişisel bağlara değil; uzmanlığa, profesyonelliğe ve kurallara uymaya dayanır. Böylece örgüt, ortak amaçların etkili biçimde gerçekleştirilmesini sağlayan düzenli bir sistem olarak ortaya çıkar.

Enformel örgütler, önceden belirlenmiş kural ve düzenlemeler olmadan kendiliğinden oluşur. Genellikle arkadaş çevresi, öğrenci ya da komşu grupları gibi birincil toplumsal gruplarla ilişkilidir. Bu durumlarda bağlar yakınlık, güven ve ortak ilgi alanlarına dayanır.

Bununla birlikte enformel örgüt, ikincil grupların içinde de ortaya çıkabilir. İş yerindeki meslektaşlık ilişkileri buna örnektir.

Toplumlar ve kültürler arasında yolculuk Toplumun işleyişinin temeli olarak toplumsal örgütler ve kurumlar İnsanlar benzer görüş, alışkanlık ya da ilgi alanlarını paylaştıkları kişilerle bağ kurarak enformel bir ilişkiler ağı oluştururlar. Bu bağlar bazen formel yapıdan daha etkili olabilir. Bu nedenle okul müdürü gibi formel bir liderin gerçek etkisi, enformel grupta güven ve destek kazanmış bir öğretmeninkinden daha az olabilir.



Bir şirkette iş toplantısı - formel örgüt örneği



Arkadaş grubu - enformel örgüt örneği

Gençlerde enformel örgüte tipik bir örnek, benzer ilgi alanları -örneğin belirli bir spora, müziğe veya video oyunlarına duyulan ilgi - nedeniyle bir araya gelen lise öğrencileri grubudur. Resmî kuralları ya da seçilmiş bir liderleri yoktur; ancak arkadaşlık, güven ve sadakat temelinde bir grup gibi işlerler. Formel bir örgüt olmasa da bu arkadaş çevresi üyelerinin düşünceleri, davranışları ve kararları üzerinde büyük etki yaratabilir.

TOPLUMSAL ÖRGÜT TÜRLERİ

Toplumdaki örgütler faaliyet gösterdikleri alana göre sınıflandırılabilir. En sık siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal örgütler ayrımı yapılır. Her birinin amacı ve rolü farklıdır; hepsinin ortak özelliği örgütlü ve koordineli eylemin varlığıdır.

Siyasi örgütler, siyasal güç ve iktidarı elde etmek ve denetlemek amacıyla ortaya çıkar. Siyasi gruplar içinde parti ve hareketler biçiminde görüldükleri gibi parlamentoda, hükûmette, bakanlıklarda veya belediyelerde, yani devlet kurumlarının içinde de yer alırlar. Uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği bu tür örgütlerdir. Örneğin bir siyasi parti seçim kazanıp devleti yönetmek için örgütlenirken belediye meclisi yerel toplum için önemli kararlar alır.

Ekonomik örgütler, ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi, değişimi ve dağıtımıyla ilgilidir. Geçmişte, geleneksel toplumlarda ekonomik ihtiyaçları aile karşılıyordu. Günümüzde ise temel amacı verimlilik ve kâr olan formel ekonomik örgütler egemendir. Şirketler, bankalar, ticari işletmeler veya ticaret odaları bunlara örnektir. Örneğin giysi üreten bir şirket, piyasada kâr elde etmek için çalışanları, yöneticileri ve kaynakları örgütler.

Kültürel örgütler kültürü geliştirmek ve korumak amacıyla kurulur. Sanat, gelenek, dil, eğitim veya manevi değerlerle ilgili olabilirler. Tiyatrolar, müzeler, kültür-sanat dernekleri, kütüphaneler veya okullar bunlara örnektir. Örneğin bir folklor derneği halk geleneğini şarkılar ve danslar aracılığıyla yaşatırken, kütüphane kitaplara ve bilgiye erişim sağlar.

Sosyal örgütler, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına ve insanlara yardım etmeye yöneliktir. Kâr elde etmeyi ya da iktidarı ele geçirmeyi değil, toplumsal refahı ve dayanışmayı amaçlarlar. Yoksul ve kırılgan gruplara destek, çocukların, yaşlıların veya engelli bireylerin korunması için çalışmalar düzenlerler. Sosyal hizmet merkezleri, yaşlı bakım evleri, Kızılaç veya çeşitli insani yardım kuruluşları bunlara örnektir. Örneğin kriz yaşayan aileler için giysi ve yiyecek toplayan bir gönüllü grubu sosyal örgütlenmenin bir biçimidir. Bu örgüt türlerinin amaçları farklı olsa da insanların belirli çıkar ve değerleri gerçekleştirmek için nasıl birleşip örgütlendiklerini gösterirler.



Brüksel'deki Avrupa Birliği merkezi

ÖRGÜTLERDE GÜÇ

Max Weber'e göre bürokrasi; devlet, ekonomik sistemler veya idari hizmetler gibi büyük ve karmaşık kurumları örgütlemenin en rasyonel yoludur. Açık kurallar, hiyerarşi ve kesin biçimde belirlenmiş roller aracılığıyla düzen, öngörülebilirlik ve verimlilik sağlar. Böyle bir sistemde herkes görevinin ne olduğunu ve kime karşı sorumlu bulunduğunu bilir. Bu yapı gücün dağılımı için de önemlidir. Bürokratik örgütte güç kişisel özelliklere değil, hiyerarşideki konuma dayanır. Daha üst konumda bulunan kişi karar alma ve başkalarını yönetme hakkına sahiptir. Böylece tepeden alt kademelere doğru uzanan açık bir güç dağılımı oluşur. Güç biçimsel olarak belirlenmiştir ve özel ilişkilerden değil, görevden kaynaklanır.



Yaşlı bakım evi

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Okulunu bir örgüt olarak analiz et ve hangi örgüt türüne girdiğini, hiyerarşik yapısının, güç dağılımının, özelliklerinin ve amaçlarının nasıl olduğunu belirle. Başka hangi örgütlerle iş birliği yapıyor ve bunlar hangi örgüt türlerine giriyor?

ETKİNLİK 2. Okulunun örgütlenmesiyle seçtiğin bir insani yardım kuruluşunun örgütlenmesini karşılaştı! Ardından soruları yanıtla.

SORULAR:

1. Bunlardan hangisi formel, hangisi enformel örgüttür?
2. Örgütlerin hangi özellikleri aralarındaki farkları görmene yardımcı oldu? (Örneğin: kurallar, görevler, roller, esneklik)
3. Sence okul, insani yardım kuruluşunun bazı özelliklerini taşıyabilir mi? Bir örnekle açıkla.



HATIRLA

Örgüt, insanların ortak amaçlarını gerçekleştirdikleri bir araçtır. Koordinasyonu, rollerin dağılımını ve etkili kolektif eylemi sağlar. Açık kuralları, hiyerarşisi ve liderleri olan formel bir örgüt olabileceği gibi güvene, arkadaşlığa ve kendiliğinden kurulan bağlara dayanan enformel bir örgüt de olabilir. Örgütler amaç ve işlev bakımından farklıdır - siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal - ve insanların güç, kâr, kültürel değerler veya toplumsal yardım için birleşebilme yeteneğini gösterir. Formel örgütlerde güç, konuma ve hiyerarşiye dayanır; böylece düzen, öngörülebilirlik ve verimlilik sağlanır.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Örgüt nedir?
2. Hangi tür örgütler vardır?
3. Bir örgütün kurulması için hangi ön koşullar gereklidir?
4. Toplumsal örgütler neden oluşturulur?
5. Vatandaşların günlük yaşamı üzerinde en büyük etkiye sahip örgütlerin hangileri olduğunu araştır.

3. KURUMLAR

KURUM KAVRAMI

İnsanların toplumsal yaşamı rastlantısal biçimde değil, belirli toplumsal kurumların çerçevesinde gerçekleşir. Bu, davranışlarımızın istikrarlı ve kalıcı bir biçimde örgütlendiği ve düzenlendiği anlamına gelir. Toplum, önemli amaç ve değerlerini kurumlar aracılığıyla gerçekleştirir.

İnsanların belirli değerleri, normları, çıkarları ve ihtiyaçları uzun süre varlığını sürdürdüğünde alışılmış ve kabul edilmiş davranış kalıplarına dönüşür. Zamanla benzer kural ve



Üsküp Arkeoloji Müzesi

davranış biçimleri birbirine bağlanır ve güçlenir. Böylece aile, okul, devlet veya din gibi toplumsal kurumlar oluşur. Bunlar insanların davranışlarını yönlendiren yerleşik bir değerler ve kurallar sistemini oluşturur.

Örneğin bir bireyin sağlık sorunu olduğunda çözümü sağlık kurumunda - poliklinik, hastane veya klinikte - arar. Bir kişi adalet istediğinde hukuk kurumu olarak mahkemeye başvurur. Altı yaşındaki çocuk, eğitim kurumu ve eğitim-öğretim sürecinin örgütlü biçimi olan okulda eğitimine başlar.

Yürüttükleri faaliyete göre kurumlar; siyasi (meclis, hükûmet), ekonomik (bankalar, işletmeler), kültürel (müzeler, tiyatrolar, galeriler), eğitim (okullar, fakülteler), hukuk (mahkemeler) ve

üreme/aile kurumları (evlilik, aile) olabilir. Her kurum belirli bir toplumsal ihtiyacı karşılamak ve yaşamın belirli bir alanında bireylerin davranışlarını düzenlemek için vardır.

AİLE

“İnsan, insan olmayı ilk kez ailesinde öğrenir.”

- Johann Heinrich Pestalozzi (eğitimci)

AİLENİN KAVRAMI VE İŞLEVLERİ

Aile, varlığı tüm toplumlarda görülen ilk ve en eski kurumdur. Biçimleri kültürel örüntülere ve toplumun gelişimine göre değişir. Üye sayısı, aile ilişkileri, evlilik ve akrabalık bağlarındaki farklılıklara karşın ortak Topluluklar ve kültürler arasında yolculuk

Toplumun işleyişinin temeli olarak toplumsal örgütler ve kurumlar özelliklere sahiptir. Aile birincil bir gruptur; üyeleri akrabalık bağlarıyla birbirine bağlıdır (eşler ve evlat edinilmiş çocuklu aileler dışında) ve belirli işlevlere sahiptir. Weber'e göre kurum olarak aile, üyeleri arasındaki evlilik, akrabalık veya evlat edinme ilişkilerinin hukukla düzenlendiği, otorite ve rollerin yapılandırıldığı bir sistemdir. Böylece ekonomik, üreme ve toplumsal işlevlerin yerine getirilmesi mümkün olur. Birden fazla işlevi olduğu için ailenin çok işlevli olduğunu söyleriz. Aile, yerine getirdiği işlevlerle bütün toplumun sürdürülmesine de katkıda bulunur.



Ailenin kavramsal görünümü

Ailenin başlıca işlevleri şunlardır: ekonomik, üreme, duygusal-destekleyici ve toplumsallaştırıcı işlev.

Ailenin ekonomik işlevi, tüm üyelerinin ihtiyaçlarını hane içinde karşılayarak günlük yaşamlarını nitelikli biçimde sürdürme amacıyla görülür. Geçmişte aileler üretici (kendi kendine yeterli) birimlerdi; çünkü yiyecek, giysi ve ev eşyası gibi gerekli ürünleri kendileri sağlardı. Günümüzde aile ise esas olarak üyelerin çalışıp gelir elde ettiği, ihtiyaçların uygun mal ve hizmetler satın alınarak karşılandığı bir topluluktur. Bu işlev özellikle önemlidir; çünkü ailenin diğer işlevlerinin yerine getirilmesini de mümkün kılar.

Üreme işlevi insan topluluğunun sürekliliği ve varlığını sürdürmesiyle ilgilidir. Aile, istikrarlı bir toplumsal topluluk olarak yeni üyelerin doğmasını, toplumun ve tüm insanlığın biyolojik olarak yenilenmesini sağlar. Çağdaş ailede cinsel işlev ile üreme işlevinin birbirinden ayrıldığı görülür. Bu, aile planlamasının bir sonucudur; aile üye sayısı önceden planlanır. Üreme işlevi, sağlık kurumlarının yardımıyla suni döllenme ve tüp bebek yöntemleriyle de kısmen gerçekleştirilebilir. Çocuk evlat edinmek de ailenin genişlemesinin bir yoludur.

Ailenin duygusal-destekleyici işlevi, ekonomik ve üreme işlevleri kadar önemlidir. Aile yalnızca yaşam için maddi koşullar değil, sevgi, bakım ve güven duygusu da sağlar.

Aile içinde anne-baba ile çocuklar arasında yakınlık oluşur; birbirlerine destek ve anlayış gösterirler. Çocuklar tam da bu duygusal bağ sayesinde empati, öz güven ve duygusal istikrar geliştirir.

Ailenin toplumsallaştırıcı işlevi, çocuğun toplumsal topluluğa bütünleşmesiyle ilgilidir. Aile bu süreçte temel ve birincil role sahiptir. Çocuğun ait olduğu ilk topluluktur; anne-baba da temel yaşam becerilerini, değerleri, normları, davranış kalıplarını ve önemli sosyal becerileri öğrendiği ilk kişilerdir.

Geçmişte çocuklar çoğu zaman aile içinde iş gücü sayılır, emeklerinden çeşitli ev ve tarım işlerinin yapılmasında yararlanırdı. Günümüzde çocuğun rolü önemli ölçüde değişmiştir. Temel sorumluluğu eğitim, oyun ve gelişimdir; yani yetişkinliğin getirdiği sorumlulukların yükü olmadan çocukluğunu yaşamaktır. Bununla birlikte çocuk, aile aracılığıyla yetişkin rollerini yavaş yavaş öğrenir ve benimser; böylece toplumsal yaşama etkin ve sorumlu katılıma hazırlanır. Ailenin bu ve diğer işlevlerinin gerçekleşmesi büyük ölçüde toplumun türüne ve toplumsal bağlama bağlıdır. Bu bakımdan geleneksel aile ile çağdaş aile arasında genellikle ayırım yapılır.

GELENEKSEL VE ÇAĞDAŞ AİLE

Daha önce de belirtildiği gibi aile birincil bir toplumsal topluluktur. Ancak ailenin yapısı ve rolü tarihsel gelişim boyunca değişmeden kalmaz. Tersine, toplumdaki değişimlerle birlikte ailenin örgütlenmesi, işlevleri ve ilişkileri de değişir. Aile çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilir. Burada geleneksel ve çağdaş aile ayrımı üzerinde duracağız.

Geleneksel ailede ekonomik işlev, aileyi kendi kendine yeterli ve sürdürülebilir kılan üretim faaliyetiyle ilgilidir. Bu yeterliliğin sağlanmasına, emekleriyle ev ve tarım işlerine katkıda bulunan çocuklar da dâhil olmak üzere bütün aile üyeleri katılır.

Geleneksel ailede otorite çoğunlukla babaya, yani kocaya aittir. Bütün aile üyelerini ilgilendiren kararları o verir. Anne, yani eş ise genellikle ev kadını rolündedir.

Çocukların kendi başlarına karar verme ya da kendilerini doğrudan ilgilendiren konularda bile karar alma sürecine katılma hakları yoktur. Yetişkinler onların yaşam yolunu ve eğitim tercihini, bazı durumlarda ise eş seçimini bile belirler.

Çağdaş ailede yukarıda sayılan pek çok özellik değişmiştir. Günümüzde aile, her iki ebeveynin de mali kaynakların sağlanmasına eşit biçimde katıldığı bir tüketim topluluğudur. Anne artık yalnızca ev kadını değildir; çoğunlukla çalışan, ekonomik yaşama eşit katkı sunan ve aile içindeki kararların alınmasına katılan bir kadındır.

Eşler arasındaki roller daha dengeli dağılmıştır. Ev işlerini birlikte yapar, çocuklarla birlikte ilgilenir ve kararları uzlaşma ve karşılıklı anlaşmayla alırlar. Bu, ailede otoritenin daha eşit dağıldığı anlamına gelir.

Çocuklar, yaş ve olgunluk düzeylerine uygun olarak kendilerini doğrudan ilgilendiren konularda daha fazla karar verme özgürlüğüne sahiptir. Kendi görüş ve isteklerini ifade etme ve çocukluğu Toplamlar ve kültürler arasında yolculuk Toplumun işleyişinin temeli olarak toplumsal örgütler ve kurumlar

yaşama hakkına sahiptirler. Çocukluk; kaygısız oyun, kişisel gelişim ve eğitimin yer aldığı, sonraki yaşamın temelini oluşturan bir dönem olarak anlaşılır.

Çağdaş aileye çoğu zaman çekirdek aile de denir; çünkü genellikle yalnızca iki kuşaktan oluşur: anne-baba ve çocukları. Geleneksel aile ise geniş aileydi; yapısında birden fazla kuşak ve geniş aile üyeleri, çoğunlukla büyükanne ve büyükbaba, bazen de amca, yenge ve kuzenler gibi diğer yakın akrabalar yer alırdı.

Dolayısıyla çekirdek aile daha küçük ve daha basit bir aile topluluğudur; geniş aile ise birlikte yaşayan ya da tek bir bütün gibi işleyen birden fazla kuşağı ve daha geniş bir akrabalık çevresini kapsar.

Açıklanan geleneksel ve çağdaş aile türlerinin yanı sıra günümüzde başka türlerden de söz edilir: tek ebeveynli, yeniden kurulmuş ve evlat edinen aileler.



Geleneksel aile

Tek ebeveynli aileler, bir ebeveyn ile onun çocuklarından oluşan ailelerdir. Bu, ailenin yükümlülüklerinin, sorumluluklarının ve işlevlerinin tek bir yasal ebeveyn tarafından yerine getirildiği anlamına gelir.

Yeniden kurulmuş aileler, ebeveynlerden birinin ya da her ikisinin yeni bir eşle yeni aile kurmasıyla oluşur. Böylece hem akrabalık bağı bulunan üyelerden hem de aralarında akrabalık bağı bulunmayan kişilerden oluşan yeni aileler meydana gelir. Bu ailelerde bütün üyeler için eşit geçerli ve onların koşullarına uyarlanmış ortak kurallar oluşturulur.

Evlat edinen aileler, çeşitli nedenlerle ebeveyn bakımından yoksun kalmış çocukları evlat edinen ailelerdir. Evlat edinen kişiler bu çocukların biyolojik anne-babası olmasalar da biyolojik ebeveynlerin sahip olduğu bütün yasal hak ve yükümlülüklerle sahiptir. Çocuk ailenin tam haklara sahip üyesi olur; soyadı, miras ve aile üyeliğinden doğan diğer bütün haklara, ayrıca yeni topluluk içinde tam bir kimlik statüsüne sahip olur.



Çağdaş aile

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

- ETKİNLİK 1.** Günlük yaşamının parçası olan kurumları ve bu kurumlarda hangi ihtiyaçlarını karşıladığını düşün.
- ETKİNLİK 2.** Farklı kuşaklardan yetişkinlerle (örneğin anne-baban ve onların anne-babalarıyla) nasıl yetiştirildikleri hakkında konuş ve kendi yetiştirilme biçiminle karşılaştır. Onların ve senin çocukluğunda hangi otoriteler baskındı?
- ETKİNLİK 3.** Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde ailelerin üye sayısına göre yapısını araştır!



HATIRLA

Kurum, sağlık, eğitim veya adalet gibi insan ihtiyaçlarını karşılayan ve ilişkileri düzenleyen kalıcı ve düzenlenmiş bir toplumsal yapıdır. En eski ve birincil kurum olan aile; ekonomik, üreme ve toplum-sallaştırıcı işlevleri yerine getirir ve çocuğun temel değerlerini, normlarını ve rollerini biçimlendirir. Geleneksel aile genişti ve otorite babada yoğunlaşmıştı; çağdaş çekirdek aile ise daha küçüktür, roller daha dengeli dağılmıştır, anne-baba eşit haklara sahiptir ve çocuklar daha özgürdür. Kurum olarak aile, topluma düzen, destek ve süreklilik sağlar.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Kurumlar nedir?
2. Gerçekleştirdikleri amaca göre hangi kurum türleri vardır?
3. Aile nedir?
4. Geleneksel ve çağdaş aileler hangi yönlerden farklıdır?
5. Hangi aile türleri vardır?

4. EVLİLİK VE EVLİLİK TÜRLERİ

Hemen hemen bütün toplum ve kültürlerde ailenin hangi kurallara göre oluşturulduğu belirlenmiştir. Toplumların çoğunda aile, evliliğe dayanan ya da iki eş arasında meşru biçimde kurulmuş bir birlikten doğan topluluktur. Ancak bu her toplumda ve her tarihsel dönemde zorunlu bir kural değildir.

Bu tanıma göre söz konusu olan tek eşli evlilik, yani iki eş arasındaki evliliktir. Günümüzde en yaygın ve baskın evlilik biçimi olan tek eşlilik, tek evlilik türü değildir. Tarihsel olarak ondan önce, evlilik birliğinin birden fazla üyeden oluştuğu çok eşli ya da grup evliliği görülmüştür. Bir erkeğin birden fazla kadınla evli olması polijini, bir kadının birden fazla erkekle evli olması poliandri olarak adlandırılır. Çok eşli evlilikler en eski evlilik birliği biçimidir; bazı ülkelerde bugün de yasal olarak izin verilen evlilikler arasında yer alır. Çağdaş ülkelerin çoğunda ise çok eşlilik yasaktır.



Yeni evli çift

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Aile Kanunu'na göre evlilik, bir kadın ile bir erkek arasında özgür ve gönüllü rızayla kurulan ve yasal düzenlemelerle belirlenen, hukuken düzenlenmiş bir yaşam birliği olarak tanımlanır. Evlilik birliği içinde eşlerin hakları, yükümlülükleri ve karşılıklı sorumluluklarının yanı sıra aileye ve çocuklara karşı yükümlülükleri de gerçekleşir.

Evlilik, onu gönüllü olarak kurmaya karar vermiş iki kişi arasındaki görece kalıcı bir birliktir. Biyolojik, toplumsal, duygusal ve hukuki boyutları vardır. Sona erdirilebildiği veya boşanmayla sonlanabildiği için görece kalıcı olarak adlandırılır.

Evliliğin tanımı ülkeden ülkeye değişir. Birçok ülkede artık yalnızca kadın ile erkek arasındaki birlikle sınırlı değildir; iki erkek veya iki kadın arasındaki eşcinsel evlilikler de tanınmaktadır.

Evlilik, nasıl yapıldığına bağlı olarak resmî, gayriresmî veya dinî olabilir.

Resmî ya da medeni evlilik, devletin yasal kurallarına göre yapılan ve hukuken düzenlenen evliliktir. Kurulabilmesi için her iki eşin gönüllü rızası, akrabalık, yaş ve yasayla belirlenmiş diğer koşullara ilişkin sınırlamalara uyulması gibi bazı ön koşullar gerekir.

Gayriresmî evlilik, hukuken düzenlenmemiş iki eş arasındaki birliktir. Bu tür birlik birlikte yaşama (kohabite) olarak da adlandırılır. Gayriresmî evlilik çağdaş toplumlarda, özellikle ilişkilerini ve ortak yaşamlarını resmîleştirmeden önce uyumlarını sınamak isteyen gençler arasında yaygındır.

Evlilik belirli bir dinin kurallarına göre yapılmışsa dinî evlilik sayılır. Bu evlilik genellikle bir din görevlisi ya da başka bir dinî yetkili tarafından kıyılır. Tören, ilgili dinin belirlediği evlilik geleneklerine, ahlaki normlara ve kurallara uyularak dinî ayin ve ritüellere göre gerçekleştirilir. Çoğu ülkede bu evlilik, hukuken düzenleninceye kadar gayriresmî sayılır.

Üreme işlevinin gerçekleşmediği evlilik çocuksuz evlilik olarak adlandırılır. Bu durum, eşlerin çocuk sahibi olmamayı kişisel olarak seçmesinden, savaş ve ekonomik kriz gibi toplumsal nedenlerden, eşlerden birinin sağlık sorunlarından vb. kaynaklanabilir.

AİLE İÇİ ŞİDDET

"Bütün mutlu aileler birbirine benzer; her mutsuz ailenin ise mutsuzluğu kendine özgüdür."

- Lev N. Tolstoy

Aile, üyeleri arasındaki ilişkilerin yakın, samimi, duygusal ve içten olması gereken birincil toplumsal gruptur. Her birimizin toplumsal kurum olarak aileye ilişkin imgesi budur - yalnızca bir ideal değil, gerçeklik olarak da. Ancak bu arzu edilen görüntünün karşısında, aile içi şiddet olgusundan giderek daha sık söz edilmektedir. Terimin kendisi sorunu açıkça gösterir: aile içinde gerçekleşen şiddet.

Bu sorun her zaman var olmuştur; ancak feminist hareketlerin sorunun tanınması ve çözülmesi yönündeki çabaları sonucunda 1970'lerde kamuoyunun gündemine gelmiştir. O zamana kadar aile üyelerine yönelik şiddet, çocuk yetiştirmede sertlik ya da kadının itaatsizliğine verilen ceza olarak sıkça meşrulaştırılıyordu. Ailenin bütün üyeleri mağdur olabilse de en sık mağdurlar çocuklar ve kadınlardır.

Toplumlar ve kültürler arasında yolculuk Toplumun işleyişinin temeli olarak toplumsal örgütler ve kurumlar

Güncel Kuzey Makedonya mevzuatında aile içi şiddet, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Korunmasına İlişkin Kanun'da tanımlanmıştır. Kanuna göre aile içi şiddet; kötüye kullanma, kötü muamele, güvenliğin tehlikeye atılması, bedensel yaralama ile cinsel veya başka tür fiziksel ve psikolojik şiddeti kapsar.



Eşinin psikolojik şiddetine maruz kalan kadın

Eşlerde, anne-babada, çocuklarda, eski eşlerde ya da aynı hanede yaşayan veya yaşamış kişilerde güvensizlik, tehdit veya korku duygusu yaratır.

Aile içi şiddet psikolojik, fiziksel ve ekonomik olabilir.

Psikolojik şiddetin fark edilmesi zordur ve çoğu zaman geç ortaya çıkar; ancak mağdurun ruh sağlığı üzerinde öz güven eksikliği, duygusal dengesizlik ve korku gibi derin sonuçlar bırakır. Aşağılama, hakaret, manipülasyon, aşırı kıskançlık, aile ve arkadaşlardan yalıtma ve hareketleri denetleme bu gruba girer.

Mağdur bu tür davranışı çoğu zaman yanlışlıkla ilgi ya da sevgi olarak algılar.

Fiziksel şiddet, bir aile üyesine, çoğunlukla daha güçsüz ya da bağımlı olana karşı fiziksel güç kullanılmasıyla ortaya çıkar. Bedensel yaralanmalar ve bazen kalıcı sonuçlar bıraktığı için en görünür şiddet biçimidir.

Ekonomik şiddet, mağduru failin karşısında mali bakımdan bağımlı kılar. Maaşa el koyma, çalışmayı yasaklama, harcamaları tamamen denetleme veya mali kaynaklara erişimi kısıtlama biçimlerinde görülebilir.

Biçimleri farklı olsa da bu şiddet türleri çoğu zaman iç içe geçer. Bir şiddet türünün bulunduğu ailelerde genellikle başka biçimler de vardır. Bunlara sıkça alkol bağımlılığı ve diğer bağımlılıklar eşlik eder.

Günümüzde bu konulara ilişkin farkındalık önemli ölçüde artmıştır. Çocuklar hak ve özgürlükleri konusunda bilgilendirilmekte, toplumda onları koruyan kurumlar bulunmaktadır; bu nedenle çocuklara yönelik fiziksel şiddet artık kabul edilebilir bir eğitim yöntemi sayılmamaktadır. Kadınları korumaya yönelik mekanizmalar da vardır; ancak buna rağmen şiddet hâlâ sürmektedir. Kadın ve çocukların yanı sıra, kendilerini savunamayacak durumdaki yaşlılar ve diğer aile üyeleri de mağdur olabilir.



Aile ortamında kadına yönelik fiziksel şiddet



Eşin parayı kontrol etmesi

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Günümüzde çok eşli evliliklere hangi ülkelerde izin verildiğini araştır! Bu ülkelerin kültürel özelliklerini Makedonya'nın özellikleriyle karşılaştır! Ne fark ettin?

ETKİNLİK 2. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde aile içi şiddete ilişkin veriler bul! Ülkemizde aile içi şiddeti azaltmak için hangi politikaların uygulandığını araştır! Ülkenin hangi bölgelelerinde daha yaygındır? En sık görülen aile içi şiddet türünün hangisi olduğunu incele!



HATIRLA

Aile, çoğunlukla evlilik yoluyla oluşan birincil toplumsal grup ve kurumdur; ekonomik, üreme ve toplumsallaştırıcı işlevleri vardır. Evlilik tek eşli, çok eşli, resmî, gayriresmî veya dinî olabilir; çağdaş toplumlar eşcinsel evlilikleri de tanımaktadır. Ne yazık ki aile bazen psikolojik, fiziksel veya ekonomik şiddetin yaşandığı bir yer olabilir; bu şiddet en sık kadınlara ve çocuklara yönelir. Çağdaş mevzuat mağdurların korunmasına yönelik mekanizmalar sağlar.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Evlilik nedir?
2. Hangi evlilik türleri vardır?
3. Aile içi şiddet nedir? Psikolojik, fiziksel ve ekonomik aile içi şiddetin özelliklerini açıkla!
4. Ailenin neden birincil toplumsal kurum sayıldığını açıkla.
5. Ailenin rolünün zaman içinde nasıl değiştiğini betimle.
6. Çağdaş yaşam biçiminin aile ilişkilerini nasıl etkilediğini araştır.

5. EKONOMİ



Muhasebeci mali işleri planlar ve hesaplar

Ekonomi sözcüğü Eski Yunanca oikonomía kelimesinden gelir. Hane yönetimi ya da ev işlerinin idaresi anlamına gelir. Antik Yunan'da sözcük, bir hanedeki mülk, kaynaklar ve iş gücünün rasyonel yönetimini ifade ediyordu.

Zamanla toplumlar gelişti. İnsanlar daha büyük topluluklarda yaşamaya, kentler ve devletler kurmaya başladı. Üretim artık yalnızca kendi ihtiyaçları için değil, değişim ve ticaret için de yapılıyordu. Böylece ekonomik faaliyetler giderek aile hanesinin sınırlarından bütün topluma yayıldı. Ekonominin temelinde insanın yaşamını sürdürme ve yiyecek, su, barınma ve giysi gibi temel maddi ihtiyaçlarını karşılama gereksinimi yatar. Bunlar olmadan yaşam mümkün değildir. Ancak doğal kaynaklar sınırlıdır. Bu nedenle insanlar kaynakları rasyonel kullanmak, yani ekonomik davranmak - mal ve hizmet üretmek, dağıtmak ve değiş tokuş etmek - zorundadır. Max Weber'in ekonomiyi, ihtiyaçların rasyonel hesaplama ve araçların kulla-

nımı yoluyla karşılanmasına yönelik eylem olarak tanımlaması da bunu doğrular.

Üretimin tarih boyunca örgütlenme biçimi değişmiştir; ancak her zaman iki temel ögeye dayanmıştır: üretici güçler ve üretim ilişkileri. Üretici güçler; iş gücünü (bilgi ve beceriler), üretim araçlarını (aletler, makineler, teknolojiler) ve doğal kaynakları kapsar. Bunlar ne kadar gelişmişse ekonomi de o kadar gelişmiştir.

Üretim ilişkileri, üretim ve değişim sürecindeki insanlar arası ilişkileri ifade eder. Buradaki en önemli soru, üretim araçlarının kime ait olduğu ve emeğin sonuçlarının nasıl dağıtıldığıdır.

EKONOMİNİN SEKTÖRLERİ

Birincil sektör, doğal kaynakların doğrudan kullanımına bağlı faaliyetleri kapsar. Tarım, hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve madencilik bu sektöre girer. Yaklaşık 10.000 yıl önce Neolitik Devrim'le başlayan tarım ekonomisinde en önemli sektör buydu. İnsanlar bitki yetiştirmeye ve hayvanları evcilleştirmeye başladı. Üretim esas olarak kendi ihtiyaçlarına yönelikti; fazlası diğer insanlarla takas ediliyordu.

Günümüzde birincil sektör gıda ve ham madde sağladığı için hâlâ önemlidir; ancak gelişmiş ülkelerde modern mekanizasyon ve teknoloji sayesinde bu sektörde giderek daha az kişi çalışmaktadır.

İkincil sektör, sanayi ve ham maddelerin işlenerek bitmiş ürünlere dönüştürülmesiyle ilgilidir. Tekstil, metal ve gıda sanayileri, inşaat ve diğer üretim faaliyetleri bu sektöre girer. Bu sektör XVIII. yüzyıldaki Sanayi Devrimi'yle baskın hâle gelmiştir. Makinelerin ve fabrikaların kullanıma girmesiyle piyasaya yönelik kitlesel mal üretimi başlamıştır. Fabrika temel ekonomik birim olmuş, işçiler sermaye sahiplerince istihdam edilmiştir. Sanayi üretimi devletlerin ekonomik gücünü önemli ölçüde artırmış ve teknolojik ilerlemeyi hızlandırmıştır.

Üçüncül sektör hizmet faaliyetlerini kapsar. Bankacılık ve finans, eğitim, sağlık, turizm, ulaşım, ticaret, medya ve daha birçok hizmet bu sektöre girer. Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen sanayi sonrası ekonomide bu sektör en önemli hâle gelmiştir. Bilgisayarların, bilgi teknolojilerinin ve internetin gelişmesi hizmet faaliyetlerinin büyük ölçüde büyümesine yol açmıştır. Bir toplum ne kadar gelişmişse üçüncül sektörde çalışanların oranı da o kadar yüksektir. Örneğin en gelişmiş ülkelerde nüfusun %80'inden fazlası hizmet sektöründe çalışır.

Ekonominin sektörlerini, bir gömleğin üç sektör boyunca üretim süreci üzerinden izleyebiliriz. Pamuklu bir gömlek üretmek için önce pamuk yetiştirilir; bu birincil sektöre girer. Pamuğun kumaşa dönüştürülmesi, kesilip dikilmesi ikincil sektördür. Gömleğin tüketiciye ulaşana kadar dağıtımı, satışı ve reklamı ise üçüncül sektöre girer.

PIYASA

Piyasa sözcüğü geçtiğinde çoğunlukla mal alımının yapıldığı belirli bir yer, yapı veya mağaza Topluluklar ve kültürler arasında yolculuk olarak düşünülür. Ancak sosyolojik açıdan piyasa fiziksel bir yer değil, mal ve hizmet değişimi yapan insanlar arasındaki yerleşik ilişkiler sistemi, yani bir kurumdur.

Piyasa, mal-para-mal ilkesiyle değişimin gerçekleştiği yerde vardır. Bu, bir ürün veya hizmetin sunulması, para ile satın alınması ve ardından bir ihtiyacı karşılamak için kullanılması demektir. Önemli olan, bu değişimin mağaza, banka, borsa hatta internet gibi farklı yerlerde gerçekleşebilmesidir. Günümüzde perakende ticaretin büyük bölümü e-ticaret üzerinden yürütülür; bu da piyasanın dijital, yani sanal olabileceğini gösterir.

Piyasa, yerleşik kurallara göre işlediği için hem ekonomik hem de toplumsal bir kurumdur. Bu kurallar fiyatlar, sözleşmeler, mülkiyet, rekabet ve katılımcılar arasındaki güvenle ilgilidir. Bu toplumsal normlar ve yasalar olmasa değişim istikrarlı ve güvenli biçimde gerçekleşmezdi.



Tarlada çalışan çiftçiler - birincil sektör



Fabrikada çalışan işçiler - ikincil sektör



Restoran çalışanı - hizmet sektörünün bir parçası



Bir gömleğin sektörler boyunca üretimi

Bu nedenle piyasa yalnızca ekonomik bir mekanizma değil, daha geniş toplumsal sistemin de bir parçasıdır.

Neyin değiş tokuş edildiğine göre farklı piyasa türleri vardır. Hizmet piyasası eğitim, sağlık veya turizm gibi maddi olmayan malların değişimini kapsar. İş gücü piyasası, işçilerin emek güçlerini “sunduğu”, işverenlerin ise bunu “talep ettiği” yerdir. Para, hisse senedi ve yatırımların değiş tokuş edildiği sermaye ve finans piyasaları ile gayrimenkul veya lüks mal piyasaları da vardır.

En geniş katılımlı piyasa iş gücü piyasasıdır; çünkü insanların çoğu buna işçi ya da işveren olarak katılır. İstihdam bu piyasa aracılığıyla düzenlenir ve ücretler belirlenir.

EMEK VE İŞ PİYASASI

Sosyolojik açıdan emek, insanların mal ve hizmet ürettiği toplumsal bir faaliyettir. Önemi yalnızca ekonomik değildir. Gelir ve maddi geçim sağlamanın yanı sıra, hem iş ortamında hem de toplumun genelinde insanlar arasındaki ilişkileri biçimlendirir. İnsanlar yaşamlarının büyük bir bölümünü çalışarak geçirdikleri için emek çoğunluk açısından en önemli toplumsal faaliyetlerden biridir.

Çağdaş toplumda emek çoğunlukla ücretli çalışma, yani ücret karşılığında çalışma biçimindedir. İşçi emek gücünü - bilgi, beceri ve yeteneklerini - işverene satar; karşılığında ücret alır. Ücret emeğin fiyatıdır ve harcanan emeğin karşılığı olarak ödenir. Diğer mallarda olduğu gibi düzeyi, iş gücü piyasasındaki arz ve talebe, işçinin nitelik ve deneyimine, iş gücü piyasası sıradan bir mal piyasası değildir. Çalışanlar, iş arayan işsizler ve işverenlerin tümü bu piyasaya katıldığı için çağdaş ekonominin en geniş katılımlı piyasasıdır. Önemi nedeniyle ücretleri, çalışma koşullarını ve görevleri belirleyen kurallar ve toplu iş sözleşmeleriyle düzenlenir.

İş gücü piyasası, işçiler ile işverenler arasındaki ilişkileri düzenler ve meslek, gelir ve toplumsal konuma göre hiyerarşiler yaratır. Önemi yalnızca ekonomik değildir. Nüfusun büyük bölümünün yaşam standardını ve yaşam fırsatlarını belirler.



Gelire dönüştürülen bir kaynak olarak zaman ayrıca işin türü ve zorluğuna bağlıdır

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Günlük kullandığın birkaç ürünü seç ve bunların ekonominin sektörleri içindeki “yolunu” analiz et!

ETKİNLİK 2. Somali, İsveç, Çin, Hindistan ve Hırvatistan’daki iş gücü piyasasını araştır ve ülkemizdeki iş gücü piyasasıyla karşılaştı. Emek arzı ve talebi nasıldır? Sunulan emek gücünün fiyatı (ücret) nedir? En çok aranan meslekler hangileridir? Makedonya bu ülkelerden hangi yönleriyle ayrılır? Bu farkların nedenleri nelerdir? Bu ülkelerde nüfusun yaşam standardı nasıldır ve iş gücü piyasasıyla nasıl ilişkilidir?



HATIRLA

Ekonomi, insan ihtiyaçlarını karşılamak için sınırlı kaynakların rasyonel yönetimidir. Birincil, ikincil ve üçüncül sektörler içinde gelişir; piyasa ise mal, hizmet ve emek değişimini düzenler. Emek yalnızca gelir kaynağı değildir; toplumsal yapıyı, yaşam standardını ve toplumsal eşitsizlikleri de biçimlendirir.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. İnsanların çalışması neden önemlidir?
2. Ekonominin temel amacı nedir? Kime ve neden gereklidir?
3. Her ekonomik sektöre ait üçer faaliyet örneği ver.
4. İş gücü piyasası nedir ve kimler bu piyasaya katılır?
5. Bazı mesleklerin neden diğerlerinden daha yüksek ücret aldığını araştır.
6. Yeni teknolojilerin iş gücü piyasasını nasıl değiştirdiğini açıkla.

6. ÇAĞDAŞ ÜRETİM BİÇİMLERİ

Üretim biçimleri, teknolojik ve toplumsal değişimler nedeniyle tarih boyunca değişmiştir. Günümüzde çağdaş toplumlarda sanayi ve sanayi sonrası üretim biçimleri ile ekonominin kapitalist örgütlenme biçimi egemendir. Teknik ve teknolojik açıdan üretim kitlesel, mekanize, otomatik ve dijitalleşmiş durumdadır. Makineler, bilgisayarlar, robotlar ve çağdaş teknolojiler, son dönemde ise yapay zekâ kullanılmaktadır. Üretim uzmanlaşmıştır ve büyük piyasalara yöneliktir. Toplumsal açıdan kapitalist üretim biçimi baskındır. Temeli, üretim kararlarının arz ve talebe göre alındığı piyasa ekonomisidir. Üreticiler kâr elde etmek için üretir, tüketiciler ise gelirlerine göre satın alır.

Bağımsız ve sürdürülebilir üretimin daha küçük ölçekli biçimleri (kentsel bahçecilik, kent çiftlikleri, ortak bahçeler vb.) de vardır; ancak bunlar günümüzde dünyada egemen olan kitlesel sanayi ve dijital üretimle karşılaştırıldığında küçük bir paya sahiptir.

Çağdaş üretim, mal ve hizmetleri daha hızlı, daha verimli ve daha az hatayla üretmek için ileri teknolojiler kullanır. En önemli yöntemlerden bazıları şunlardır:

- otomasyon - insanın sürekli yönetimine gerek kalmadan işi kendi başına yapan makine ve sistemlerin kullanılması; Örneğin otomobil fabrikalarındaki konveyör hatları (ürünler üretim bandı üzerinde ilerler) veya ürünleri paketleyen makineler;
- uzmanlaşma - işin, her insanın ya da makinenin belirli bir göreve odaklanacağı şekilde bölünmesi. Örneğin ayakkabı fabrikasında bir işçi yalnızca üst parçaları diker, diğeri tabanları takar, üçüncüsü kaliteyi kontrol eder. Bu, verimliliği ve kaliteyi artırır;
- bilgisayarlaşma - üretim süreçlerini yönetmek ve denetlemek için bilgisayarların kullanılması. Örneğin bilgisayarlar elektronik üretimini denetler veya fabrikadaki malzeme tüketimini izler;



Otomobillerin otomatik üretimi

- robotlaşma - insanlar için karmaşık, tehlikeli ya da tekdüze görevleri yapan robotların kullanılması. Örneğin fabrikalarda kaynak yapan, boya uygulayan veya ağır parçaları taşıyan endüstriyel robotlar;

- yapay zekâ (YZ) - bilgisayarların ve makinelerin öğrenme, sorun çözme ve karar verme yeteneği. Örneğin YZ sistemleri ürün talebini öngörebilir, lojistiği optimize edebilir veya ürün kalitesini otomatik olarak denetleyebilir.

Tüm bu teknolojiler birlikte çağdaş üretimi daha hızlı, daha ucuz ve daha kaliteli hâle getirir; insanlar da yaratıcılık ve düşünme gerektiren görevlere odaklanabilir.

DİJİTAL ÇAĞDA İNSANIN ÜRETİMDEKİ YERİ

Çağdaş sanayi sonrası toplumda insanın üretimdeki rolü, sanayi dönemindeki rolüne göre köklü biçimde değişmiştir. Eski den insan fiziksel emek gücünün temel taşıyıcısıyken bugün ekonomik değer yaratan bilgi, beceri ve yetkinliklerin taşıyıcısı olan insan sermayesidir. Bilgi ekonomisinde temel kaynaklar yalnızca doğal kaynaklar veya fiziksel emek değil; bilgi, enformasyon ve yeniliktir.

Bu, insanın rolünün rutin görevleri yerine getirenden bilgi üretken ve yöneten kişiye dönüşmesi demektir. Eğitim, dijital beceriler ve bilimsel yetkinlikler ekonomik başarı için temel hâle gelir; üniversiteler, araştırma merkezleri ve laboratuvarlar büyük toplumsal önem kazanır.

Bununla birlikte dijital devrim ve yapay zekâ iş gücü piyasasını değiştirmektedir. Pek çok rutin ve tekrarlanan görev otomatikleşmekte, geleneksel işlerin sayısı azalmaktadır. Öte yandan ileri ve dijital beceriler gerektiren yeni meslekler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde insan rekabetçi kalabilmek için sürekli uyum sağlamak ve yeniden beceri kazanmak zorundadır.

Bu değişimler aynı zamanda insanların geçici ya da proje temelli görevlerde çalıştığı gig ekonomisi gibi yeni çalışma biçimleri yaratmaktadır. Bu koşullarda çalışan ve prekarya olarak adlandırılan kişiler belirsizlik ve istikrarsız gelirle karşılaşır; bu da esneklik ve sürekli beceri geliştirme ihtiyacını artırır. Günümüzde bazı çalışanlar, internet ve dijital araçları kullanarak dünyanın farklı yerlerinden uzaktan çalışan “çağdaş göçebeler” olarak adlandırılır. Bu onlara daha fazla özgürlük sağlar; ancak aynı zamanda istikrarsızlık ve sürekli uyum gerektiren zorluklar yaratır.



Otomatik üretim hattının bilgisayarlarla izlenmesi



Dijital göçebe

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Geçen dersteki araştırmanı kullan ve aşağıdaki sorularla tamamla: Hangi ekonomi daha gelişmiştir ve çağdaş teknolojileri kullanmaktadır? Bu durum iş gücü piyasasını nasıl etkiler? Gelişmişlik düzeyinin ekonomi üzerindeki sonuçları nelerdir?

ETKİNLİK 2. Çağdaş göçebelerin yaşam tarzını incele! Bu yaşam tarzında neyi beğeniyor ve avantaj olarak görüyorsun? Dezavantajı nedir?

**HATIRLA**

Çağdaş üretim; makineler, robotlar, bilgisayarlar ve yapay zekâ kullanılarak kitlesel, mekanize, otomatik ve dijital biçimde yürütülür. İnsan artık yalnızca fiziksel emeği yerine getiren kişi değil, bilgi ve becerilerin taşıyıcısı olan insan sermayesidir. Bilgi ekonomisinde insanın rolü yaratmak, yönetmek ve yenilik geliştirmektir; rutin görevler ise otomatikleşmektedir. Dijital devrim iş gücü piyasasını değiştirir, yeni meslek ve çalışma biçimleri açar; ancak sürekli uyum ve yeniden beceri kazanmayı gerektirir.

**ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN**

1. Çağdaş üretim biçimleriyle neyi kastettiğini açıkla.
2. Çağdaş üretim geleneksel üretimden hangi yönleriyle ayrılır?
3. Yenilikler üretimin gelişimi için neden önemlidir?
4. Günümüzde bütünüyle çağdaş teknolojiyle üretilen bir ürüne örnek ver.
5. Çağdaş üretimin avantajları ve dezavantajları nelerdir?
6. Gelecekte üretimi nasıl hayal ettiğini anlat. İnsanın rolü ne olacak?

7. ÇAĞDAŞ EKONOMİNİN ZORLUKLARI

ÇAĞDAŞ EKONOMİNİN TEKNİK-TEKNOLOJİK VE TOPLUMSAL ZORLUKLARI

Çağdaş ekonomiler hızlı teknik ve teknolojik gelişmeden kaynaklanan ciddi zorluklarla karşı karşıyadır. En yeni teknolojik devrim ve dijital dönüşüm üretici güçleri, yani mal ve hizmetlerin üretilme biçimini önemli ölçüde değiştirmektedir. Bu değişimler özellikle sanayide, fabrikalarda, lojistik ve depolamada belirgin olmakla birlikte bütün diğer sektörleri de etkilemektedir.



Endüstriyel hava kirliliği

Şirketler verimliliği artırmak ve piyasada rekabetçi kalmak için robotlar, otomatik sistemler ve yapay zekâ gibi yeni teknolojileri uygulamak zorunda kalmaktadır. Amazon gibi büyük şirketler daha hızlı ve verimli teslimat için depolarında geniş çaplı otomasyon kullanır. Güçlü rekabet koşullarında modernleşmeyen firmalar geri kalma ya da piyasadan silinme riski taşır.

Ancak bu teknolojik değişimler daha geniş toplumsal zorluklar da yaratmaktadır. Otomasyon ve dijitalleşme, özellikle rutin işlerde bazı istihdam alanlarını azaltır ve işçilerin yeniden beceri kazanması ve yeni yetkinlikler edinmesi yönündeki baskıyı artırır. Yeni güvencesiz çalışma biçimleri ortaya çıkar, prekarya büyür ve bazı durumlarda toplumsal eşitsizlikler derinleşir.

Buna ek olarak yoğun üretim ve tüketim çevresel sorunlara ve aşırı tüketimciliğe yol açabilir. Kitlesele üretim ve tüketim doğal kaynak kullanımını artırır, atık ve kirlilik yaratır; fosil yakıtların yakılması ise iklim değişikliğine ve küresel ısınmaya katkıda bulunur.

Buna paralel olarak tüketimciliğin gelişmesi, eski ürünler henüz kullanılabilir durumdayken sürekli yenilerinin satın alınmasını teşvik eder; bu da atığı ve doğa üzerindeki baskıyı artırır. Hızlı moda, elektronik cihazların sık değiştirilmesi ve internette alışveriş bu eğilime örnektir.

Ekoloji ile tüketimcilik yakından bağlantılıdır: ne kadar çok tüketilirse o kadar çok üretilir ve doğa o kadar fazla kirlenir. Bu nedenle bugün sürdürülebilir kalkınma, geri dönüşüm ve sorumlu tüketim teşvik edilmektedir. Böylece teknolojik ilerleme çevreyi ve toplumun geleceğini tehlikeye atmadan sürebilir.

Batı Balkan ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelere bu süreçler çoğu zaman güçlü göç dalgalarıyla bağlantılıdır. Özellikle kaygı verici olan "beyin göçü", yani yüksek eğitilmiş ve nitelikli kişilerin daha zengin ülkelere göç etmesidir. Çağdaş Toplamlar ve kültürler arasında yolculuk Toplamların işleyişinin temeli olarak toplumsal örgütler ve kurumlar ekonomi giderek bilgi ve yeniliğe dayandığı için nitelikli iş gücünün kaybı ciddi bir kalkınma sorunudur.

Bu nedenle teknik ve teknolojik ilerleme, daha yüksek verimlilik ve ekonomik büyüme sağlarken aynı zamanda istihdam, eşitsizlik ve toplumun gelişimiyle ilgili yeni zorluklar ortaya çıkarır.

İŞÇİLER ÜZERİNDEKİ BASKILAR: İŞSİZLİK, YENİDEN BECERİ KAZANMA, PREKARYA VE EMEĞE YÖNELİK DİĞER HAKSIZ MUAMELE BİÇİMLERİ

İşsizlik, çalışma çağındaki nüfusun bir bölümünün ücretli işi olmadığına ortaya çıkar. Son yıllarda ülkemizde işsizlik oranı düşmüş olsa da gelişmiş Avrupa ülkelerinin ortalamasının hâlâ üzerindedir. Bu, özellikle hızlı teknolojik gelişme koşullarında iş gücü piyasasının ciddi zorluklarla karşılaşmaya devam ettiğini gösterir.

Dijital dönüşüm, otomasyon ve yapay zekâ işlerin yapısını değiştirmektedir.

Eski mesleklerin bir bölümü ortadan kalkarken farklı bilgi ve beceriler gerektiren yenileri ortaya çıkmaktadır. Bu süreç işçilerin yeniden beceri kazanması, yani yeni sektörlerde çalışabilmek için yeni bilgiler edinmesi yönünde güçlü baskı yaratır. Yeniden beceri kazanmayan pek çok kişi işsiz kalma ya da güvencesiz ve düşük ücretli işleri kabul etme riski taşır.

Böylece prekarya adı verilen, istikrarsız, geçici ve zayıf korunan iş ilişkilerine sahip işçi kategorisi ortaya çıkar. Bu kişiler çoğu zaman belirli süreli sözleşmelerle, düzenli ücret ve sosyal koruma olmadan çalışır. Belirsizliğin baskısıyla bir bölümü kayıt dışı ya da “gri” ekonomiye yönelir; burada çalışma bildirilmez, vergi ödenmez ve sağlık veya emeklilik sigortası bulunmaz. Bu işçiler kötüye kullanıma özellikle açıktır.

Emeğin kötüye kullanılması birçok biçimde görülebilir. İşçiler ek ücret almadan uzun saatler çalışmaya, güvensiz koşullarda çalışmaya veya asgari ücret almaya zorlanabilir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık da yaygındır; kadınlar aynı iş için erkeklerden daha düşük ücret alabilir. Etnik ve dinî ayrımcılık örneklerinde de bazı gruplar daha yüksek ücretli ve prestijli mesleklerden dışlanır.

Yaşa dayalı ayrımcılık özel bir sorundur. Çocuk işçiliği yasa dışıdır ve ciddi bir sömürü biçimidir. Gençler deneyim eksikliği nedeniyle iş bulmada güçlük çekerken, yaşlı çalışanlar eğitime veya terfiye dâhil edilmeme gibi yaşa bağlı haksız muameleyle karşılaşabilir.

Bütün bunlar teknolojik gelişmenin ekonomik ilerleme sağladığını, ancak aynı zamanda işçiler üzerinde yeni baskılar yarattığını gösterir. Bu riskleri azaltmak için nitelikli eğitim, sürekli yeniden beceri kazanma ve dijital çağda işçi haklarını koruyacak açık yasalar gereklidir.



Ülkeyi terk eden genç



İş gücü piyasasının istikrarsız koşullarına uyumun kavramsal görünümü

EKONOMİK ÇATIŞMALAR

Piyasa ve kapitalist ekonomi doğası gereği rekabet yaratır. Ekonomide para, iş, toprak ve sermaye gibi kaynaklar sınırlıdır; herkes bunlara sahip olmak veya bunları kullanmak ister. Bu nedenle insanlar arasında farklar oluşur: bazıları daha çok, bazıları daha az kazanır; bazılarının işi güvenlidir, bazılarının değildir. Bu eşitsizlikler ekonomik çatışmalara yol açabilir.

En yaygın çatışmalar iş yerinde görülür. İşçiler ile işverenlerin çıkarları farklı olduğunda ortaya çıkar. İşçiler daha yüksek ücret, daha iyi çalışma koşulları ve güvence isterken işverenler maliyetleri azaltıp daha fazla kâr elde etmeye çalışır. Örneğin şirket kârı artmasına rağmen ücretleri yükseltmezse işçiler protesto veya grev düzenleyebilir. Benzer şekilde bazı işçilerin yerini alan yeni teknolojilerin uygulanması da hoşnutsuzluk ve iş kaybı korkusu yaratabilir.



Üsküp'te işçi Bayramı protesto yürüyüşü

Daha büyük çatışmaların yaşanmaması için sendikaların önemli bir rolü vardır. Sendika, işçilerin çıkarlarını işverenler ve devlet karşısında temsil eden bir örgüttür. İlk sendikalar Sanayi Devrimi sırasında, işçilerin ağır ve güvensiz koşullarda çalıştığı Büyük Britanya'da ortaya çıkmıştır. Birleşerek pazarlıkta daha güçlü hâle gelmişlerdir.

Günümüzde sendikalar toplu iş sözleşmeleri aracılığıyla ücret ve çalışma koşulları için görüşür, işçi haklarını korur ve gerektiğinde grev düzenler. Örneğin işçilere ücretleri zamanında ödenmiyorsa veya fazla mesai karşılığı verilmiyorsa sendika dava açabilir ya da protesto düzenleyebilir. Böylece işverene kararlaştırılmış kurallara uyma yönünde baskı yapılır.

Öte yandan işverenler de çıkarlarını temsil etmek için ticaret odaları veya işveren birlikleri içinde örgütlenir. Birçok Avrupa ülkesinde asgari ücret veya işçi hakları gibi önemli ekonomik meseleler sosyal diyalog yoluyla çözülür. Bu diyaloga sendikalar (işçi temsilcileri), ticaret odaları (işveren temsilcileri) ve hükûmet katılır. Bu üçlü sistem, çatışmaların uzun grevler ya da istikrarsızlık yerine görüşme yoluyla çözülmesine yardımcı olur.

Yeni mesleklerin ortaya çıktığı ve bazılarının ortadan kalktığı hızlı teknolojik değişim döneminde sosyal diyalog daha da önem kazanır. İşçilerin yeniden beceri kazanmak için destek ve daha iyi koruma elde etmesini sağlarken ekonomik istikrarın sürdürülmesine de katkıda bulunur. Bu nedenle ekonomik çatışmalar çağdaş ekonominin olağan bir parçasıdır; başarılı çözüm güçlü sendikalara, sorumlu işverenlere ve devletin etkin rolüne bağlıdır.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Metni dikkatle oku ve soruları yanıtla: “Bir moda şirketinin işleyişi, hızlı moda ve tüketimcilik”

Söz konusu moda şirketi küresel bir markadır ve hızlı modanın önde gelen temsilcilerinden biridir. Haftada yüzlerce modelin kitlesel üretimi “satın al ve at” kültürünü teşvik eder; büyük miktarda tekstil atığı ve çevre üzerinde ciddi yük yaratır. Üretim çok büyük miktarda su ve enerji gerektirir; geleneksel malzemeler ekosistemlerin bozulmasına ve iklim değişikliğine katkıda bulunur. Ayrıca tedarikçi fabrikalarında özellikle kadınlar ve çocuklar gibi kırılgan işçi grupları düşük ücretlerle ve güvencesiz koşullarda sıkça çalıştırılır.

SORULAR: Koleksiyonların hızla değişmesi “satın al ve at” kültürünü ve aşırı tüketimi nasıl teşvik eder? Kitlesel giysi üretiminin ve doğaya karışan tekstil atıklarının gerçek çevresel bedeli nedir? Hızlı moda sektörü tedarikçi fabrikalarındaki kırılgan grupları, özellikle kadın ve çocukları hangi yollarla etkiler? “Sürdürülebilir” koleksiyonlar ve geri dönüştürülmüş malzemelerin kullanılması hızlı modanın temel çevresel ve toplumsal zararlarını azaltabilir mi? Bu bilgiler, bir sonraki yeni giysi satın alma kararını ne ölçüde etkiler?

ETKİNLİK 2. Tüketim alışkanlıklarını analiz et! Ne sıklıkla giysi satın alıyorsun? Yeni bir giysiye, telefon kılıfına, yeni bir spor ayakkabıya, daha yeni bir telefon veya kulaklık modeline gerçekten ne kadar ihtiyacın olduğunu düşünüyor musun? Alışkanlıklarının tüketimci olup olmadığını değerlendir. Bu alışkanlıkların çevreyi nasıl etkilediğini düşün.



HATIRLA

Çağdaş ekonomiler verimliliği artıran, ancak işçiler için işsizlik, yeniden beceri kazanma ve prekarya gibi yeni zorluklar yaratan teknolojik ve dijital değişimlerle karşı karşıyadır. Otomasyon ve yapay zekâ geleneksel işlerin yapısını değiştirirken sürdürülebilir kalkınma ve sorumlu tüketim çevrenin korunmasında temel önemdedir. Ekonomik çatışmalar eşitsizliklerin ve işçilerle işverenlerin farklı çıkarlarının sonucudur; çözüm ise sendikalara, ekonomik örgütlere ve sosyal diyaloga bağlıdır.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Çağdaş ekonomilerin karşılaştığı zorlukları açıkla.
2. Ekonomik gelişme çevreyi nasıl etkileyebilir? Çevre sorunlarına örnekler ver.
3. Çağdaş teknolojiler neden yeni bilgi ve beceriler ile yaşam boyu öğrenme ihtiyacı yaratır?
4. Yapay zekâ ve otomasyonun istihdamı ve yaşam standardını nasıl etkilediğini araştır.
5. Çağdaş ekonominin zorluklarını aşmada gençlerin rolü nedir?

8. SİYASET

SİYASET: KAVRAM

Siyaset sözcüğünü günlük yaşamda sık sık duyarız. Bir hükûmetin politikasından, bir siyasi partinin politikasından, sağlık, eğitim veya ekonomi politikasından söz ederiz. Siyasi çatışma, siyasi kriz ve siyasi davranış gibi kavramlar da kullanılır. Bilimde ise siyasi sistem, siyasi iktidar, siyasi süreç veya siyasi elit gibi ifadeler yer alır. Bütün bu ifadeler siyasetin toplumun yönetilmesi ve örgütlenmesiyle bağlantılı olduğunu gösterir.

Siyaset sözcüğü Eski Yunanca kökenlidir. Temel olarak topluluğun yönetilmesi veya idare edilmesiyle ilgilidir. Bu, siyasetin bir toplumun nasıl işleyeceğine - kaynakların nasıl dağıtılacağına, hangi kuralların geçerli olacağına ve sorunların nasıl çözüleceğine - ilişkin kararların alındığı süreç olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla siyaset, toplumun ya da belediye, bölge ve devlet gibi belirli bölümlerinin yönetilme biçimidir.

Bununla birlikte her insan grubunun siyaseti olduğu söylenemez. Örneğin ailede ilişkiler çoğunlukla resmî yönetime değil, yakınlığa ve doğal bağlara dayanır. Siyaset, toplumun daha büyük, daha karmaşık olduğu ve farklı çıkarları olan farklı insanlardan oluştuğu yerde ortaya çıkar. Böyle durumlarda bu farklılıkları koordine edecek kurallar, kurumlar ve iktidardan oluşan bir sisteme ihtiyaç vardır.

Tarihsel açıdan siyaset, insanlar yalnızca soy ve kabile gibi küçük akrabalık topluluklarında yaşamayı bırakıp daha büyük ve karmaşık toplumlar kurmaya başladıklarında ortaya çıkar. Başka bir deyişle siyaset, tam bir birlik bulunmadığı ve farklılıkların yönetilmesi gerektiği yerde başlar.

Günümüzde sık sık "her şey siyasettir" desek de siyasetin yaşamımızın yalnızca bir bölümü olduğunu anlamak önemlidir. Topluluğun yönetimi ve herkesi ilgilendiren kararların alınmasıyla bağlantılıdır; ancak insan deneyiminin tamamını kapsamaz.

SİYASETİN ARAÇLARI OLARAK GÜÇ VE İKTİDAR

Siyaset toplumu güç ve iktidar aracılığıyla yönetir. Bunların yardımıyla kararlar alınır, kurallar konur ve bu kurallara uyulması sağlanır. Güç ve iktidar olmadan siyaset işleyemez.



Siyasi seçimlerde oy kullanma



Öğrenci grubunun lideri

Güç toplumun bütün alanlarında - yalnızca siyasette değil, ekonomide, medyada, kültürde ve insanlar arasındaki günlük ilişkilerde de - vardır. Sosyolog Max Weber'e göre güç, bir kişinin ya da grubun başkaları karşı çıksa bile kendi iradesini onlara kabul ettirebilme olanağıdır. Bu, gücün üstünlük, yani direnişe rağmen buyruğu uygulatabilme yeteneği anlamına geldiğini gösterir.

Güç farklı biçimlerde kullanılabilir; ancak zor ile iktidar arasında ayırım yapmak önemlidir. Zor, gücün en kaba biçimidir. Birinin açıklama veya gerekçe olmaksızın,

yalnızca "böyle emredildiği" için bir şeyi yapmaya zorlanmasıdır.

Zordan farklı olarak iktidar meşru güçtür. Bu, insanların iktidarı haklı kabul etmeleri ve ona uymanın doğru olduğunu düşünmeleri demektir. İktidarın temel ögesi meşruiyettir - birinin emir verme hakkına sahip olduğunun kabul edilmesi. Örneğin öğrenciler öğretmenin ödev vermesini, onun yasal yetkisi olduğu için kabul eder; çocuklar anne-babalarını, bunun geleneğin ve yasal sorumluluğun bir parçası olması nedeniyle dinler; bir genç grubu ise kişisel otoritesi ve karizması nedeniyle bir lideri izleyebilir.

İnsanların kabul etme temelinde iktidar yasal, geleneksel ve karizmatik olabilir. Bu üç tür, bir kişinin neden emir verme hakkına sahip olduğunu ve başkalarının neden ona uyduğunu gösterir.

Yasal iktidar kural ve yasalara dayanır. Anayasalar, yasalar ve düzenlemelerle ilişkilerin düzenlendiği çağdaş toplumlarda en yaygın iktidar türüdür. Örneğin okul müdürü yasa kendisine bu yetkiyi verdiği için karar alma hakkına sahiptir. Polis memuru yasal yetkilerine dayanarak ceza verebilir. Hükümet anayasa çerçevesinde karar alır. Bütün bu durumlarda insanlar iktidarı hukuken haklı ve resmen belirlenmiş olduğu için kabul eder.

Geleneksel iktidar geleneklere ve miras alınmış kurallara dayanır. "Her zaman böyle olduğu" için kabul edilir. Örneğin bazı ailelerde en yaşlı üyenin karar alırken özel bir otoritesi vardır. Monarşilerde kral ya da kraliçe, uzun tarihsel geleneğe dayanarak miras yoluyla hüküm sürer. Burada iktidar çağdaş bir yasadan değil, geçmişe ve geleneklere saygıdan kaynaklanır.

Karizmatik iktidar ise liderin kişisel özelliklerinden doğar. İnsanlar onu kendilerine ilham verdiği, onları motive ettiği veya güven aşıladığı için izler. Örneğin bir kişi kararlı, iletişimi güçlü ve açık bir vizyona sahip olduğu için öğrenci grubunun lideri olarak kabul edilebilir. Tarihte pek çok lider karizması ve başkalarını ikna etme yeteneği sayesinde destek kazanmıştır. Bu durumda iktidar yasa veya gelenek nedeniyle değil, kişisel otorite nedeniyle kabul edilir.

Bu üç iktidar türü birbirinden farklı olsa da gerçekte çoğu zaman iç içe geçer. Bununla birlikte çağdaş demokratik toplumlarda yasal iktidar baskındır; çünkü kural ve yasalara göre yönetim en adil ve en istikrarlı yönetim biçimi olarak kabul edilir.

Çağdaş demokratik toplumlarda en önemlisi yasal iktidardır. Anayasa ve yasalarla belirlenir ve vatandaşlardan kaynaklanır. Bu nedenle günümüzde hukukun üstünlüğünün siyasal iktidarın temeli olduğu söylenir. En önemli siyasi örgüt olan devlet, bu iktidarı vatandaşlar adına ve hukuk çerçevesinde uygular.

GÜÇ BİÇİMİ	NASIL UYGULANIR
Zor	Güçlü olan, güçsüz olana itaat edip etmeme seçeneği bırakmaz.
Zorlama	Güçlü olan, güçsüz olanı bir şeyden yoksun bırakmakla tehdit eder.
Etki	Güçlü olan, güçsüz olanı koşullandırır.
Manipülasyon	Güçlü olan, güçsüz olanı yanıltır.
İktidar	Güçlü olanın meşru olarak emir verme hakkı vardır.

Devlet, gücün en önemli araçları - yasa yapma, zor kullanma ve vergi toplama - üzerinde tekele sahip olduğu için en güçlü toplumsal örgüttür. Gücün bu biçimde yoğunlaşması nedeniyle tarih, sınırlandırılmayan ve denetlenmeyen her iktidarın kötüye kullanılabileceğini göstermiştir. Bu nedenle çağdaş demokratik devletler kuvvetler ayrılığı ilkesine göre örgütlenir.

Kuvvetler ayrılığı, devlet gücünün tek bir kurumun ya da kişinin elinde toplanmaması, üç ayrı kola dağıtılması demektir: yasama, yürütme ve yargı. Bu kollar kötüye kullanımı önlemek için birbirini denetler ve dengeler.

Yasama organının görevi yasa yapmaktır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde bu rolü Meclis yürütür. Yerel düzeyde belediyelerde yasama işlevini, yerel toplum için önemli kararlar alan belediye meclisleri yerine getirir.

Yürütme organı yasaları uygulamaya geçirir. Devlet düzeyinde bunu kurumları yöneten ve devletin politikasını yürüten Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Hükûmeti yapar.



Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Meclisi

Yerel düzeyde yürütme yetkisi, belediyelerde alınan kararların uygulanmasından sorumlu belediye başkanları tarafından kullanılır. Yargı ise yasaları somut yaşam durumlarında uygulamakla görevlidir. Mahkemeler yasama ve yürütmeden bağımsızdır; bu, tarafsız ve yasaya göre karar vermeleri gerektiği anlamına gelir.

Üç kuvvetin bu şekilde ayrılması devlette denge ve denetim sağlar. Böylece gücün kötüye kullanılma riski azalır, demokrasi ve hukukun üstünlüğü güçlenir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Kamusal alanlarda sigara içme yasağını düzenleyen kanunu incele ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki üç kuvvetin tümü açısından izini sür! Yasama, yürütme ve yargı bu kanunun kabulü ve uygulanmasında nasıl bir rol oynar? Kanun neden çıkarılmıştır ve neyi önlemeyi amaçlar? Bir Avrupa ülkesindeki benzer kanunu inceleyip karşılaştırma yap!

ETKİNLİK 2. Senin de parçası olduğun eğitim sürecini incele ve hangi bölümlerinde siyaset, güç ve iktidar bulunduğunu belirle! Bunun okula ve öğretim sürecine nasıl yansıdığını düşün. Bulgularını sınıf arkadaşlarınla paylaş!



HATIRLA

Siyaset, toplumun yönetilmesi, kaynakların dağıtımı ve sorunların çözümüne ilişkin kararların alınmasıdır. Güç ve iktidar aracılığıyla gerçekleşir; güç zor, zorlama, etki veya manipülasyon biçiminde olabilirken iktidar meşrudur ve yasaya, geleneğe ya da karizmaya dayanır. Devlet en güçlü örgüttür; gücü yasalar, vergi toplama ve zor kullanma aracılığıyla yoğunlaştırır. Çağdaş demokrasiler bu gücü yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerine ayırarak sınırlar.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Siyaset, güç ve iktidar nedir?
2. Yönetme biçimine göre hangi iktidar türleri vardır?
3. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde kuvvetler nasıl ayrılmıştır?
4. Siyaset ve iktidar bir toplum için neden gereklidir?
5. Vatandaşlar iktidarı kullananların çalışmalarını neden denetlemelidir?
6. Sence iyi bir iktidar sahibinde hangi özellikler bulunmalıdır? Gerekçelendir.

9. DEVLET

DEVLETİN GELİŞİMİ

“Devlet bir anda ortaya çıkmaz; nüfusun disipline edilmesi, gözetimi ve yönetimi uygulamaları aracılığıyla yavaş yavaş oluşur.” - Michel Foucault

İnsanlar en eski dönemlerden beri topluluklar hâlinde örgütlenmiştir. Bu topluluklara çoğunlukla yaşları, cinsiyetleri veya becerileriyle öne çıkan yaşlılar ya da kişiler önderlik ederdi; en iyi savaşçılar veya avcılar buna örnektir. Topluluklar daha karmaşık siyasi toplumlara dönüştükçe belirli bir iktidar ve örgütlenmeye dayanan farklı bir yönetim biçimine ihtiyaç doğdu. Bu rolü, toplumu yöneten siyasi örgüt olarak devlet üstlendi.

Devlet kavramı yönetme ve toplumsal düzeni sürdürme anlamına gelir. Tarih boyunca devletler rollerini ve örgütlenme biçimlerini değiştirmiştir. Başlangıçta üst toplumsal sınıfların çıkarlarını koruyor, böylece sınırsız iktidar kullanıyorlardı. Zamanla devrimler ve insan hakları mücadeleleri sayesinde vatandaşların tabi konumu değişmiş ve devletlerin demokratikleşmesine yol açmıştır.



Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Hükûmeti binası

Böylece siyasi iktidarın kralların, feodal beylerin ve kilisenin elinde yoğunlaştığı geleneksel mutlakiyetçi devletlerin yerini modern devletler almaya başladı. Bu devletler yurttaşlık hakları, özgürlükler ve eşitliğin hayata geçirilmesi sürecini başlatarak demokrasinin temellerini attı. Çağdaş devletlerde iktidar denetlenir ve vatandaşların iradesinden doğar; devlet herkesin çıkarlarını eşit biçimde temsil eder ve korur.

VATANDAŞLARIN HAK VE İHTİYAÇLARININ KORUYUCUSU OLARAK DEVLET

“Devlet, kolektif amaçları gerçekleştirme ve istikrarı sürdürme işlevi olan toplumun bir alt sistemidir.” - Talcott Parsons

Modern devlet, vatandaşların hak ve özgürlüklerini ve devletin toplumsal yaşamdaki rolünü belirleyen anayasa ve yasalara dayanır. Görevi bu hakları mümkün kılmak ve korumaktır günlük yaşamda ve vatandaşların

kendilerini güvenli, özgür ve yasa önünde eşit hissettikleri koşulları yaratmaktır. Devlet yasalar çıkararak vatandaşların temel hak, özgürlük ve yükümlülüklerini güvence altına alır.

Devlet yalnızca yasaları çıkarmakla kalmaz, polis, mahkemeler ve savcılıklar gibi özel devlet kurumları aracılığıyla uygulanmalarını da sağlar. Yasalar cinsiyet, yaş, ırk, etnik köken veya din ayrımı olmaksızın bütün vatandaşlar için eşit biçimde geçerlidir; devlet kamu ve siyasal yaşama katılım dâhil demokratik özgürlükleri güvence altına alır.

Modern devlet vatandaşların bazı temel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Kamu mallarını (doğal zenginlikler, altyapı ve kültürel miras) korur ve yönetir; eğitim, sağlık, toplu taşıma, belediye hizmetleri ve güvenlik gibi kamu hizmetlerini sağlar. Ayrıca kırılgan nüfus gruplarına sosyal koruma sunar; yatırımları teşvik ederek, altyapı, okul ve sağlık kuruluşları inşa ederek kalkınmaya yönelik ekonomik politika yürütür.

DEVLET VATANDAŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ NASIL DÜZENLER

Çağdaş toplumlar çok kültürlü ve çok etniklidir. Farklı görüş, kültür, din ve kimliklere sahip vatandaşlar yaşar; düşünce özgürlükleri sayesinde toplumsal ve siyasal görüşlerini serbestçe ifade ederler. Bu nedenle çok kültürlülük toplum için bir zenginliktir; ancak aynı zamanda istikrarı (bütünleşmesi) açısından bir zorluk ve risk de oluşturabilir. Bu farklılıkların herkes için geçerli ortak kurallarla uyumlaştırılması gerekir; bunu devlet yapar. Devlet, vatandaşların hak ve özgürlüklerini kullanmalarını sağlayan yasalar çıkarırken kişisel inanç ve farklılıklardan bağımsız olarak toplumsal normlara uyma yükümlülüğü de getirir. Zorunlu kural ve normlarla bireyler ile toplumsal gruplar arasındaki ilişkileri düzenler. Herkes bu kurallara eşit biçimde uyup uyguladığında toplumda hukukun üstünlüğünün var olduğu kabul edilir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü, vatandaşların hak ve özgürlüklerine karşılıklı saygı kadar devletin ve vatandaşların bu haklara saygı gösterme yükümlülüğünü de içerir.

Hukuk, izin verilen ve yasaklanan davranışları, vatandaşların hak ve yükümlülüklerini açıkça belirler. Örneğin 18 yaşından büyük kişilerin alkol ve sigara satın almasına izin verilir; 18 yaş altındakilere ise izin verilmez. Hukuk vatandaşların hak ve yükümlülüklerini düzenler, bireyler ve gruplar arasındaki çatışmaları çözmek için kurumsal ve barışçıl yollar sağlar ve keyfi, şiddet içeren eylemleri önler.

Örneğin hukuk sayesinde her vatandaş mülkiyet hakkından yararlanır, ancak vergi ödeme yükümlülüğü de vardır. Yasaların eşit uygulanmasıyla hukuk, toplumsal ko-



Siyasi slogan

numlarına bakılmaksızın bütün vatandaşlara adalet ve koruma sağlar. Hukuk sayesinde çalışanlarla işverenler arasındaki uyuşmazlıklar ve taraftar grupları arasındaki çatışmalar kendiliğinden ve denetimsiz biçimde değil, yasalara göre çözülür. Böylece hukuk, toplumsal ilişkileri düzenlemenin ve devlette barış içinde birlikte yaşamı, düzeni, güvenliği ve adaleti sağlamanın temel mekanizmasıdır. Hukukun üstünlüğü toplumun barış, adalet, ekonomik ve siyasal gelişiminin yanı sıra, hukukun üstünlüğü olmadan olması gerektiği gibi adil ve demokratik olamayacak seçimlerin de temel ön koşuludur.

DEVLET POLİTİKALARINI NASIL UYGULAR

“Devlet politikaları ancak vatandaşlar iktidarın meşruiyetini tanıdığına başarılı olur.”

- Max Weber

Bugün yaklaşık sekiz milyar insanın yaşadığı dünya, 195 devlet içinde örgütlenmiştir. Bunların 193’ü Birleşmiş Milletler üyesidir. Her devletin iktidarı kendi toprakları ve nüfusuyla, yani uluslararası alanda tanınmış sınırlarıyla sınırlıdır. Bu çerçevede devletler vatandaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, yasalar çıkaran, barış ve istikrarı sağlayan kendi politikalarını yürütür.

Çağdaş devletlerin çoğu politikalarını demokratik bir yönetim biçimiyle geliştirir ve uygular. Bu, iktidarın özgür seçimler aracılığıyla demos’tan (halktan) doğduğu anlamına gelir. Halk temsilcilerini seçer ve kendi adına yönetmeleri için onlara yetki verir. Seçimler demokratik sürecin temelidir. Bu nedenle devletler, özellikle Avrupa Birliği üyesi veya üyelik adayı olanlar demokratik seçimler sağlamakla yükümlüdür.

Seçimler aşağıdaki ilkeler gözetildiğinde demokratiktir:

- genel oy hakkı (cinsiyet, etnik köken, din, servet veya eğitim temelinde ayrımcılık yapılmadan); Seçim kampanyasındaki adayın kavramsal görünümü
- oyların eşitliği (herkesin oyu aynı değerdedir - “bir kişi, bir oy”);
- seçim özgürlüğü (baskı, tehdit veya şantaj olmadan; siyasal ifade ve örgütlenme özgürlüğüyle);
- gizli oy (herkes kendi inancına göre, tek başına ve kabinde oy verir); • çok partili sistem (birden fazla adayla); • seçimlerin düzenli yapılması (önceden belirlenmiş aralıklarla); • adil rekabet



Seçim kampanyasındaki adayın kavramsal görünümü

koşulları (bütün partiler ve adaylar kampanya, medyada tanıtım ve seçmenlere erişim bakımından yaklaşık eşit olanaklara sahiptir);

- şeffaflık ve denetim (seçim sürecinin gözlemlenmesi);
- sonuçlar (katılımcılar seçim sonuçlarını adil olarak kabul eder). Bu ilkeler vatandaşların iradesini özgürce ifade etmesini ve seçilmiş iktidarın meşruiyetini güvence altına alır. Siyasi partilerin bunda özellikle önemli bir rolü vardır.

Siyasi partiler, temel amacı seçmen desteğiyle devlet iktidarını kazanmak ve kullanmak olan örgütlü yapılardır. Her siyasi partinin kendi siyasi programı vardır. Programlarda eğitim, ekonomi, sağlık, altyapı ve dış politika dâhil devleti yönetmeye ilişkin fikirler, görüşler ve planlar yer alır. Siyasi sistemimizde seçimlerde vatandaşlardan en büyük desteği alan ve parlamentoda ya da belediye meclislerinde çoğunluğu bulunan parti, tek başına veya başka partilerle birlikte devleti ya da belediyeleri yönetme konusunda meşru hak kazanır. Bu partilerin



Oy sandığı

programlarına ve vaatlerine bağlı kalma, çoğunluğun oy verdiği seçim programını hayata geçirme siyasi sorumluluğu vardır. Vatandaşların seçmen olarak görevi ise parti programları hakkında bilgi edinmek ve kendi görüş ve inançlarına göre en uygun çözümleri sunanlara oy vermektir. Çağdaş demokrasilerde çok partili sistem seçenekleri artırır ve siyasi rekabeti teşvik eder.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Devletle ilgili aşağıdaki tanımları dikkatle oku ve açıkla. Aralarındaki farklı ve ortak yönler nelerdir? Hangi tanıma en çok katılıyorsun? Nedenini açıkla!

1. “Devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde fiziksel gücün meşru kullanım tekeli elinde bulunduran topluluktur.” - Max Weber
2. “Devlet egemen sınıfın aracıdır.” - Karl Marx
3. “Devlet toplumun ahlaki organıdır.” - Émile Durkheim
4. “Devlet halkın genel iradesini ifade etmelidir.” - Jean-Jacques Rousseau



HATIRLA

Devlet, toplumu yöneten, düzeni ve istikrarı sağlayan ve ortak amaçları gerçekleştiren siyasi bir örgüttür. Tarih boyunca iktidarın az sayıda hükümdarın elinde toplandığı mutlakiyetçi biçimlerden, iktidarın vatandaşlardan kaynaklandığı çağdaş demokratik devletlere doğru gelişmiştir. Modern devlet vatandaşların haklarını, özgürlüklerini ve yükümlülüklerini belirleyen anayasa ve yasalara dayanır; temel görevi bu hakları korumak ve uygulamaktır. Hukukun üstünlüğü, yasaların herkes için eşit geçerli olması ve hem vatandaşların hem de devlet iktidarının bunlara uymak zorunda olması demektir. Devlet eğitim, sağlık, güvenlik ve altyapı gibi kamu hizmetlerinin yanı sıra kırılgan gruplara sosyal koruma sağlar. Demokratik sistemde iktidar özgür ve adil seçimlerle kurulur; siyasi partiler devleti yönetme programları sunar. Vatandaşların etkin ve bilgili katılımı demokratik devletin meşruiyeti ve başarılı işleyişi için vazgeçilmezdir.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Devlet nedir?
2. Modern demokratik devletlerin özellikleri nelerdir?
3. Devlet vatandaşların hangi çıkarlarını korur?
4. Devlet vatandaşlarının hangi ihtiyaçlarını karşılar?
5. Hukuk nedir?
6. Bir devlette hukukla neler düzenlenir?
7. Seçimler nedir?
8. Demokratik seçimlerin özellikleri nelerdir? Açıkla!
9. Siyasi partiler nedir?
10. Siyasi partilerin temel amacı nedir?

10. DEMOKRASİ

DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI

“Demokrasi, insan haklarının özgür iletişimin ön koşulu olduğu rasyonel kamusal tartışmaya dayanır.” – Jürgen Habermas

Demokrasi ve insan hakları ayrılmaz biçimde bağlantılıdır, çünkü biri diğeri olmadan var olamaz. Demokrasi, iktidarın halktan kaynaklandığı bir sistemdir, insan hakları ve özgürlükler ise etnik, dinî, toplumsal cinsiyet, siyasi, ırksal veya sosyal aidiyeti ne olursa olsun her bireyin onurunu, özgürlüğünü ve eşitliğini korur. Tam da bu haklar yurttaşların toplumsal yaşama aktif katılımını mümkün kılar, aktif yurttaşlık ise demokratik toplumun temelidir.

İnsan hakları çeşitli kategorilere ayrılır:

- medeni veya kişisel haklar, yaşam hakkını, kanun önünde eşitliği, özel hayatın gizliliğini ve ifade özgürlüğünü, ayrımcılığa uğramama hakkını kapsar;
- siyasi haklar, seçme ve seçilme hakkı, kamusal yaşama katılım ve barışçıl protesto hakkı, siyasi partilerde örgütlenme hakkı gibi hakları kapsar;
- sosyoekonomik haklar, çalışma hakkı, adil ücret, mülkiyet, eğitim ve sosyal güvenlik hakkını içerir;

- kültürel haklar, ana dilin kullanılmasını, kültürel kimliğin korunmasını ve geliştirilmesini, kültürel değerlere erişimi ve kültürel yaşama katılımı kapsar.

Bütün bu haklar birbiriyle bağlantılı ve bölünmezdir, çünkü bir hakkın ihlal edilmesi kaçınılmaz olarak yurttaşın diğer haklarının da zedelenmesine yol açar. İnsan hakları, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de dâhil olmak üzere uluslararası belgelerle belirlenmiş ve korunmuştur. Makedonya Cumhuriyeti’nde Anayasa ile güvence altına alınmış ve BM’nin uluslararası standartları ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’yle uyumlaştırılmıştır.



Haklar herkes için eşittir

HAKLAR AMA YÜKÜMLÜLÜKLER DE!

“Haklar ve yükümlülükler kolektif ahlakın bir parçasıdır. Bireyin hakları ancak topluma karşı yükümlülüklerine saygı gösterdiğinde var olur.”
– Émile Durkheim

Demokratik toplumlarda yurttaşlar güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerden yararlanır. Bu haklardan yararlanmak, bireyin onuruna ve özgürlüğüne saygı gösterilen bir toplumda yaşama olanağı anlamına gelir. Ancak demokratik düzen sorumlu yurttaşlar olmadan işleyemez. Hak ve özgürlüklerini bilen, aynı zamanda yükümlülük ve sorumluluklarını yerine getirebilen yurttaşlara ihtiyaç vardır. Her hak karşılık gelen bir yükümlülükle bağlantılıdır ve yurttaşların temel görevi Anayasa’ya ve yasalara saygı göstermektir. Bu, yurttaşların günlük yaşamda başkalarının haklarına nasıl saygı göstereceklerini ve ortak yararı nasıl koruyacaklarını öğrenmeleri gerektiği anlamına gelir (doğayı, kamusal temizliği, kültürel mirası ve kamu malını nasıl koruyacakları gibi).

Bilgi ve kişisel gelişim bireysel başarı olarak görülse de önemli bir yurttaşlık yükümlülüğü ve erdemidir. Yurttaşlar eğitilmiş, sorumlu, eleştirel düşünen ve bilgi ve becerileriyle toplumun yararına aktif biçimde katkıda bulunan kişiler olduğunda toplum daha hızlı ilerler.

Gelecekte Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin daha hızlı ve nitelikli gelişimine nasıl katkıda bulunabileceğini düşün.

Tablodan hangi yurttaşlık haklarının hangi yükümlülükleri doğurduğunu görebilirsin.

Yurttaşların hakları	Bu hakla bağlantılı yükümlülükler
Yaşam ve güvenlik hakkı	Başkalarının yaşamını ve güvenliğini tehlikeye atmama yükümlülüğü
Özgürlük ve kişi güvenliği hakkı	Yasalara ve başkalarının özgürlüğüne saygı gösterme yükümlülüğü
Kanun önünde eşitlik hakkı	Ayrımcılık yapmama ve farklılıklara saygı gösterme yükümlülüğü
Eğitim hakkı	Derslere düzenli katılma ve okul kurallarına uyma yükümlülüğü
Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı	Düşünceyi hakaret, nefret veya nefret söylemi olmadan ifade etme yükümlülüğü
Özel hayatın gizliliği hakkı	Başkalarının özel hayatına saygı gösterme yükümlülüğü
Sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı	Kendi sağlığına ve toplum sağlığına özen gösterme yükümlülüğü
Temiz çevre hakkı	Doğayı ve kamusal alanı koruma yükümlülüğü
Toplumsal yaşama katılma hakkı	Topluma aktif ve sorumlu biçimde katılma yükümlülüğü
Mülkiyet hakkı	Kendi mülkiyetini koruma, başkalarının mülkiyetine ve kamu malına saygı gösterme yükümlülüğü
Çalışma hakkı	Çalışma yükümlülüklerini dürüst ve sorumlu biçimde yerine getirme yükümlülüğü
Adalet ve hukuki korunma hakkı	Mahkeme kararlarına ve hukuk düzenine saygı gösterme yükümlülüğü

YURTTAŞ AKTİVİZMİ, AKTİF YURTTAŞLAR

“Demokrasi, örgütlenen ve kamusal yaşama katılan aktif yurttaşlar sayesinde varlığını sürdürür.” – Alexis de Tocqueville

Demokrasi yalnızca hak ve özgürlüklere sahip olmak ve seçimlere katılmak anlamına gelmez, toplumsal süreçlere günlük olarak dâhil olmayı da içerir. Aktif katılım yoluyla yurttaşlar iktidarın kararlarını etkiler ve değişimi teşvik eder. Yurttaş aktivizmi, düşünce hakkını aktif biçimde kullanmak, adalet ve eşitlik için çaba göstermek, kendi özgürlük ve haklarını korumak ve başkalarının özgürlük ve haklarına saygı göstermek anlamına gelir.

Aktif yurttaşlar iktidarın bir tür denetçisidir. Sorular sorarak ve haksızlıklara dikkat çekerek yolsuzluğu veya nepotizmi eleştirerek kurumların daha sorumlu ve daha etkili olmasına katkıda bulunurlar. Bu tür davranışlar topluma duyulan özeni ve sağlıklı bir demokratik toplum için gerekli olan ortak yarara bağlılığı gösterir. Yurttaş aktivizmi dayanışmayı, empatiyi ve karşılıklı anlayışı güçlendiren ortak bir amaç etrafında örgütlenmeyi içerir. Bu nedenle gençlerin erken yaşlardan itibaren yurttaş aktivizmini öğrenmeleri önemlidir. Bu süreç okullarda öğrenci topluluklarına, parlamentolara, tartışmalara ve gönüllülük etkinliklerine katılım yoluyla başlar. Böylece sorumluluk duygusu ve aktif yurttaşlığın önemi konusunda farkındalık gelişir.

Aktif yurttaşlık sorumlulukla ayrılmaz biçimde bağlantılıdır. Aktif yurttaşlar değişim için mücadele eder, ancak yasalara, başkalarının haklarına ve şiddet içermeyen eylem ilkelerine saygı gösterir. Diyalog, hoşgörü ve farklı görüşlere saygı onların eylemlerinin temelidir.



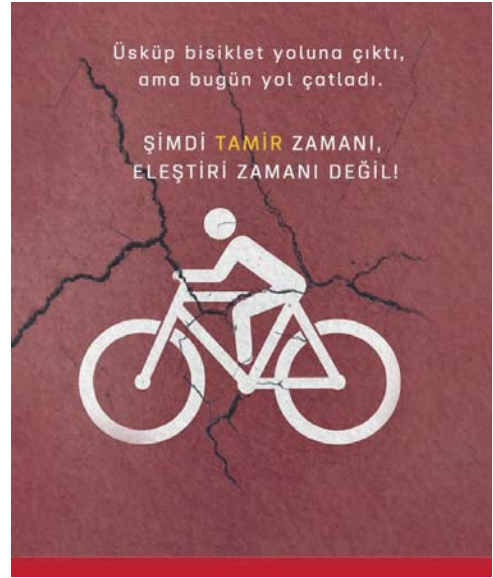
Öğrenci gönüllüler ağaç dikme etkinliğinde

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde somut sorunların çözümüne yönelik yurttaş aktivizmi giderek daha sık görülmektedir.

Bunlardan biri, farkındalığı artırmayı ve Üsküp’te ve ülkedeki diğer büyük şehirlerde hava kalitesi sorununu gündeme taşımayı amaçlayan “Benim Havam” girişiminin etkinlikleridir. Bu girişimin aktivistleri sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içinde teknolojilerden (hava kalitesini ölçen uygulamalar) ve havadaki kirlilik düzeyini gösteren media görsellerinden yararlanır.

Bu girişimin kazanımları büyüktür. Yurttaşların hava kalitesinin önemi konusunda farkındalığı artar, hanelerin ısınma biçiminde, ulaşımda vb. değişikliklere yol açar. Bir başka örnek, bisikleti ulaşım aracı olarak kullanan ve trafikte kendilerini güvensiz hisseden bir grup yurttaşın “Bisikletle” girişimidir. Girişimi şehirde toplu bisiklet sürüşleri, ilgili kurumlardan bisiklet yolları yapılmasına yönelik talepler, yurttaşların sosyal medya aracılığıyla bilgilendirilmesi vb. etkinliklerle sürdürdüler. Etkinliklerinin kazanımları görünürdür. Bisiklet yolları iyileştirilmiş, bisikletliler için trafik işaretleri yerleştirilmiş ve bisikletlerin ulaşım altyapısı planlarına dâhil edilmesi artmıştır.

Yurttaş aktivizmine ilişkin verilen iki örnek de parti dışı etkinliklerle ilgilidir. Bu örnekler yurttaşların gücünün yalnızca seçim döneminde değil, aktif yurttaş girişimlerini bilinçli biçimde kalıcı değişimlere yöneltmelerinde de ortaya çıktığını gösterir.



Yurttaş mesajı



“Bisikletle” yurttaş girişiminden bir etkinlik

Yurttaş aktivizmi, iktidarın çevresel, sosyal, kültürel ve siyasi kararlarını etkilemek amacıyla yurttaşların veya yurttaş derneklerinin gerçekleştirdiği eylemleri kapsar. Ancak şirketlere de yönelik olabilir.

Yurttaş aktivistlerin en sık başvurduğu etkinlikler protestolar, grevler, belirli kamusal alanların bloke edilmesi, dilekçeler, boykotlar ve diğer eylemlerdir. Günümüzde bu tür etkinliklerin örgütlenmesi sosyal medya sayesinde daha etkilidir. Sosyal medya, bilgilerin hızla paylaşılması ve yurttaşların harekete geçirilmesi için önemli araçlardır.

SİYASET YURTTAŞLARI NASIL ETKİLER?

“Siyaset, günlük yaşamı düzenleyen meşru iktidar, yasalar ve kurumlar aracılığıyla yurttaşları etkiler.” – Max Weber

İnsanlara siyasi konularda sorular yöneltildiğinde, çoğu zaman siyasetle ilgilenmediklerini söylerler. Günümüzde, her şeyin siyaset olduğu bir dönemde, siyasete ilgisizlik ve siyasi kayıtsızlık yurttaşların ilerleme isteğini azaltır, aynı zamanda toplumun kapasitesini de düşürür - özellikle yurttaş aktivizmi yoluyla önemli bir sosyal sermaye yaratıldığı biliniyorsa (insanlar ekip çalışmasını öğrenir, beceri ve güven kazanır vb.).

Siyaset her bireyin günlük yaşamında vardır. Yalnızca parlamento salonlarında, ofislerde veya uluslararası zirvelerde gerçekleşen uzak ve soyut bir şey değildir, toplumun bütün kesimleri üzerinde somut bir etkiye sahiptir. Siyasetin insanların yaşam biçimini şekillendirdiğini söyleriz, çünkü kurallar ve normlar aracılığıyla toplumun nasıl işleyeceğini ve ortak sorunların nasıl çözüleceğini belirler. Ekonominin, sağlık hizmetlerinin, eğitimin, kültürün, altyapının, bilimin ve çevrenin gelişimi siyasete bağlıdır.

Örneğin ekonomide devletin siyasi etkisi vergi, ücret ve sübvansiyonlara ilişkin yasaların çıkarılması yoluyla hissedilir. Böylece siyaset yurttaşların tasarruf etme, yatırım yapma veya taşınmaz satın alma kararlarını etkiler. Eğitimde de siyaset vardır. Eğitimin kalitesi devlet politikalarına ve yatırımlarına bağlıdır, çünkü bunlar eğitim-öğretim sürecinin yürütüleceği koşulları, öğretmenlerin eğitimini, öğretim programlarını vb. belirler. Sağlık alanındaki iyi politikalar, kaliteli sağlık hizmetleri ve yurttaşların devletin refahlarıyla ilgilendiğine duyduğu güven üzerinden görülür.



Siyaset yurttaşlar için altyapı oluşturur



Siyasi kararlar bilimin gelişimini de etkiler

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)**ETKİNLİK 1.** Örneği analiz et, ardından soruları yanıtla.

“Kaliteli eğitim politikaları - kaliteli eğitim”

A Devleti eğitime önemli miktarda kaynak ayırmaktadır. Okullardaki eğitim tamamen dijitalleştirilmiştir ve öğrencilerde eleştirel düşünme, araştırma ve ekip çalışmasını geliştiren çağdaş öğretim programlarına göre yürütülmektedir. Öğretmenler yetenekli öğrencilerle çalışmak için de iyi eğitilidir. Öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler için destek ekipleri ve yetenekli öğrenciler için programlar bulunmaktadır. Öğrencilerin mazeretsiz devamsızlıkları asgari düzeye indirilmiştir.

B Devleti’nde eğitim öncelik değildir. Eğitim bütçesi düşüktür, okullar yeterince donanımlı değildir ve öğretmenlerin mesleki gelişim olanakları sınırlıdır. Öğretim programları eskidir ve ezbere öğrenmeye dayanır. Farklı ihtiyaçları olan öğrencilere yeterli destek verilmemektedir. Bunun sonucunda öğrenci başarıları düşük, motivasyon zayıf ve çok sayıda genç eğitimi erken bırakmaktadır.

SORULAR: A Devleti ile B Devleti’nin eğitim politikaları arasındaki temel farklar nelerdir? Öğretmenlere yapılan yatırım eğitimin kalitesini nasıl etkiler? Düşük eğitim kalitesinin ekonomik ve toplumsal gelişme üzerinde ne gibi sonuçları olabilir? B Devleti’nde öğrencilerin hangi hakları tehlikeye girebilir? Daha iyi eğitim politikaları talep etmede yurttaşların rolü nedir? B Devleti’nin eğitim sistemini iyileştirmek için hangi önlemleri önerirdiniz?

ETKİNLİK 2. Aşağıdaki metni dikkatle oku ve altındaki soruları yanıtla!

“Petar’ın Sesi”

Petar (17 yaşında) yerel kulüpte futbol oynamaktadır, ancak kulüp yönetiminin adaletsiz kararlar aldığını ve maçlar konusunda “pazarlık” yaptığını fark eder. Cep telefonu ile kaydettiği bir video görüşmesinden takımının maçı kaybetmesi gerektiğini öğrenir. Risklerin farkında olmasına rağmen sessiz kalmamaya karar verir. Videoyu sosyal medyada yayımlar, dürüst spor ve siyasetin spora karışmaması çağrısı yapar. Petar takımdan çıkarılır, söylenti ve tehditlerin hedefi hâline gelir.

SORULAR: Petar’ın hangi insan hakları ihlal edilmiştir? Petar’ın takımdan çıkarılması misilleme olarak değerlendirilebilir mi? Bu tür durumlarda insan haklarının korunmasında kurumların rolü nedir? Benzer bir durumda sen ne yapardın? Sosyal medya aynı anda nasıl hem demokrasi aracı hem de insan haklarına yönelik bir tehdit olabilir? Gençlerin toplumda düşüncelerini ifade etmeleri için yeterli alan ve koruma var mı?



HATIRLA

Demokrasi yalnızca seçimler ve kurumlar aracılığıyla var olamaz, yurttaşların aktif katılımıyla yaşar. İnsan hakları ancak yurttaşlar bu hakları bildiklerinde, onlara saygı gösterdiklerinde ve hayata geçirilmesi için mücadele ettiklerinde korunur. Yurttaşlar pasif kalırsa kurumlar onların denetimi olmadan karar alabilir ve toplumun çıkarları yeterince korunmayabilir. “Benim Havam” ve “Bisikletle” örneklerinde açıklanan yurttaş aktivizmi, insanların örgütlenip görüşlerini açıkça ifade ettiklerinde gerçek değişimleri teşvik edebileceklerini kanıtlar.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Demokrasi ile insan hakları arasındaki ilişki nedir?
2. İnsan haklarının hangi kategorileri vardır, say.
3. Yurttaşların haklarından neden yükümlülükler doğar?
4. Yurttaş aktivizmi nedir?
5. Toplumda aktif yurttaşların bulunması neden önemlidir? Rollerini nedir?
6. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde yurttaş aktivizmine örnekler ver.
7. Günlük yaşamın hangi alanlarında siyasetin rolünü hissediyorsun? Nasıl olduğunu açıkla

11. EĞİTİM VE BİLİM

“Eğitim ve bilim toplumun rasyonelleşmesine ve uzman, nitelikli bir iş gücünün oluşmasına katkıda bulunur.” – Max Weber

Sosyologlar eğitimi çoğunlukla bireylerin toplumun aktif üyeleri olmayı örgütlü bir biçimde, okullar ve üniversiteler aracılığıyla öğrendikleri bir süreç olarak görür. Toplum içinde yaşamaya yarayan bilgi, değer, norm ve kültürel kalıplar edinirler. Eğitimin bu tanımı, eğitimi yetişkin kuşakların henüz toplumsal yaşama hazır olmayan kuşaklar üzerindeki etkisi olarak gören Durkheim’ın tanımına en yakındır.

Dolayısıyla sosyolojik açıdan eğitim yalnızca bilgi edinme değil, aynı zamanda kişiliğin oluşma sürecidir. Bu nedenle eğitimin bireyin gelişiminde temel rolleri/işlevleri vardır:

- sosyalleştirme işlevi (birey, toplum içinde yaşama hazırlanmasını sağlayan değerleri ve kültürel kalıpları benimser);
- bütünleştirici işlev (ortak değerler aracılığıyla farklı grupları birbirine bağlar ve aidiyet duygusu yaratır);
- ekonomik işlev (belirli meslekleri yapabilmek için gerekli mesleki bilgi ve becerileri sunar);
- seçici işlev (bireyleri en başarılı oldukları meslekleri seçmeye yönlendirir) ve
- kültürel işlev (kültürel mirası dil aracılığıyla bir kuşaktan diğerine aktarır).

Başka bir deyişle eğitim, bireyin kişisel gelişiminin bağlı olduğu temeldir. Bilgi sahibi olan, eleştirel düşünebilen, olumlu değerleri benimseyen, iş birliği yapabilen ve yaşamda neyi başarmak istediğini bilen birey toplumun yararlı bir üyesidir. Bu nedenle herkesin nitelikli eğitime erişebilmesi önemlidir.

Bir süreç olan eğitimden farklı olarak bilim, düzenli, sistematik ve doğrulanabilir bilgi üretmeye yönelik toplumsal bir kurumdur. Belirlenmiş normlara, değerlere ve kurallara göre bilgi üretir ve rolü toplumsal ve teknolojik gelişmeyi mümkün kılmaktır.



Eğitim başarıya giden basamaktır

EĞİTİM İLE BİLİM ARASINDAKİ İLİŞKİ NEDİR?

Bu ilişkiyi açıklamak için dersin girişinde verilen Weber'in düşüncesinden yararlanacağız. Weber bu düşünceyle bilimin toplumu nasıl şekillendirdiğini (daha örgütlü ve daha etkili hâle getirdiğini), eğitimin de buna nasıl yardımcı olduğunu açıklamaya çalışır.

Weber'e göre modern toplumda geleneksel düşünme biçiminin yerini giderek rasyonel düşünme biçimi alır. İnsanlar gelenekleri ve görenekleri geri plana iter ve yaşamlarını mantıklı (rasyonel) biçimde düzenler. Böyle bir toplumda kurumlar bir kişinin iradesine göre değil, açık yasalara dayanarak işler.



Öğrenciler 3D yazıcıda modeller oluşturuyor

Gelenekselden rasyonel yaşam örgütlenmesine geçişte Weber bilimin temel bir rolü olduğunu düşünür. Bilim, doğayı ve toplumu daha iyi anlamayı sağlayan doğru ve doğrulanmış bilgi sunar.

Bilimsel keşifler sayesinde tıpta doğru tanımlar konur, mühendislikte dayanıklı ve sağlam yapılar inşa edilir, ekonomide ise ekonomik gelişme analizlere ve verilere dayanarak planlanır.

Ancak Weber'e göre bilgi tek başına yeterli değildir. Bu bilgiyi uygulayabilecek insanlara ihtiyaç vardır. Weber yalnızca eğitimin bilimsel ilke ve kurallara göre çalışabile-

cek doktorlar, öğretmenler, hukukçular veya mühendisler gibi uzman kişiler (profesyoneller) yetiştirebileceğini düşünür. Böylece Weber bilimin eğitime bağımlılığını vurgular.

Bu nedenle kimin bilim insanı olacağı büyük ölçüde eğitim sürecinde edineceği bilgi ve becerilerin niteliğine bağlıdır.

Louis Pasteur'un kuduz aşısını keşfetmek, Marie Curie'nin radyoaktiviteyi keşfetmek, Nikola Tesla'nın ise elektrik enerjisini keşfetmek için ne kadar uzun süre öğrenmesi, araştırması ve deney yapması gerektiğini düşün.

BİLİMLER EĞİTİM YOLUYLA İNSANLARIN YAŞAMINI NASIL KOLAYLAŞTIRIR

Amerikalı sosyolog David Becker, eğitimin toplumu nasıl etkilediğini araştırmıştır. Eğitimin, bilgi ve mesleki yetenekleriyle ekonomi, siyaset ve bilimi doğrudan etkileyen yeni teknolojiler geliştiren çok sayıda yüksek eğitimli insan yetiştirdiği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla eğitim yalnızca bilimsel ve kültürel bilgiyi aktarmakla kalmaz, kültürü dönüştüren başlıca kurum hâline gelir. Düşünme biçimini, çalışmayı, değerleri ve toplumun genel işleyiş biçimini değiştirir.

Buradan bilimin bilgi ürettiği, eğitimin ise bu bilgiyi genç kuşaklara aktardığı sonucuna varabiliriz. Genç kuşaklar böylece dünyayı tanır, beceriler kazanır ve bilimi günlük yaşamda uygular. Eğitim bilimsel bilgiyi pratik ve herkes için erişilebilir hâle getirir.

Örneğin Isaac Newton'un keşfettiği hareket ve yer çekimi yasaları mühendislik ve ulaşımın gelişmesini sağlamıştır, ancak bu bilgiler önce fizik öğretim programlarının bir parçası olmuştur. Mendeleyev'in oluşturduğu periyodik elementler tablosu, daha sonra ilaç yapımında kullanılan yeni maddeler ve bileşiklerin geliştirilmesinde kullanılmıştır, ancak önce eğitim sürecinin bir parçası olmuştur. Charles Darwin'in evrim kuramı insanların canlı organizmaların gelişimini daha iyi anlamasını sağlamış, bu da tıp, sağlık ve doğanın korunmasının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

Sosyoloji, psikoloji ve ekonomi gibi sosyal bilimler de eğitim yoluyla günlük yaşamı iyileştirir. Örneğin psikoloji insanın zihinsel süreçlerini inceler. Bu bilgiler daha kolay öğrenme ve hatırlama yöntemlerini seçmemize yardımcı olur. Sosyoloji toplumun nasıl işlediğine ilişkin bilgiler sunar ve bu bilgiler sayesinde topluma daha kolay katılırız. Ekonomi ise kaynakları, üretimi ve piyasayı anlamamıza yardımcı olur. Bu bilgileri aktaran eğitim programları olmadan bilim pratik biçimde uygulanamazdı. Eğitim ile bilim arasındaki bu ilişki bireyin ve bütün toplumun gelişimi için temeldir.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Eğitimin işlevlerini dikkatle incele ve her biri için bir örnek ver. Kendi deneyiminden yararlan ve eğitim sürecinde hangi işlevleri tanıdığını belirt.

ETKİNLİK 2. Aşağıdaki ifadeleri dikkatle oku ve hangisinin bilimsel, hangisinin bilimsel olmayan bir olgu olduğunu belirle:

1. Dünya Güneş'in etrafında döner!
2. Kara bir kedi yolunu keserse başına bir kaza gelir.
3. Su 100 santigrat derecede kaynar.
4. Sigara içmek akciğer hastalıkları riskini artırır.
5. Aşılar bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önler.
6. El yıkamak yararsızdır, çünkü bakteriler yok edilemez.
7. Vücut fiziksel etkinlik sırasında su kaybeder.
8. Rüyan gününü önceden haber verir!
9. Düzenli fiziksel etkinlik sağlıklı bir vücut için ön koşuldur.



HATIRLA

Eğitim ve bilim birbiriyle yakından bağlantılı ve karşılıklı olarak bağımlıdır. Bilim yeni bilgiler üretir, eğitim ise bu bilgileri genç kuşaklara aktarır ve onları bilgiyi uygulamada kullanabilecek hâle getirir. Bu bağlantı sayesinde eleştirel düşünme, yenilikler ve mesleki beceriler gelişir. Bilgiye, bilime ve araştırmaya yatırım yapan toplum daha hızlı ekonomik gelişme, teknolojik ilerleme ve daha iyi yaşam kalitesi elde eder. Böyle bir toplum bilgi toplumdur. Bu toplumda en önemli kaynak maddi zenginlik değil, insan zekâsı ve yaratıcılığıdır.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Eğitim nedir?
2. Bilim nedir?
3. Eğitim ile bilim nasıl bağlantılıdır?
4. Eğitimin işlevleri nelerdir?
5. Bilimsel ve bilimsel olmayan ifadeler arasındaki fark nedir?

12. BİLİM VE TOPLUMSAL GELİŞME

“Nüfusu eğitimsiz olduğu sürece hiçbir ülke gelişemez.”

– Nelson Mandela

Eğitim, her toplumun gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biridir ve birkaç temel özellik üzerinden değerlendirilir: okuryazarlık oranı, nüfusun eğitim sürecine katılımı, örgün eğitimin süresi, öğretimin kalitesi, okullardaki koşullar ve sosyal hareketlilik olanakları. Daha gelişmiş toplumlarda okuryazar olmayanların oranı daha düşüktür, daha fazla insan eğitime katılır ve eğitim düzeyi daha yüksektir. Bu da kişisel ve mesleki ilerleme için daha büyük olanaklar sağlar.

Eğitim ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki de önemli bir boyuttur. Daha nitelikli eğitim almış nüfusa sahip toplumlar ekonomik bakımdan daha gelişmiştir. Bu durum eğitim politikalarının neden devletlerin en yüksek öncelikleri arasında yer aldığını açıklar. Çağdaş eğitim yeni toplumsal ve teknolojik ihtiyaçlara sürekli uyum sağlamalıdır. Geçmişte eğitim az sayıda insanın ayrıcalığıyken bugün amaç, toplumsal cinsiyet, etnik veya dinî aidiyet temelinde ayrımcılık yapılmadan eğitime daha geniş katılım ve eğitim kaynaklarına eşit erişim sağlamaktır.

Günümüzde eğitimin refah olanaklarını artırdığı ve fırsat eşitliğine katkıda bulunduğu kabul edilir. Eğitim, bilim ve toplumsal gelişme arasındaki ilişki iki yönlüdür: gelişmiş toplumlar bilime ve eğitime daha çok yatırım yapar, bilim ve eğitim de toplumsal ilerlemenin devamını teşvik eder.

Tarih, bilimin yalnızca bilimsel keşiflere değil, önemli toplumsal değişimlere de katkıda bulunduğunu gösterir. Geçmişte eğitim herkes için, özellikle kadınlar için erişilebilir değildi ve bilim güçlü bir dinî etki altındaydı. İlk kadın bilim insanlarından ve Nobel Ödülü sahiplerinden biri olan Marie Skłodowska Curie, başarısıyla yalnızca bilime katkıda bulunmakla kalmamış, toplumsal değişimin ve kadınların bilim dünyasına katılmasının teşvik edilmesinin de simgesi olmuştur. Onun örneği eğitim ve bilimin toplumsal gelişmenin temel itici güçleri olduğunu açıkça gösterir.

11 Şubat’ın neden Uluslararası Bilimde Kadın ve Kız Çocukları Günü olduğunu araştır!



Varşova’daki Marie Skłodowska Curie Anıtı

Bazı ülkelerin neden diğerlerinden daha gelişmiş olduğunu görebileceğimiz örnekler şunlardır:

1. Finlandiya yüksek düzeyde gelişmiş bir toplumdur. Eğitimin merkezi bir role sahip olduğu, toplumsal gelişmişlik düzeyi yüksek bir devlet örneğidir.

Eğitim göstergeleri:

- okuryazarlık oranı çok yüksektir, Finlandiya’da okuma yazma bilmeyen yoktur;
- ilköğretim ve ortaöğretimde tam kapsama;
- yükseköğrenim görmüş nüfus oranı yüksektir;
- eğitim kalitesi yüksektir (uluslararası sınavlar, öğretim programları).

Eğitimle bağlantılı toplumsal göstergeler:

- yüksek yaşam standardı;
- düşük yoksulluk oranı;
- bilgi ve yeniliklere dayalı gelişmiş ekonomi;
- yüksek düzeyde toplumsal eşitlik ve kurumlara güven.

Finlandiya’da eğitim, toplumsal hareketlilik için bir mekanizma ve toplumsal bilginin temeli olarak işlev görür.



Sınıfta fikirler ve bilgiler doğar

2. Nijer az gelişmiş bir toplumdur ve eğitime erişimin sınırlı olmasının toplumsal koşulları doğrudan etkilediği, toplumsal gelişmişlik düzeyi düşük bir devlet örneğidir.

Eğitim göstergeleri:

- düşük okuryazarlık oranı, nüfusun yaklaşık %35’i okuma yazma bilmemektedir;
- sınırlı ilköğretim ve ortaöğretim;
- okulu bırakma oranı yüksektir;
- eğitim altyapısı ve personeli yetersizdir.

Eğitimle bağlantılı toplumsal göstergeler:

- yüksek yoksulluk oranı;
- sınırlı ekonomik gelişme;
- yüksek işsizlik ve düşük verimlilik;
- yurttaşların kamusal ve siyasi yaşama sınırlı katılımı.

Bu bağlamda eğitim eksikliği ekonomik büyüme ve toplumsal ilerleme imkânını sınırlar.

BİLİM VE EĞİTİMİN BİREY VE TOPLUM İÇİN KAZANIMLARI

"Bilimin gelişmesi en güçlü üretici güçlerden biridir." – Karl Marx

Bilim ve eğitim, kişisel ve toplumsal gelişimin temelleridir. Eğitimli bireyin kişisel ilerleme, topluma aktif katılım ve dünyayı önyargılar ve bilimsel olmayan iddialar yerine olgular ve kanıtlar temelinde anlama imkânları daha fazladır. Eğitim yoluyla eleştirel düşünme, analitik beceriler ve rasyonel karar alma yetisi gelişir, bu da iş gücü piyasasındaki rekabet gücünü artırır ve toplumsal hareketliliği mümkün kılar.

Toplumsal düzeyde bilim ve eğitim, ekonomik gelişme, toplumsal uyum ve demokratik süreçlerin işleyişinde kilit role sahiptir. Çağdaş dünyanın zorluklarına yanıt vermeye hazır, eğitimli ve nitelikli bir nüfus oluştururlar. Bu nedenle kaliteli eğitim politikalarına, çağdaş öğretim programlarına, yetkin öğretim kadrosuna ve eğitim kurumlarında uygun koşullara yapılan yatırımlar, toplumun gelecekteki gelişimine yapılan yatırımlardır.

Çağdaş toplumlar çoğu zaman bilgi toplumları olarak adlandırılır, çünkü bilgi en önemli kaynak ve bireye maddi güvence ile toplumsal saygınlık sağlayan bir sermaye biçimi hâline gelir. Öğrenme süreci formel eğitimle sona ermez, yaşam boyunca sürer. Yaşam boyu öğrenme kavramı, bilim ve teknolojinin hızlı gelişimini izleyebilmek amacıyla bilgilerin sürekli geliştirilmesi ve yenilenmesi anlamına gelir.

Formel eğitim anaokullarında başlar, ardından okullarda ve üniversitelerde devam eder. Kurslar, eğitimler ve seminerler gibi enformel eğitim yoluyla da sürer ve iş ve günlük deneyim yoluyla informal öğrenme ile tamamlanır.

Bilgi toplumunda yaşam boyu öğrenme bir zorunluluktur, çünkü eğitim yaşama yönelik tek seferlik bir hazırlık değil, sürekli bir uyum, beceri geliştirme ve çağdaş dünyanın zorluklarına hazır yenilikçi ve rekabetçi bireyler oluşturma sürecidir.

Bilgi toplumunda en önemli toplumsal kurumlar üniversiteler, araştırma merkezleri ve bir bütün olarak eğitim sistemidir. Beklendiği üzere, bu tür toplumlarda eğitim çalışanlarının toplumsal saygınlığı yüksektir.

Finlandiya, Almanya ve Hollanda gibi yüksek düzeyde gelişmiş ülkelerde bilginin taşıyıcıları olan öğretmenler ve profesörler önemli bir otoriteye ve yüksek toplumsal statüye sahiptir. Ebeveynler, öğrenciler ve toplumun bütünü tarafından saygı görürler ve öğretmenlik mesleği gençler için prestijli ve çekici kabul edilir.



Her diploma kişisel ve toplumsal başarıya atılan bir adımdır

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. İki ülkenin eğitim sistemlerini analiz et (biri gelişmiş, diğeri az gelişmiş, yukarıdaki örnekte olduğu gibi). Özelliklerini yaz ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki eğitim sistemiyle karşılaştır. Ne fark ettin? Makedonya'da eğitim reformlarına ne ölçüde ihtiyaç var? Eğitim reformlarına katılma imkânı olsaydı ne önerirdin? Sınıf arkadaşlarınla paylaş!

ETKİNLİK 2. Bir bilim insanı seç ve biyografisini araştır. Araştırmalarını yürüttüğü toplumsal koşulları analiz et ve çevresinde başlattığı değişimleri belirle. Sınıf arkadaşlarınla paylaş!

ETKİNLİK 3. Sanayi Devrimi dönemini araştır: nasıl ortaya çıktı, öncesinde hangi buluşlar vardı, toplumda ne tür değişimlere yol açtı? Elde ettiğin bilgileri analiz et!

ETKİNLİK 4. Aşağıdaki metni dikkatle oku ve Hilal'in hangi etkinliklerinin formel, hangilerinin enformel, hangilerinin informal eğitimin parçası olduğunu belirle. Ardından metnin altındaki soruları yanıtla!

Hilal, üstün başarısı ve öğrenmeye yönelik güçlü motivasyonu ile öne çıkan 17 yaşında bir öğrencidir. Öğrenci parlamentosuna katılır, etkinliklerin düzenlenmesine yardım eder ve gönüllü faaliyetlere katkı sağlar, böylece sorumluluk, liderlik ve takım çalışması becerilerini geliştirir. Programlama ve İngilizce kurslarına katılarak ek bilgiler ve sertifikalar edinir. Ayrıca gençlik örgütleri tarafından düzenlenen topluluk önünde konuşma ve iletişim becerileri atölyelerine katılır ve böylece kişisel ve mesleki yeterliliklerini geliştirir. Boş zamanlarında internet üzerinden araştırır ve öğrenir, çevrim içi dersleri izler, makaleler ve kitaplar okur. Sosyal medya aracılığıyla başka ülkelerden yaşlılarıyla iletişim kurar ve farklı kültürleri tanır. Fotoğrafçılık ve video montajı gibi hobilerini pratik çalışma ve öğreticiler (kılavuzlar) aracılığıyla geliştirir.

SORULAR: Sence hangi eğitim türü Hilal'in gelişimine en fazla katkı sağlıyor? Açıkla. Formel eğitim tek başına yeterli midir, neden evet/hayır? Hilal'in hangi etkinliklerini sen de uygulamak isterdin, neden?



HATIRLA

Eğitim, okuryazarlığı, mesleki olanakları ve toplumsal hareketliliği etkilediği için bir toplumun gelişiminin temel göstergelerinden biridir. Nitelikli ve eğitilmiş nüfus yenilikleri ve gelişmeyi teşvik ettiği için ekonomik ilerlemeyle yakından bağlantılıdır. Tarih, bilgiye erişimin toplumsal engelleri aştığını ve eşitliği desteklediğini göstermektedir. Çağdaş bilgi toplumları yaşam boyu öğrenmeye değer verir ve eğitime yapılan yatırımlar geleceğe yapılan yatırımlardır. Bu bağlamda üniversitelerin, araştırma merkezlerinin ve öğretmenlerin bilginin üretilmesi ve aktarılmasındaki rolü büyüktür.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Eğitim ile toplumsal gelişme arasındaki ilişki nedir?
2. Bilim hangi toplumsal değişimlere yol açabilir?
3. Kişisel gelişim nedir?
4. Yaşam boyu öğrenme süreci neyi ifade eder?
5. Hangi toplum bilgi toplumu olarak kabul edilir?
6. Üç eğitim türünü say ve açıkla.

13. EĞİTİM VE BİLİMDE ETİK VE TEKNOLOJİ

"Teknolojinin insanlığımızı aşmış olması kaygı vericidir."

– Albert Einstein

Bilimin gelişmesinin tüm toplum üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu, eğitimin de bilimsel kazanımlara dayandığını gördük. Eğitim sürecindeki değişimler hızlı ve açıktır. Yaklaşık otuz yıl önce öğrenciler çoğunlukla ders kitabı, defter ve yalnızca okullarda bulunan görsel araçlarla öğrenirken bugün öğrenme akıllı cihazlar, internet ve yapay zekâ yardımıyla gerçekleşmektedir. Bilgilere kolay ve hızlı biçimde ulaşılabilmekte ve çok sayıda soruya yanıt bulunabilmektedir.



Teknoloji öğrenmeye yardımcı olur, ancak kişisel emeğin yerini hiçbir şey tutamaz

Çağdaş teknoloji, dijital araçlar ve internet üzerinden öğrenme bilgiye erişim için yeni imkânlar açar, ancak aynı zamanda önemli soruları da gündeme getirir. Teknolojinin düşünme biçimini ve dünyayla kurulan ilişkiyi nasıl şekillendirdiği ve eğitimin bilginin aktarıcısı olma önemini, ayrıca eğitsel ve sosyalleştirici, ahlaki ve eleştirel işlevini azaltıp azaltamayacağı sorusu ortaya çıkar.

Ek bir sorun, teknolojik kaynaklara eşit olmayan erişimdir. Çağdaş donanım ve internete sahip okullarla (çoğunlukla kentlerde) bu olanakların bulunmadığı okullarda (çoğunlukla kırsal alanlarda) eğitim kalitesi aynı değildir.

Bu durum öğrenme ve ilerleme için eşit olmayan fırsatlara, dolayısıyla yaşamda başarı için de eşit olmayan fırsatlara yol açar.

Yeni dijital teknolojilerin derslerde kullanılması güncel bir konudur. Her ödev yapay zekâ yardımıyla kolayca çözülsünce öğrencilerin kişisel çabadan ve etkin düşünmeden kaçınma riski vardır. Bu durum akademik dürüstlük sorununu da gündeme getirir: Yapay zekâ tarafından hazırlanmış bir kompozisyon veya proje kişisel emek sayılır mı ve eğitimsel değeri ne kadardır?

Teknolojik gelişmenin hızlanması sürekli yeni zorluklar ortaya çıkarır. Bu nedenle teknolojinin ölçülü ve akılcı biçimde kullanılması gerekir. Öğrenmeyi kolaylaştıran, yaratıcılığı ve hayal gücünü teşvik eden yardımcı bir araç olmalıdır, ancak kalıcı bilgi edinmenin temeli olan kişisel emeğin yerini almamalıdır. Aksi hâlde eğitimde dehumanizasyon riski vardır. Yeni dijital teknolojilerin derse girmesi önemli etik konuları gündeme getirir.

Dijital araçların sorumlu kullanımı, demokratik toplumun bazı temel değerleriyle ilgili sorular ortaya çıkarır. Bunlar arasında örneğin eşitlik, mahremiyet ve güvenlik yer alır.

Dehümanizasyon kavramının ne anlama geldiğini ve eğitimde nasıl ortaya çıktığını araştır.

İnsanlığın bütün gelişimi ve ilerlemesi, insanın araştırma, keşfetme ve yeni bilgiler üretme eğilimine dayanır. Bilim, çağdaş insanın yararlandığı bütün kazanımların temelidir ve teknolojik gelişme bilimsel araştırmaların doğrudan sonucudur. Günümüzde bilim ve teknoloji yakından bağlantılıdır: Teknoloji yalnızca bilimden doğmaz, aynı zamanda bilimsel araştırmayı etkin biçimde kolaylaştırır, hızlandırır ve geliştirir.

Teknolojik ilerlemenin hızlanması özellikle genetik, biyoteknoloji, klonlama ve bitkilerin genetik olarak değiştirilmesi gibi alanlarda ciddi etik sorular ortaya çıkarır. Bu nedenle etik normların oluşturulması bilimin ayrılmaz bir parçasıdır. Temel zorluk, araştırmacının nereye kadar izin verilebilir ve toplumsal olarak kabul edilebilir olduğunu belirlemektir. Bu normlar kötüye kullanımı önlemeyi ve insan onurunu, sağlığı, yaşamı ve çevreyi korumayı amaçlar.

Bilim tarihi, üzerinde deney yapılan insanlar için ciddi sonuçlara (ölüm, kalıcı sağlık bozuklukları ve psikolojik travmalar) yol açmış çok sayıda etik dışı deneye tanıklık eder. Bu deneyimler açık ve bağlayıcı etik standartlara duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle günümüzde hiçbir bilimsel buluşun ayrımcılığa, insanlık dışı muameleye veya insanların ve hayvanların sağlığının ve yaşamının tehlikeye atılmasına dayanamayacağı görüşü genel kabul görmektedir.

Bu ilkelere uyulması amacıyla bilim etiğine ilişkin bir dizi uluslararası belge ve düzenleme kabul edilmiştir. Bunlar arasında:

- Nürnberg Kodu, insanlar üzerinde deneylere ilişkin ilk uluslararası etik kod;
- Helsinki Bildirgesi, tıbbi ve klinik araştırmalar için küresel etik standart;
- UNESCO Biyoetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bilimi, etiği ve insan haklarını birbirine bağlayan belge.



Yapay zekâ ahlaki ve etik ilkelerle
çatışma hâlinde

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Bilim etiği için kabul edilmiş başka hangi belgeler (yukarıda belirtilenlerin dışında) vardır? Araştır. Bilimsel araştırmalarda etik standartlara ilişkin bu düzenleme ve belgelerin kabul edilmesine hangi somut araştırmalar neden olmuştur?



HATIRLA

Bilim ve teknolojinin gelişimi eğitimi önemli ölçüde değiştirmekte, internet, akıllı cihazlar ve yapay zekâ aracılığıyla bilgiye hızlı erişim sağlamaktadır. Bununla birlikte eleştirel düşünme, kişisel çaba ve eğitimin eğitsel rolü üzerindeki etkiler ile dijital kaynaklara eşit olmayan erişim konusunda sorular ortaya çıkmaktadır.

Eğitimde dehumanizasyon, öğrenme teknolojinin mekanik kullanımına indirgendikçe ve kişisel temas ile empati azaldıkça ortaya çıkar. Bu nedenle teknoloji bir araç olmalı, insan ilişkilerinin yerini almamalıdır. Bilim ve biyoteknolojideki ilerleme de etik sorular doğurur, bu nedenle ahlaki ilkelere uyulması ve insan onurunun korunması gerekir.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Günümüz eğitiminde teknolojinin etkisi ne ölçüdedir?
2. Teknoloji eğitimde dehumanizasyona nasıl yol açabilir?
3. Bilimsel araştırmalarda etik kurallar koyma ihtiyacı neden ortaya çıkmıştır?
4. Bilimsel araştırmalara ilişkin etik kuralları içeren bazı uluslararası belgeleri say!
5. İkinci Dünya Savaşı sırasında insanlar üzerinde yapılan bazı deneyleri araştır!

14. DİN

DİN KAVRAMI

"Din, insanın dünyaya anlam vermesine yardımcı olur."

– Peter Berger

Din nasıl ortaya çıktı sorusuna verilen en yaygın yanıt, ilk insanların doğa olaylarının nasıl ve neden meydana geldiğini bilmemeleri nedeniyle ortaya çıktığıdır. Bu nedenle bu olayları özel bir güç atfettikleri doğaüstü güçler, varlıklar veya nesneler yardımıyla açıklamışlardır.

Ancak durum böyleyse, çağdaş insanlar dünya hakkında bilimsel açıklamalara sahip olmalarına rağmen neden hâlâ dine ihtiyaç duymaktadır? Bu, hâlâ bütün sorulara yanıt bulamadıkları anlamına mı gelir? Din, günlük yaşama yansıyan karmaşık bir toplumsal olgudur. Çağdaş toplumlarda resmî olarak devletten ayrı olsa da izleri tarih, kültür, gelenek, mimari, etik, değerler, adetler ve beslenme biçiminde görülebilir. Günümüzde 4000'den fazla din ve dinî hareket vardır ve bu durum dinin kesin olarak tanımlanmasını zorlaştırır. İnsanlığın büyük bölümü dünyanın beş büyük dininden birini uygular: Budizm, Hristiyanlık, Hinduizm, İslam veya Yahudilik.

Dini tanımlamaya yönelik farklı yaklaşımlar vardır. Max Weber'e göre din, dünyaya anlam veren ve insan davranışını yönlendiren bir inanç sistemidir. Karl Marx dini halkın afyonu olarak görür. Ancak Émile Durkheim 'ın tanımı dinin özünü ifade eder. Ona göre din, kutsal şeylerle ilgili inanç ve uygulamalardan oluşan ve takipçileri (inanananları) ahlaki bir toplulukta birleştiren bir sistemdir. Bu topluluğa Hristiyanlıkta kilise, İslam'da ümmet, Yahudilikte kehila denir.



Üsküp'teki 'Aziz Kliment Ohridski' Katedral Kilisesi

Bunlar binalar değil, manevi temelli topluluklardır. Durkheim bütün dinî topluluklarda bulunan temel unsurları belirler:

- inançlar;
- adetler ve ritüeller;
- kutsal şeyler (semboller, öğretiler);
- dinî topluluk veya örgüt.



Üsküp'te Mustafa Paşa Camii

Bu unsurlar dinin evrenselliğini ve insanları birbirine bağlayan, inananların toplumsal yaşamını ve aynı zamanda diğer dinlerin mensuplarıyla ya da ateistlerle ilişkilerini şekillendiren bir etken olarak rolünü doğrulamaktadır. Her din kendisini tek ve gerçek kabul eder.

Bilim, hangi inancın hakikate sahip olduğuna karar veremez. Bilimsel bir disiplin olarak sosyoloji açısından önemli olan, çağdaş toplumların az ya da çok dinsel bakımdan heterojen olduğunun bilinmesidir. Bu nedenle, toplumun bütünleşme düzeyi büyük ölçüde kişisel inançların kamusal yaşamdan (kamusal alandan) ne kadar açık biçimde ayrıldığına bağlıdır.

Bu, günümüzde çoğunlukla dinin devletten, yani kamu otoritesinden ayrılması ilkesiyle sağlanmaktadır.

Durkheim'ın din tanımında belirttiği unsurları Hristiyanlık ve İslam'da bul!

DİNİN İŞLEVLERİ

“Din, insanın yaşamının yönünü belirleyen sonsuz dünyayla ilişkisidir.”

– Lev Tolstoy

Din yalnızca bazı gündelik ya da temel sorulara yanıt vermek için var değildir. Bilişsel, psikolojik, etik ve toplumsal işlevlere sahiptir. Çağdaş toplumlarda din her insanın seçimi ve hakkıdır.

Dinin bilişsel işlevi, insanların yaşadığı dünyayı açıkladığı sorulara yanıt verdiği Aydınlanma öncesi dönemde baskındı. Bu işlev bilimlerin gelişmesiyle azalır, ancak bugün de bazı temel sorulara yanıtlar sunar (örneğin dünyanın oluşumu, ölümden sonra yaşamın olup olmadığı ve benzeri).

Psikolojik işlev, özellikle kişisel ya da toplumsal kriz veya huzursuzluk dönemlerinde teselli ve huzur bulmada görülür. Din, insan hastalık, kayıp, üzüntü ve benzeri bir yaşam güçlüğüyle karşılaştığında umut ve teselli sunar.

Din inananlar için onları yerleşik norm ve değerlerce belirlenen ortak bir davranış biçimine yönelten bir tür ahlaki pusula olduğunda, dinin etik işlevi olduğunu söyleriz. Bu işlev yardımıyla hukuk ortaya çıkmadan önce toplumlarda ahlaki düzen sürdürülmüştür. Dinlerin etiğinde, temelinde şu davranış ilkesi bulunan sözde altın kural vardır: “Başkalarına, onların sana davranmasını istediğin gibi davran.” Bu kural bütün dinlerde görülür. Farklı biçimlerde ifade edilse de aynı amaca sahiptir.

Toplumsal bütünleştirici işlev, insanların dini topluluklarda birleşmesi yoluyla görülür. Dini birliktelik en güçlü ve en kalıcı birlikteliklerden biridir. Ritüeller, inançlar, gelenek ve görenekler aracılığıyla insanları birleştirir ve kolektif kimliği güçlendirir.

Dinin işlevlerinin yoğunluğu toplumların farklı gelişim dönemlerinde değişir. Örneğin bilişsel işlev çağdaş toplumlarda geçmişte olduğundan çok daha azdır. Dinin birçok işlevi günümüze kadar korunmuştur.



Kilise ibadethanesinde yakılan mumlar – dua ve manevi umudun

DİN TÜRLERİ

“Bütün gerçek dinler, biçimleri farklı olsa da aynı ahlaki öze sahiptir.”
– Lev Tolstoy

Belirtildiği gibi dünyada 4000’den fazla din vardır. Belirli ortak unsurları paylaşmaları, içerik bakımından aynı oldukları anlamına gelmez. Aksine dinler birbirinden farklıdır ve insanın ve toplumun gelişimiyle yakından bağlantılı bir gelişim gösterir.

Dinin en eski biçimi animizmdir, doğadaki her şeyin bir ruhu olduğu inancına dayanır ve doğal olaylar canlı ve ruhsal olarak algılanır. Totemizm, kabileyi koruyan ve topluluk için özel anlam taşıyan kutsal bir nesneye, yani toteme inanmayı ifade eder.

Daha sonraki gelişimle, birden fazla tanrıya inanılan politeist dinler ortaya çıkar (Yunanca poly – çok ve theos – tanrı sözcüklerinden). En bilinenleri arasında Antik Yunan ve Antik Roma dinleri ile Hinduizm vardır. İnancın konusu tek bir tanrı olduğunda monoteist dinlerden söz edilir (monos – bir, theos – tanrı). En eski monoteist dinin, ilk eksiksiz monoteist din olan Yahudilik üzerinde güçlü etkisi bulunan Zerdüştlük (Zerdüşt) olduğu kabul edilir. Günümüzde dünya çapında en yaygın monoteist dinler Hristiyanlık ve İslam’dır.

Tanrı inancına değil, ahlaki ve etik ilkelere dayanan dinler de vardır. Bunlara etik dinler denir, en bilinen örnekleri Budizm ve Konfüçyüsçülüktür.



Tayland’da Buda heykeli

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Dinin işlevlerini incele ve “Dijital çağda dinin işlevleri” konusunda 150 kelimelik bir deneme yaz.

ETKİNLİK 2. Düşün ve altın etik kuralı uygulayacağın durumları belirt!



HATIRLA

Din, en eski dönemlerden beri insanın dünyayı anlamasına ve yaşama anlam vermesine yardımcı olan eski ve karmaşık bir toplumsal olgudur. İnananları ahlaki bir toplulukta birleştiren ve davranışlarını yönlendiren inançlar, ritüeller ve kutsal şeyler sistemidir. Sosyologlar onu farklı biçimlerde yorumlar: ahlaki ve toplumsal bir rehber, teselli aracı ya da etki aracı olarak. Din bilişsel, psikolojik, etik ve bü-tünleştirici işleve sahiptir çünkü açıklar, teselli eder, ahlaki kurallar koyar ve insanları birbirine bağlar. Animizm ve politeizmden monoteizme ve etik dinlere kadar farklı dinsel inanç biçimleri vardır. Çağ-daş toplumlarda din ve devlet birbirinden ayırdır, ancak din kültür, değerler ve yaşam biçimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaya devam eder.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Din nedir?
2. Durkheim, Weber ve Karl Marx'ın din tanımlarında farklı olan nedir?
3. Dinin işlevleri nelerdir?
4. İnanç nesnesine göre hangi din türleri vardır?
5. Monoteist ve politeist dinler nedir?
6. Dünyadaki en bilinen etik dinler hangileridir?

15. DÜNYA DİNLERİNİN ÖZELLİKLERİ

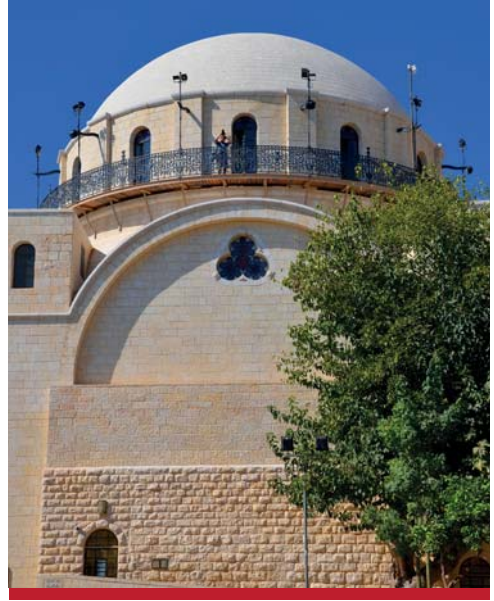
“Büyük dünya dinleri kurtuluşa giden farklı yollar sunar.”

– Max Weber

Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Hinduizm ve Budizm dünya dinleri olarak nitelendirilen dinlerdir. Bunun birkaç nedeni vardır: 1. dünyanın her yanına yayılmışlardır; 2. farklı kültürlere ve etnik topluluklara mensup milyonlarca ve milyarlarca takipçileri vardır; 3. bütün insanlık üzerinde güçlü kültürel ve tarihsel etkiye sahiptirler; 4. öğretileri ve değerleri evrenseldir, yani onlara inanan bütün insanlar için geçerlidir.

Yahudilik ilk eksiksiz monoteist dindir. MÖ yaklaşık 2000 yılında Filistin’de ortaya çıktığı ve kurucusunun İbrahim olduğu kabul edilir. Yahudiliğin ilk büyük peygamberi Musa’dır, kutsal Sina Dağı’nda Tanrı Yahve ile bir antlaşma yapmış ve Yahve ona On Emir’i göstermiştir. Tanrı Yahve, Yahudileri “seçilmiş halk” ilan etmiş ve Musa aracılığıyla kendisine Tanrı ve hükümdar olarak saygı göstermeleri için onlarla antlaşma yapmıştır. Günümüzde Yahudilik Yahudilerin dinidir ve İsrail’de devlet dinidir. Yahudilerin yaşamda özel davranış kuralları vardır. Özel beslenme kuralları (koşer) vardır, dinlenme günü cumartesidir (Şabat), kutsal kitap Tevrat’tır ve toplu dualar sinagog adı verilen kutsal tapınakta İbranice yapılır. Yahudiliğin simgesi Davut Yıldızı’dır.

Hristiyanlık MS I. yüzyılda ortaya çıkar ve en yaygın monoteist dindir. Hristiyanlığın kurucusu İsa Mesih’tir. Hristiyanlar, tek ve ebedi Tanrı’nın üç kişide (Kutsal Üçleme) görüldüğüne inanırlar: Baba, Oğul (İsa Mesih) ve Kutsal Ruh. İsa Mesih’in insani ve ilahi yönü vardır ve Hristiyanlar için en yüce ahlaki örnektir. En büyük Hristiyan bayramları doğrudan onun kişiliğiyle bağlantılıdır (Noel – İsa Mesih’in doğumu, Paskalya – diriliş).



İsrail’de bir sinagog



İbranice Tevrat tomarı



Dua eden Hristiyan inanan



Namaz sırasında Müslüman inananlar



Hindu ritüeli

Kutsal kitap, Eski ve Yeni Ahit'ten oluşan İncil'dir ve Hristiyanlığın simgesi kutsal haçtır. Günümüzde Hristiyanlık Ortodoksluk, Katoliklik ve Protestanlık olarak ayrılır. Bu ayrılıklar doğu ile batı arasındaki farklılıklar (Ortodoksluk ve Katoliklik) ve Katoliklikteki reformlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Kutsal ibadet yeri kilisedir.

Protestanlığın nasıl ve neden ortaya çıktığını araştır.

İslam dünyadaki ikinci büyük monoteist dindir. Kurucusu Muhammed'dir, MS VII. yüzyılda. Muhammed, İslam öğretisini önce Mekke'de yaymaya başlamış, ancak karşıtları nedeniyle Medine'ye göç etmiş ve burada ilk camiye (İslam'da ibadet yeri) kurmuştur. İslam mensuplarına Müslüman denir, Tanrıları Allah'tır. Kutsal kitap Kur'an'dır. İslam imanının beş şartına dayanır: 1. şahadet (Allah'tan başka ilah olmadığına inanmak); 2. namaz (salat, günde beş kez); 3. zekât, (kazancın bir yüzdesini yoksullara yardım için vermek); 4. oruç (savm, Ramazan ayı boyunca); 5. hac (hayatta en az bir kez Mekke'ye hac). Müslümanlar, inançla ve bütün yaşamla ilgili ortak kuralların izlendiği, saygı gördüğü ve desteklendiği topluluklar oluşturur. Kolektif sorumluluk İslam'ın önemli bir parçasıdır.

Hinduizm en yaygın politeist dindir. Hinduizmde en bilinen tanrılar Brahma (yaratıcı), Vişnu (koruyucu) ve Şiva'dır (yok edici). Hinduizmde karmaya inanılır, iyi işler iyilikle, kötü işler ise kötülük ve talihsizlikle karşılık bulur. Hindu bir inanan kendi koruyucu tanrısını seçebilir ve reenkarnasyona (ruhun başka bir biçimde yeniden doğmasına) inanır. Hinduizm arınma ritüelleri ve ayinleri bakımından zengin bir dindir ve Tanrı'ya giden birçok farklı yolun bulunduğu inanılır.

Budizm, Tanrı inancına dayanmayan, kişisel gelişim, aydınlanma ve acıdan kurtulmayı temel alan etik bir dindir. Karmaya inanılır ve dua meditasyon biçimindedir. Budizm birkaç ahlaki ilkeye dayanır: şiddetsizlik, doğruluk, dürüstlük, merhamet ve ölçülülük. Budizm, takipçilerinden zorunlu ritüeller beklemez, aksine herkesin kişisel deneyim ve öğrenimine göre aydınlanmaya giden kendi yolunu bulmasına izin verir. Dinlerin sınıflandırılmasında Budizm etik bir din olarak öne çıkar.

Bütün dinlerin öğretilerinde inananların uyması gereken açık bir etik kod vardır. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta bu, dürüstlük, içtenlik ve yakınlarla ve Tanrı'ya bağlılığın vurgulandığı On Emir'dir. İslam'da bu, dinin beş kuralında (şartında) görülür. Genel olarak dinler etik açıdan kabul edilebilir öğretilerdir, ancak tarih boyunca sık sık anlaşmazlıklara, çatışmalara, hatta savaşlara neden olmuşlardır. Hiçbir din, inananlarına farklı olana ya da ait olmadıkları şeye saygı göstermemeyi öğretmez. Bu nedenle monoteist dinlere de sık sık etik dinler denir.



Budist rahipler ana altın Buda heykelinin önünde dua ediyor



En büyük dünya dinlerinin tapınakları

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Monoteist dinlerdeki etik kuralları incele ve aralarında karşılaştırma yap! Aralarında ne benzerdir? Hangi kurallara en fazla önem verilir?

ETKİNLİK 2. Defterinde dünya dinlerinin özelliklerini yazacağın bir tablo oluştur!

**HATIRLA**

Büyük dünya dinleri, dünyanın dört bir yanındaki insanların kültürü, tarihi, ahlakı ve yaşam biçimi üzerinde çok büyük etkiye sahiptir. Sanatı, mimariyi ve müziği etkilemiş, öğretileri, inançları ve normlarıyla kültürleri, uygarlıkları, yasaları ve değer sistemlerini biçimlendirmiştir. Farklı olmalarına rağmen bütün dinler etik bir kod içerir, dürüstlüğü, yakınlara saygıyı ve ahlaki davranışı teşvik eder. Bunu bilmek özellikle önemlidir çünkü farklılıklara saygının ve hoşgörünün barışçıl iletişim ve birlikte yaşamın temel ön koşulu olduğu çok kültürlü bir toplumda yaşıyoruz. Dinler öğretilerine göre farklılaşır, ancak takipçilerine ruhsal rehberlik ve topluluk sunar.

**ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN**

1. En eski monoteist din hangisidir?
2. Hristiyanlık hangi üç bölüme ayrılmıştır?
3. İslam'ın beş şartı nelerdir?
4. Hinduizmde en bilinen tanrılar hangileridir?
5. Budizmdeki ahlaki ilkeler nelerdir?

16. DINÎ ÖRGÜTLER

“Dinî örgütler ritüeller, bayramlar ve ortak ayinler aracılığıyla toplumsal yapıyı istikrara kavuşturur.”
– Marselio Pantinyi

Din, farklı örgütlenme biçimleri aracılığıyla varlık gösterir. En bilinen dinî örgütler kilise, denominasyon, sekta ve kültür. Bunlar aşağıda açıklayacağımız birkaç özelliğe göre birbirinden farklılaşır.

Kilise, cami ve sinagog Hristiyanlık, İslam ve Yahudilikte başlıca dini kurumlardır. İnananların dua, öğrenme ve dini bayramları kutlamak için toplandıkları yerlerdir. Örgütlenme ve yönetim biçimleri farklı olsa da hepsinin açık kuralları, kendi yönetimleri ve çok sayıda inananı vardır. Yüzyıllardır varlıklarını sürdürürler ve dinî toplulukların inancını, geleneğini ve birlikteliğini korumada önemli rol oynarlar.

Denominasyon, büyük monoteist dinlerden birinin içindeki dini bir kol ya da örgüttür. Ayinlere, dinî öğretiye, örgütlenmeye veya uygulamalara göre farklılaşır.

Büyük bir dinî örgüttür, ancak kilise, cami veya sinagogdan daha küçüktür. Hristiyanlıkta Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık denominasyon kabul edilir. İslam’da en bilinen denominasyonlar Sünniler ve Şii’lerdir. Yahudilikte ise Ortodoks, Muhafazakâr, Liberal ve Reformist Yahudilik yer alır.

Sekta, kutsal öğretilerin bazı özel yorumları nedeniyle bir dinden ya da denominasyondan ayrılan daha küçük bir dinî örgüttür. Sektalar azınlık ve ayrılıkçı gruplardır, bu nedenle üyeleri arasında daha güçlü bir birliktelik ve bağlılık duygusu ile yüksek disiplin düzeyiyle (katı davranış kuralları) karakterize edilirler. Toplumda sektalara karşı işleyiş biçimlerine bağlı olarak nötr, ancak daha sık olumsuz bir tutum oluşabilir. Çoğunlukla kapalı yapıdadırlar ve üyelerin reşit olması gerekir. Hristiyanlıkta bilinen sektalar Yehova’nın Şahitleri, Mormonlar, Adventistler vb.dir. İslam’da ise dervişler, Dürziler, Bektaşiler ve diğerleri vardır.

Kült, az sayıda ancak sıkı biçimde kontrol edilen üyeliğe sahip kapalı bir dinî örgüttür. Otoriter bir lidere ve üyelerin davranışları üzerinde yüksek bir kontrol düzeyine sahiptir, üyeler çoğu zaman aile ve arkadaşlarından ayrılır. Bu yalıtılmışlık gruba (külte) tam bağımlılığa yol açar. Lider en yüksek otoritedir ve kararları üyeler arasında tartışma konusu değildir.



Rahipler inananların önünde Katolik ayini yapıyor

Kült üyelerinin itaat konumunda tutulması çoğunlukla psikolojik baskı, manipülasyon, korku, suçluluk duygusu yaratma ve benzeri yöntemlerle sağlanır. Bu nedenlerle kültler, üyelerinin psikolojik ve duygusal durumunu olumsuz etkiledikleri için onlar açısından potansiyel olarak tehlikelidir. Sektalarda olduğu gibi üyelerin reşit olması gerekir.

DİNİ ÖRGÜTLERİN ÖZELLİKLERİNİN TABLO HALİNDE GÖSTERİMİ

Kriter	Kilise, cami, sinagog	Denominasyon	Ayrılıkçı Dini Grup	Kült
Köken	Tarihsel geleneksel	Mevcut bir dinden	Dinden ayrılma	Yeni
Üye sayısı	Çok fazla	Fazla	Az	Çok az
Toplumsal statü	Tamamen kabul edilmiş	Kabul edilmiş	Kısmen kabul edilmiş	Kabul edilmemiş / tartışmalı
Toplumla ilişki	Bütünleşmiş	Açık	Kısmen yalıtılmış	Güçlü biçimde yalıtılmış
Örgütsel yapı	Güçlü hiyerarşi	Örgütlü Katı	merkezileşmiş	Liderin mutlak otoritesi
Liderlik	Kurumsal	Kurumsal	Karizmatik lider	Mutlak lider
Kontrol düzeyi	Düşük	Orta	Yüksek	Çok yüksek
Diğerlerine açıklık	Yüksek	Orta	Düşük	Çok düşük
Misyonerlik faaliyeti	Orta	Orta	Yoğun	Saldırgan / manipülatif
Örnekler	Hristiyanlıkta	Protestanlar, Katolikler, Ortodokslar	Ahmediye, Hare Krişna	People's Temple

Dinî örgütler toplumsal statülerini değiştirebilir veya farklı toplumlarda farklı bir konuma sahip olabilirler. Örneğin Protestanlık ortaya çıktığı dönemde sekta olarak tanımlanmış, ancak kitleselleşmesi ve artan etkisi onu denominasyona dönüştürmüştür. Bir toplumda dinî bir örgütün az üyeli ve toplumsal etkisiz olduğu için sekta olarak tanımlandığı, başka bir toplumda ise denominasyon olduğu örnekler vardır. Dinî örgütün tanımı ve statüsü devletin yasa ve kurallarına da bağlıdır. Mormonlar ABD ve Kanada'da denominasyon, Avrupa'nın bazı bölgelerinde yeni dinî hareket, bazı Müslüman devletlerde ise faaliyetleri sınırlı ve kontrollüdür. Scientology'nin durumu da benzerdir. Bazı devletlerde sekta – hatta kült, diğerlerinde ise yeni dinî hareket olarak tanımlanır.



Hare Krişna takipçileri dini bir festivalde dans ediyor

Yeni dinî hareketler çağdaş dindarlık biçimleridir. XIX. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar, çağdaş toplumların getirdiği değişimlerin ve çağdaş insanların dini ihtiyaçlarının sonucu olarak ortaya çıkarlar. Yeni dini hareketlerin oluşumuna temel olan birkaç neden vardır. Bunlar: inananların geleneksel dinlerden hayal kırıklığına uğraması, çağdaş insanların kişisel maneviyata yönelmesi, kültürel küreselleşme, korku, stres ve yalnızlık gibi psikolojik etkenlerdir. Teknoloji ve medyanın gelişmesi de yeni fikirlerin hızla yayılmasını ve kabul edilmesini sağlayan bir etken olarak ortaya çıkar. Elbette göçler, ekonomik krizler, savaşlar ve benzeri toplumsal değişimlerin sonucu olan manevi istikrar ihtiyacı belki de en etkili faktördür.

Bütün bu etkenler, çağdaş insanların ihtiyaçlarına daha fazla yanıt veren yeni dinlere ilgisinin artmasına katkıda bulunur. Bunlar çoğu zaman kişisel manevi gelişime vurgu yapan, mevcut dinlerin öğretilerinin bir birleşimidir. Mormonlar ve Scientology'nin yanı sıra Hare Krişna, Birleşme Kilisesi ve diğerleri bilinen yeni dini hareketlerdir.

Yeni dini hareketlerin daha bilinen biçimlerinden biri, sözde "kişisel olarak oluşturulan dinler"dir. Bunlar, bireyin kendi inanç sistemini bağımsız olarak oluşturmasıyla ortaya çıkar. Birey Hristiyanlık, İslam, doğu dinleri, batı ezoterik gelenekleri ya da şamanizm gibi farklı kaynaklardan dini unsurlar alır ve bunlardan kendi kişisel dinini oluşturur.

Bu şekilde, kişinin kendi seçimiyle katılıp ayrıldığı, resmî bir prosedür ve kurumsal kontrolün olmadığı farklı gruplar oluşur. Herkes dinini kişisel ihtiyaç ve inançlarına göre yeniden oluşturur. Din, kalıcı ve kurumsal olarak belirlenmiş bir şeye aidiyet olmak yerine bireysel inanç dini olarak uygulanır.

Birey kendi inancının ve uygulamalarının yaratıcısı olur. Yazılı ve geleneksel olarak belirlenmiş duaların yerini, dua eden kişinin oluşturduğu kendiliğinden ve kişisel dualar alır. Böylece herkes, dogmaların, geleneğin, mekânın, zamanın, koşulların ve kurumsal biçimlerin sınırlamalarından kurtulmuş biçimde kendi dini uygulamasının yaratıcısı olur.

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

- ETKİNLİK 1.** Her tür dinî örgüt için bir örnek araştır ve belirt, farklı devletlerdeki yerini de incele.
- ETKİNLİK 2.** Çevrende baskın olan dinî (ona mensup olup olmadığına bakmaksızın) araştır ve çağdaş insanın ihtiyaçlarına karşılık gelen özelliklerini bul.
- ETKİNLİK 3.** Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde en fazla takipçisi olan yeni dinî hareketin hangisi olduğunu bul ve savunduğu öğretiyi incele. Seçtiğin geleneksel bir dinle karşılaştırmalı analiz yap ve aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirle!



HATIRLA

Din çeşitli dinî örgütler biçiminde görülür: kilise, denominasyon, sekta ve kült. Kilise, cami ve sinagog Hristiyanlık, İslam ve Yahudilikte başlıca ve en büyük dini örgütlerdir. Çok sayıda inananları, uzun gelenekleri ve açık kuralları vardır. Denominasyonlar bir din içindeki daha küçük dini kollardır. Aynı dine aittirler, ancak inanç ve geleneklerde bazı farklılıkları vardır. Sektalar, ana dinden farklı yorumlara ve çoğu zaman daha katı kurallara sahip daha küçük gruplardır. Kültler, üyeler üzerinde büyük kontrole sahip güçlü ve otoriter bir liderin bulunduğu kapalı gruplardır. Son zamanlarda farklı inançları birleştiren ve insanlara maneviyatta daha fazla kişisel özgürlük veren yeni dini hareketler de ortaya çıkmaktadır.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Kilise, denominasyon, sekta ve kültün özellikleri nelerdir?
2. Yeni dinî hareketler nedir?
3. Yeni dinî hareketlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunan nedenler nelerdir?
4. En bilinen yeni dinî hareketlerden birkaçını say!

17. SEKÜLERLEŞME

“Seküler bir zamanda yaşamak, bir seçeneğe sahip olmak demektir – inanmak ya da inanmamak.”
– Charles Taylor

Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle insanların geçmişte din aracılığıyla açıkladığı birçok olgu (doğal afetler, hastalıklar, gezegenlerin hareketi) bugün bilimsel olarak açıklanmaktadır. Bu nedenle insanlar yalnızca inanca değil, akla ve kanıtlara daha fazla dayanmaya başlamıştır. Geçmişte, özellikle Orta Çağ’da, dinin gündelik yaşam üzerinde çok büyük etkisi vardı. Dinî kurumlar yalnızca manevi yaşamla ilgilenmiyor, güçlü siyasi güce de sahip oluyordu. Hükümdarları, yasaları ve devletin yönetim biçimini etkiliyorlardı.

Çağdaş toplumlarda durum farklıdır. Demokratik devletler politikalarını dinî öğreti ve kurumlardan bağımsız olarak oluşturur. Demokratik iktidar Tanrı’dan değil, halktan kaynaklanır. Din anayasal olarak güvence altına alınmış bir insan hakkı olsa da siyasi kararların alınmasına katılmaz. Dinîn kamusal, toplumsal ve siyasi yaşamda merkezi yerini giderek kaybettiği sürece sekülerleşme denir.

Sekülerleşmeyle din bireyin kişisel ve özel tercihi hâline gelir. Bu, dinin ortadan kaybolduğu anlamına gelmez, devlet, eğitim, yasama ve diğer kamusal alanlardan ayrıldığı anlamına gelir. Bu durum özellikle çağdaş devletlerde belirgindir çünkü bilim ve eğitime öncelik verirler.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasa’ya göre seküler bir devlettir. Bu, dinin devlet otoritesinden ayrılması ve dinî aidiyetlerine bakılmaksızın bütün vatandaşlara eşit yaklaşılması gibi sekülerleşme ilkelerinin uygulandığı anlamına gelir.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası’nın hangi maddesinde vatandaşların dini haklarının belirlendiğini araştır. Makedonya’nın seküler bir devlet olarak tanımlandığı cümleyi bul ve alıntıla.

Makedonya toplumu çok dinlidir. Yaklaşık yirmi kilise (beşi Anayasa’da anılmıştır), yaklaşık on dini topluluk ve daha fazla dini grup kayıtlıdır. Birden fazla dinin sürekli varlığı, bütün vatandaşların bunlardan biriyle özdeşleştiği anlamına gelmez. Dinî seçim özgürlüğü bireyin belirli bir dini kabul etme imkânını, aynı zamanda hiçbirine ait olmama hakkını da içerir.

Dinî öğretilerle özdeşleşmeyen ve dini aidiyeti olmayan vatandaşlara ateist denir. Ateizm, dayatma ya da zorunluluk olmaksızın kişisel bir seçim ve özgür iradenin ifadesidir. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti gibi seküler bir devlette ateistler bütün dinlerin inananlarıyla eşit haklara sahiptir, devlet ise onların inançları karşısında tarafsız kalır.

DİNİ ÇATIŞMALAR

"Dinî hoşgörüsüzlük, insanlar arasındaki sürekli çatışmaların kaynağıdır."

– John Locke

Dinler özlerinde güçlü bir etik bileşen barındırır, bu da onların en dikkat çekici özelliklerinden biridir. Bu bileşen aracılığıyla dinler barışa, sevgiye, hoşgörüye, saygıya ve birlikte yaşamaya çağırır. Hiçbir din temel öğretilerinde kötülüğü, nefreti veya şiddeti teşvik etmez. Ancak gerçeklik çoğu zaman farklı bir tablo gösterir. Uygulamada din sık sık bölünmelerin, anlaşmazlıkların ve hoşgörüsüzlüğün temeli hâline gelir, tarih boyunca ve günümüzde dinî farklılıklar bazen nefrete ve silahlı çatışmalara dönüşmektedir.

Farklı dinî görüşlerden kaynaklanan bireyler veya gruplar arasındaki çatışmaya dinî çatışma denir. Sözlü bir anlaşmazlık olarak başlayabilir, ancak fiziksel şiddete, ayrımcılığa veya uzun süreli çatışmalara dönüşebilir. Dinî çatışmaların nedenleri çeşitlidir ve çoğunlukla dinî anlaşmazlıkları, güç ve hâkimiyet arayışını, tarihsel koşulları, siyasi denetimi ve inancın etnik kimlikle bağlantısını içerir.

Tarih bu tür çatışmaların çok sayıda örneğini kaydetmiştir. Papa II. Urbanus'un kutsal toprak Kudüs'ü kurtarma çağrısı üzerine Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında yürütülen Haçlı Seferleri en bilinen örneklerdendir. Yahudilik ve İslam mensuplarını kapsayan İsrail-Filistin çatışması da toprak, siyasi güç ve kutsal mekânların denetimiyle bağlantılı karmaşık bir çatışmadır.

Dinî çatışmalar bir dinin kendi içinde de dinî öğretiler ve üstünlük konusundaki ayrışmanın sonucu olarak ortaya çıkabilir. Bu durum İslam'da Sünniler ile Şiiler arasındaki çatışmalarda ve Kuzey İrlanda'da Katolikler ile Protestanlar arasındaki çatışmada görülür. Dinî çatışmalar çoğunlukla çok katmanlıdır, çünkü yalnızca inanç farklılıklarından doğmaz.

Bunlar çoğu zaman iktidar ve nüfuz mücadelesi, olumsuz kalıp yargılar ve önyargılar, ayrımcılık, şiddet ve terörizm gibi siyasi, ekonomik ve etnik faktörlerle de bağlantılıdır. Birden fazla farklı neden ve çıkarı içerdiğinden

bu çatışmalar karmaşıktır ve çözümleri zordur, sonuçları da toplumda uzun süre hissedilir. Bu nedenle önlenmeleri büyük önem taşır. Bu doğrultuda devletler ve kurumlar dinler arası diyalog ve iş birliğini teşvik etme, kamusal alanda nefret söylemini önleme, eğitim sistemi aracılığıyla farklı dinler hakkında eğitim verme, vatandaşların dinî haklarına saygı gösterme ve sekülerleşme ilkesiyle dini devletten açık biçimde ayırma gibi çeşitli önlemler alır.



İsrail-Filistin çatışması uzun yıllardır süren ve karmaşık bir anlaşmazlıktır

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

ETKİNLİK 1. Aşağıdaki örnekleri dikkatle oku ve hangilerinin seküler, hangilerinin seküler olmayan bir devlete özgü olduğunu belirle:

1. Okuldaki her sınıfta dinî sembollerin bulunması zorunludur.
2. Öğrenciler örgün eğitim kapsamında Dinlerde Etik dersini görür.
3. Bir devlet yasası çıkarılırken dinî kuruluşların görüşünün alınması zorunludur.
4. Devlet, dinî yasaklar nedeniyle kürtaja izin vermez.
5. Vatandaşlar bir dini uygulama veya ateist olma hakkına sahiptir.
6. Devletteki bütün dinlerin mensupları için dinî bayramlar tatildir, ayrıca dinle bağlantılı olmayan günler de tatildir (İşçi Bayramı, Devlet Günü ve benzeri).

ETKİNLİK 2. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde dinler arası diyalogla ilgili hangi faaliyetlerin gerçekleştirildiğini araştır. Karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü geliştirmek amacıyla hangi yeni faaliyetlerin uygulanabileceğini düşün. Okuldaki MİO kulübü kapsamında bir etkinlik tasarla ve gerçekleştir, ardından dinler arası diyalogun okul ve topluluk için kişisel ve daha geniş yararları hakkında sınıf arkadaşlarıyla konuş.

**HATIRLA**

Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte dinin toplumdaki baskın rolü azalır. Geçmişte olduğu gibi devlet ve siyaset üzerinde merkezi bir etkiye sahip olmak yerine çağdaş demokrasilerde iktidar halktan kaynaklanır. Bu sürece sekülerleşme denir ve dinin kamu kurumlarından ayrılmasını, kişisel bir seçime ve özel bir tercihe indirgenmesini ifade eder. Din barış ve hoşgörü mesajları iletse de farklı dinî, etnik ve siyasi çıkarlar nedeniyle bazen çatışmaların nedeni olabilir. Bu nedenle dinî çatışmaları önlemek için diyalog, eğitim, dinî haklara saygı ve seküler devlet ilkesine tutarlı biçimde uyulması gerekir.

**ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN**

1. Sekülerleşme nedir?
2. Seküler Makedonya'da vatandaşlara hangi dinî haklar güvence altına alınmıştır?
3. Hangi vatandaşlar ateisttir? Hakları nelerdir?
4. Dinî çatışma nedir?
5. Dinî çatışmaların en yaygın nedenleri nelerdir?
6. Dinî çatışma hangi boyutlar üzerinden ele alınabilir?
7. Dinler arası diyalog nedir?
8. Dinler arası diyalog hangi faaliyetlerle teşvik edilebilir?

18. SANAT VE TOPLUM

Sanat: toplumun yansıması mı, yoksa sanat sanat için mi?

– Kral Marx

İnsanların düşüncelerini, duygularını, isteklerini, yaşantılarını ve dünyaya bakışlarını ifade ettikleri temel yollar-
dan biri sanattır. Sanatsal yaratıcılık ve hayal gücü resim, müzik, dans, tiyatro, film, mimarlık, heykel ve edebiyat
gibi çeşitli biçimlerde ifade edilir. Sanat yalnızca eğlence veya estetik haz için değildir, daha derin bir toplumsal
role de sahiptir – gerçekliği göstermek, eleştiri yöneltmek veya belirli toplumsal olgulara karşı direnişi ifade et-
mek. Sanat, sanatçının bakış açısından gerçekliğin yaratıcı bir yansımasıdır, sanatçı eseri aracılığıyla izleyicinin
dünyayı kendi açısından görmesini sağlar.



Mağara duvarında tarih öncesi av sahnesi

Sanat aynı zamanda insanın varlığına ve gelişimine ilişkin en eski kanıtlardan biridir. En eski topluluklarda bile mağara duvarlarındaki çizimler onların yaşam biçimine, alışkanlıklarına ve gelişmişlik düzeylerine tanıklık eder. Günlük kullanım eşyaları, süslemeler, giysiler, müzik aletleri ve diğer eserler bugün farklı toplum ve uygarlıkların kültürünü, geleneğini ve kimliğini yeniden kurmamızı sağlayan önemli kaynaklardır. Bu nedenle sanat ile toplum sürekli ve çift yönlü bir ilişki içindedir.

Sanatın temel işlevlerinden biri, ortaya çıktığı toplumu ve dönemi yansıtmaktır. Farklı tarihsel dönemlere ait sanat eserleri ve yapılar, toplumsal koşulların yaratıcılık

üzerindeki etkisini açıkça gösterir. Antik dönemde sanat dinle, uyum ve kusursuzluk idealleriyle ilişkilendirilir, çoğunlukla tanrılara adanmış tapınak ve heykellerde görülür. Orta Çağ'da din baskındır, bu durum tapınakların inşasında ve dinî motifli eserlerin yaratılmasında yansır. Rönesans bilim, insan ve dünyanın gerçekçi tasvirine duyulan ilgiyle bir dönüm noktası getirir. Sanayi Devrimi sırasında sanat işçinin yaşamını ve toplumsal değişimleri yansıtır, savaş dönemlerinde ise acının, kaybın, direnişin ve özgürlük mücadelesinin ifadesine dönüşür. Çağdaş sanat ise çoğu zaman geleceğe yönelir ve yeni biçimler ile fikirlerle deney yapar.



Çağdaş sanat sergisi

Sanat zaman içinde değişse de bazı motifler bütün dönemlerde varlığını sürdürür. Sevgi, anne, ev, vatan ve insanın varoluşu gibi temalar evrenselidir ve sürekli yeni biçimlerde yeniden işlenir. Bu da sanatı insan toplumunun kalıcı ve önemli bir parçası hâline getirir.

Toplumsal gelişimin her döneminden bir eser seç ve ortaya çıktığı dönemi nasıl yansıttığını incele!

TOPLUMSAL ANGAJE SANAT

“Sanat toplumu değiştiremez, ancak toplumun hangi yönde değişebileceğini gösterebilir.”

– Theodor Adorno

Sanatı yalnızca gerçekliğin sıradan bir yansıması olarak görmek yanlıştır. Gerçekliği göstermesinin yanı sıra sanatın eleştirel bir rolü de vardır – toplumsal sorunlara işaret edebilir, değişimleri teşvik edebilir ve yeni fikirler ile düşünme biçimlerinin itici gücü olabilir. Sanatsal üretim yoluyla eleştirel düşünme gelişir ve toplumdaki önemli konulara ilişkin kamusal farkındalık teşvik edilir.

Sanat açıkça ifade edilmiş eleştirel bir mesaj taşıdığı anda, sanatçı görüşünü aktif biçimde ifade ettiğinde ve tartışmalar, paneller veya kamusal etkinlikler aracılığıyla kamusal yaşama katıldığında toplumsal angaje sanattan söz ederiz. Böyle durumlarda sanat eserinin somut bir amacı vardır – adaletsizliklere işaret etmek, düşünmeye yöneltmek ve toplumsal değişimleri etkilemek.

Toplumsal angaje sanata örnek olarak John Lennon’ın Imagine (Hayal Et) adlı şarkısı (1971) verilebilir. Şarkıda müzik ve sözler aracılığıyla barış, eşitlik ve bölünmelerin olmadığı bir dünya mesajı aktarılır.

Imagine (Hayal Et) şarkısının özgün yorumunu bul ve sözlerini dikkatle dinle. Şarkının nasıl bir mesaj verdiğini ve neden toplumsal angaje sanatın bir örneği sayıldığını düşün.



John Lennon piyanoda

Bugün de sanat yalnızca estetiğin bir ifadesi değil, aynı zamanda toplumsal angajmanın bir biçimidir. Güncel durumlara yönelik eleştiri ve tutum yoluyla kamuoyunun sesi ve toplumsal olguların düzeltici gücü olarak işlev görür, farkındalığı, değişimi ve sorumluluğu teşvik eder.

John Lennon'ın Hayal Et şarkısına göre Pablo Stanley tarafından hazırlanmış çizgi romanı bul! İncele ve ilettiği mesajı analiz et!

TEKNOLOJİ VE SANAT (SANAL SANAT)

"Teknoloji ile yaratıcılık birleştiğinde sihir doğar."

– Bilinmeyen yazar

Teknoloji, çağdaş insanın günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak sanatın gelişimini de önemli ölçüde etkiler. Bunun sonucunda yeni bir sanatsal ifade ortaya çıkar – sanal sanat. Klasik malzemeler yerine dijital ve sanal teknolojiler yardımıyla oluşturulur. Bilgisayarda hazırlanmış çizimleri, resimleri ve animasyonları, ayrıca sanat eserlerini VR gözlükleri aracılığıyla deneyimleme olanağını da kapsar.

HAYAL ET

Hayal et cennetin olmadığını Denersen
kolay Altımızda cehennem yok

Üstümüzde yalnızca gökyüzü

Hayal et bütün insanların Bugün için
yaşadığını

Hayal et ülkelerin olmadığını Hiç de zor
değil Uğruna öldürecek ya da ölecek bir
şey yok Din de yok

Hayal et bütün insanların

Hayatı barış içinde yaşadığını nakarat:
Sen... Benim bir hayalperest olduğumu
söyleyebilirsin Ama tek ben değilim

Umarım bir gün bize katılırsın Ve dünya
bir bütün olarak yaşar

Hayal et mülkiyetin olmadığını Acaba
yapabilir misin Açgözlülüğe ve açlığa
gerek yok İnsanlığın kardeşliği

Hayal et bütün insanların Tüm dünyayı
paylaştığını Sen...

Benim bir hayalperest olduğumu
söyleyebilirsin Ama tek ben değilim

Umarım bir gün bize katılırsın Ve dünya
bir bütün olarak yaşar

John Lennon

İzleyici dokunma, ses veya hareket yoluyla aktif olarak katılabilir, bu da sanatı algılayanın farklı bir yolunu mümkün kılar.

Bu tür sanatsal üretim, teknolojinin insanların yaşamındaki giderek artan rolünü yansıtır. Dijital iletişim, bilgi edinme, kültürel ve sportif etkinlikleri takip etme ve duyguları dijital platformlar üzerinden paylaşma günlük gerçekliğin bir parçası olduğundan sanata yönelik ilişkinin de değişmesi doğaldır. Çağdaş sanatçılar yeni güçlüklerle arşılaşmakta, aynı zamanda deney yapma ve fiziksel dünyada var olmayacak, yalnızca sanal ortamda var olabilecek eserler yaratma olanaklarına da sahip olmaktadır.



Sanal gerçeklik gözlüğüyle sanat sergisi ziyareti

Yaratım sürecinin yanı sıra teknoloji, müze ve galerilere sanal ziyaretleri, dünyanın farklı bölgelerindeki konser ve festivalleri izlemeyi mümkün kılarak sanatın erişilebilirliğini de genişletir. Böylece izleyici artık pasif bir gözlemci değil, sanat eserine deneyimleme sürecinin aktif bir katılımcısıdır. Bununla birlikte bu değişimler önemli soruları da gündeme getirir, bunlardan biri sanal sanatın gerçek sanat sayılıp sayılamayacağı ya da yalnızca bilgisayar teknolojisinin bir ürünü olup olmadığı ikilemidir.

Seçtiğin bir sanal galeriyi “ziyaret et”!

KÜLTÜREL MİRAS OLARAK SANAT

“Sanatın kültürümüzün köklerini besleyebilmesi için toplum, sanatçının kendi vizyonunu nereye götürürse götürsün izlemesine izin vermelidir.”

– John F. Kennedy

Sanat, yerine getirdiği çok sayıdaki işlevin yanı sıra bir halkın kültürel mirasının “koruyucusu”dur. Farklı tarihsel dönemlerde insanların gelenekleri, değerleri, âdetleri, inançları ve yaşam biçimleri sanatta yer alır. Sanat eserleri aracılığıyla kültürel kimlik korunur ve aktarılır, böylece zaman içindeki sürekliliği sağlanır.



Makedon halk oyunu



Kalkandelen'de Alaca Camii

Bu şekilde sanat eğitsel rolünü de yerine getirir, çünkü genç kuşakların atalarının yaşamını tanımlarına, kendi köklerini keşfetmelerine ve halklarının kültürel zenginliklerine saygı geliştirmelerine yardımcı olur. Makedonya toplumu gibi çok kültürlü bir toplumda yaşamak, insanların Makedon ve Arnavut halk oyunları ile şarkılarından, Balkanlar'ın en etkileyici İslami yapılarından biri olan Kalkandelen'deki Alaca Camii'den, Türk yemeklerinden ve Roman geleneklerinden yararlanmasına olanak sağlar.



Baklava

Önerilen etkinlik (bireysel ya da grup hâlinde yapılır)

- ETKİNLİK 1.** Kendi seçimine göre üç çağdaş sanat eserini analiz et ve bunları geçmişteki farklı toplumsal dönemlerden üç sanat eseriyle karşılaştı! Seçtiğin eserler üzerindeki toplumsal etkileri analiz et!
- ETKİNLİK 2.** Toplumsal angaje sanata örnek olan bir sanat eseri bul! Eserin yazarının ulaşmak istediği amaçları analiz et!
- ETKİNLİK 3.** Kendi seçimine göre toplumsal angaje sanat unsurları taşıyan bir eser oluştur (çizim, resim, şarkı, deneme, şiir ve benzeri)!

ETKİNLİK 4. Klasik sanata ait bir resim ile sanal sanata ait bir resmi karşılaştır! İki eserin farklılıklarını ve özelliklerini fark et! Kişisel olarak hangi sanat türünü daha çok beğeniyorsun? Nedenini açıkla!

ETKİNLİK 5. Kültürel mirasın parçası olan en az beş sanat eserini araştır ve listele!



HATIRLA

Sanat, insanların düşüncelerini, duygularını ve yaşantılarını ifade ettikleri temel yollardan biridir. Resim, müzik, tiyatro, mimarlık, heykel ve edebiyat aracılığıyla ortaya çıkar. Yalnızca estetik haz sağlamaz, aynı zamanda gerçekliği gösterir, toplumsal eşitsizliği eleştirir ve insanların kültürünü, geleceğini ve kimliğini yansıtır. Tarihsel olarak sanat eserleri, antik tapınak ve heykellerden Rönesans gerçekçiliğine ve çağdaş deneysel biçimlere kadar yaratıldıkları dönemi temsil eder. Sevgi, vatan ve varoluş gibi evrensel temalar bütün dönemlerde yeniden işlenir. Çağdaş teknolojiler, geleneği koruyan, değerleri aktaran ve genç kuşağı toplumun kültürel ve tarihsel bağlamı konusunda eğiten yeni etkileşimli sanat biçimleri yaratır.



ÖĞRENDİĞİN BİLGİLERİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Sanat nedir?
2. Sanat hangi biçimlerde uygulanır?
3. Sanat ile toplum arasındaki ilişki nasıldır?
4. "Sanat toplumsal eylemin işlevindedir" denildiğinde ne anlaşılır?
5. Toplumsal angaje sanat ne anlama gelir? Bir örnek ver!
6. Sanal sanat nedir?
7. Sanal sanatın özellikleri nelerdir?
8. Kültürel mirasın oluşturulması ve korunmasında sanatın rolü nedir?

1. TOPLUMSAL FARKLILAŞMA VE TABAKALAŞMA

“Bir toprak parçasının etrafını çevirip “bu benim” diyen ve başkalarının ona inandığı ilk insan, özel mülkiyetin gerçek kurucusudur.” – Jean-Jacques Rousseau

Biyolojik özelliklerin yanı sıra insanlar toplumsal özelliklere göre de birbirlerinden ayrılır. Biyolojik özellikler insanın doğuştan sahip olduğu ve doğal, kalıtsal yatkınlıklardan kaynaklanan özelliklerdir. Buna karşılık toplumsal özellikler doğuştan gelmez, toplum içinde oluşur ve biçimlenir.

İlkel toplumlarda insanlar toplumsal açıdan eşitti. Onları ayıracak önemli farklılıklar yoktu, her şey ortaktı ve özel mülkiyet bulunmuyordu. Topluluğun üyeleri yaşamlarını sürdürmek için eşit ölçüde çaba gösterir, iş birliği yapar ve sahip oldukları kaynakları paylaşırdı.

Toprak ve mal gibi varlıklar üzerinde özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla insanlar arasındaki toplumsal farklılıklar ve eşitsizlikler oluşmaya başladı. Bu eşitsizlikler toplumların bütün gelişim süreci boyunca farklı biçimlerde ve farklı yoğunluklarda varlığını sürdürmüştür.

Toplumda insanların veya grupların toplumsal iş bölümüne dayalı olarak sahip oldukları rol, işlev veya kaynaklara göre birbirlerinden ayrılması sürecine toplumsal farklılaşma denir. Örneğin çağdaş toplumlarda insanlar yaptıkları mesleğe göre farklılaşır, doktorlar, bilim insanları, zanaatkârlar, askerler ve benzeri. Toplumsal farklılaşma cinsiyet, eğitim, etnik köken, din, maddi durum ve benzeri başka toplumsal özelliklere göre de olabilir.

Toplumsal farklılaşma, toplumsal tabakalaşmanın ön koşuludur. Toplumsal tabakalaşma, toplumdaki insanların sahip oldukları zenginlik, saygınlık ve güce göre tabakalara hiyerarşik biçimde sıralanmasıdır. Bireyin toplumsal hiyerarşide işgal ettiği yere toplumsal konum denir.

İnsanların eşitlik arayışı, temeli eşitlik olan öğretilerin ve ideolojilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Marksistler bütün toplumsal eşitsizliklerin sert karşıtlarıdır, bunların yapay olarak oluşturulduğunu ve insanlar arasında bulunmaması gerektiğini savunurlar. Toplumun gelişimine ilişkin vizyonları, toplumsal eşitsizliklerin en aza indirildiği sınıfsız bir toplumdur.

Buna karşılık işlevselcilik temsilcileri toplumsal eşitsizliklerin toplumsal açıdan haklı olduğunu ve toplumun gelişimini olumlu etkilediğini düşünür. Onlara göre eşitsizlik, insanları daha fazla çaba göstermeye ve daha iyi sonuçlar elde etmeye motive eder.

EN BİLİNER TABAKALAŞMA SİSTEMLERİ

“Toplum her zaman elitler ve elit olmayanlar olarak ikiye ayrılır.” – Vilfredo Pareto

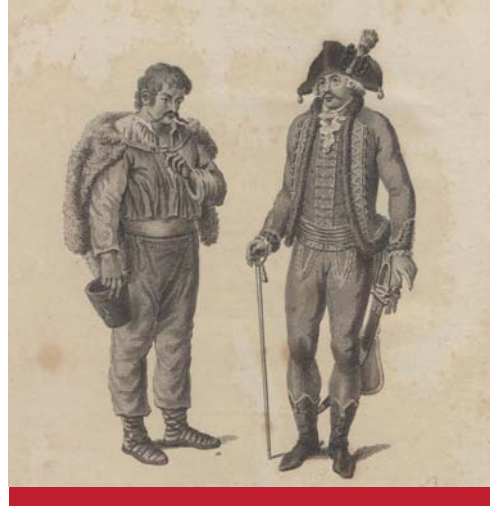
Bir bireyin toplumsal hiyerarşide alacağı yer çoğu zaman yalnızca isteğine, hırsına veya kişisel olanaklarına bağlı değildir. Bu, büyük ölçüde içinde yaşadığı tabakalaşma sistemine bağlıdır. Bazı sistemlerde ilerlemek ve daha yüksek bir toplumsal konuma ulaşmak zor, hatta imkânsızdır, bazılarında ise bireyin emeğine ve çabasına bağlıdır. İlk durumda kapalı tabakalaşma sistemlerinden, ikincisinde ise açık tabakalaşma sistemlerinden söz ederiz. En bilinen tabakalaşma sistemleri kölecî, zümre, kast ve sınıf sistemleridir. Bunlar belirli tarihsel dönemlere veya bazı toplumlara özgüdür.

Kölecî tabakalaşma sistemi kölecî toplumların özelliğiydi. Bu toplumlarda başlıca toplumsal tabakalar köle sahipleri ve kölelerdi. Kölelik eski toplumların özelliğiydi. Ancak birçok ülkede hukuken ve resmen XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürdü. Örneğin Britanya’da 1833’e, Fransa’da 1848’e, Rusya’da 1861’e, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1865’e kadar. Kölelerin hiçbir hakkı yoktu. Sahiplerine tamamen bağımlıydılar (kelimenin her anlamıyla) ve esasen insan varlığı statüsüne ve muamelesine sahip değillerdi. Bu toplumsal konumdan çıkmak için hiçbir olanakları yoktu.

Zümreler tarihsel olarak feodal toplumların özelliğidir. Bunlar kapalı toplumsal gruplardı. Üç ana zümre vardı: köylüler, din adamları ve soylular. Her zümrenin birbirinden farklı hak ve yükümlülükleri vardı. Bireyin toplumsal konumu değiştirilemezdi, doğuştan kazanılır ve kalıtsal olurdu. Anne ve babası hizmetçi veya çiftçiye çocukları da öyle olurdu. Soyluluk konumu da miras yoluyla geçerdi. Soylu bir ailede doğan çocuklar doğuştan toplumsal konumlarını belirleyen unvanlar edinirdi. Zümreler arasındaki toplumsal mesafe, dinî destekle güçlendirilen geleneksel normlar ve göreneklerle korunurdu.



Pers köle



Köylü ve soylu



melerine rağmen, bu sistem bugün de insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde büyük etkiye sahiptir. Bu nedenle kasta aidiyet evliliklerde, arkadaşlıklarda, eğitim olanaklarında ve benzer durumlarda hâlâ etkilidir.

Kast sistemi Hindu geleneğinin bir parçasıdır ve dinî metinlerde açıklanıp düzenlenmiştir. Din, her kastın hak ve yükümlülüklerini belirler. Her kastın “temiz – kirli” kavramıyla ilgili kendi ritüelleri ve kuralları vardır. Bu kavram, temiz olanla kirli olanın, yani bir kastla başka bir kastın karışmasına karşı güçlü bir engeldir.

Sınıf, tabakalaşma sisteminin özelliği olan bir toplumsal gruptur. Tarih sahnesine XVIII. yüzyılda modern



Kast, Hindistan’daki kapalı tabakalaşma sisteminin özelliği olan bir toplumsal gruptur. Kast sistemi beş ana kasttan oluşur. Rollerini insan vücudunun bölümlerinin işlevlerine benzer biçimde tasarlanmıştır: Brahmanlar baştır (din adamları ve öğretmenler); Kşatriyalar omuzlardır (askerler ve yöneticiler); Vaişyalar dizlerdir (tüccarlar ve çiftçiler); Şudralar ayaklardır (işçiler ve hizmetçiler), Dalitler veya dokunulmazlar ise beden simgesinin dışında yer alır ve geleneksel olarak dışlanmış ve ayrımcılığa uğramışlardır. Hindistan’daki yetkililer geçen yüzyılın 1950’li yıllarından beri kast sisteminin kaldırılması için çaba göster-

mişler. Batı toplumlarında çıkmıştır. Ortaya çıkışı ve tarih sahnesindeki güçlü yükselişi iki toplumsal süreçle ilişkilidir: kapitalizm ve liberalizm, yani demokratikleşme. Günümüzde Batı uygarlığı toplumlarında ve dünyanın geri kalanının büyük bölümünde en baskın tabakalaşma sistemidir. Sınıflar açık tabakalaşma gruplarıdır. Bireyin toplumsal konumu hem yukarı hem aşağı doğru değişebilir.

Sınıflar birçok sosyoloğun, özellikle Karl Marx ve Max Weber’in araştırma konusudur. Marx sınıf ayrımını üretim araçlarının mülkiyeti açısından ele alır. Bu temelde iki temel toplumsal sınıf ayırt edilir: kapitalistler ve işçiler. Marx’a göre bunlar sürekli

çatışma hâlinedir. Weber tanımı toplumsal statü ve gücü de içine alacak biçimde genişletmiştir. Ona göre insanlar yalnızca üretim araçlarının mülkiyetine göre değil, toplumda sahip oldukları servet, mülk, saygınlık ve güce göre de gruplaşırlar.

Bazı sosyolojik görüşlere göre çağdaş toplumlarda yeni ekonomik yasalar nedeniyle sınıf ayrımı kavramı karmaşık bir konu hâline gelmektedir. İnsanlar belirli bir sınıfa ait olsalar da sınıf ayrımı kavramı çağdaş insan için önemini yitirmektedir. Bu aidiyet artık kimliğinin bir parçası değildir. Bu nedenle çağdaş insan kendini belirli bir sınıfa aidiyetiyle değil, ulus, toplumsal cinsiyet, yaş, yaşam tarzı ve benzeri aidiyetlerle tanımlar. Başka sosyologlara göre etnik, toplumsal cinsiyet, yaş ve kültürel kimliğin daha önemliymiş gibi vurgulanması sınıf kimliği pahasına yapılmaktadır. Toplumlardaki ve toplumlar arasındaki giderek büyüyen eşitsizlikleri belirsizleştirmek amacıyla kültürel kimliklerin önceliği vurgulanır. Sınıf siyasetinin yerine kimlik siyasetinden söz edilir. Tüketim toplumu ve tüketim zihniyetiyle bağlantılı ideolojik mekanizmalar bunda büyük rol oynar. Bunların yardımıyla günümüzde başka toplumsal farklılıklar da toplumsal eşitsizliklerin temeli ve kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır.

FARKLI TEMELLERE GÖRE FARKLILAŞMA

“İnsanlar eşit doğar, ancak toplum onları eşitsiz hâle getirir.”

– Jean-Jacques Rousseau

Toplumsal eşitsizliklerin yalnızca bireyin sahip olduğu maddi kaynaklara dayandığı izlenimine kapılmak yanlıştır. Günümüzde toplumsal eşitsizlikler başka birçok temelde de oluşmaktadır. Burada bunlardan bazıları üzerinde duracağız.

Yaş, belirli bir hedef grubun özellikle yükümlülükler, ayrıcalıklar, olanaklar ve benzeri konulardaki muamelesinde belirleyici olabilir. Örneğin normlar ve yaptırımlar çocuklar ile yetişkinler için aynı değildir. Toplumun roller, haklar ve yükümlülüklerle ilgili beklentileri bunları yerine getirecek kişilerin yaşına uyarlanır. Bazı durumlarda yaş bir avantaj olabilir (örneğin daha fazla iş deneyimi nedeniyle daha yüksek ücret), ancak bir engel de olabilir (verimliliğin azalması nedeniyle iş bulmanın zorlaşması). Toplum ayrıca belirli yaş gruplarına karşı olumsuz önyargı ve ayrımcılığa yol açabilecek kültürel normlar oluşturur. Eşitsizliklerden, özellikle yaşa dayalı ayrımcılıktan en çok gençler ve ileri yaşta kişiler etkilenir. Bu olgu yaş ayrımcılığı (Ageism) olarak adlandırılır. Bu, insanların yaşına dayalı bir ayrımcılık veya önyargı biçimidir.

Cinsiyet birçok toplumda toplumsal rollerin, olanakların, hakların ve yükümlülüklerin dağıtılmasında temel oluşturur. Tarih boyunca iki cinsiyete eşit olmayan toplumsal muamele kadınlara karşı ayrımcılığa yol açmış ve onların toplumsal yaşama katılımını sınırlamıştır. Örneğin İsviçre’de kadınlar oy kullanma hakkını ancak 1971 yılında elde etmiştir. Kadınların eğitime getirilen sınırlamalar kişisel ve mesleki gelişimlerini de sınır-

lamıştır. Çağdaş toplumlar cinsiyete dayalı eşitsizlikleri azaltmaya ve kadınlarla erkeklerin hak ve yükümlülüklerini bütün alanlarda tamamen eşitlemeye çalışmaktadır.

Cinsiyet tabakalaşması bugün birçok toplumda, bizim toplumumuzda da görülmektedir. Bu, kadınlar ve erkekler arasında güç, kaynak ve ayrıcalıkların eşitsiz dağılımı anlamına gelir. Bu durumda cinsiyetlerden biri (genellikle erkekler) ekonomik, siyasal ve toplumsal kaynaklar üzerinde daha fazla denetime sahiptir. Buna, aynı iş ve aynı görevde kadınların ortalama ücretinin erkeklere göre daha düşük olması örnek verilebilir.

Cinsiyet tabakalaşması çoğu zaman toplumsal cinsiyet tabakalaşmasıyla ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet tabakalaşması, biyolojik cinsiyetlerle ilgili toplumsal olarak inşa edilmiş rollere ve beklentilere (toplumsal cinsiyet rolleri) dayanan eşitsizliği ifade eder. Örneğin kadınların çocuklarla ve aileyle ilgilenmesi (toplumsal olarak daha az değer verilen etkinlikler), erkeklerin ise daha yüksek ücretli ve daha saygın (genellikle “erkek işi” olarak kurgulanan) mesleklerle uğraşması toplumsal bir beklentidir.

Etnik aidiyet birçok toplumda eşitsiz muamelenin temeli ve eğitim, istihdam, siyasete katılım, kaynaklara erişim ve benzeri alanlarda kısıtlamanın nedenidir. Bu durum toplumsal eşitsizliğe ve belirli etnik grupların marjinalleşmesine yol açabilir. Bu temelde sosyolojide etno-sınıftan söz edilir. Örneğin bir toplumda en düşük ücretli işlerin belirli bir etnik topluluğun üyeleri tarafından yapılması.

Dinî aidiyet, özellikle azınlık dinine mensup olduğunda eşitsizliğin nedeni olabilir. Belirli grupların dinî aidiyet temelinde haklardan yoksun bırakılması çoğu zaman günlük faaliyetleri yerine getirememe, küçümsenme veya itibarsızlaştırılma biçiminde görülür. Bu tür durumlar dinî çatışmalara yol açar.

Yaşanılan yer en çok ülkenin kentsel alanlarında yaşayan nüfus ile kırsal alanlarda yaşayan nüfus arasındaki farklarda görülür. Kırsal bölgelerde yaşayanlar eğitime, toplu taşımaya, kültürel ve sportif etkinlik olanaklarına ve sağlık hizmetlerine çoğu zaman daha zor erişir. Bu eşitsizlikler toplumsal dışlanmaya yol açabilir.

Çağdaş toplumlar herhangi bir temeldeki eşitsizlikleri azaltmaya veya tamamen ortadan kaldırmaya ve bütün yurttaşlara eşit hak ve özgürlüklerin yanı sıra eşit ilerleme olanakları sağlamaya çalışmaktadır.



Emeğin cinsiyete göre eşitsiz değerlendirilmesinin gösterimi

Etkinlik önerisi (bireysel veya grup hâlinde çalışılır)**ETKİNLİK 1.** Titanic gemisi hakkındaki metni dikkatle oku ve altındaki soruları yanıtla!
“Titanic – eşitsizliğin simgesi”

Titanic buzdağına çarptığında panik herkes için aynı değildi. Birinci sınıf yolcular kamarotlar tarafından uyandırıldı, sakın biçimde güverteye çıkarıldı ve önce cankurtaran sandallarına yönlendirildi.

Kadınların üzerinde kürk mantolar vardı, erkeklerin ise vedalaşacak zamanı olmuştu. Alt güvertelerde üçüncü sınıf yolcular hâlâ ne olduğunu bilmiyordu. Sınıflar arasındaki kapılar kapalıydı, koridorlar ise karmaşıktı. Sonunda güverteye ulaştıklarında birçok sandal çoktan denize indirilmişti – yarı boştu ama onlar için ulaşılamazdı.



“Titanic”in batışının sanatsal gösterimi

Gemi batarken yalnızca çelik ve ahşap değil, eşitlik yanılısaması da batıyordu.

Titanic, sınıfsal aidiyetin kimin hayatta kalacağına, kimin okyanusun soğuk karanlığında yok olacağına karar verdiği bir toplumun simgesi oldu.

SORULAR: Titanic’in kurtarma sürecinde birinci ve üçüncü sınıf yolculara yapılan muamele nasıl farklıydı? Sınıfsal aidiyet cankurtaran sandallarına erişimi nasıl etkiledi? Metindeki hangi somut örnekler yolcular arasındaki toplumsal farklılaşmayı göstermektedir? Üçüncü sınıf yolcular tehlikeyi neden daha geç öğrendi? Fiziksel engellerin (güverteler, kapalı kapılar) kurtarma sürecindeki rolü neydi? Toplumsal tabakalaşma yolcuların hayatta kalma şansını nasıl etkiledi? Titanic neden toplumdaki eşitsizliğin simgesi olarak görülebilir? Yarı boş sandallar örneği sınıflar arasındaki adaletsizliği nasıl göstermektedir? Metinden bir örneklerle gemideki sınıf ayrımının resmî mi yoksa gayiresmî mi olduğunu açıkla. Metin toplumsal statü ile insan yaşamının değeri arasındaki ilişki hakkında ne göstermektedir?

ETKİNLİK 2. 1986’daki Çernobil nükleer kazasını bölge halkının kurtarılma ve tahliye edilme biçimi açısından araştır. Olayın Sovyet Ukrayna döneminde, sosyalist tek partili sistemde (sınıfsız toplumda) gerçekleştiğini göz önünde bulundurarak kimin önceliği vardı!



HATIRLA

İnsanlar biyolojik özelliklerin yanı sıra toplumda yaratılan ve biçimlenen toplumsal özelliklere göre de birbirlerinden farklılaşır. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla toplumsal farklılıklar ve eşitsizlikler gelişir ve bunlar toplumsal farklılaşma ile tabakalaşmaya, yani insanların servet, güç ve saygınlığa göre hiyerarşik olarak sıralanmasına yol açar. Tarih boyunca kölecilik, zümre, kast ve sınıf sistemi gibi farklı tabakalaşma sistemleri var olmuştur. Bunlardan bazıları kapalıyken bazıları hareketliliğe olanak tanımıştır. Sosyolojik teoriler eşitsizlikleri farklı biçimde açıklar: Marksizm bunları adaletsiz ve sınıf ayrımıyla bağlantılı görürken işlevselcilik toplumsal açıdan yararlı kabul eder. Çağdaş toplumlar eşitsizlikler yalnızca ekonomik temele değil, yaşa, cinsiyete, toplumsal cinsiyete, etnik ve dinî aidiyete ve yaşanan yere de dayanır. Buna rağmen çağdaş toplumlar bu eşitsizlikleri azaltmaya ve herkes için eşit olanaklar sağlamaya çalışmaktadır.



EDİNDİĞİN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Toplumsal farklılaşma nedir?
2. Toplumsal tabakalaşma nedir?
3. Marksistlerin ve işlevselcilerin toplumsal eşitsizliklere ilişkin görüşü nedir?
4. Açık ve kapalı tabakalaşma sistemleri nedir?
5. Zümreler, kastlar ve sınıflar hangi özellikleriyle birbirinden ayrılır?
6. Belirtilen toplumsal farklılaşma temellerinin her biri için birer örnek ver ve çağdaş toplumların bunlarla nasıl mücadele ettiğini açıkla.

2. TOPLUMSAL KONUM

"Toplum her bireye bir yer ve rol verir." – Émile Durkheim

Bireyin toplumda bulunduğu yere toplumsal konum denir. Bu konum miras alınmış (aileden) veya kazanılmış (bireyin kişisel çabalarıyla) olabilir. Toplumsal konum bireyi çeşitli biçimlerde etkiler: yaşam tarzını, diğer insanlarla etkileşimini, sahip olduğu olanakları ve toplumsal süreçlere katılımını. Açık tabakalaşma sistemlerinde birey toplumsal konumunu etkileyebilir ve değiştirebilir.

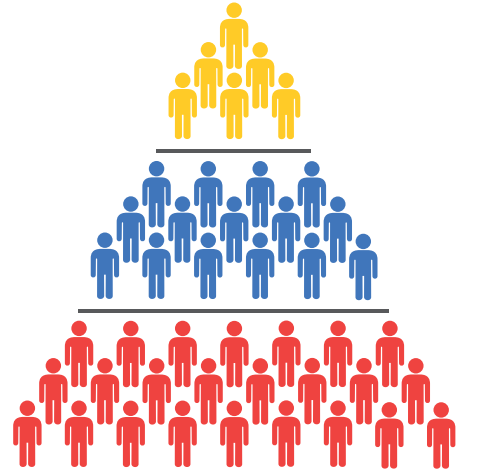
Çağdaş toplumdaki toplumsal tabakalaşma sistemini daha kolay anlamak için sosyolojide bu sistem çoğu zaman tabakalaşma piramidiyle görsel olarak gösterilir. Piramit üç bölüme ayrılır ve her bölüm bir toplumsal sınıfı temsil eder. Alt sınıf piramidin tabanında, orta sınıf orta bölümde, üst sınıf ise en dar bölümde, yani piramidin tepesinde yer alır. Bu dağılım toplumlarda insanların gerçek dağılımına uygundur. İnsanların en büyük bölümü alt, yani işçi sınıfına aittir, en küçük bölümü ise toplumsal hiyerarşinin tepesinde bulunur.

Bir birey belirli bir toplumsal sınıftaki yerini üç temel ölçüte göre alır: servet, güç ve saygınlık. Servet bireyin sahip olduğu maddi sermayedir. Güç, bireyin başkalarının davranışlarını onların iradesine rağmen bile etkileyebilme olanağıdır. Saygınlık ise toplumun diğer üyelerinin bir kişi hakkındaki görüşünü ve değerlendirmesini ifade eder.

Servet, güç ve saygınlığı kendi hedeflerine göre sırala! Hangisini birinci, hangisini son sıraya koyarsın? Nedenini açıkla!

Bu ölçütler aracılığıyla toplumsal tabakalaşmanın özü görülür: bireylerden oluşan toplumsal gruplar hiyerarşik olarak sıralanır. En üstte bulunan gruplar en ayrıcalıklı, en altta bulunanlar ise toplumdaki ayrıcalıklardan yoksun, ayrımcılığa uğrayan ve hakları kısıtlanan bireylerden oluşur.

Toplumsal sınıfların içinde, iş bölümünün ve çok sayıda farklı mesleğin varlığının sonucu olan toplumsal katmanlar bulunur. Bu durum ek bir katmanlaşmaya yol açar ve üretim araçlarının mülkiyeti artık belirli bir



Tabakalaşma piramidi



Toplumsal uçurumun

sınıfa ait olmanın tek önkoşulu değildir. Örneğin bir lastikçinin sahibi, kendi hastanesine sahip olmayan bir cerrahın daha düşük gelire sahip olabilir. Böylece her sınıfın içinde birden fazla katman oluşur (örneğin: alt-alt, orta-alt ve üst-alt katman). Bu tür bir ayırım bütün sınıflarda vardır.

Buradan katmanların sınıfların alt grupları veya “alt kümeleri” olduğunu ve sınıfların iç farklılaşmasını gösterdiğini özetleyebiliriz. Katmanlar arasındaki farklar saygınlık, eğitim, gelir ve meslek gibi birden fazla ölçüte dayanır. Aynı katmanın üyeleri benzer yaşam koşullarına, eğitime ve yaşam tarzına sahiptir. Aynı katmanın üyeleri arasındaki farklar farklı katmanların üyeleri arasındaki farklardan daha küçüktür. Diğer sınıfların üyeleriyle karşılaştırıldığında farklar daha da belirgindir.

Sınıflarda olduğu gibi katmanlarda da toplumsal statü farkı vardır. Üst katmanların üyeleri daha ayrıcalıklı bir toplumsal konuma sahipken alt katmanların saygınlığı, gücü ve yaşam olanakları daha azdır.

TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

“Eğitim, toplumun kendi yapısını yeniden ürettiği veya değiştirdiği en güçlü mekanizmadır.”

– Pierre Bourdieu

Çağdaş insanın düşüncesi (ve en yaygın hedefi) daha üst bir toplumsal katmana ve dolayısıyla daha üst bir sınıfa ait olmaktır. Bunu daha iyi eğitim, sahip olduğu kültürel sermaye, beceriler, girişimci ruh ve benzer yollarla başarır. Ancak sahip olduğu bu kişisel yeterliliklerin yanı sıra aile kökeni, toplumsal koşullar, çalıştığı ekonominin gelişimi ve benzeri etkenler de önemlidir. Bütün bu etkenler ve koşullar bireyin tabakalaşma piramidi içinde, tabakalaşma merdiveninde “hareket etmesini”, ilerlemesini (yukarı doğru gitmesini) veya gerilemesini (aşağı doğru gitmesini) sağlar. Bireyin bu hareketine Yatay hareketlilik bireyin toplumsal rolündeki değişimi ifade eder, ancak toplumsal katmanın veya sınıfın değişmesi anlamına gelmez. Örneğin: İller Eğitim Geliştirme Bürosunda genç danışman olarak çalışır ve birkaç yıl sonra yönetici görevine atanır. Ücreti az miktarda artar, ancak bu artış toplumsal katmanını değiştirmeye yetmez.



Toplumsal hareketlilik bize her adımın önemli olduğunu öğretir

Dikey hareketlilik bireyin toplumsal konumunun değişmesi ve toplumsal veya sınıfsal aidiyetinin değişmesi anlamına gelir. Bu hareketlilik konumun iyileşmesi veya kötüleşmesi yönünde olabilir. Örneğin: İvan işletmede çalışan bir işçidir, ancak ilerlemek için yükseköğrenime sahip değildir. Fakülteye kaydolmaya karar verir ve bu ona daha iyi bir iş konumu sağlar. Mezun olduktan kısa süre sonra İvan işletmede çok daha yüksek ücret ve ayrıcalıklarla üst bir görev alır. Bu onu daha üst bir sınıfa yerleştirir. Üst-alt sınıftan orta-orta sınıfa geçer.

Daha yüksek bir toplumsal konuma eğitim dışında evlilik, siyasetle uğraşma, aile mirası... yoluyla da ulaşılabilir.

Yatay ve dikey hareketlilik kuşak içi veya kuşaklar arası olabilir.

Kuşak içi hareketlilik, tabakalaşma merdivenindeki toplumsal konum değişiminin bireyin yaşamının farklı dönemlerinde gerçekleşmesidir. İvan örneği buna örnektir.

Kuşaklar arası hareketlilik, bireyin hareketliliğinin anne ve babasıyla karşılaştırılmasıdır. Örneğin oğul bir bakanlıkta yönetici olurken babası fabrikada işçidir. Oğul babasına göre tabakalaşma merdiveninde yukarı doğru hareket etmektedir.

Toplumsal hareketlilik çağdaş toplumlarda daha fazladır ve daha gerçekçi biçimde gerçekleştirilebilir.

Etkinlik önerisi (bireysel veya grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Geçen yıl dünyadaki ve bölgedeki en zengin insanların kimler olduğunu araştır. Uğraştıkları mesleklerin bir listesini yap! Çevrelerinde ne kadar güçlü olduklarını ve güçlerini nasıl kullandıklarını araştır!

ETKİNLİK 2. Bir ailedeki üyelerin toplumsal hareketliliğini analiz et (daha kolay ilerlemek için soy ağacından yararlan). Üyelerin iki-üç kuşak önceki toplumsal konumlarını araştır ve hareketliliği bütün yönleriyle analiz et: dikey, yatay, kuşak içi veya kuşaklar arası hareketlilik var mı? Ailede kim diğerlerine göre en yüksek toplumsal konuma ulaşmıştır? Bu konuma nasıl ulaşmıştır? Ailenin diğer üyeleri arasında nasıl bir saygınlığa ve güce sahiptir?



HATIRLA

Toplumsal konum bireyin toplumda bulunduğu yerdir ve miras alınmış veya kazanılmış olabilir. Servet, güç ve saygınlığa bağlıdır ve bireyin yaşam tarzını, olanaklarını ve etkisini belirler. Çağdaş toplumda tabakalaşma alt, orta ve üst sınıftan oluşan bir piramit olarak gösterilir. Sınıfların içinde eğitim, gelir, meslek ve saygınlığa göre ayrılan katmanlar vardır.

Toplumsal hareketlilik bireyin tabakalaşma merdiveni boyunca hareket etmesidir ve yatay (sınıf değişmeden) veya dikey (toplumsal konum değişerek) olabilir. Bu hareketlilik bireyin yaşamı içinde gerçekleşebilir veya kuşaklar arasında karşılaştırılabilir. Çağdaş toplumlarda hareketlilik özellikle eğitim ve kişisel yetenekler yoluyla daha belirgin ve daha ulaşılabilir.



EDİNDİĞİN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Toplumsal farklılaşma nedir?
2. Toplumsal tabakalaşma nedir?
3. Marksistlerin ve işlevselcilerin toplumsal eşitsizlikler konusundaki görüşleri hangi yönlerden farklıdır?
4. Hangi tabakalaşma sistemleri açık, hangileri kapalıdır?
5. Zümrelerin, kastların ve sınıfların özelliklerini belirt!
6. Toplumsal konum nedir?
7. Bireyin toplumda sıralanmasında kullanılan üç ölçüt nedir?
8. Toplumsal sınıflar nedir, katmanlar nedir?
9. Toplumsal hareketlilik nedir?
10. Hangi toplumsal hareketlilik türleri vardır? Açıkla!

3. KOLEKTİF DAVRANIŞ

“Önce sosyalistler için geldiler, ben sustum – çünkü sosyalist değildim. Sonra sendikacılar için geldiler, ben sustum – çünkü sendikacı değildim.

Sonra Yahudiler için geldiler, ben sustum – çünkü Yahudi değildim. Sonra benim için geldiler – ve artık beni savunacak kimse kalmamıştı.”

– Martin Niemöller

İnsan bir bireydir, kişidir, kendine özgü düşünceleri, fikirleri, tutumları ve duyguları vardır ve bunlar onu özel ve benzersiz kılar. Bununla birlikte kaliteli ve dolu bir yaşam sürebilmek için bir toplulukta, bir kolektif içinde yaşar. Birey ile kolektif arasındaki etki karşılıklıdır. Kolektif, bireyin yalıtılmış biçimde değil onun bir parçası olarak hareket ettiği bir gruptur. Birey grubun kurallarına ve normlarına uyar. Kolektif bireye aidiyet, dayanışma ve ortak (kolektif) sorumluluk duygusu kazandırır. Kolektif, bireyin diğerleriyle etkileşim içinde biçimlendiği ve hareket ettiği toplumsal ortamdır. Böyle bir ortamda bireyin davranışı biçimlenir ve grubun kolektif davranışının bir bölümünü benimseyerek kendine özgü özellikler kazanır. Aynı zamanda onu belirleyen bireyselliğini korur. Kolektif davranış, öngörülemeyen durumlarda belirli sayıda insanın kendiliğinden tepkisi de olabilir. Kolektif davranışın hangi biçimde ve ne kadar yoğunlukta ortaya çıkacağı büyük ölçüde toplumsal çevrenin kültürel özelliklerine bağlıdır. Örneğin bir futbol maçında Japon taraftarlar disiplinli ve düzenli davranır ve maç sonunda tribünlerdeki çöpleri birlikte toplarlar. İngiliz taraftarlar güçlü duygular ve yüksek sesli tezahürat gösterir, yenilgi durumunda ise saldırgan davranış sergileyebilir.

Émile Durkheim kolektif bilinci ve onun bireysel bilinç üzerindeki etkisini inceler. “Kolektif bilinç bireysel bilince egemen olur ve onu etkiler” saptaması günlük durumlarda da görülebilir. Örneğin bazı alışkanlıklarını veya davranışlarını analiz ederken bunların bir bölümünü akranlarından benimsediğini fark edersin.

Kolektif davranış birçok biçimde ortaya çıkar. En yaygın olanları kalabalık, kamu, izleyici kitlesi, söylentiler, panik, toplumsal hareketler ve diğerleridir.



Brezilyalı taraftarlardan oluşan

Kalabalık, ortak bir olaya tepki veren, birbirine mekânsal olarak yakın insan grubudur. Bireysellik ikinci plandadır çünkü kalabalığın içindeki birey grubun tepkilerine dayanır. Bu tepkiler çoğu zaman duygusal ve kendiliğindendir. Gustave Le Bon'a göre kalabalık içinde bireysel zihin tamamen kaybolur ve kişisel sorumluluğun azalması nedeniyle insanların cesaretlenmesini ve daha cesur davranmasını sağlayan kolektif bir zihin ortaya çıkar. Ona göre kalabalıkta kolektif sorumluluk artar ve bu durum bireyin tamamen farklı biçimde hissetmesine, düşünmesine ve davranmasına yol açar. Örneğin bir spor karşılaşmasından sonra taraftarlar kamu mallarına zarar verir. Sapkın davranış göstermeyen ve bu eylemleri onaylamayan gençler de onlara katılır. Yalnızca kalabalığın davranışını benimserler.

Kamu, ortak bir ilgiye, konuya veya soruna sahip, mekânsal olarak birbirinden uzak insan grubudur. Kalabalıktan farklı olarak kamunun görüşü akılcıdır ve bilgilere dayanır. İnsanlar kamunun bir parçası olarak görüşlerini açık oturumlar, sosyal medya, anketler veya tartışmalar aracılığıyla dile getirir. Belirli bir konu hakkındaki görüşlerine uygun ve akılcı eyleme uygun biçimde hareket edebilirler: dilekçeler, yasa değişikliği talepleri, yasa çıkarılması ve benzeri yollarla. Örneğin göl kıyısına, ekolojik çevreyi bozacak bir otel kompleksinin yapılacağı açıklanır. Bu plana karşı ülkenin her yerinden yurttaşlar tepkiye katılır ve gölü kurtarmak için çevrimiçi dilekçe imzalar.

Panik, korku ve güçlü duyguların yönlendirdiği, çoğu zaman olağan dışı veya tehdit edici bir durumun neden olduğu davranıştır. Birey bir grup içinde olduğunda başkalarının etkisi güvensizlik duygusunu artırdığı için daha yoğun bir nitelik kazanır. Böyle koşullarda akılcı düşünme önemli ölçüde azalır ve çoğu zaman yerini kaotik ve dürtüsel davranışlara bırakır. Panik en çok toplu tahliye durumlarında veya yakın bir tehlike ortaya çıktığında görülür - birey çevresindeki insanların tepkilerini izler ve durumu bağımsız olarak değerlendirmeden onlara göre hareket eder. Böyle bir davranış kontrol etmek zordur. Bu nedenle bireyin eylemlerinde sakin ve soğukkanlı kalmaya çalışması son derece önemlidir. Örneğin tren yolculuğu sırasında yolcular trafiğin durduğu ve karşı yönden bir trenin hızla yaklaştığı yönünde bilgi alır. Bilginin doğruluğunu kontrol etmeden korkunun etkisiyle panik ve düzensiz biçimde tepki verir ve kalabalık içinde treni terk ederler.

Söylentiler belirli bir olay, durum veya kişi hakkında doğrulanmamış ve çoğu zaman yanlış bilgilerdir. Özellikle belirsizlik ortamında yayıldıklarında insanların düşünce ve davranışları üzerinde güçlü etki yaratırlar. Söylentilerin olumsuz yönü, daha geniş toplumda kolektif tedirginlik, korku, güvensizlik ve yanlış tepkilere yol açabilmeleridir. Bu nedenle bireylerde eleştirel düşünmenin ve kamuda dolaşan bilgileri doğrulama alışkanlığının geliştirilmesi son derece önemlidir. Örneğin koronavirus pandemisi sırasında temel gıda ürünlerinin kıtlaşacağı yönünde bir söylenti yayıldı. Bu bilgilerin etkisiyle yurttaşlar süpermarket raflarını kitlesel olarak boşalttı, yetkili kurumlar böyle bir kıtlık tehlikesi olmadığını sürekli bildirmesine rağmen.

TOPLUMSAL HAREKETLER

“İnsanlar bir araya geldiğinde, her bireyden daha büyük bir güç doğar.”

– Émile Durkheim

İnsanlar sürekli olarak yeni, farklı, modern, başka bir şey arar ve mevcut olanı daha iyi hâle getirmek ister. Değişim isteği kolektif (ortak) bir boyut kazandığında, insanlar bunu gerçekleştirmek için birleştiğinde ve bu istek bir toplumsal ihtiyaçla ilgili olduğunda toplumsal hareketlerin ortaya çıktığını söyleriz. Toplumsal hareketler, ortak hedefleri olan ve bir toplumsal olguyu ortaya çıkarmaya veya engellemeye çalışan insanların örgütlü kolektif etkinlikleridir. Bu etkinlikler çoğu zaman adalet, ekoloji, eşitlik ve benzeri gündelik insan ihtiyaçlarına yöneliktir.



Üsküp'te temiz hava için protesto yürüyüşü

Toplumsal hareketler toplumda bütün nüfusu etkileyen bir sorun ortaya çıktığında doğar. Örneğin bir grup gencin vandalizmi veya parkta ağaçların kesilmesine ve kamusal yeşil alanın yok olmasına yol açacak bir apartman inşaatının duyurulması.

Başlangıçta sakinler bireysel tepki verir, ancak zamanla bunun kolektif bir sorun olduğunu anlarlar çünkü gençlerin davranışı veya parkın yok edilmesi bütün toplumun güvenliğini, huzurunu ve yaşam kalitesini etkiler.

Daha sonra komşuları bilgilendiren ve topluluğu örgütleyen öncüler ve liderler ortaya çıkar. Ardından somut etkinlikler gelir: sakinler arasında toplantılar, gençlerle ve anne babalarıyla görüşmeler, dilekçeler, barışçıl protestolar, yerel makamlara başvuru ve medya ile sosyal ağların kullanılması.

Böyle örgütlü ve kolektif bir eylem yoluyla yurttaşlar sorunu çözmeye, kamu düzeni ve huzuru sağlamaya veya kamusal yeşil alanı korumaya çalışır.

EN BİLİNER TOPLUMSAL HAREKETLER

“Özgürlük ve adaletin ilerlemesi, toplumu değiştirmeye çalışanların kolektif bilinci ve ortak eylemi olmadan hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.”

– John Stuart Mill

Çevre hareketleri doğayı aşırı kirlilikten ve kentleşmeden korumayı savunur. Yurttaşlar, kirliliğin yalnız bugünü değil gelecek kuşakları da etkileyen ciddi bir sorun olduğunu fark ettiklerinde ortaya çıkarlar. Çevre sorunlarıyla doğrudan bağlantılı politikaları etkilemeye çalışırlar.

Günümüzde etkinlikleri en çok insanların çevre sorunları ve sonuçları hakkında bilinçlendirilmesine yöneliktir.

Feminist hareketler XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır ve amaçları kadınlarla erkekler arasında toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesidir. Kadın hakları mücadelesi protestolar, kampanyalar, dilekçeler, eğitim programları, yasama üzerinde etki ve diğer aktivizm biçimleriyle yürütülmüştür. Üzerinde çalışılan başlıca talepler kadınların siyasal hakları, eğitime eşit erişim, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten korunma, üreme hakları ve benzerleridir. Günümüzde de bütün toplumsal alanlarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması için etkindirler.

Barış hareketleri çatışmaların barışçıl çözümüne yöneliktir – şiddet içermeyen eylemlere, barışçıl protestolara, barış yürüyüşlerine, diyalogun geliştirilmesine ve benzerlerine dayanan etkinliklerle. Savaşların zararlarının farkına varan yurttaşların tepkisi olarak ortaya çıkarlar: geri döndürülemez kayıplar, insani ve maddi sonuçlar, savaştan uzun süre sonra da devam eden toplumsal istikrarsızlık ve benzerleri. Halkta barış kültürü oluşturulmasında büyük rol oynarlar.

İrkçilik karşıtı hareketler insanlar arasında eşitliği ve ırk temelindeki her türlü ayrımcılığın önlenmesini savunur.



Temizlik için çevre



Feminist protesto yürüyüşü



Savaş karşıtı

İrksal ayırım ve ayrımcılığa karşı bir yanıt olarak ortaya çıkarlar ve etkinlik biçimleri şunlardır: protestolar, kamusal kampanyalar, eğitim programları, önyargıların yıkılması ve politikalar ile yasalar üzerinde etki. Amaçları herkesin eşit haklara, özgürlüklere ve olanaklara sahip olduğu toplumlar kurmaktır.

Toplumsal hareketler ortaya çıkmalarına neden olan sorun çözüldüğünde etkinliklerine son verir.



İrkçılık karşıtı slogan "Siyahların hayatları önemlidir"

Etkinlik önerisi (bireysel veya grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Çevrende akranların arasında gözlemlediğin moda tarzlarını analiz et! Giysi satın alırken kararlarını nasıl verdiğini analiz et! Hangisi belirleyici: spor ayakkabı modelinin rahat ve kaliteli olması mı, yoksa en güncel ve akranların arasında en çok satın alınan model olması mı?

ETKİNLİK 2. Büyük bir insan kalabalığının bulunduğu kamusal bir etkinliğin, örneğin konserin, protestonun veya spor karşılaşmasının parçası olduğunu hayal et. Bir grubun içindeyken düşüncelerinin, duygularının ve davranışlarının nasıl değiştiğini açıkla. Kendini daha duygusal, başkalarının etkisi altında veya ortak eyleme katılmaya daha motive hissediyor musun? Yalnız olsaydın aynı biçimde davranır mıydın?

ETKİNLİK 3. Çevrendeki diğer insanları da etkilediğini düşündüğün bir sorunu belirle (okul, mahalle, apartman ve benzeri), soruna bir çözüm bulmaya çalış ve yakın çevrendekileri bunu etkin biçimde uygulamaya teşvik et! Örneğin: binanın önündeki çocuk parkında çöp kutusu yok. Çevredeki binaların sakinleriyle birlikte belediyeye başvurarak sorunun çözülmesini isteyin! İlk olarak ne yaparsın? Yurttaşları sorunun çözümünde etkin olmaya nasıl teşvik edersin? Onların kolektif bilincini nasıl "uyandırırısın"?

ETKİNLİK 4. Dersin başında verilen Martin Niemöller düşüncesini değerlendir. İnsanlar yurttaşlarını korumak için tepki verseydi ne olurdu? Ne değişirdi? Bu sözün hangi koşullarda söylendiğini araştır!

ETKİNLİK 5. Sınıf arkadaşlarını kulaktan kulağa oyununu oynamaya teşvik et. Onlara uzun bir cümle ver ve sırayla birbirinize aktarın. Sonunda son kişi ne duyduğunu söylediğinde son cümlemin başlangıçtaki özgün cümleden ne kadar farklı olduğunu göreceksiniz. Bu, söylentilerin nasıl yayıldığını görmek için gerçek bir örnektir!



HATIRLA

İnsan bir bireydir, ancak kolektif içinde yaşar ve biçimlenir. Birey ile grup arasında karşılıklı etki vardır. Kolektif davranış kalabalık, kamu, panik ve söylentiler gibi farklı biçimlerde ortaya çıkar. Bazı durumlarda bireysel bilinç, Émile Durkheim'ın açıkladığı gibi kolektif bilinç tarafından bastırılabilir. Ortak bir sorun toplumsal değişim için örgütlü ve yönlendirilmiş bir etkinliği teşvik ettiğinde toplumsal hareketler ortaya çıkar. Bu hareketler protestolar, dilekçeler ve kamusal kampanyalar kullanarak çevre, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve ırkçılık karşıtlığı konularını çözmeye çalışır. Toplumsal hareketler oluşturuldukları hedefe ulaşamadığı sürece varlığını sürdürür.



EDİNDİĞİN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

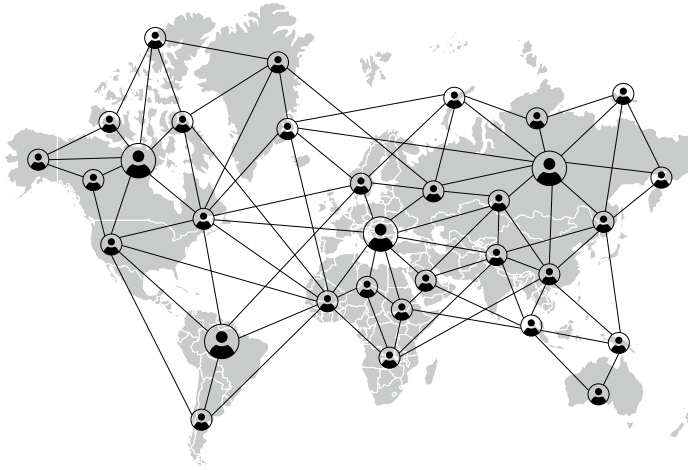
1. Kolektif davranış nedir?
2. Émile Durkheim'a göre bireyde hangi bilinç baskındır?
3. Kalabalık nedir, kamu nedir?
4. Toplumsal hareketler nasıl ortaya çıkar?
5. Toplumsal hareketlerin temel amacı nedir?
6. Toplumsal hareket ne zaman varlığını sona erdirir?
7. En bilinen toplumsal hareketler hangileridir? Amaçları nelerdir ve nasıl hareket ederler?

4. KÜRESELLEŞME

"Küreselleşme, yerel ile küreselin insanların günlük yaşamlarını etkileyen biçimlerde birbirine bağlanması demektir." – Anthony Giddens

Günlük yaşamda küresel kavramıyla farklı bağlamlarda çok sık karşılaşırız: dünya küresel bir köydür, küresel ısınma, küresel sorun, küresel sermaye, küresel siyaset, küreselleşme. Bu kadar farklı alanda ve durumda kullanılabilen bu kavramın anlamının ne olduğu sorusu ortaya çıkar.

Globus sözcüğü Latince bir sözcüktür ve top, küre, bütün anlamına gelir. Sözcüğün düz anlamıyla küreselleşme, dünyayı birbirine bağlama ve tek bir bütün olarak kapsama süreci demektir. Bu süreç gerçekte, bizim gerçekliğimizde ne anlama gelir?



Küreselleşme dünyanın her yerindeki insanları birbirine bağlar

Günümüzde bir Avrupa ülkesindeki bir şehri veya başka bir kıtadaki bir ülkeyi ziyaret etmek, Makedonya'daki uzak bir dağ köyüne ulaşmaktan çok daha kolaydır, özellikle de kendi ulaşım aracımız yoksa. Dünya ile bağlantılar o kadar gelişmiş ve erişilebilir hâle gelmiştir ki geçmişte uzaklık olarak görülen şey bugün yalnızca birkaç saatlik bir uçuş mesafesidir. Okyanusların ötesindeki uzak ülkeler geçmişte hayal ve anlatı konusuydu, bugün ise internette tek tıkla sanal olarak "ziyaret"

edilebilir. Moda eğilimleri, sevdiğimiz şarkıcının yeni şarkısı, en yeni filmin fragmanı, Oscar ödül gecesi veya en ünlü takımların spor karşılaşmaları hakkındaki bilgiler bize, dünyanın geri kalanına ulaştığı anda ulaşır. Olmadığımız yerlerde de varız, bizden binlerce kilometre uzakta gerçekleşen olayları uzaktan takip ederiz. Devletlerin, toplumların ve insanların dünya ölçeğinde giderek artan bu bağlantınlılığı ve karşılıklı bağımlılığına küreselleşme denir.

KÜRESELLEŞME TÜRLERİ

“Küreselleşme yalnızca ekonomik bir olgu değildir; siyaseti, kültürü ve toplumsal ilişkileri birbirine bağlayarak ortak riskler ve fırsatlardan oluşan bir dünya yaratır.”

– Ulrich Beck

Küreselleşme ekonomik, siyasi, kültürel ve teknolojik bağlar aracılığıyla gerçekleşir ve bu bağlar devletler arasındaki sınırların öneminin azalmasına katkıda bulunur. Sınırlar uygulamada ve hukukta varlığını sürdürüp belirli bir devletin toprağını gösterse de küreselleşmenin etkisiyle toplumların günlük işleyişinde giderek daha “görünmez” hâle gelir. İş birliği için engel oluşturmazlar.

Küreselleşmenin ekonomik alanda başladığı kabul edilir.



Ekonomik küreselleşme dünya pazarlarını birbirine bağlar

Ekonomik küreselleşme malların, hizmetlerin, sermayenin, iş gücünün, ticaretin ve ödemelerin daha kolay hareket etmesini kapsar. Çok uluslu şirketlerin (Apple, Coca-Cola, Nike, Zara) ortaya çıkması devletler arasında iş birliğinin artmasına, aynı zamanda karşılıklı bağımlılığın güçlenmesine yol açar. Ekonomik çıkarlar, her devletin sunduğu veya talep ettiği şeylerle yer bulabildiği küresel (dünya) pazarı oluşturur. Örneğin, farklı ulusal para birimlerine sahip birkaç ülkeye seyahat edebilir, ödeme kartıyla ödeme yapabilir ve tüm ülkelerde çok uluslu şirketlerin ürünlerini bulabilirsin. Amazon, Temu üzerinden bir şey, sevdiğin markadan kıyafet veya bir video oyunu sipariş ettiysen sen de ekonomik küreselleşme sürecinin bir parçasısın.

Kültürel küreselleşme renkli kültür dünyasının bir parçası olma imkânında görülür. Çok sayıda dil, gelenek ve farklı yemek türü, kişinin kendi sınırlarının dışına çıkmasını ve farklı ve uzak olanın dünyasını hissetmesini sağlar. Ancak kültürel küreselleşme, dünyanın büyük ve renkli tek bir kültüre mi dönüştüğü yoksa büyük bir kültürün diğerlerinin tümünü mü etkilediği konusunda ikilemler yaratır. Dünya Batılılaşmayla (Batı kültürlerinin etkisi, Batılı yaşam tarzının örnek ve yaşam biçimi olarak benimsenmesi) mı karşı karşıyadır? Batı ülkelerinden gelen kültürel etkiler ulusal sınırları kolayca aşar. Örneğin, yerel bir restorana gittiğinde menüde farklı ülkelerden yemekler (taco, pizza, döner, gyros, sushi) bulunduğunu fark edersin. Yerel müzik yerine dünya müziği dinleme ihtimalin yüksektir ve restoranın adı da çoğu zaman yabancı kökenli veya yabancı bir anlama sahiptir.

Politik küreselleşme belki de yaşamımızı en çok etkileyen, fakat en az farkında olduğumuz küreselleşme türüdür. Politik küreselleşme yoluyla devletler uluslararası düzeyde iş birliği yapar, ittifaklar kurar, dünyayı ilgilendiren ve ulusal çerçeveleri aşan konularda önemli kararlar alır. Örneğin, AB düzeyinde telif hakkı yasalarında yapılan değişiklikler, Makedonya'da olsan bile Spotify, YouTube veya Apple Music'te hangi müziklerin erişilebilir olduğunu etkiler. Şirketler küresel yasalara uyum sağladığı için belirli şarkıları dinleyebilir veya abone olabilirsiniz.



Sosyal medya günlük yaşamda güçlü bir biçimde yer almaktadır

Sosyal küreselleşme göçleri, seyahatleri, sosyal medya üzerinden iletişimi ve daha geniş, küresel bir topluluğa ait olma duygusu sağlayan tüm etkileşim biçimlerini kapsar. Günümüz dünyasında iletişim ve etkileşimin gücünü gösterir, çünkü bireyler ve gruplar birbirlerini etkileyebilir ve fiziksel olarak bulunmadan küresel yaşama katılabilir. Sosyal küreselleşme aynı zamanda öğrenme, sosyalleşme, arkadaşlık kurma ve toplumsal bilinç oluşturma biçimini değiştirir. Örneğin, TikTok ve Instagram üzerinden arkadaşlarıyla iletişim kuruyor, birlikte meydan okumaları ve trendleri takip ediyor, müzik, kıyafet veya videolar hakkında fikir alışverişi yapıyorsanız siz de sosyal küreselleşmenin bir parçasısınız.

MEDYA VE KÜRESELLEŞME

Medya küreselleşme sürecinde kilit bir role sahiptir. Özellikle internet, sosyal medya ve televizyon aracılığıyla bilgilerin hızlı ve kitlesel biçimde yayılmasını sağlar. Moda, gastronomi ve kültür alanındaki yenilikleri aktarır, bunları herkes için gerçek ve kolay erişilebilir hâle getirir. Örneğin, Olimpiyat Oyunlarının açılışını dünyanın dört bir yanındaki milyonlarca izleyici aynı anda izleyebilir. Medya aracılığıyla bireyler farklı kampanyalara katılabilir, toplumsal konular hakkındaki görüşlerini ifade edebilir, çevrim içi insani yardım faaliyetlerine ve benzer girişimlere katılabilir. Reklamlar aracılığıyla alım satıma konu olan ürünler tanıtılır ve evden alışveriş yapılması mümkün olur.

Medya insanları, kültürleri ve fikirleri birbirine bağlayarak dünyanın büyük bir topluluk gibi işlemlerini sağladığı için küreselleşmeyi hızlandırır ve derinleştirir. Örneğin, akıllı telefonunu her açtığında ve bir sosyal medya platformuna girdiğinde küreselleşmenin bir parçası olursun. Medya seni dünyanın dört bir yanındaki yaşlılarla buluşturur ve onlarla aynı (küresel) mekânda yaşıyormuşsun hissi yaratır.

KÜRESELLEŞMENİN SONUÇLARI – KÜRESELLEŞME LEHİNDE VEYA ALEYHİNDE ARGÜMANLAR

“Dünya tek bir yer hâline geliyor, ama eşit bir yer hâline gelmiyor.”

– David Harvey

Sosyologların küreselleşme hakkındaki görüşleri ayrılmıştır. Bazıları onu olumlu bir süreç olarak görürken bazıları daha fazla olumsuz sonuca yol açtığını düşünür. Birinciler (küreselleşmeciler), küreselleşmenin insanlar arasındaki bağlantıyı artırdığına, bilgi akışını hızlandırdığına ve teknolojik gelişmeyi teşvik ettiğine inanır. Onlara göre küreselleşme fikirlerin, malların ve hizmetlerin daha kolay değişimini sağlar ve toplumun ilerlemesine katkıda bulunur. İkinciler (küreselleşme karşıtları) ise olumsuz yönlerini vurgular. Küreselleşmenin ekonomik eşitsizlikler, yerel kültürlerin zayıflaması, çok uluslu şirketlerin artan gücü ve çevre üzerinde zararlı etkiler yarattığı konusunda uyarırlar. Onlara göre küreselleşmenin faydaları eşit dağılmaz ve süreç çözümlerden daha fazla sorun yaratır. Küreselleşmenin özellikle küçük ulus devletler için bir tehdit oluşturduğunu düşünürler. Büyük ve ekonomik açıdan gelişmiş devletler daha az gelişmiş ve yoksul devletlerin

ucuz iş gücünden ve doğal zenginliklerinden yararlanır, çok uluslu şirketler ise sömürü biçimi olarak değerlendirilen kârlar elde eder.

Ayrıca küreselleşme karşıtları, küresel kültürün yerel kültürler üzerindeki güçlü etkisinin onların bastırılmasına ve kültürel ve ulusal kimliğin zamanla kaybolmasına yol açabileceğini belirtir. Onlara göre bu tür süreçler geleneklerin, dilin ve yerel adetlerin önemini azaltır ve bu durum dünyadaki kültürel çeşitlilik için ciddi bir tehdit oluşturur.

Küreselleşme devletleri birbirine bağlar ve sınırlar daha “açık” olduğu, insan ve mal taşımacılığı çok daha hızlı ve sık gerçekleştiği için ticareti ve seyahatleri kolaylaştırır. Bu, beraberinde



Dünya pazarları için çalışan konfeksiyon işçileri

riskler de getiren büyük bir faydadır. Mallar ve insanlar bir devletten diğerine daha kolay hareket ettiğinde, yasak şeyler de (uyuşturucu veya silah) daha kolay taşınabilir. Bu durum suç gruplarının veya terör örgütlerinin birden fazla ülkede faaliyet göstermesine imkân verir. Bu nedenle küresel güvenliğin korunması için iyi koruma önlemleri ve uluslararası iş birliği gerekir. Küreselleşme karşıtlarının küreselleşme sürecine yönelttiği en sert eleştirilerin konularından biri çevresel zorluklar ve sonuçlardır. Dünyanın birbirine bağlanması ve küresel pazarın işleyişi küreselleşmenin faydaları olarak görülürken küreselleşme karşıtlarına göre olumsuz sonuçlar doğurur. Yoğun ve sık trafik ile küresel pazar için mal ve ham madde taşımacılığı atmosfere salınan zararlı gaz miktarını artırır ve bu da doğrudan küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine katkıda bulunur.

Bunun yanında küreselleşme karşıtları, çok uluslu şirketlerin özellikle daha az gelişmiş devletlerde maliyetleri düşürmek ve daha fazla kâr elde etmek amacıyla doğal zenginlikleri ve kaynakları sık sık aşırı derecede kullandığını belirtir. Bu koşullarda çevre standartları çoğu zaman göz ardı edilir, bu da toprağın, suyun ve havanın kirlenmesine, ekolojik sistemlerin bozulmasına ve biyolojik çeşitliliğin kaybolmasına yol açar.

Bir başka çevresel sorun, ürünlerin paketlenmesi ve taşınmasında ambalajın kitlesel biçimde kullanılmasıdır. Malları korumak amacıyla ve pazarlama nedenleriyle ambalaj çoğu zaman gereksiz yere iki kat veya çok katmanlı kullanılır ve büyük miktarda atık oluşur. Bu atığın geri dönüştürülmesi zordur ve çevre üzerindeki yükü daha da artırır.

Küreselleşme karşıtlarına göre tüm bu olgular, küreselleşmenin sıkı çevre kuralları ve sorumlu davranışla birlikte yürütülmediği takdirde çevreyi ve bugünkü ve gelecek kuşakların yaşam kalitesini ciddi biçimde tehlikeye atabileceğini gösterir.



Küreselleşme sıcaklıkların artışı etkiler

Etkinlik önerisi (bireysel veya grup hâlinde çalışılır)

- ETKİNLİK 1.** Düşün ve her küreselleşme türü için birer örnek ver! Bu sürecin bir parçası olduğunu ve en çok hangi türde kendini bulduğunu değerlendir!
- ETKİNLİK 2.** Küreselleşmenin olumlu ve olumsuz yönlerini dikkatle incele ve ayrıca araştı! Çevrendeki yakınlarınla (ailen, arkadaşların, sınıf arkadaşların, öğretmenlerin) benimseyeceğin görüş hakkında konuş. Kendi görüşünü onlarınkiyle karşılaştı!
- ETKİNLİK 3.** Küresel bir çevrim içi mağazadan sipariş edilen bir ürünün yolculuğunu analiz et. Sana ulaşmak için ne kadar yol katetmesi gerekir ve bu tür alışveriş çevresel açıdan ne ölçüde haklıdır?
- ETKİNLİK 4.** Kuzey Makedonya Cumhuriyeti vatandaşlarının çevre alışkanlıklarını analiz et ve bunları Slovenya Cumhuriyeti vatandaşlarının çevre alışkanlıklarıyla karşılaştı! Birinciler kendi ülkelerinde çevreye nasıl özen gösteriyor, diğerleri nasıl? Makedonya küresel çevre politikalarını nasıl izliyor?



HATIRLA

Küreselleşme, dünyanın tek bir bütün hâlinde birbirine bağlanması sürecidir. Bu süreçte devletler, toplumlar ve insanlar giderek daha fazla karşılıklı bağımlı hâle gelir. Ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal bağlantılar aracılığıyla gerçekleşir, medya ve teknoloji ise yayılmasında ve hızlanmasında kilit role sahiptir. Küreselleşme sayesinde bilgiler, mallar, sermaye ve fikirler sınırlar arasında hızlı ve kolay biçimde hareket eder. Küreselleşme hakkındaki görüşler ayrılmıştır: küreselleşmeciler onu ilerleme, gelişme ve daha fazla bağlantı için bir imkân olarak görürken küreselleşme karşıtları ekonomik eşitsizlikler, kültürel egemenlik, çok uluslu şirketlerin artan gücü ve ciddi çevresel sonuçlar konusunda uyarır. Böylece küreselleşme dünyayı daha birleşik, ancak daha eşit olmayan bir hâle getirir.



EDİNDİĞİN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN

1. Küreselleşme sözcüğü nereden gelir ve ne anlama gelir?
2. Küreselleşme süreci nedir?
3. Ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal küreselleşmenin özellikleri nelerdir?
4. Küreselleşme sürecinde medyanın rolü nedir?
5. Hangi insanlar ve gruplar küreselleşmecidir ve neyi savunurlar?
6. Hangi insanlar ve gruplar küreselleşme karşıtıdır ve neyi savunurlar?
7. Küreselleşmenin sonucu olarak hangi çevresel zorluklar ortaya çıkar?

5. KÜRESEL GÖÇLER

“Göç çözülmesi gereken bir sorun değil, yönetilmesi gereken bir gerçektir.”
– Stephen Castles

Devletlerin birbirine bağlılığı ve karşılıklı bağımlılığı yalnızca internet, medya, çevrim içi alışveriş veya turistik seyahatler yoluyla gerçekleşmez. Aksine, insanların dünyanın farklı yerlerindeki fiziksel varlığıyla da görülür. İnsanların bir yerden başka bir yere mekanik (fiziksel) hareketine ve yer değiştirmesine göç denir.

Göçler küreselleşme süreciyle yakından bağlantılıdır. Küresel ekonomi, insanları sınırlar arasında hareket etmeye teşvik eden iş gücü talebi, eğitim olanakları ve yeni pazarlar yaratır. Aynı zamanda modern ulaşım ve iletişim teknolojileri taşınmayı ve anavatanla bağların sürdürülmesini kolaylaştırır.

Böylece göçler, devletlerin ve toplumların küresel bağlantısının ve karşılıklı bağımlılığının en görünür göstergelerinden biri hâline gelir. Göç geçici olabilir, yani başka bir şehirde veya devlette eğitim görmek ya da mevsimlik çalışmak gibi belirli bir süreyle sınırlı olabilir. Kalıcı da olabilir – birey veya aile yeni çevrede sürekli yaşamak amacıyla taşınır. Göçler bir devletin sınırları içinde gerçekleşebilir – iç göç (örneğin köyden kente taşınma) veya başka bir devlete gerçekleşebilir, buna dış göç veya uluslararası göç denir (örneğin yurt dışına göç etme).

Göçlerin nedenleri çeşitlidir. En sık ekonomik niteliktedir, yani iş arayışı ve daha iyi yaşam standardı. Göç, daha iyi eğitim, daha kaliteli yaşam koşulları, daha iyi sağlık hizmetleri veya daha sağlıklı bir çevre isteğinden de kaynaklanabilir. Bazı durumlarda insanlar savaşlar, siyasi istikrarsızlık veya kendi ülkelerindeki diğer güvensizlik biçimleri nedeniyle göç eder.

Özellikle Sanayi Devrimi döneminde en kitlesel ve en sık görülen göçlerden biri insanların köylerden kentlere, yani kırsal yerleşimlerden kentsel yerleşimlere göç etmesidir. Bu sürece kentleşme süreci denir. Kent, daha fazla nüfusa, yüksek nüfus yoğunluğuna ve gelişmiş altyapıya sahip, daha geniş çevrenin ekonomik, idari, kültürel ve sosyal merkezi olan bir yerleşimdir.



Göçmenler

Kitlesel göçler kentlerin genişlemesine ve sözde megalopolislere (Yunanca megalos - büyük, polis - kent) dönüşmesine yol açar. Bu büyük kentler aslında birden fazla kent ve metropolün tek bir megalopoliste birleşmesiyle oluşur. Megalopolis, idari merkezleri, sanayi kapasitesi, hizmet faaliyetleri, modern altyapısı, eğitim ve sağlık merkezleri, eğlence parkları vb. bulunan bir kenttir. Megalopolisler, göçlerin yalnızca insanların mekân içindeki hareketleri olmadığını, toplumun tamamında yapıyı ve yaşam biçimini de değiştirdiğini gösterir.



Tokyo, Japonya

YENİ SÖMÜRGEÇİLİK VE NEOLİBERALİZM

“‘Serbest piyasa’ olarak adlandırılan şey çoğu zaman güçlüler için özgürlük, zayıflar için sınırlamadır.” – Noam Chomsky

Daha gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkeler üzerinde resmî siyasi egemenlik kurmasına sömürgecilik denir. Sömürgeleştirme siyasi (yerel nüfusun yönetilmesi), ekonomik (doğal kaynakların ve iş gücünün sömürülmesi), kültürel (dil, din, eğitim sisteminin dayatılması) ve bölgesel egemenliği (başka bir ülke üzerinde yönetim kurulması) içerir. En büyük sömürgeci güçler Portekiz, İspanya, Britanya, Fransa ve Rusya olmuştur. XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Amerika, Afrika ve Asya’da kendi sömürgelerini kurmuşlardır.

Sömürgecilik sözcüğüne neo - (yeni) ön eki eklendiğinde yeni sömürgecilik kavramı ortaya çıkar. Bu, resmî ve hukuki olarak bağımsız devletlerin daha gelişmiş ve daha güçlü devletlerin güçlü ekonomik, siyasi veya kültürel etkisi altına girdiği çağdaş bir bağımlılık sürecidir.

Ekonomik bağımlılık, daha güçlü tarafa uygun krediler ve ticaret anlaşmalarının yanı sıra iş gücü ve doğal kaynakların önemli kâr elde etmek amacıyla sömürüldüğü yatırımlar yoluyla oluşturulur.

Siyasi etki, daha güçlü devletin daha zayıf tarafın iç politika kararlarına müdahale etmesi ve farklı siyasi koşullandırma biçimleri yoluyla kendini gösterir.

Kültürel etki en belirgin biçimlerden biridir ve yabancı yemeklerin, adetlerin, değerlerin, dilin ve genel olarak yaşam biçiminin benimsenmesiyle görülür.

Küreselleşme, yeni sömürgeciliğin daha kolay ve daha yoğun geliştiği koşullar yaratır. Özellikle ekonomik alanda getirdiği değişiklikler, güçlü devletlerin zayıf devletler üzerindeki etkisinin artmasına alan açar. Yeni sömürgeci ilişkiler tam da bu koşullarda ortaya çıkar ve güçlenir.

Liberalizm, odağında vatandaşların özgürlüğü ve eşitliği ile devletin asgari etkide bulunduğu serbest piyasanın yer aldığı siyasi ve ekonomik bir ideolojidir. Liberalizm, demokratik olmayan tüm yönetim biçimlerine (mutlakiyetçi, monarşik, militarist ve benzeri) karşıdır. Neoliberalizm ise yeni liberalizmdir ve liberalizm öğretisinin üzerine inşa edilir. Çalışanların sosyal haklarının azaltılmasını ve kaldırılmasını savunduğu için “yeni” liberalizm olarak adlandırılır. Klasik liberalizm bu hakları işçi hareketlerinin ve diğer sosyal hareketlerin baskısı altında kabul etmiştir. Neoliberalizm serbest piyasayı, devletin ekonomide asgari rolünü, kamu hizmetlerinin ve işletmelerin özelleştirilmesini savunur. Neoliberalizm ve küreselleşme yakından bağlantılıdır, çünkü neoliberal ekonomik politikalar sermayenin, malların, hizmetlerin ve emeğin küresel düzeyde serbest hareketi için koşullar yaratır. Küreselleşme ise bu ilkeleri dünyaya yayarak uluslararası yatırımları, ticaret anlaşmalarını ve küresel pazarları mümkün kılar.

Başka bir deyişle neoliberalizm, ekonomik küreselleşmenin ideolojik ve ekonomik itici gücüdür. Özelleştirme, deregülasyon ve devlet denetiminin azaltılması ulusötesi işletmeleri kolaylaştırır ve ülkeler arasındaki bağlantıyı artırır. Böylece küreselleşme yalnızca piyasalardaki ekonomik özgürlüğü genişletmekle kalmaz, güçlü ekonomilerin daha az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisini de güçlendirir.

Özellik	Neoliberalizm	Yeni sömürgecilik
Ekonomik boyut	Serbest piyasa, özelleştirme, deregülasyon	Daha zayıf devletlerin krediler, ticaret anlaşmaları ve çok uluslu şirketler yoluyla bağımlılığı
Siyasi boyut Devletin	Devletin ekonomide azalan rolü	Güçlü devletlerin daha zayıf devletlerin kararları ve politikaları üzerindeki etkisi
Sosyal/ kültürel boyut	Sosyal eşitsizliklerin artması, sosyal korumanın azalması	Yerel kimliğin bastırılması, güçlü devletlerin kültürel değerlerinin ve alışkanlıklarının yayılması
Küresel boyut/ sonuçlar	Sermayenin ve ulusötesi işletmelerin kolay hareketi, büyük şirketlerin artan etkisi	Yapısal bağımlılığın sürdürülmesi, gelişmiş devletlerin ekonomik ve siyasi egemenliği

Neoliberalizm ve yeni sömürgecilik çağdaş dünya üzerinde önemli küresel sonuçlara sahiptir. Neoliberalizm, serbest piyasa, özelleştirme ve sermayenin serbest hareketi aracılığıyla devletler arasındaki ekonomik bağlantıyı güçlendirirken aynı zamanda sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin artmasına katkıda bulunur. Güçlü karşılıklı bağımlılık nedeniyle ekonomik krizler bir ülkeden diğerine kolayca yayılır.

Öte yandan yeni sömürgecilik, daha zayıf devletlerin güçlü devletlere ekonomik, siyasi ve kültürel etki yoluyla bağımlılığını yaratır ve sürdürür. Bu durum kaynakların sömürülmesine, karar almada sınırlı bağımsızlığa ve yerel kimliğin bastırılmasına yol açar. Küresel düzeyde iki süreç de gelişmiş ve daha az gelişmiş ülkeler arasındaki farkların derinleşmesine katkıda bulunur. düzeyde, iki süreç de gelişmiş ve daha az gelişmiş ülkeler arasındaki farkların derinleşmesine katkıda bulunur.

Etkinlik önerisi (bireysel veya grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Bir devletten başka bir devlete göç eden bir kişi olduğunu hayal et. Aşağıdaki soruları yanıtlayacağın kısa bir metin (10–15 cümle) yaz: Neden ayrılıyorsun? Hangi nedenlerle (ekonomik, siyasi, eğitim)? Gideceğin yeni ülkeden beklentilerin neler? Sence hangi zorluklarla karşılaşırdın? Ayrılma kararın yakınlarını (aileni, arkadaşlarını) nasıl etkiler?

ETKİNLİK 2. Yeni sömürgeciliğin “kurbanı” olabileceğini düşündüğün bir ülkeyi analiz et!

**HATIRLA**

Göçler yaşam biçimini değiştirdiği, kentleşmeye ve megalopolislerin oluşmasına yol açtığı için önemli sonuçlara sahiptir. Sömürgecilik tarihsel olarak küresel ekonomik ve siyasi dengesizliği oluşturmuş, yeni sömürgecilik ise daha zayıf devletlerin güçlü devletlere ekonomik, siyasi ve kültürel etki yoluyla bağımlılığını sürdürmüştür. Bir ideoloji olarak liberalizm serbest piyasayı ve bireysel özgürlükleri savunurken neoliberalizm küresel ekonomik bağlantıyı güçlendirir, ancak aynı zamanda eşitsizliği sık sık derinleştirir. Bu süreçler birlikte gelişmiş ve daha az gelişmiş ülkeler arasındaki farkı artırır. Hem faydalar hem de dünyanın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı için ciddi zorluklar getirir.

**EDİNDİĞİN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN**

1. Göç nedir?
2. Göç etmenin en yaygın nedenleri nelerdir?
3. Göçler ile küreselleşme arasındaki ilişki nedir?
4. Kent nedir, megalopolis nedir?
5. Sömürgecilik nedir, yeni sömürgecilik nedir?
6. Liberalizm nedir, neoliberalizm nedir?
7. Yeni sömürgecilik ve neoliberalizmin küresel sonuçları nelerdir?

6. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

"Küresel sorunlar küresel çözümler gerektirir." – Ulrich Beck

Dünyanın küreselleşmesi ve ülkelerin karşılıklı bağımlılığıyla birlikte küresel zorlukların ortak biçimde çözülmesi ihtiyacı ortaya çıkar. Tek tek devletlerin yalıtılmış biçimde hareket etmesinin yeterince etkili olmadığı görülür. Örneğin küresel ısınma sorunu ulusal düzeyde çözülemez. Bir bölgeden yalnızca bir ülke çözüm için harekete geçer, diğerleri hiçbir şey yapmazsa sorun çözülemez.

Devletlerin iş birliği yapması ve küresel öneme sahip sorunları birlikte çözmesi gerektiği için uluslararası örgütler ortaya çıkmıştır.

En tanınmış uluslararası örgütlerden biri Birleşmiş Milletlerdir (BM). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. 1945 yılında kurulmuştur ve amacı barışı korumak ve savaşları önlemektir. BM bu amacına barış misyonları, insani yardım, insan haklarının korunması ve iklim değişikliğiyle mücadele programları yoluyla ulaşır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti 1993 yılından beri BM üyesidir.

Dünya Bankası 1944 yılında (İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra) savaş sonrası dönemde ülkelere yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Bunu kredi sağlayarak ve fonlar oluşturarak yapar. Altyapı, eğitim, sağlık ve benzeri alanların geliştirilmesine yönelik projeleri destekler. Dünyada yoksulluğun azaltılmasını savunur. Örgütün olumsuz yönü, projelerinin hizmetlerinden yararlanan ülkelerde sık sık ekonomik bağımlılık yaratmasıdır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti 1993 yılından beri üyedir.

UNICEF yaklaşık 70 yıldır faaliyet gösteren uluslararası bir örgüttür. Başlıca amacı çocukları ve haklarını korumaktır. Faaliyet gösterdiği temel alanlar sağlıklı gıda sağlanması, açlıkla mücadele, eğitim, çocukların her türlü istismardan korunması, sağlık ve sosyal korumadır. UNICEF'in Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde 1993 yılından beri bir ofisi vardır.



BM merkezi, New York



UNICEF tarafından desteklenen çocuklar



Ohri



Martinkalar

NATO, olası bir savaşta kolektif savunma amacıyla üye ülkelerin örgütü olarak 1949 yılında kurulmuş uluslararası bir örgüttür. Örgüt üç sütun üzerinde işler: 1. kolektif savunma (her üye ülkenin topraklarının savunulması); 2. kriz yönetimi (NATO üyesi olmayan ülkeleri kapsayan barış misyonları); 3. iş birliğine dayalı güvenlik (diğer örgütlerle ortaklık ve iş birliği). Makedonya 2020 yılından beri NATO üyesidir ve 30. üye ülke olmuştur.

Ohri UNESCO, 1945 yılında kurulmuş BM bünyesindeki bir kuruluştur. Kurulma fikri kültür, eğitim, bilim ve iletişim alanlarında iş birliği yoluyla dünyada barışı güçlendirmektir. Kültür, UNESCO'nun en tanınan faaliyet alanlarından biridir. Örgüt, olağanüstü değerdeki kültürel ve doğal alanları korumayı amaçlayan Dünya Mirası Listesini yürütür. Eğitim alanında UNESCO herkes için kapsayıcı, adil ve kaliteli eğitimi savunur. Bilim alanında uluslararası bilimsel iş birliğine ve sürdürülebilir kalkınmaya destek sağlar. İletişim sektörü medya bağımsızlığını ve bilgiye serbest erişimi teşvik etmeye odaklanır.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde UNESCO koruması altında olan Ohri bölgesi hem doğal hem de kültürel miras olarak çift statüye sahiptir. Martinkalar ve Glasoečko şarkı söyleme geleneği de somut olmayan kültürel miras olarak koruma altındadır.

Uluslararası Para Fonu (IMF) 1944 yılında kurulmuş ekonomik bir örgüttür. IMF'nin başlıca amaçları üye ülkelerin döviz istikrarı, kredi kullanabilmeleri, danışmanlık desteği, ekonomik büyüme politikalarının teşvik edilmesi ve yoksullukla mücadeledir. Her üye ülke ekonomisinin büyüklüğüne bağlı belirli bir miktar öder. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti 1992 yılından beri IMF üyesidir ve hizmetlerinden birçok kez yararlanmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yine BM'ye bağlı bir kuruluş olup 1948 yılında kurulmuştur. Sağlık alanında faaliyet gösterir ve başlıca görevleri şunlardır: hastalıklarla (bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan) mücadele, aşılama, sağlıklı yaşam alışkanlıklarının teşvik edilmesi, eğitim, güvenlik protokolleri ve öneriler hazırlanması, üye ülkelere teknik ve uzmanlık desteği. Makedonya 1993 yılından beri DSÖ üyesidir ve böylece BM'nin küresel sağlık sisteminin bir parçası olmuştur.

Makedonya'nın bu uluslararası örgütlere üyeliği, ülkenin küresel yapıların bir parçası olmasını, devlet olarak küresel sorunların çözümüne erişmesini ve katılmasını sağlar. Faydaları şunlardır: daha fazla güvenlik, ekonomik istikrar, uluslararası iş birliği, kültürel zenginliğin korunması, çocukların korunması ve benzeri.

Etkinlik önerisi (bireysel veya grup hâlinde çalışılır)

ETKİNLİK 1. Adı geçen tüm örgütlerin sembollerini bul! Bu sembollerin anlamını örgütlerin amaçlarıyla birlikte analiz et!

ETKİNLİK 2. Martinkaların anlamını ve hangi adetlerle bağlantılı olduklarını araştır. Bu adet yılın hangi döneminde uygulanır? Hangi ülkelerde gelenek olarak görülür? Glasoečko şarkı söyleme geleneğini araştır. Makedonya'nın hangi bölgesine özgüdür? Neden UNESCO koruması altındadır?

ETKİNLİK 3. Ait olduğun kültürün somut ve somut olmayan unsurlarını dikkatle araştır ve UNESCO korumasındaki kültürel varlıklar listesinde nelerin yer alması gerektiğini düşün!

**HATIRLA**

Küreselleşmeyle birlikte küresel sorunların da ortak biçimde çözülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır, çünkü yalıtılmış hareket etmek yeterince etkili değildir. Bu nedenle barış ve güvenlik, ekonomik kalkınma, çocukların korunması, kültür, sağlık ve mali istikrar alanlarında faaliyet gösteren BM, Dünya Bankası, UNICEF, NATO, UNESCO, IMF ve DSÖ gibi uluslararası örgütler kurulmuştur. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti bu örgütlerin üyesidir ve onlar aracılığıyla küresel sorunların çözümüne katılır. Üyelik ülkeye daha fazla güvenlik, ekonomik destek, uluslararası iş birliği ve kültürel ve toplumsal zenginliğin korunması gibi faydalar sağlar.

**EDİNDİĞİN BİLGİYİ KONTROL ET VE KULLAN**

1. Uluslararası örgütler neden kurulmuştur?
2. Uluslararası örgütler hangi zorlukları çözer?
3. En tanınmış uluslararası örgütleri say ve özelliklerini belirt!
4. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin uluslararası örgütlere üyeliğinin faydaları nelerdir?

KAYNAKÇA

1. BARLE Amndreja [et. al.], 1997, Sociologija – gradivo za srednje Sole,
2. Bošniak Zvonimir, Zlata Pašar i Anton Vukelić, 2020, Sociologija- udbenik za srednje škole, Zagreb: Klett
3. GIDDENS Anthony and Philip Sutton, 2022 Sociology, Polity
4. LABEL Jean-Paul et Adeline RICHET rédacteurs, Sciences économiques s & sociales, Paris: Hachette.
5. МАРШАЛ Гордон, 2004, Оксфордски речник по социологија, Скопје: МИ-АН
6. ТРАЈКОВА Гордана и МИРЧЕВ Димитар, 2020, Социологија за II година гимназиско образование (дополнето издание), Скопје: Македонска искра
7. ТРАЈКОВСКИ Ило 2019, Политичка социологија 1/2 Скопје: Филозофски факултет
8. ТРАЈКОВСКИ, Ило 2000, Социологијата – што е и како се практикува, Скопје: Матица
9. ТРАЈКОВСКИ, И, КРСТЕВСКИ, Т. ПЕТРУШЕВСКИ Зоран, 2009, Социологија, Скопје: Гоцмар.
10. Anthony Giddens; Philip W. Sutton, 2017, Sociology. Cambridge: Polity Press.
11. Anthony Giddens. Modernity and Self-Identity. Stanford: Stanford University Press.
12. John J. Macionis. Sociology. Boston: Pearson Education, 2019.
13. George Ritzer. Introduction to Sociology. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2015.
14. John J. Macionis; Ken Plummer. Sociology: A Global Introduction. Harlow: Pearson Education, 2012.
15. Émile Durkheim, The Division of Labor in Society. New York: Free Press.
16. George Ritze, The McDonaldization of Society. Thousand Oaks: SAGE Publications.
17. Марија Ташева, 2003, Социологија, Скопје: Филозофски факултет
18. Антоанела Петковска, 2009, Есеи од социологијата на културата, Скопје: Аз-Буки.
19. Чарлс Рајт Милс, 2019, Социолошка имажинација, Здружение на социолози, Скопје: Студентски сервис
20. Чарлс Рајт Милс, 2020, Елита на моќта, Здружение на социолози, Скопје: Студентски сервис

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

316(075.3)=512.161

TRAJKOVSKI, Ilo

Sosyoloji : lise ikinci sınıf için ders kitabı / Ilo Trajkovski, Nadica Tanevska Janeva ; [makedoncadan çeviri Alifeti Alitoski]. - Üsküp : Eduka mak, 2026. - 222 стр. : илустр. ; 30 см

Превод на делото: Социологија : учебник за втора година гимназиско образование. - Библиографија: стр. 222

ISBN 978-608-4951-88-9

1. Tanevska Janeva, Nadica [автор]

COBISS.MK-ID 69467909

© **copyright, EDUKA MAK DOO - Üsküp 2026**

Bu kitabın tamamen veya kısmen çoğaltılması, bilişim ağlarına yüklenmesi, herhangi bir biçimde ve herhangi bir elektronik veya mekanik araçla aktarılması, fotokopi çekilmesi, kaydedilmesi ya da başka yöntemlerle kullanılması, hak sahiplerinin yazılı izni olmaksızın kesinlikle yasaktır.

LİSE İKİNCİ SINIF İÇİN DERS KİTABI

SOSYOLOJİ

Sosyoloji ders kitabı, lise ikinci sınıf öğrencilerine yöneliktir ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığının öğretim programına uygun olarak hazırlanmıştır.

Ders kitabının içeriğinde toplum ve kültür, sosyalleşme, toplumsal gruplar ve kurumlar ile günümüzdeki toplumsal değişimler gibi temel sosyolojik kavram ve süreçler ele alınmaktadır. Açıklamalar, örnekler, sorular ve etkinlikler aracılığıyla öğrencilerin toplumun işleyişini anlamaları ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri teşvik edilmektedir.

Ders kitabı, öğrencilerin birey ile toplum arasındaki ilişkileri daha iyi anlamalarına ve sosyolojinin günümüz dünyasındaki rolünü ve önemini değerlendirmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

